

УДК 657.1:330.3

JEL Classification: M48; Q10

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201904006>

В.М. ЖУК, доктор економічних наук, професор, академік НААН
Ю.С. БЕЗДУШНА, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник

Місія інституту бухгалтерського обліку в капіталізації національного багатства та забезпеченні сталого розвитку України

Мета статті - навести обґрунтування нової облікової політики і єдиної методології оцінки вартості сільськогосподарських земель у фінансовій звітності та статистиці, як чинника капіталізації національного багатства України та забезпечення її сталого розвитку й належного представлення у світовому інформаційному просторі.

Методика дослідження. У дослідженні застосовано: статистичні методи; методи анкетування та узагальнення - при визначенні складових удосконалення облікової політики щодо земель сільськогосподарського призначення; аналізу та синтезу - для оцінки ефективності чинного порядку визначення справедливої вартості земельних активів сільськогосподарських підприємств. Оцінка вартості землі, права постійного користування та права оренди землі для її постановки на баланс виконана із застосуванням методології експертної грошової оцінки, зокрема методів прямої і непрямой капіталізації рентного та чистого операційного доходу.

Результати дослідження. Обґрунтовано місію інституту бухгалтерського обліку у збереженні й примноженні національного багатства України та забезпеченні її сталого розвитку.

Елементи наукової новизни. Розроблено та апробовано облікову політику і оцінку сільськогосподарських земель, що забезпечує капіталізацію національного багатства і належне представлення природно-економічного потенціалу України на міжнародній арені.

Практична значущість. Розрахована ефективність впровадження запропонованої облікової політики та оцінки сільгоспугідь становить 11,95 млрд дол. США приросту національного багатства України, що представлено в системі її національних рахунків. Табл.: 5. Рис.: 1. Бібліогр.: 51.

Ключові слова: фізична економія; сільськогосподарські угіддя; оцінка землі; облікова політика; МСФЗ; рентний дохід; система національних рахунків; фінансова звітність; статистика; сталий розвиток.

Жук Валерій Миколайович - доктор економічних наук, професор, академік НААН, головний науковий співробітник відділу обліку та оподаткування, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: zhuk@faaf.org.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-1367-5333>

Бездушна Юлія Сергіївна - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу обліку та оподаткування, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: bezdushna@vipo.biz.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5924-0805>

Постановка проблеми. Основним фактором виробництва у сільському господарстві слугує земля, наділена унікальною біологічною властивістю - родючістю ґрунту. Український фізіократ М.Д. Руденко, доводячи, що продукovanі землеробством блага є безальтернативними у забезпеченні життєдіяльності людей, та будучи глибоко переконаним, що гумусний шар планети - це най-

цінніше, чим володіє людство, відніс землю до п'яти абсолютних благ [41].

Питання вартості сільськогосподарських земель чи не найгостріше в ситуації, що склалася на сьогодні на ринку земель в Україні. Мораторій, що діє в Україні з часів розпаювання сільськогосподарських земель, виступає запорукою ресурсної безпеки аграрної галузі. Однак у суспільно-економічному просторі укріплюється ідея, що закритий ринок сільськогосподарської

© В.М. Жук, Ю.С. Бездушна, 2019

землі не сприяє зростанню добробуту сільського населення та раціональному використанню національних земельних ресурсів.

Невизначеність із ціною землі слід вказати як один із факторів, що змушує з обережністю ставитися до ринку земель усіх учасників земельних відносин. Фактично діє ринок прав користування. Більшість сільськогосподарських земель передана в оренду. Незважаючи на мораторій, землі активно продаються шляхом укладання довгострокових договорів оренди та емфітевзису. Землевласники - селяни, не знають реальної ціни на власну землю. Землекористувачі - мають у своєму розпорядженні право користування, однак у більшості випадків не ставлять на баланс, не оцінюють, а звідси - відсутність загального макроекономічного бачення земельного потенціалу в його вартісному, ринковому вираженні. Ціну на землю формує «чорний» ринок. Чи можна це допустити?

З 2019 р. діє нова нормативно-грошова оцінка земель сільськогосподарського призначення, яка застосовується для обрахунку податків, встановлення мінімального розміру орендної плати, однак повної картини вартості землі не забезпечує й вона. Логічно було б отримати таку інформацію із статистики. За аналогією з основними засобами, капітальними інвестиціями тощо. І процес реформування державної статистики, що триває протягом останніх 10 років, давав на те сподівання. На початку 2019 р. Кабінет Міністрів України ухвалив розроблену Мінекономрозвитку разом із Державною службою статистики України Програму розвитку державної статистики до 2023 року [39]. Програма передбачає модернізацію державної статистики через імплементацію міжнародних стандартів і регламентів ЄС та повний перехід до процесно-орієнтованої системи виробництва статистичної інформації (GSBPM), а також використання інформаційних технологій (спеціального програмного забезпечення для подання та обробки статистичної звітності, конструктори електронних форм звітності тощо). Крім того, важливим напрямом реформування державної статистики за Програмою стане забезпечення відкритості й доступності статистичної інформації: створення сучасного, більш зручного для користувача («user-friendly») веб-порталу Держстату та його мобільної версії, широкого доступу користувачів до мікроданих (щодо зайнятості населення,

стану домогосподарств тощо), активізації комунікацій щодо результатів діяльності Держстату і даних його досліджень, а також в цілому підвищення рівня статистичної грамотності суспільства через відповідні навчальні програми в закладах середньої та вищої освіти, інформування в ЗМІ і т.д. Отже, в частині змісту статистичної інформації, і про землю в тому числі, революції не передбачено. Як оцінити ринкову вартість своєї землі? Як селянину, власникові землі знати реальну цінність своєї власності? Бухгалтерська наукова спільнота може і має допомогти у розв'язанні цих проблем. На теоретичному фундаменті фізичної економії, яка визнає джерелом сталого розвитку суспільства саме селянина, землю та енергію сонця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми і перспективи ринку сільськогосподарських земель України у різні періоди висвітлені у працях українських економістів: В. Амбросова [1], П. Гайдуцького [7], Д. Добряка [12], С. Кваші [23], Ю. Лупенка [27, 44], В. Русана [43], П. Саблука [44], М. Федорова [47], О.В. Ходаківської [27, 47], О.М. Шпичака [49].

Обґрунтуванню інформаційного, зокрема обліково-аналітичного забезпечення його розвитку присвячені роботи Н. Голуб [8], І.Замули [18], С. Остапчука [35], А. Третяка [40], В. Шевчука [50].

Формування та розвиток методології оцінки земель на рахунку праць Ю. Дехтяренка [10], О. Драпиковського [13], В. Заяця [19], І. Іванової [13], М. Лихогруда, Ю. Манцевича, Ю. Палехи [10], О. Шпичака [49].

Широкої популяризації потребують вчення теорії фізичної економії (Ф. Кене [24], В. Вернадського [5], С. Подолинського [36], М. Руденка [41, 42], Л. Гринів [48]), яка вже давно обґрунтувала цінність землі в подальшому розвитку життя на землі. Саме з цієї позиції потребує вирішення питання вартості землі в Україні, з урахуванням глибокого осмислення землі як основного фактора виробництва, який, в сукупності з усіма складовими циркулярної економіки, повинен забезпечити економічне зростання України, слідування цілям сталого розвитку. Роль бухгалтерів у цьому вбачається у формуванні нової облікової політики та закріпленні в ній єдиної методології оцінки вартості сільськогосподарських земель (з урахуванням зазна-

ченого вище) для подальшого узагальнення у фінансовій звітності, статистичній інформації та системі національних рахунків.

Мета статті - навести обґрунтування нової облікової політики і єдиної методології оцінки вартості сільськогосподарських земель у фінансовій звітності та статистиці, як чинника капіталізації національного багатства України та забезпечення її сталого розвитку й належного представлення у світовому інформаційному просторі.

Методологія дослідження. Ідея дослідження націлена на обґрунтування місії інституту бухгалтерського обліку в забезпеченні свідомого та ефективного використання земельних активів з урахуванням інтересів їх власників та пріоритетів збереження і примноження національного багатства України. Невідповідність стану обліку землі потребам сталого розвитку вирішується методологічними та методичними удосконаленнями застосування національних бухгалтерських стандартів. У дослідженні застосовано: статистичні методи; методи аналізу та синтезу - для оцінки ефективності методів визначення справедливої вартості земельних активів сільськогосподарських підприємств; методи анкетування та узагальнення - при визначенні складових удосконалення облікової політики щодо земель сільськогосподарського призначення.

Оцінка вартості землі, права постійного користування та права оренди землі для її постановки на баланс виконана із застосуванням методології експертної грошової оцінки, зокрема методів прямої і непрямой капіталізації рентного доходу та чистого операційного доходу в межах дохідного підходу.

Розрахункові методи дослідження та метод узагальнення застосовані у процесі визначення потенційної вартості земельного капіталу у фінансовій звітності аграрних підприємств України за умови нової облікової політики.

За джерела інформації у дослідженні слугували статистичні дані Державної служби статистики України, Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру, Національного банку України; Міжнародні і національні стандарти бухгалтерського обліку та фінансової звітності, нормативно-правові акти з питань оцінки земель сільськогосподарського призначення.

Виклад основних результатів дослідження. Україна має колосальний земельно-

ресурсний потенціал. Станом на 1 січня 2017 р. земельний фонд України становив 60,3 млн гектарів, або близько 6% території Європи. На сільськогосподарські угіддя припадає до 19% загальноєвропейських земель, у тому числі на рілля – майже 27%. Показник площі сільськогосподарських угідь із розрахунку на одну особу найвищий серед європейських країн і досягає 0,9 гектара, у тому числі 0,7 гектара ріллі (середній показник європейських країн – 0,44 і 0,25 гектара відповідно). Площа чорноземів в Україні знаходиться в межах від 15,6 млн до 17,4 млн гектарів, або близько 8 % світових запасів [46].

Подолання продовольчих проблем, проблем виснаження родючості ґрунтів, забезпечення сталого розвитку потребує ефективного управління земельними активами сільськогосподарських підприємств. Проте науково-методичне забезпечення відповідного бухгалтерського обліку у країнах, що розвиваються, можливості МСФЗ не адекватні до таких запитів управління і потребують удосконалення та підвищення уваги до питання бухгалтерського обліку земель в макроекономічній політиці. МСФЗ, як і національні бухгалтерські стандарти, мають єдині, незалежно від галузі, процедури й механізми обліку земельних активів, що ускладнює потребу відображення специфічного потенціалу та особливостей використання саме земельних активів сільського господарства.

Проблема достовірності бухгалтерського обліку землі та повноти інформації про вартість останньої у фінансовій звітності набуває глобального масштабу, адже її вирішення прямо впливає на рівень національного багатства України, його визначення та представлення на міжнародній арені. Йдеться про систему національних рахунків та макроекономічну статистику України, яка представляє нас у світі.

Система національних рахунків (СНР) - це сукупність показників послідовного та взаємопов'язаного опису найважливіших процесів і явищ економіки. В Україні національні рахунки розроблені Державною службою статистики згідно із стандартом СНР, прийнятим міжнародними організаціями¹ у

¹ Міжнародний стандарт Системи національних рахунків, прийнятий у 1993 р. Комісією європейських товариств, Міжнародним валютним фондом, Організацією економічного співробітництва та розвитку, Організацією Об'єднаних Націй і Світовим банком.

1993 р., а також Європейською системою національних і регіональних рахунків (ESA'95) [51].

Серед таких рахунків: рахунки виробництва, доходів, споживання, нагромадження капіталу та фінансів. **Основний капітал** у СНР групується виходячи з міжнародної практики та згідно з міжнародними рекомендаціями вимірювання капіталу за такими видами:

- житлові будівлі;
- нежитлові будівлі та споруди (з урахуванням витрат на поліпшення матеріальних невикористаних активів, **включаючи землю**, та витрат, пов'язаних із передачею прав власності на невикористані активи);
- машини й обладнання;
- культивовані активи (довгострокові біологічні активи тваринництва і рослинництва);
- нематеріальні основні засоби: витрати на розвідування корисних копалин; засоби програмного забезпечення; інші [33].

Отже, вартість землі на рівні з іншими основними засобами формує вартість основного капіталу України. Інформація про його розмір формується на підставі статистичної та фінансової звітності підприємств і уза-

гальнюється на рахунках капіталу в СНР у «Балансі активів і пасивів».

Баланси активів і пасивів складають для інституційних секторів згідно з Класифікацією інституційних секторів економіки України [26], економіки в цілому та іншого світу по нефінансових і фінансових активах.

Для інституційного сектору баланс активів і пасивів показує вартість усіх активів - нефінансових і фінансових, а також зобов'язання та чисту вартість капіталу по сектору. Для економіки в цілому такий баланс складається для розрахунку національного багатства в СНР. У балансі відображаються всі види економічних активів; за аналогією з рахунками нагромадження активи відображаються в лівій частині балансу, а пасиви й чиста вартість капіталу - в правій. Балансуючою статтею є чиста вартість власного капіталу, що розраховується як різниця між вартістю всіх активів і вартістю пасивів. Чиста вартість власного капіталу в економіці загалом становить національне багатство країни, обсяг якого розраховується у вартісному виразі в ринкових цінах, які діють на момент оцінки активів (табл. 1).

1. Баланс активів і пасивів України згідно з СНР та місце земельного капіталу в ньому

АКТИВ	ПАСИВ
1. Нефінансові активи <i>У тому числі:</i> Основний капітал у вартісному виразі в ринкових цінах, у тому числі земля [33]	3. Фінансові пасиви
2. Фінансові активи	4. Чиста вартість власного капіталу (національне багатство України) $4=1+2-3$

Джерело: Виділено на основі [14].

Для складання таких балансів Методологічні положення Держстату [33] надають джерела інформації, в основі яких знаходиться статистична і фінансова звітність підприємств, фінансових установ і бюджетних організацій, а також банківська статистика, статистика платіжного балансу. А отже те, що сільськогосподарська земля не має достовірної оцінки та повного відображення у фінансовій звітності прямо впливає на розмір національного багатства України, що представлено в системі національних рахунків, які виступають основним джерелом інформації про Україну у світі.

Вирішення цієї проблеми є місією інституту бухгалтерського обліку та нової обліко-

вої політики, здатної оцінити і справедливо включити сільськогосподарську землю в систему макроекономічних показників, національне багатство та міжнародну звітність. Перш за все потрібно усвідомити, що землі сільськогосподарського призначення являють собою особливий актив. Особливим настільки, щоб мати окреме відображення в обліку та фінансовій звітності. Адже виокремлюють у своїй діяльності землі сільськогосподарського призначення і природнича наука, і політиком, і тільки ми продовжуємо розглядати її разом з іншими основними засобами в МСБО 16 «Основні засоби» чи в інвестиційній нерухомості в МСБО 40 «Інвестиційна нерухомість».

Звідси, участь інституту бухгалтерського обліку в розв'язанні продовольчих та екологічних проблем людства - це підвищення статусу сільськогосподарської землі у фінансовій звітності. Це особливий бухгалтерський облік останньої, який надасть інформацію про її реальну вартість саме як фактора виробництва, а не лише як об'єкта оренди чи об'єкта купівлі-продажу, як відбувається зараз. Облік, який забезпечить належне включення землі до системи національних рахунків.

В Україні землі сільськогосподарського призначення не знаходять відображення у бухгалтерському обліку аграрних підприємств. Серед причин - проблеми земельних відносин в Україні, недосконалість і складність застосування МСБО і МСФЗ щодо обліку сільськогосподарських земель.

За діючими правовими нормами основні власники землі в Україні - фізичні особи та держава. Аграрний бізнес поки що не має можливості володіти землею на праві власності. Він не може купити землю, оскільки в Україні продовжено дію мораторію на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення. Натомість бізнес має законодавчі можливості для укладення договорів оренди та емфітевзису землі. Але права на оренду землі, на емфітевзис та постійне користування також не відображено на балансах аграрних підприємств України. Чому?

Як одну з причин слід вказати низьку дисципліну бухгалтерів у виконанні національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку. На початку 2000-х Україна імплементувала МСФЗ. У цілому національні стандарти ідентичні МСФЗ. Проте анкетування бухгалтерів аграрних підприємств виявило й інші проблеми. В ньому взяли участь понад 3000 бухгалтерів по всіх регіонах України. Анкетування відбулося на початку 2018 р. у рамках семінарів-навчань, що періодично проводяться професійним бухгалтерським об'єднанням - Федерацією аудиторів, бухгалтерів і фінансистів агропромислового комплексу України. Мета опитування - виявлення причин низького відображення в бухгалтерському обліку земельного потенціалу підприємств. За результатами анкетування встановлено відсутність суттєвих розбіжностей у відповідях бухгалтерів підприємств з різним банком землі (було проведено групування до 1000 га; від 1000 до 5000 га; понад 5000 га). На означення причин, з яких не

ведеться облік землі та прав на її використання, отримано відповіді:

- відсутність мотивації і контролю від державних інституцій є причиною для 72 - 84 % опитаних;

- відсутність мотивації від власників - 61 - 78 %;

- висока вартість процедури експертної оцінки для взяття земельних активів на баланс - 83 - 91 %;

- низька регламентованість процедур оцінки та обліку земельних активів у національних бухгалтерських стандартах, відсутність відповідних методичних рекомендацій - від 92 до 98 %;

- незіставність оцінки цих активів за стандартами і «тіньовим» ринком - 48 - 61 %.

Отже, дійсно рівень можливостей і власне професійної підготовки бухгалтерів недостатній для відображення такого специфічного активу. Але не менш важливою проблемою є все ж складність застосування МСФЗ, їх низька регламентованість саме до специфіки обліку подібних активів. Найбільші проблеми виникають з оцінкою (майже 98 % опитаних). Для сільськогосподарських земель передбачений загальний підхід до оцінки активів. Зокрема МСФЗ 13 «Оцінка справедливої вартості» пріоритет віддає ринковому підходу, який за умов нерозвинутого ринку складно застосувати. МСФЗ регламентують, що у разі неможливості оцінити справедливу вартість землі через використання ринкового (порівняльного) підходу (в Україні діє мораторій), то застосовується дохідний підхід.

Дохідний підхід базується на теоретичній основі про безпосередній зв'язок між орендною платою і ціною землі. Оскільки ринок оренди сільськогосподарської землі в Україні існує з 2000 р., то при оцінці (з метою постановки на баланс) капіталізацію орендної плати здійснюють на середню відсоткову ставку депозитних вкладів.

Аналогічними є висновки і за аналізу проблем бухгалтерської оцінки вартості прав на оренду, емфітевзису і постійного користування землею в Україні.

Як засвідчили знання з аудиторської практики, при продажу бізнесу наявність права оренди та емфітевзису землі враховуються у ціні таких транзакцій. Право на оренду землі умовно оцінюється за домовленості сторін від 200 до 1800 доларів США за 1 га ріллі залежно від терміну дії оренди.

Емфітевзис землі більше ніж на 50 років оцінюється від 1500 до 4000 доларів США за 1 га ріллі залежно від місця розташування земельної ділянки, родючості ґрунту тощо. Але для цілей бухгалтерського обліку така інформація не може бути застосована, оскільки саму землю як актив не взято на баланс, а відтак права на її оренду, емфітевзис формально не вважаються об'єктами цих транзакцій.

Отже, формально земельними активами користуються, вони забезпечують доходи, виступають головним фактором сільськогосподарського виробництва, але поставити їх на баланс складно через відсутність мотивації та єдності у підходах до оцінки. Сьогодні єдиний вихід - це залучення незалежних експертів, уповноважених визначати ринкову вартість землі та прав її оренди. Однак, як показує досвід оцінки прав користування землями в сільськогосподарських підприємствах системи НААН, вартість по різних дослідних господарствах незіставна через застосування різних підходів та методів.

Вирішення проблеми очевидне: МСФЗ можна і потрібно адаптувати як до галузевих, так і до національних особливостей. Більше того, при такому адаптуванні необхідно напрацювати та прийняти єдину облікову політику на основі єдиної методології оцінки, для включення землі до системи національних рахунків у реальних показниках вартості. Адже повторимось, дані фінансової звітності - основа економічної інформації, найбільш поширене джерело статистичних даних про діяльність суб'єктів господарювання, про що зазначено в усіх методологічних поясненнях Держстату [29,32,33]. Така облікова політика та оцінка повинні відображати природну цінність і родючість землі. У вартості має бути врахований і ринковий фактор, і фактор родючості, і фактор економічної ефективності її використання в сільськогосподарському виробництві, а не як об'єкта оренди. Нижче викладено авторське бачення такої облікової політики і методології оцінки.

Першочерговий крок - це прийняття стандарту обліку земель сільськогосподарського призначення як міжнародного, так і національного. Враховуючи продовольчі та екологічні проблеми світу, розгляд питання про запровадження окремого МСФЗ «Земля сільськогосподарського призначення» стає ще більш актуальним. На часі поглиблення

відображення цього найважливішого для людства активу у фінансовій звітності та запровадження єдиних підходів до його оцінки на природничих засадах. Цей крок має глибоке теоретичне підґрунтя в ученнях фізичної економії, за якими: «багатство нації полягає тільки в спроможності ґрунту щорічно виробляти земельну ренту...» [42].

Іншим варіантом вирішення окресленої проблеми С.А. Діпіаза та Р.Дж. Екклз розглядали запровадження стандартів другого рівня, які додатково до МСФЗ регламентували б розкриття інформації по певних галузях. Науковці запропонували трирівневу модель фінансової звітності: загальні стандарти, галузеві та корпоративні. Вони відзначили, що для розробки таких стандартів зобов'язані долучитися представники галузей, державних інституцій, для яких ті чи інші галузі пріоритетні. У цілому існування галузевих стандартів вкрай важливе для інвесторів, галузевих ринків, для державного управління цілих країн [11].

Україна позиціонує себе у світі як велика аграрна країна з унікальними землями. По-перше, для України поглиблене відображення земельного потенціалу у фінансовій звітності вкрай важливе на передодні запровадження ринку землі.

По-друге, це підвищення вимог інвесторів до інформації щодо землекористування в Україні. З аудиторської практики відомо, що вони потребують окремої ідентифікації видів землекористування, потенційної ринкової оцінки кожного такого активу, можливості постановки їх на баланс для підвищення капіталізації і ринкової вартості бізнесу.

Отже, проведені дослідження доводять необхідність об'єднання зусиль науки і професійної спільноти задля запровадження окремого стандарту (облікової політики) з бухгалтерського обліку земель сільськогосподарського призначення.

Аграрна економічна наука України тривалий час обґрунтовує необхідність запровадження окремого національного стандарту з бухгалтерського обліку сільськогосподарської землі. За ініціативи науковців ННЦ «Інститут аграрної економіки» рішенням Колегії Мінагрополітики від 03.02.2009 р. прийнята Концепція розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки України, де розробка і прийняття такого стандарту передбачалися до 2012 р. Його головними завданнями визначено:

1) окреме представлення у фінансовій звітності вкрай важливих для вирішення економічних і продовольчих проблем земельних активів;

2) забезпечення інвестиційної прозорості і привабливості аграрного бізнесу;

3) формування інформаційних орієнтирів для ціноутворення при запровадженні повноцінного ринку сільськогосподарської землі.

Проте цей проект з причин реформування Міністерства аграрної політики та продовольства України до сих пір не було реалізовано.

У 2016 р. урядом України прийнято нову Методику нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення [31].

Упродовж 2018 р. здійснювалися роботи з проведення загальнонаціональної (всеукраїнської) нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення за межами населених пунктів. Її результати затверджені наказом Мінагрополітики України від 16.11.2018 р. № 552 [38] та набули чинності з 1 січня 2019 року. Це вагомий крок у вирішенні питання вартості землі. За свідченням Держгеокадастру України, вперше після 1995 р. оцінено всі землі сільськогосподарського призначення на території України (крім земель у межах населених пунктів). Грошову оцінку земель сільськогосподарського призначення за межами населених пунктів здійснили на площі 35 млн га [16].

Усі дані про загальнонаціональну нормативну грошову оцінку земель сільськогосподарського призначення зведено в єдиний масив та створено портал-дзеркало [17] із можливістю онлайн-розрахунку нормативної грошової оцінки як по зареєстрованих у Державному земельному кадастрі земельних ділянках, так і по несформованих об'єктах. Усе це відкриває нові можливості для роботи над галузевим стандартом з бухгалтерського обліку земель сільськогосподарського призначення.

Ключове місце у цьому стандарті відводиться питанням визначення справедливої вартості земельних активів, яка повинна базуватися на врахуванні в розрахунках цінності землі саме як природного фактора сільськогосподарського виробництва. Це дозволяє зробити чинний в експертній практиці дохідний підхід базований на розрахунку рентного доходу, який враховує типовий для місцевості набір культур, а також ціни його реалізації на ринку. Одержані показники дозволяють врахувати у вартості, з одного бо-

ку, найбільш ефективне використання, дотримання сівозміни і збереження родючості землі, а з іншого - ринкові ціни.

Для обґрунтування зазначеного вище наведемо загальну характеристику методології, яка на сьогодні закріплена нормативно-правовою базою з експертної грошової оцінки землі, відповідно до якої оцінка земельної ділянки здійснюється на основі таких методичних підходів:

1) зіставлення цін продажу подібних земельних ділянок;

2) урахування витрат на земельні поліпшення;

3) капіталізація чистого операційного або рентного доходу (пряма і непряма) [28].

Перший метод неможливий через відсутність прозорого ринку. Другий виключений чисто технічно, оскільки сільськогосподарські угіддя не містять земельних поліпшень. Третій методичний підхід базується на капіталізації чистого операційного або рентного доходу (фактичного чи очікуваного). При цьому *чистий операційний дохід* визначається на основі аналізу ринкових ставок *орендної плати* за землю, а *рентний дохід* - це дохід від використання землі за її *прямим* цільовим призначенням. Він обраховується як різниця між очікуваним доходом від продукції, одержуваної на земельній ділянці (фактичної або умовної), та виробничими витратами і прибутком виробника.

В основу оцінки земель для бухгалтерського обліку та фінансової звітності повинна бути покладена методологія оцінки сільгоспугідь саме на основі рентного доходу. Очікуваний дохід від продукції, одержаної на земельній ділянці, являє собою добуток нормального (типового) врожаю сільськогосподарських культур та цін його реалізації на ринку. До виробничих витрат належать: технологічні витрати на одержання сільськогосподарської продукції (включаючи загальногосподарські витрати); витрати первинної переробки; витрати реалізації. Прибуток виробника визначається як відсоток загальних витрат або очікуваного доходу від продукції, одержаної на земельній ділянці.

Оціночними стандартами передбачена пряма та непряма капіталізація.

Пряма капіталізація ґрунтується на припущенні про постійність та незмінність грошового потоку від використання земельної ділянки. При цьому вартість земельної

ділянки визначається як відношення чистого операційного або рентного доходу до ставки капіталізації за формулою:

$$\text{Цкп} = \frac{\text{До}}{\text{Ск}}, \quad (1)$$

де Цкп - вартість земельної ділянки, визначена шляхом прямої капіталізації, грн;

До - чистий операційний або рентний дохід, грн;

Ск - ставка капіталізації, десятковий дріб.

Непряма капіталізація ґрунтується на припущенні про обмеженість та змінність грошового потоку від використання земельної ділянки протягом певного періоду з наступним її продажем на ринку. При цьому вартість земельної ділянки визначається як поточна вартість майбутніх доходів від її використання та продажу за формулою:

$$\text{Цкн} = \sum_{i=1}^t \frac{\text{До}_i}{(1 + \text{Ск})^i} + P, \quad (2)$$

де Цкн - вартість земельної ділянки, визначена шляхом непрямої капіталізації, грн;

До_i - очікуваний чистий операційний або рентний дохід за і-й рік, грн;

P - поточна вартість реверсії;

t - період, який враховується при непрямої капіталізації чистого операційного або рентного доходу, років.

Пряма капіталізація доцільна при визначенні вартості земельних ділянок, непряма - при розрахунку вартості права оренди, оскільки при цьому має місце обмежений термін використання земельної ділянки.

Апробувати таку методологію було вирішено в масштабах країни розраховавши вартість 1 га сільськогосподарських угідь методом капіталізації рентного доходу в середньому по Україні. Під час розрахунків було використано діючу методичку [28] і дані Державної служби статистики України (табл. 2).

Для порівняння використано також інший підхід - капіталізацію орендної плати. На відміну від розрахунку вартості землі шляхом капіталізації орендної плати, методологія на основі рентного доходу враховує природну цінність і родючість ґрунтів та забезпечує результат оцінки втричі вищий (табл. 3).

2. Джерела інформації та порядок розрахунку вартості ріллі для відображення у фінансовій звітності та державній статистиці

№ п/п	Показник	Розрахунок /значення	Джерело інформації
1	Вартість земельної ділянки, визначена шляхом прямої капіталізації рентного доходу	Відношення рентного доходу до ставки капіталізації	Розрахунково
2	Рентний дохід	Різниця між очікуваним (валовим) доходом від продукції, виробничими витратами та прибутком виробника	Розрахунково
3	Типовий набір культур, що забезпечує її ефективне використання, дотримання сівозміни і збереження родючості землі	На основі структури посівних площ с.- г. культур по регіону	Статистичний збірник «Сільське господарство»
4	Очікуваний (валовий) дохід від продукції: • нормальний (типовий) врожай сільськогосподарських культур • ціна реалізації с.- г. продукції на ринку	Очікуваний (валовий) дохід розраховується як добуток урожайності та ціни реалізації	Статистичний бюлетень «Площі, валові збори та урожайність сільськогосподарських культур, плодів, ягід та винограду»
			Статистичний бюлетень «Реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами»
5	Виробничі витрати	Виробнича собівартість с.- г. продукції	Статистичний бюлетень «Витрати на виробництво продукції сільськогосподарства в сільськогосподарських підприємствах»

6	Прибуток виробника	Прибуток виробника визначається як відсоток загальних витрат продукції, одержаної на земельній ділянці Ставка розраховується як сума відсоткової ставки за кредитами і депозитами у національній валюті (середньозважені в річному обчисленні, %)	Фінансова статистика НБУ. Розділ 4 «Фінансові ринки»
7	Ставка капіталізації	Прийнята на рівні безризикової ставки - відсоткова ставка за депозитами нефінансових корпорацій (середньозважена відсоткова ставка в річному обчисленні)	Фінансова статистика НБУ. Розділ 4 «Фінансові ринки»

Джерело: Узагальнено на основі методики [28].

3. Оцінка землі за дохідним підходом (порівняння розрахунків на основі орендної плати і рентного доходу)

Показник	На основі орендної плати	На основі рентного доходу
Україна		
Ставка капіталізації для землі, %	10,4	10,4
Орендна плата (рентний дохід), грн/га	1093 ¹	3049,58 ²
Ціна землі, грн/га	10 510	29 322
Курс національної валюти, гривень за 1 долар США ³	27,19	27,19
Розрахункова ціна землі, дол. США/га	387	1 078
Справедлива ціна землі, млрд дол. США (рілля по Україні)	12,57	35,04

Примітки: ¹ Середня по Україні орендна плата за земельні паї за даними Держгеокадастру на початок 2017 р.

² Розраховано згідно з Методикою [28], порядок розрахунку та інформаційне забезпечення викладено вище.

³ Офіційний курс НБУ на 31.12.2016 р.

Джерело: Розраховано із застосуванням даних Держгеокадастру, Національного банку України, Держстату та методики [28].

Невід'ємною частиною пропонованої методології оцінки для цілей відображення у фінансовій звітності є послідовність оцінки та постановки на облік *прав оренди сільськогосподарських земель*.

Оцінка для подібних цілей також має будуватися на рентному доході з урахуванням терміну оренди. За методичним підходом, що базується на капіталізації доходу, вартість права оренди визначається як поточна величина майбутнього додаткового доходу для орендаря за формулою :

$$\text{Цпк} = \sum_{i=1}^t \frac{\text{Доі}}{(1 + \text{Ск})^i}, \quad (3)$$

де Цпк - вартість права оренди земельної ділянки, визначена шляхом непрямої капіталізації чистого доходу, грн;

Доі - додатковий дохід орендаря за 1-й рік, грн;

t - період оренди земельної ділянки, років.

Додатковий дохід обчислюється як різниця між рентним доходом та орендною платою, визначеною договором оренди.

При застосуванні такого підходу в цілому по країні отримуємо наступні показники вартості права оренди землі при постановці на баланс орендаря (табл. 4). Період прогнозування у наведеному розрахунку прийнятий на рівні 10 років. При застосуванні цієї методики для оцінки прав конкретних підприємств їх вартість розраховується на фактичний термін дії договору оренди, рентний дохід - по регіону фактичного місцезнаходження ділянки.

За запропонованого підходу до визначення справедливої вартості земельних активів за результатами розрахунків у цілому по Україні одержано показники, наближені до нормативно-грошової оцінки та цін тіншового

ринку. Оцінка 1 га ріллі за галузевим стандартом - 1078 дол. США, за нормативно-грошовою оцінкою - 1138 дол. США, тіньового ринку - 1250 дол. США (тобто відхилення у межах 5-8%). Оцінка 1 га права оренди за

галузевим стандартом - 525 дол. США, на тіньовому ринку - від 200 до 800 дол. США [2].

4. Розрахунок вартості права оренди ріллі для відображення в бухгалтерському обліку орендаря

Показник	Значення
Рентний дохід ¹ , грн/га	3 049,58
Витрати на сплату орендної плати за паї ² , грн/га	1 093,40
Додатковий дохід користувача, грн/га в рік, До	1 956,18
Ставка капіталізації ³ , Ск, %	10,4%
Ринкова вартість права оренди, (непряма капіталізація), грн/га	14 286,52

Примітки: ¹ Розраховано згідно з Методикою [28], порядок розрахунку та інформаційне забезпечення викладено вище.

² Середня по Україні орендна плата за земельні паї за даними Держгеокадастру на 01.01.2017 р.

³ Прийнята на рівні безризикової ставки - відсоткова ставка за депозитами нефінансових корпорацій (середньозважена відсоткова ставка в річному обчисленні) за даними фінансової статистики НБУ. Розділ 4 «Фінансові ринки»

Джерело: Розраховано із застосуванням даних Держгеокадастру, Національного банку України, Держстату та методики [28].

За затвердженою урядом нормативно-грошовою оцінкою право на оренду землі не розраховувалося. Галузевий стандарт дає можливість визначити справедливу вартість права постійного користування землею (у цілому по Україні це 969 дол. США за 1 га

сітьгоспугідь). Стандарт дозволить і оцінити право на емфітевзис.

Потенційну вартість сільгоспугідь України у фінансовій звітності наведено в табл. 5, що підтверджує важливість для аграрної галузі застосування нової облікової політики щодо землі сільськогосподарського призначення.

5. Потенційна вартість сільгоспугідь України у фінансовій звітності

Земельний капітал/ активи	млн га	Розрахунково, при застосуванні нової облікової політики, млрд дол. США
Рілля (потенціал)	32,54	11,95
У т.ч.:		
Право оренди (землі недержавних підприємств)	18,70	9,83
Право власності (землі громадян)	11,66	(12,57)
Право постійного користування (землі державних підприємств)	0,77	0,75
Емфітевзис (інше використання)	1,41	1,37

Джерело: Розраховано на основі запропонованої в статті методології оцінки вартості сільгоспугідь для цілей відображення у фінансовій звітності.

Сьогодні в Україні така політика не ведеться ані на рівні підприємств, ані на рівні держави. Як наслідок, в офіційній фінансовій звітності земельні активи аграрних підприємств України оцінено лише у 151 млн дол. США. Тоді як при застосуванні нової облікової політики цей показник мав би становити 11,95 млрд дол. США, а з урахуванням потенціалу землі товарних господарств

(які зараз не ведуть бухгалтерський облік) - майже 25 млрд дол. США. Тобто 25 млрд дол. США зростання суми національного багатства України, що представлено у її системі національних рахунків. Це п'ята частина ВВП та більше ніж весь золотовалютний запас України, який на початок 2019 р. знаходився на рівні 20,8 млрд дол. США [21, 22] (рис.).

Земельний капітал порівняно з деякими макроекономічними показниками

Джерело: Сформовано з урахуванням [4, 9, 20, 22].

Разом із тим на відміну від золотовалютних резервів, які більше ніж на половину сформовані за рахунок кредитів МВФ, земля - це власний капітал України, який забезпечує дохід його власнику, а також продовольчу безпеку країни, її конкурентоспроможність на зовнішніх продовольчих ринках.

Висновки. 1. Запровадження і застосування в Україні типової галузевої облікової політики щодо земельних активів сільського господарства являє собою важливий механізм виокремлення й підняття їх цінності у фінансовій звітності та системі національних рахунків у частині розміру національного багатства України.

2. Підвищення уваги до земельних активів сільськогосподарського призначення у фінансовій звітності і, як результат, капіталізація національного багатства України видається важливою місією бухгалтерського обліку в забезпеченні сталого розвитку та належного представлення природно-економічного потенціалу України на міжнародній арені. Через цю складову збагачується розвиток і макроекономічної політики.

3. Для України необхідність такого підходу мотивована ще й потребами:

- подолання корупції і детінізації аграрної економіки, оскільки, при продажу корпоративних прав підприємств, права на оренду і емфітевзис земля враховуються лише в «тіні». Це дезорієнтує ринок, призводить до

викривлень у розрахунку ВВП країни, а також до втрати податків;

- поліпшення капіталізації та інвестиційної привабливості фермерських господарств, малих і середніх аграрних підприємств, оскільки земля, як їх найбільш цінний актив не має належного сприйняття на ринку інвестицій, кредитування і страхування.

Результати досліджень будуть доведені уряду України, професійним об'єднанням сільськогосподарських підприємств у вигляді доповідних записок та методичних рекомендацій. Федерація аудиторів, бухгалтерів і фінансистів АПК України отримує від цього дослідження матеріали для звернення до Ради з міжнародних стандартів і бухгалтерського обліку (IASB) щодо розробки окремого МСБО/МСФЗ «Земля сільськогосподарського призначення».

Звідси - ми повинні цінувати те, що маємо. Думати не тільки про себе, і не на 10 років уперед, а, як зазначав М. Руденко, бодай впродовж одного століття. Збереження і відновлення земельних ресурсів, забезпечення замкнутого циклу кругообігу п'яти абсолютних благ, що виділяють фізіократи (земля - сонце - зерно - солома - органічні відходи - земля), доповнення його інтелектуальним потенціалом та патріотичною свідомістю всіх і кожного. За цим простим рівнянням - сталий розвиток і майбутнє України.

Список бібліографічних посилань

1. Амбросов В. Я. Переход к рыночным земельным отношениям. *Стратегія реалізації земельної реформи*. 2011. № 1. С. 39-41.
2. База земельных ресурсов EVOLAND. URL : <https://evo.land/ru/for-sale>.
3. Бездушна Ю. С. Методологія обліку і оцінки фінансових інструментів та її застосування аграрними підприємствами. *Аграрний вісник Причорномор'я. Збірник наукових праць. Серія: Економічні науки*. 2010. Вип. 53. С.18-23.
4. Валовий внутрішній продукт України (2018). URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>.
5. Вернадський В. Биосфера и ноосфера. Москва : Айрис-Пресс, 2013. 576 с.
6. Гадзало Я. М., Жук В. М. Наукові основи розвитку аграрного підприємництва та сільських територій за селозберігаючою моделлю : наукова доповідь. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2015. 40 с.
7. Гайдучський П. І., Стельмащук А. М. Земля: власність, оренда, рента. Київ : Урожай, 1994. 184 с.
8. Голуб Н. О. Облік і контроль витрат на поліпшення земель сільськогосподарського призначення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.09. Київ, 2011. 20 с.
9. Державний борг України (2009-2019). URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/>.
10. Методичні основи грошової оцінки земель в Україні : навчальний посібник / Дехтяренко Ю. Ф., Лихогруд М. Г., Манчевич Ю. М., Палеха Ю. М.. Київ : Профі, 2007. 624 с.
11. Дипиаза С. А. (младший), Экллз Р. Дж. Будущее корпоративной отчетности. Как вернуть доверие общества. Москва : Альпина Паблшер, 2003. 211 с.
12. Добряк Д. С., Тихонов А. Г., Гребенюк Н. В. Теоретичні засади сталого розвитку землекористування у сільському господарстві : монографія. Київ : Урожай, 2004. 134 с.
13. Драпиковський О. І., Іванова І. Б. Оцінка земельних ділянок. Київ : Прінт-Експрес, 2004. 296 с.
14. Есипова Э. Ю. Система национальных счетов: краткий курс : учеб. пособие. Москва : Финансы и статистика, 2009. С. 93.
15. Жук В. М. Концепція розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки : монографія. Київ : ННЦ "Інститут аграрної економіки" УААН, 2009. 648 с.
16. З 1 січня 2019 року набуває чинності загальнонаціональна (всеукраїнська) нормативна грошова оцінка земель сільськогосподарського призначення за межами населених пунктів / Головне управління Держгеокадастру в Одеській області. URL : <http://odeska.land.gov.ua/z-1-sichnia-2019-roku-nabuvaie-chynnosti-zahalnonatsionalna-vseukrainska-normatyvna-hroshova-otsinka-zemel-silskohospodarskoho-pryznachennia-za-mezhamy-naselenykh-punktiv/>.
17. Загальнонаціональна (всеукраїнська) нормативна грошова оцінка земель сільськогосподарського призначення. URL : <https://ngo.land.gov.ua/uk/>.
18. Замула І. В. Бухгалтерський облік екологічної діяльності у забезпеченні стійкого розвитку економіки : монографія. Житомир : ЖДТУ, 2010. 440 с.
19. Заяць В. М. Розвиток ринку сільськогосподарських земель : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2011. 390 с.
20. Зведений бюджет України. (2019). URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/>.
21. Золотовалютный мираж Украины - резервы НБУ на бумаге выглядят весомее, чем в реальности. URL : <https://vesti-ukr.com/strana/320605-zolotovaljutnyj-mirazh-ukrainy-rezervy-nbu-na-bumahe-vyhljadjat-vesomee-chem-v-realnosti>.
22. Золотовалютный резервы Украины (2009-2019). URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/assets/>.
23. Кваша С. М. Земельні відносини в контексті моделей розвитку сільського господарства України. *Економіка АПК*. 2009. № 3. С. 54-57.
24. Кенз Ф. Физиократы. Избранные экономические произведения. [пер. с фр., англ. и нем.] / предисл. П. Н. Ключин. [Юбилейн. изд.]. Москва : Эксмо, 2008. 1199 с.

References

1. Ambrosov, V.Ja. (2011). Perehod k rynochnym zemelnym otnoshenijam [Transition to market land relations]. *Strategii realizacii zemel'noi reformi*, 1, pp. 39-41 [In Russian].
2. Baza zemel'nyh resursov EVOLAND [Land Resources database EVOLAND]. Retrieved from: <https://evo.land/ru/for-sale> [In Russian].
3. Bezдушna, Yu.S. (2010). Metodolohiia obliku i otsinky finansovykh instrumentiv ta yii zastosuvannya ahrarnymy pidpriemstvamy [Methodology of accounting and valuation of financial instruments and its application by agrarian enterprises]. *Ahrarnyi visnyk Prychornomor'ia. Zbirnyk naukovykh prats. Serii: Ekonomichni nauky*, 53, pp. 18-23 [In Ukrainian].
4. Valovy vnutrishnii produkt Ukrainy [Gross domestic product of Ukraine]. (2018). Retrieved from: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp> [In Ukrainian].
5. Vernads'kij, V. (2013). *Biosfera i noosfera [Biosphere and noosphere]*. Moscow: Ajris-Press [In Russian].
6. Hadzalo, Ya.M. & Zhuk, V.M. (2015). *Naukovi osnovy rozvytku ahrarnoho pidpriemstva ta silskykh terytorii za selozberihaiuchoiu modelliu : naukova dopovid [Scientific bases of agrarian entrepreneurship development and rural areas for rural-preservation model: scientific report]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
7. Haidutskiy, P.I. & Stelmashchuk, A.M. (1994). *Zemlia: vlasnist, orenda, renta [Land: property, rent, rent]*. Kyiv: Urozhai [In Ukrainian].
8. Holub, N.O. (2011). Oblik i kontrol vytrat na polipshennia zemel silskohospodarskoho pryznachennia [Accounting and control of expenses for improvement of agricultural land]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [In Ukrainian].
9. Derzhavnyi borh Ukrainy (2009-2019) [State debt of Ukraine (2009-2019)]. Retrieved from: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov> [In Ukrainian].
10. Dekhtiarenko, Yu.F., Lykhohrud, M.H., Mantsevych, Yu.M., & Palekha, Yu.M. (2007). *Metodychni osnovy hroshovoi otsinky zemel v Ukraini : navchalnyi posibnyk [Methodological foundations of the monetary valuation of land in Ukraine: a manual]*. Kyiv: Profi [In Ukrainian].
11. Dipiaza, S.A. (Jr.) & Jekklz, R.Dzh. (2003). *Budushhee korporativnoj otchetnosti. Kak vernut doverie obshhestva [The future of corporate reporting. How to return the trust of society]*. Moscow: Alpina Pabliher [In Russian].
12. Dobriak, D.S., Tykhnov, A.H., & Hrebenuk, N.V. (2004). *Teoretychni zasady staloho rozvytku zemlekorystuvannia u silskomu hospodarstvi : monohrafiia [Theoretical principles of sustainable development of land use in agriculture: monograph]*. Kyiv: Urozhai [In Ukrainian].
13. Drapikovskiy, O.I. & Ivanova, I.B. (2004). *Otsinka zemelnykh dilianok [Estimation of land plots]*. Kyiv: Print-Ekspres [In Ukrainian].
14. Esipova, Je.Ju. (2009). *Sistema nacional'nyh schetov: kratkij kurs : uchebnoe posobie [System of national accounts: short course: study guide]*. Moscow: Finansy i statistika [In Russian].
15. Zhuk, V.M. (2009). *Kontseptsiiia rozvytku bukhhalter-skoho obliku v ahrarnomu sektori ekonomiky : monohrafiia [Concept of development of accounting in the agrarian sector of economy: monograph]*. Kyiv: NNTs "Instytut ahrarnoi ekonomiky" UAAAN [In Ukrainian].
16. Z 1 sichnia 2019 roku nabuvaie chynnosti zahalnonatsionalna (vseukrainska) normatyvna hroshova otsinka zemel silskohospodarskoho pryznachennia za mezhamy naselenykh punktiv [From 1 January 2019, a national (all-Ukrainian) normative monetary valuation of agricultural land outside the settlements becomes effective]. *Holovne upravlinnia Derzhheokadastru v Odeskii oblasti*. Retrieved from: <http://odeska.land.gov.ua/z-1-sichnia-2019-roku-nabuvaie-chynnosti-zahalnonatsionalna-vseukrainska-normatyvna-hroshova-otsinka-zemel-silskohospodarskoho-pryznachennia-za-mezhamy-naselenykh-punktiv> [In Ukrainian].
17. Zahalnonatsionalna (vseukrainska) normatyvna hroshova otsinka zemel silskohospodarskoho pryznachennia [National (all-Ukrainian) normative monetary valuation of agricultural land]. Retrieved from: <https://ngo.land.gov.ua/uk> [In Ukrainian].

25. Класифікація видів цільового призначення земель, затв. наказом Державного комітету України із земельних ресурсів від 23.07.2010 р. № 548. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1011-10>.

26. Класифікація інституційних секторів економіки України, затв. наказом Державної служби статистики України від 03.12.2014 № 378. Статистичний класифікатор України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0378832-14>.

27. Лупенко Ю., Ходаківська О. Наукові засади запровадження ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення. *Економіка АПК*. 2016. № 12. С. 5-15.

28. Методика експертної грошової оцінки земельних ділянок, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 11.10.2002 р. № 1531. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1531-2002-p>.

29. Методичні рекомендації щодо складання рахунку капіталу за інституційними секторами економіки, затв. наказом Держкомстату від 12 грудня 2008 р. № 498. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0498202-08>.

30. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку та оцінки прав на об'єкти інтелектуальної власності в бюджетних установах / В. М. Жук, Ю. С. Рудченко та ін. *Облік і фінанси АПК*. 2008. № 2. С. 75-98.

31. Методика нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2016 р. № 831. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2016-%D0%BF>.

32. Методологічні положення щодо складання рахунку переоцінки. Державний комітет статистики України, 2005. URL : http://ukrstat.org/uk/metod_polog/s_nac_r/nac_8.htm.

33. Методологічні положення щодо складання балансів активів і пасивів, затв. наказом Держкомстату від 10.12.2010 р. № 504. URL : http://csr2.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2010/504/metod.htm.

34. Облік сільськогосподарської діяльності : навч. посіб. / за ред. Жука В. М. Київ : ТОВ "Юр-Агро-Веста", 2007. 368 с.

35. Остапчук С. М. Фізіократичні засади бухгалтерського обліку використання земель сільськогосподарського призначення. *Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки*. 2014. № 4(70). С. 23-30.

36. Подолинський С. Листи та документи / упоряд.: Г.Сербин, Т.Слюдикова. Центральний державний історичний архів України, м. Київ, 2002. 62 с.

37. Порядок проведення загальнонаціональної (всеукраїнської) нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 р. № 105. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/105-2018-%D0%BF>.

38. Про затвердження технічної документації із загальнонаціональної (всеукраїнської) нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення, наказ Міністерства аграрної політики України від 16.11.2018 р. № 552. URL : http://minagro.gov.ua/uk/organic_ministry?nid=26760.

39. Програма розвитку державної статистики до 2023 року, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 27.02.2019 р. № 222. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-2019-%D0%BF>.

40. Рекомендації з організації обліку та оцінки земель на підприємствах АПК / за ред. А. М. Третяка, В. М. Жука. *Облік і фінанси АПК*. 2005. № 3. С. 135-206.

41. Руденко М. Енергія прогресу. Нариси з фізичної економії. [2-ге вид., доп.]. Тернопіль : Джура, 2005. 412 с.

42. Руденко М. Глобалізація і Україна. URL : https://dt.ua/ECONOMICS/globalizatsiya_i_ukrayina.html.

43. Русан В. Стан та напрями підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. № 1. С. 137-145.

44. Організаційно-економічна модернізація аграрної сфери : наукова доповідь / Саблук П. Т., Малік М. Й., Шпикуляк О. Г., Лупенко Ю. О. та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2011. 342 с.

45. Система національних счетов. Комиссия европейских сообществ, МВФ, ОЭСР, ООН, Всемирный банк, 1993. Брюссель/Люксембург, Вашингтон, О.К., Нью-Йорк, Париж, 1998.

18. Zamula, I.V. (2010). *Bukhhalterskyi oblik ekolohichnoi diialnosti u zabezpechenni stiikoho rozvytku ekonomiky : monohrafiia [Accounting for ecological activity in ensuring sustainable economic development: a monograph]*. Zhytomyr: ZhDTU [In Ukrainian].

19. Zaiats, V.M. (2011). *Rozvytok rynku silskohospodarskykh zemel : monohrafiia [Development of the agricultural land market: a monograph]*. Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].

20. Zvedenyi biudzhet Ukrainy [Consolidated budget of Ukraine]. (2019). Retrieved from: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons> [In Ukrainian].

21. Zolotovaljutnyj mirazh Ukrainy - rezervy NBU na bumage vygljadjat vesomee, chem v realnosti [Gold and currency mirage of Ukraine - reserves of the NBU on paper look weightier than in reality]. Retrieved from: <https://vesti-ukr.com/strana/320605-zolotovaljutnyj-mirazh-ukrainy-rezervy-nbu-na-bumahe-vygljadjat-vesomee-chem-v-realnosti> [In Russian].

22. Zolotovaliutni rezervy Ukrainy [Gold and currency reserves of Ukraine]. (2009-2019). Retrieved from: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/assets> [In Ukrainian].

23. Kvasha, S.M. (2009). *Zemelne vidnosyny v konteksti modelei rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy [Land relations in the context of agricultural development models of Ukraine]*. *Ekonomika APK*, 3, pp. 54-57 [In Ukrainian].

24. Kenje, F. (2008). *Fiziokraty. Izbrannyye jekonomicheskie proizvedeniya [Physiocrats. Selected economic works]*. Moscow: Jeksmo [In Russian].

25. Klasyfikatsiia vydiv tsilovoho pryznachennia zemel, zatv. nakazom Derzhavnoho komitetu Ukrainy iz zemelnykh resursiv vid 23.07.2010 r. № 548 [Classification of types of special purpose land: Order of the State Committee of Ukraine for Land Resources dated 23.07.2010, No. 548]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1011-10> [In Ukrainian].

26. Klasyfikatsiia instytutsiinykh sektoriv ekonomiky Ukrainy, zatv. nakazom Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy, vid 03.12.2014 № 378 [Classification of institutional sectors of the Ukrainian economy: Order of the State Statistics Service of Ukraine dated 03.12.2014, No. 378]. *Statystychnyi klasyfikator Ukrainy*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0378832-14> [In Ukrainian].

27. Lupenko, Yu. & Khodakivska, O. (2016). *Naukovi zasady zaprovadzhenia rynkovoho obihu zemel silskohospodarskoho pryznachennia [Scientific principles of introduction of market circulation of agricultural land]*. *Ekonomika APK*, 12, pp. 5-15 [In Ukrainian].

28. Metodyka ekspertnoi hroshovoi otsinky zemelnykh dilianok, zatv. postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11.10.2002 r. № 1531 [Methodology of expert monetary valuation of land: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 11.10.2002, No. 1531]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1531-2002-p> [In Ukrainian].

29. Metodychni rekomendatsii shchodo skladannia rakhunku kapitalu za instytutsiinyimi sektoramy ekonomiky, zatv. nakazom Derzhkomstatu vid 12 hrudnia 2008 r. № 498 [Methodological recommendations on capital account creation according to institutional sectors of the economy: Order of the State Statistics Committee of 12.12.2008, No. 498]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0498202-08> [In Ukrainian].

30. Zhuk, M.V., Rudchenko, Yu.S., et al. (2008). *Metodychni rekomendatsii z bukhalterskoho obliku ta otsinky prav na obiekty intelektualnoi vlasnosti v biudzhetnykh ustanovakh [Methodological recommendations on accounting and evaluation of rights to intellectual property objects in budgetary institutions]*. *Oblik i finansy APK*, 2, pp. 75-98 [In Ukrainian].

31. Metodyka normatyvnoi hroshovoi otsinky zemel silskohospodarskoho pryznachennia, zatverdzhena postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16 lystopada 2016 r. № 831 [Methodology of normative monetary valuation of agricultural land: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 16.11.2016, No. 831]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2016-%D0%BF> [In Ukrainian].

32. Metodolohichni polozhennia shchodo skladannia rakhunku pereotsinky [Methodological provisions for drawing up a revaluation account]. (2005). *Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy*. Retrieved from: http://ukrstat.org/uk/metod_polog/s_nac_r/nac_8.htm [In Ukrainian].

46. Стратегія удосконалення механізму управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 7.06.2017 р. № 413. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-p>.

47. Трансформація земельних відносин до ринкових умов : доповідь / Федоров М.М., Месель-Веселяк В. Я., Саблук П. Т., Ходаківська О. В. та ін. *Економіка АПК*. 2009. № 3. С. 4-18.

48. Фізична економія у вимірах теорії і практики господарювання : колективна монографія / [В. М. Жук, П. І. Гайдуцький, Л. С. Гринів та ін.]; за ред. Ю. О. Лупенка, В. М. Жука, В. О. Шевчука та О. В. Ходаківської. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2013. 502 с.

49. Шпичак О. М. Ціна «земельного питання». *Дзеркало тижня*. 2018. № 12. URL : https://dt.ua/finances/cina-zemel'nogo-pitannya-273736_.html.

50. Шевчук В. О. Активи як об'єкти обліку, контролю та аналізу: проблеми еколого-економічної ідентифікації та інтерпретації. *Облік і фінанси*. 2013. № 1(59). С. 66-73.

51. European System of Accounts (ESA 1995). Eurostat. URL : <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-manuals-and-guidelines/-/KS-02-13-269>.

33. Metodolohichni polozhennia shchodo skladannia bilan-siv aktyviv i pasyviv, zatv. nakazom Derzhkomstatu vid 10.12.2010 r. № 504 [Methodological provisions on the compilation of balance sheets of assets and liabilities, security deposit]. Retrieved from: http://csrv2.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2010/504/metod.htm [In Ukrainian].

34. Zhuk, V.M. (Ed.) (2007). *Oblik silskohospodarskoi diialnosti : navchalnyi posibnyk [Accounting for agricultural activities: training manual]*. Kyiv: TOV "Iur-Ahro-Vesta" [In Ukrainian].

35. Ostapchuk, S.M. (2014). Fiziokratychni zasady bukhhalterskoho obliku vykorystannia zemel silskohospodarskoho pryznachennia [Physiocratic principles of accounting for the use of agricultural land]. *Visnyk ZhDTU. Seriya: Ekonomichni nauky*, 4 (70), pp. 23-30 [In Ukrainian].

36. Podolynskiy, S. (2002). *Lysty ta dokumenty [Letters and documents]*. H. Serbyn & T. Sliudykova (Eds.). Kyiv: Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy [In Ukrainian].

37. Poriadok provedennia zahalnonatsionalnoi (vseukrainskoi) normatyvnoi hroshovoi otsinky zemel silskohospodarskoho pryznachennia, zatverdzhenyi Postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 7 liutoho 2018 r. № 105 [The procedure for conducting a national (all-Ukrainian) normative monetary valuation of agricultural land: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 7.02.2018, No. 105]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/105-2018-%D0%BF> [In Ukrainian].

38. Pro zatverdzhennia tekhnichnoi dokumentatsii iz zahalnonatsionalnoi (vseukrainskoi) normatyvnoi hroshovoi otsinky zemel silskohospodarskoho pryznachennia, nakaz Ministerstva ahrarynoi polityky Ukrainy vid 16.11.2018 r. № 552 [On approval of technical documentation on the national (all-Ukrainian) normative monetary valuation of agricultural land: Order of the Ministry of Agrarian Policy of Ukraine dated 16.11.2018, No. 552]. Retrieved from: http://minagro.gov.ua/uk/organic_ministry?nid=26760 [In Ukrainian].

39. Prohrama rozvytku derzhavnoi statystyky do 2023 roku, zatv. postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27.02.2019 r. № 222 [State statistics development program till 2023: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 27.02.2019, No. 222]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-2019-%D0%BF> [In Ukrainian].

40. Tretiak, A.M. & Zhuk, V.M. (2005). Rekomendatsii z orhanizatsii obliku ta otsinky zemel na pidpriemstvakh APK [Recommendations on the organization of land registry and assessment at agrarian enterprises]. *Oblik i finansy APK*, 3, pp. 135-206 [In Ukrainian].

41. Rudenko, M. (2005). *Enerhiia prohresu. Narysy z fizychnoi ekonomii [Energy of progress. Essays on physical economics]*. Ternopil: Dzhura [In Ukrainian].

42. Rudenko, M. (n.d.). Hlobalizatsiia i Ukraina [Globalization and Ukraine]. Retrieved from: https://dt.ua/ECONOMICS/globalizatsiya_i_ukrayina.html [In Ukrainian].

43. Rusan, V. (2017). Stan ta napriamy pidvyshchennia efektyvnosti vykorystannia zemel silskohospodarskoho pryznachennia v Ukraini [State and trends of improving the use of agricultural land in Ukraine]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 1, pp. 137-145 [In Ukrainian].

44. Sabluk, P.T., Malik, M.Y., Shpykuliak, O.H., Lupenko, Yu.O., et al. (2011). *Orhanizatsiino-ekonomichna modernizatsiia ahrarynoi sfery : naukova dopovid [Organizational and economic modernization of the agrarian sphere: a scientific report]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

45. *Sistema nacional'nyh schetov [System of national accounts]*. (1993). Komissija evropejskikh soobshhestv, MVF, OJeSR, OON, Vsemirnyj bank, Brjussel'/Ljuksemburg, Vashington, O.K., N'ju-Jork, Parizh [In Russian].

46. Stratehiia udoskonalennia mekhanizmu upravlinnia v sferi vykorystannia ta okhorony zemel silskohospodarskoho pryznachennia derzhavnoi vlasnosti ta rozporiadzhennia nymy, zatv. postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 7.06.2017 r. № 413 [Strategy for improving the management mechanism in the field of use and protection of agricultural land of state ownership and disposal by them: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 7.06.2017, No. 413]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-p> [In Ukrainian].

47. Fedorov, M.M., Mesel-Veseliak, V.Ya., Sabluk, P.T., Khodakivska, O.V., et al. (2009). Transformatsiia zemelnykh vidnosyn do rynkovykh umov : dopovid [Transformation of land relations to market conditions: report]. *Ekonomika APK*, 3, pp. 4-18 [In Ukrainian].

48. Zhuk, V.M., Haidutskyi, P.I., Hryniv, L.S., et al. (2013). *Fizychna ekonomii u vymirakh teorii i praktyky hospodariuvannia : kolektyvna monohrafiia [Physical economy in the dimensions of theory and practice of management: a collective monograph]*. Yu.O. Lupenko, V.M. Zhuk, V.O. Shevchuk, & O.V. Khodakivska (Eds.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

49. Shpychak, O.M. (2018). Tsina "zemelnoho pytannia" [The price of "land issue"]. *Dzerkalo tyzhnia*, 12. Retrieved from: https://dt.ua/finances/cina-zemelnogo-pitannya-273736_.html [In Ukrainian].

50. Shevchuk, V.O. (2013). Aktyvy yak ob'iekty obliku, kontroliu ta analizu: problemy ekoloho-ekonomichnoi identyfikatsii ta interpretatsii [Assets as objects of accounting, control and analysis: problems of environmental and economic identification and interpretation]. *Oblik i finansy*, 1 (59), pp. 66-73 [In Ukrainian].

51. European System of Accounts (ESA 1995). *Eurostat*. Retrieved from: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-manuals-and-guidelines/-/KS-02-13-269> [In English].

Zhuk V.M., Bezdushna Yu.S. Mission of the institute of accounting in capitalizing the national wealth and promoting sustainable development of Ukraine

The purpose of the article is to provide a justification of new accounting policy and unified methodology for assessing the value of agricultural land in financial statements and statistics as a factor in capitalization of the national wealth of Ukraine and ensuring its sustainable development and proper representation in the world information space.

Research methods. In the research process were used the following scientific methods: statistical methods; methods of questioning and generalization for determining components of improving the accounting policy for agricultural land; analysis and synthesis for assessing the effectiveness of the current procedure for determining fair value of land assets of agricultural enterprises. Estimation of land price, the right of permanent use and right to lease land for its presentation on the balance is performed using the methodology of expert monetary assessment, in particular methods of direct and indirect capitalization of rent and net operating income.

Research results. There was substantiated mission of an institute of accounting aimed at preserving and increasing the national wealth of Ukraine and ensuring its sustainable development.

Elements of scientific novelty. The accounting policy and evaluation of agricultural land were developed and tested, which ensures capitalization of the national wealth and representation of the natural and economic potential of Ukraine on the international scene.

Practical significance. Estimated efficiency of implementation of the proposed accounting policy and estimation of agricultural lands is USD 11.95 billion as an increase of the national wealth of Ukraine presented in the system of national accounts. Tabl.: 5. Figs.: 1. Refs.: 51.

Keywords: physical economy; agricultural land; land valuation; accounting policy; IFRS; rental income; system of national accounts; financial reporting; statistics; sustainable development.

Zhuk Valerii Mykolaiovych - doctor of economic sciences, professor, academician of NAAS, chief senior research fellow of the department of accounting and taxation, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: zhuk@faaf.org.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-1367-5333>

Bezdushna Yuliia Serhiivna - candidate of economic sciences, senior research fellow, head of the department of accounting and taxation, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: bezdushna@vipo.biz.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5924-0805>

Жук В.Н., Бездушная Ю.С. Миссия института бухгалтерского учёта в капитализации национального богатства и обеспечении устойчивого развития Украины

Цель статьи - привести обоснование новой учетной политики и единой методологии оценки стоимости сельскохозяйственных земель в финансовой отчетности и статистике, как фактора капитализации национального богатства Украины и обеспечения ее устойчивого развития и надлежащего представления в мировом информационном пространстве.

Методика исследования. В исследовании применены: статистические методы; методы анкетирования и обобщения - при определении составляющих совершенствования учетной политики в отношении земель сельскохозяйственного назначения; анализа и синтеза - для оценки эффективности действующего порядка определения справедливой стоимости земельных активов сельскохозяйственных предприятий. Оценка стоимости земли, права постоянного пользования и права аренды земли для ее постановки на баланс выполнена с применением методов экспертной денежной оценки, в частности методов прямой и непрямой капитализации рентного и чистого операционного дохода.

Результаты исследования. Обоснована миссия института бухгалтерского учета в сохранении и приумножении национального богатства Украины и обеспечении ее устойчивого развития.

Элементы научной новизны. Разработаны и апробированы учетная политика и оценка сельскохозяйственных земель, что обеспечивает капитализацию национального богатства и надлежащее представление природно-экономического потенциала Украины на международной арене.

Практическая значимость. Рассчитанная эффективность внедрения предложенной учетной политики и оценки сельскохозяйственной составляющей составляет 11,95 млрд долл. США прироста национального богатства Украины, что представлено в системе ее национальных счетов. Табл.: 5. Илл.: 1. Библиогр.: 51.

Ключевые слова: физическая экономия; сельскохозяйственные угодья; оценка земли; учетная политика; МСФО; рентный доход; система национальных счетов; финансовая отчетность; статистика; устойчивое развитие.

Жук Валерий Николаевич - доктор экономических наук, профессор, академик НААН, главный научный сотрудник отдела учета и налогообложения, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: zhuk@faaf.org.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-1367-5333>

Бездушная Юлия Сергеевна - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, заведующий отделом учета и налогообложения, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: bezdushna@vipo.biz.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5924-0805>

Стаття надійшла до редакції 05.04.2019 р.

Фахове рецензування: 10.04.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Жук В. М., Бездушна Ю. С. Місія інституту бухгалтерського обліку в капіталізації національного багатства та забезпеченні сталого розвитку України. *Економіка АПК*. 2019. № 4. С. 6 – 21.

* * *

Новини АПК

Великодній кошик у 2019 році коштуватиме 532 грн - Юрій Лупенко

За розрахунками науковців Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», цього року традиційні паска, яйця, домашня ковбаса, буженина, сало, вершкове масло, м'який і твердий сири, хрін та сіль обійдуться українцям на 26 грн - тобто на 5,1% - дорожче, ніж торік, коли мінімальний набір продуктів коштував 506 грн, поінформував директор Інституту, академік НААН **Юрій Лупенко**.

За його словами, вартість основної складової великоднього кошика - паски домашньої випічки - складе близько 85 грн за 1 кг. У магазинах і супермаркетах готова паска обійдеться дорожче, адже її ціна залежить від складових та оздоблення випічки. Підвищення вартості паски зумовлено двома чинниками. З одного боку, це подорожчання молока, вершкового масла, борошна, родзинок, а з іншого - збільшення вартості енергоресурсів для хлібопекарських підприємств, пояснив **Юрій Лупенко**.

Найдорожчими складовими святкового кошика цього року традиційно будуть м'ясні продукти: домашня ковбаса (0,5 кг) - 104 грн (190-230 грн за 1 кг) та буженина (0,5 кг) - 98 грн з розрахунку 195-220 грн за 1 кг. Порівняно з 2018 роком вартість буженини збільшилася в середньому по Україні майже на 4,3%, а домашньої ковбаси - на 2%.

Найдешевшими складовими будуть яйця (10 шт.) - 24 грн (23-25 грн за десяток залежно від категорії) та хрін (250 г) - 12 грн, ціна на який лишилася на рівні минулого року - 9-14 грн.

Таким чином, здорожчання вартості великоднього кошика порівняно з попередніми періодами буде невеликим. Тоді як торік порівняно з 2017 роком зростання вартості становило 34,2% за мінімальний набір продуктів. У зв'язку з низькою купівельною спроможністю населення в поточному році українці будуть заощаджувати на дорогій частині великоднього кошику. Це стосується, зокрема, домашньої ковбаси, буженини, твердого сиру. Заощадження можливі при використанні більш дешевої продукції або зменшенні кількості продукту в кошику, підсумував **Юрій Лупенко**.

Прес-служба ННЦ «Інститут аграрної економіки»

УДК 338.43:636.03

JEL Classification: Q18

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201904022>

В.А. ЗАМЛИНСЬКИЙ,
доктор економічних наук, професор

Структурні перетворення галузі тваринництва в контексті глобальної продовольчої безпеки

Мета статті - оцінити сучасний стан галузі тваринництва в Україні та за кордоном задля напрацювання дієвої стратегії розвитку, орієнтованої на збільшення частки малого і середнього бізнесу у тваринництві, реалізації програм ресурсозбереження, зниження забруднення навколишнього природного середовища, зменшення рівня бідності сільського населення, розширення біорізноманіття тварин.

Методика дослідження. Основою дослідження є системний підхід до оцінки стану галузі тваринництва в Україні та за кордоном. Використано історичний та аналітичний методи, метод абстрагування при вивченні аналітичних матеріалів, а також метод аналізу і синтезу для обґрунтування заходів щодо розвитку вітчизняної галузі тваринництва.

Результати дослідження. Розглянуто сучасний стан функціонування галузі тваринництва. У результаті аналізу міжнародних підходів з'ясовано необхідність структурного перетворення галузі тваринництва відповідно до світової концепції стабільного розвитку агропродовольчого комплексу та продовольчої безпеки. Обґрунтовано необхідність зміни підходів до здійснення державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників.

Елементи наукової новизни. Запропоновано напрями розвитку галузі тваринництва в Україні, які враховують світові тренди у сфері ресурсозбереження, безпечності продуктів харчування, захисту навколишнього середовища, сталого розвитку екосистем та економіки в цілому.

Практична значущість. Застосування запропонованих заходів приведе до досягнення показників ефективності, які відповідають світовим стандартам, покращить життєзабезпечення сільської місцевості та загальний економічний прогрес країни, посилить систему організації, контролю та управління галузі тваринництва. Табл.: 3. Бібліогр.: 10.

Ключові слова: продовольча безпека; рівень споживання продуктів харчування; державна підтримка фермерів; програми розвитку сільського господарства; тваринництво; біорізноманіття тварин.

Замлинський Віктор Анатолійович - доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту, Одеський національний політехнічний університет (м. Одеса, просп. Т. Шевченка, 1)
E-mail: zam.agrariy@gmail.com

Постановка проблеми. В умовах зростання чисельності населення планети актуалізується питання забезпечення продовольством. За оцінками фахівців Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO - Food and Agriculture Organisation), до 2050 р. у світі суттєво зросте попит на харчові продукти, зокрема на продукцію тваринництва - на 70 % [1].

Україна має значний потенціал аграрного сектору економіки, проте він використовується не повною мірою. Так, стан виробництва продукції тваринництва упродовж останніх 27 років не відповідає потенційним можливостям галузі. Зокрема, за даними Дер-

жавної служби статистики України [2], у 1990 р. виробництво м'яса (у забійній масі) становило 4,3 млн т, молока - 24,5 млн т, тоді як у 2017 р. згадані показники були значно меншими: м'ясо (у забійній масі) - 2,3 млн т, молоко - 10,2 млн т, тобто відбулося падіння обсягів виробництва майже на половину.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання розвитку галузі тваринництва в контексті забезпечення продовольством та збільшення експортного потенціалу знайшли своє відображення у працях Н. Добрянської [3], О. Ніколюк, І. Гришової, Т. Шестаковської [4], М. Пугачова [5, 6] та інших вчених-аграрників.

Разом із тим досі повністю не розв'язаними залишилися соціально-економічні, організаційні, екологічні, техніко-технологічні проблеми, пов'язані з посиленням національної продовольчої безпеки, збільшенням інвестиційної привабливості, робочих місць та соціальних стандартів для молоді. Це зумовлює актуальність теми дослідження.

Мета статті - оцінити сучасний стан галузі тваринництва в Україні та за кордоном задля напрацювання дієвої стратегії реалізації, орієнтованої на збільшення частки малого і середнього бізнесу у тваринництві, розвиток програм ресурсозбереження, зниження забруднення навколишнього природного середовища, зменшення рівня бідності сільського населення, розширення біорізноманіття тварин.

Виклад основних результатів дослідження. За останні десять років Україна істотно наростила обсяги виробництва сільськогосподарської продукції, стала одним із провідних світових виробників та експортерів агропродовольчої продукції. За цей період загальні обсяги виробництва зерна і

насіння олійних культур в ній збільшилися на 44 % і досягли рекордної позначки 91,5 млн т у 2018 р.

В аграрному секторі України переважає вирощування зернових і технічних культур, для ефективного виробництва яких потрібні великі площі землі, повільно розвивається переробка сільськогосподарської продукції та виробництво продовольства з високою доданою вартістю. Частка сільського господарства у ВВП (включаючи лісове і рибне господарство) підвищилася від 7,5% у 2008-му до 10,2% у 2017 р. Генерована сільським господарством додана вартість зросла у 4,7 раза протягом 2008-2017 рр.

Агропродовольча продукція відіграє все більшу роль у торговельному балансі держави. Частка експорту сільськогосподарської продукції і харчових продуктів зросла у загальному обсязі експорту від 12% у 2005-му до 39,3% у 2018 р., що в грошовому вимірі становить 18,6 млрд дол. США (табл. 1). Баланс торгівлі сільськогосподарською продукцією завжди був позитивним в Україні і в 2018 р. досяг 13,6 млрд дол. США.

1. Динаміка експорту аграрної продукції України, млн дол. США

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Експорт	9935	12804	17880	17024	16668	14562	15282	17758	18613
Темпи росту	x	1,29	1,39	0,95	0,98	0,87	1,05	1,16	1,05

Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України [2].

Основу вітчизняного аграрного експорту формує сировина рослинного походження, а на готові харчові продукти припадає менше 20 % у його товарній структурі. Частка зернових у загальному експорті української агропродовольчої продукції зросла від 34% у 2008-му до 39% у 2018 р., або від 16,1 млн т до 41,7 млн т за цей період. Водночас експорт групи готових харчових продуктів скоротився від 23,3 до 16,2%. Рослинна олія – єдиний продукт переробки серед трьох основних експортних агропродовольчих товарів: її частка зросла від 23% у 2008-му до 24% у 2018 р., або від 1,3 до 5,6 млн т за цей період

Україна міцно утвердилась як провідний постачальник аграрної продукції на світовому ринку, оскільки має сприятливі природно-кліматичні умови, вигідне географічне положення, традиційні ринки збуту і все більше адаптується до сучасних вимог споживачів у різних регіонах планети. На сьогодні левову частку доходів вітчизняним експор-

терам забезпечує сировинна продукція, тоді як на готові харчові продукти припадає значно менша частка в товарній структурі закордонних поставок.

Очевидно, що експортний потенціал нашої держави стосовно агропродовольчої продукції далеко не вичерпаний. Насамперед резерв полягає у повнішому використанні зв'язків з Європейським Союзом. Незважаючи на існування торгових преференцій, на низькому рівні залишається експорт до Канади і Сполучених Штатів Америки. Варто продовжувати знаходити свої ніші на ринках продуктів із високою доданою вартістю, адже вони менше зазнають впливу цінних коливань та зазвичай характеризуються меншою кількістю конкурентів. Досягнення перерахованих цілей за умови стабільного економічного становища всередині України сприятиме повнішому розкриттю можливостей вітчизняної аграрної галузі як з погляду розвитку внутрішнього виробниц-

тва, так і для товарної диверсифікації експортних поставок.

Проте останнім часом в Україні відзначаються низькі темпи розвитку тваринництва, а вітчизняна галузь свинарства переживає стагнацію. У період з 2012-го по 2017 р. по-

голів'я свиней скоротилося на 19,4% - до 6,1 млн голів (табл. 2). При цьому у 2013 р. порівняно з попередніми роками поголів'я свиней ще зростало, після чого почався його спад, який вже майже сягнув історичного мінімуму (табл. 2).

2. Динаміка поголів'я свиней в Україні, тис. голів

Показник	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Господарства усіх категорій	7576,7	7922,2	7350,7	7079,0	6669,1	6109,9
Сільськогосподарські підприємства	3556,9	3878,9	3732,8	3704,0	3565,9	3303,6
Господарства населення	4019,8	4043,3	3617,9	3375,0	3103,2	2806,3

Джерело: Сформовано за даними [2].

Тенденція до скорочення поголів'я свиней в усіх категоріях господарств сформувався починаючи з 2014 р. Вона зумовлена дією кількох чинників. Так, значною мірою вплинула економічна незацікавленість товаровиробників займатися його вирощуванням, зокрема внаслідок низьких закупівельних цін через низьку купівельну спроможність внутрішнього ринку, а також внаслідок все ще досить високої собівартості виробництва вітчизняної свинини.

Обсяги вирощування свиней у живій масі у 2017-му порівняно з 2012 р. збільшилися на 3,2%. У сільськогосподарських підприємствах вирощування свиней в живій масі у 2016-му порівняно з 2012 р. зросло на 19,2% і становило 580,3 тис. т. При цьому в господарствах населення вирощування свиней у живій масі зменшилося на 12,6%. Виробництво свинини в 2012-2016 рр. в усіх категорі-

ях господарств збільшилося на 6,7% (від 700,8 тис. т у 2012-му до 747,6 тис. т у 2016 р.). У сільськогосподарських підприємствах виробництво свинини в 2016 р. збільшилося порівняно з 2012 р. на 30,7%. У господарствах населення цей показник скоротився на 11,7%. Збільшення обсягів виробництва свинини порівняно з вирощуванням у живій масі означає, що це відбувається насамперед за рахунок реалізації поголів'я на забій.

У вітчизняній молочній галузі відбуваються подібні процеси: продовжуються скорочення поголів'я худоби та зменшення обсягів виробництва молока. Як наслідок, значний відсоток молочної сировини для подальшої промислової переробки на підприємства поставляється з приватного сектору, де показники якості молока значно нижчі (табл. 3).

3. Динаміка закупівлі молочної сировини на промислову переробку в Україні, тис. т

Рік	Закуплено молока на промислову переробку	У тому числі	
		аграрні підприємства	господарства населення
2010	4737,2	2193,0	2544,2
2013	4545,3	2721,3	1824,0
2014	4617,0	2880,0	1737,0
2015	4089,8	2743,7	1346,1
2016	3709,7	2511,9	1197,8
2017	3927,8	2688,5	1239,3

Джерело: Сформовано за даними [2].

Аналіз даних Державної служби статистики України свідчить, що обсяги закупівель молочної сировини переробними підприємствами зменшуються. Це зумовлено зменшенням поголів'я корів та дефіцитом на сировинному ринку. У 2017 р. обсяги заготовленої молочної сировини становили 3927,8 тис. т, що на 809,4 тис. т (або 17,1%) менше аналогічного показника 2010 р. Част-

ка сільськогосподарських підприємств на сировинному молочному ринку у 2017 р. була на рівні 68,4%, тоді як особисті селянські господарства забезпечили молокопереробну галузь сировиною майже на третину.

Рівень споживання на одну особу молока, м'яса, риби, плодів, винограду значно нижчий від науково обґрунтованих норм. Недостатні обсяги виробництва в Україні високо-

білкових консервованих продуктів на основі м'яса і риби, а також продуктів для лікувально-профілактичного харчування дітей. Як основний стримуючий фактор слід вказати обмежену платоспроможність вітчизняних споживачів, що також зумовлює ризик надмірної залежності виробників багатьох видів сільськогосподарської та харчової продукції від експортних ринків збуту.

Унаслідок незавершеності процесів адаптації до європейських вимог щодо якості та безпечності харчових продуктів, нестійкості торговельних відносин з державами-імпортерами конкурентні позиції вітчизняної агропродовольчої продукції на зовнішньому ринку нестабільні. Низькі темпи техніко-технологічного оновлення сільськогосподарського виробництва мають наслідком збільшення вартості невідновних природних ресурсів, зростання залежності виробництва від природно-кліматичних умов, обмеження доступу товаровиробників до фінансових ресурсів.

Існуючі програми підтримки не допомагають середнім і дрібним фермерам, а по факту зменшують витрати великих аграрних підприємств. На нашу думку, програму субсидій потрібно обговорювати з представниками усіх рівнів аграрного бізнесу і затверджувати її не менше ніж на 5 років. Це допоможе скласти відповідні бізнес-плани стратегічного розвитку, долучити інвесторів, що в кінцевому результаті забезпечить підвищення продуктивності та зростання конкурентоспроможності вітчизняної продукції.

Українське тваринництво повинно розвиватися шляхом збільшення кількості тваринницьких ферм за рахунок дрібних комплексних господарств та екстенсивних систем із низьким споживанням зовнішніх виробничих ресурсів, які не забруднюють навколишнє середовище в значних обсягах. Формування ринку земель сільськогосподарського призначення, їх включення в актив балансу підприємства та економічний оборот збільшить вартість підприємств та дасть змогу проводити дієвий контроль на відміну від сучасного спекулятивного характеру орендних відносин.

Останніми десятиліттями відбувається швидкий розвиток інтенсивних ферм, згрупованих навколо великих міських центрів. Це має велику соціальну та екологічну загрозу. Багато з цих господарств розташовані поблизу озер, річок або узбережжя. Велика

концентрація тварин і відходів тваринного походження поблизу густонаселених районів і далеко від виробництв продукції рослинництва (де існує потреба у побічній продукції тваринництва) створює значні екологічні проблеми. Проблема відходів також існує в усіх ланках тваринницького виробничого ланцюга, на підприємствах з виробництва кормів, агрохімічних засобів, шкір, на бойнях, переробних підприємствах і продуктових ринках. Наразі в Україні відсутня програма мінімізації використання синтетичних добрив, кормових добавок, генетично-модифікованих організмів. У той час, коли весь світ намагається збільшити частку органічного сільського господарства, ми свідомо втрачаємо досвід використання сівозмін та органічних добрив. Заходи з хімізації та меліорації дозволяють отримати короточасний економічний ефект, але не мають перспективи у майбутньому, адже у світі поступово відмовляються від них на користь екологічних і ресурсозберігаючих проектів. Забруднення орендованих земельних і водних ресурсів також пов'язано з вирощуванням кормових культур для тваринництва (включаючи рослинні залишки та різні побічні продукти, які використовуються на корм худобі), застосування антибіотиків і різноманітних вакцинацій, особливо в монокультурних системах. Їх ефект може проявлятися далеко від джерела забруднення, як, наприклад, у випадку з вилюговуванням азоту в поверхневі води на соєвих і кукурудзяних полях в долині річки Міссісіпі, що стало головною причиною гіпоксії в поверхневих водах Мексиканської затоки, розташованої в 1500 милях вниз за течією річки [7].

Великі відгодівельні підприємства являють собою потенційні джерела концентрованого забруднення. Функціонування систем інтенсивного тваринництва призводить до зменшення вмісту вітамінів і мікроелементів та накопичення шкідливих речовин (гормонів, антибіотиків, нітратів, пестицидів), скорочення генетичного різноманіття в тваринницьких системах. Відтак необхідно заохочувати підприємців до розведення рідкісних нетрадиційних тварин на державному рівні. Наприклад, равликів, виноградних слимаків, фазанів, голубів, черепах, страусів, дощових черв'яків, мідій, устриць. Програми розширення біорізноманіття тварин дозволять отримати біологічно повноцінні

продукти харчування, корм для тварин, попит на які сьогодні не обмежений.

Використання антибіотиків у сільському господарстві швидко наростає і за обсягами перевершує їх застосування в медицині та викликає побоювання у зв'язку з можливим впливом протимікробних препаратів, що використовуються в сільському господарстві, на здоров'я людини і тварин [8, 9]. Попит на антибіотики для тварин особливо швидко зростає в країнах з перехідною економікою, серед яких Бразилія, Індія та Китай. В одному тільки Китаї тваринницька галузь незабаром, можливо, стане споживати майже третину загальносвітових обсягів антибіотиків [10]. Проте майбутнє сільське господарство ґрунтуватиметься на відмові від їх застосування. Оскільки в Україні наявне все необхідне для вирощування органічної продукції на відміну від інших країн, буде правильним, цю конкурентну перевагу долучити до національної стратегії розвитку сільського господарства.

Для вирішення питання продовольчої безпеки необхідно надати виробникам можливість стандартизації сільськогосподарської продукції за нормами ЄС задля здійснення експорту останньої, розробити та започаткувати прозорий ринок землі, забезпечити розвиток кредитно-фінансових механізмів підтримки галузі тваринництва. Значна частка бюджетних коштів повинна витратитися на реалізацію проектів комплексного розвитку сільських територій, заохочення молоді до розбудови аграрного бізнесу. Варто звернути увагу, що високотоварне виробництво продукції тваринництва створює численні проблеми у сфері харчування, охорони здоров'я, а також в економічній, соціальній та екологічній сферах. Ці проблеми мають глобальний характер.

Останніми роками склалася тенденція до розвитку високоприбуткових великих агропромислових об'єднань із замкнутим циклом виробництва (від формування кормової бази і до переробки м'яса). Вони поступово поглинають своїх прямих конкурентів у малому і середньому бізнесі, спустошуються цілі села, відбувається катастрофічне старіння трудових ресурсів і відтік молоді з сільських районів у великі міста. Від початку ХХ ст. близько 75 % рослинного генетичного різноманіття було втрачено через те, що всюди у світі фермери відмовлялися від різних місцевих сортів і порід на користь генетично

однакових високопродуктивних сортів. Сучасні генномодифіковані тварини не можуть самостійно існувати та розмножуватися у дикій природі. Шляхом постійного відбору коло тварин постійно зменшується, залишаються сільськогосподарські тварини, що дають максимальний приріст живої маси в найкоротший термін. Тому перспективним для українського фермера є започаткування бізнесу із збереження та створення заповідників диких тварин (коней, овець, буйволів, свиней і т.п.). У таких країнах, як Великобританія, Франція, Нова Зеландія і Австралія діють державні та громадські програми зі створення нового та збереження існуючого дико-го запасу тварин. Від такого утримання тварин задля майбутнього генетичного ресурсу можна планувати прибуток у вигляді поєднання його з «зеленим туризмом». Сьогодні існує багато краудфаундингових стартап-платформ, венчурних та екологічних фондів, де запропонувавши цікавий бізнес-проект, цілком реально отримати фінансування від міжнародних організацій з захисту тварин і навколишнього середовища.

Крім цього, процеси скорочення біорізноманіття тварин здатні зупинити державні дотації на постійній основі для невеликих тваринницьких комплексів. Наприклад, в ЄС діє система дотацій у розмірі 20-80 % від вартості продукції.

Епіцентр державної підтримки необхідно змінити на користь підтримки дохідності й ефективності дрібнотоварного та органічного виробництва, розвитку сільської інфраструктури, «зеленого туризму». Втрата біологічного різноманіття і системи знань про ведення багатокультурного сільського господарства підвищує ризики для фермерських систем в умовах глобальних екологічних та економічних змін, включаючи зміну клімату.

На основі проведеного аналізу стану аграрного сектору пропонуємо:

- описати поточну ситуацію в умовах конкретної фермерської системи, що стане своєрідним підґрунтям для розробки проектів державної цільової підтримки;

- погодити набір довгострокових цілей на національному і міжнародному рівнях, що особливо актуально у зв'язку з курсом України на тісну міжнародну інтеграцію та входження до ЄС;

- виявити нагальні проблеми розвитку вітчизняної галузі тваринництва та згрупувати їх за пріоритетністю, із залученням до вирі-

шення таких наукової спільноти, зокрема провідних учених-аграрників;

- визначити конкретні заходи реагування, в основі яких має бути закладено підвищення ефективності ресурсокористування, пріоритетне забезпечення здоровою, безпечною і поживною їжею постійно зростаюче населення планети в контексті соціальної справедливості та відповідальності перед нащадками;

- запровадити систему моніторингу з метою формування достовірних даних з оцінки прогресу національного рівня, врахування прогнозованих наслідків зміни клімату, її відповідності світовій стратегії розвитку та державним програмам розвитку аграрного сектору.

Висновки. Як свідчить проведене дослідження, розвиток вітчизняного аграрного

сектору потрібно розглядати у контексті світової стратегії ефективного та стійкого агропромислового виробництва, де на першому місті знаходяться не прибутки власників, а гарантування світової продовольчої й екологічної безпеки, захищеність сільського населення, поживність та безумовна безпечність продуктів харчування, ресурсозберігаюча модель підприємств з виробництва і переробки аграрної продукції, збереження та поліпшення існуючої екосистеми. Селяни повинні отримувати компенсації від держави за руйнування інфраструктури сільських територій, що призвело до відсутності робочих місць та екологічного забруднення. Інноваційні важелі повинні вирішувати комплексні екологічні проблеми разом із підвищенням продуктивності сільського господарства.

Список бібліографічних посилань

1. Alexandratos N., Bruinsma J. WORLD AGRICULTURE TOWARDS 2030/2050. The 2012 Revision / Food and Agriculture Organization of the United Nations. URL: <http://www.fao.org/3/a-ap106e.pdf>.
2. Тваринництво. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Dobrianska N. A., Popovych O. M. Economic efficiency of animal's current biological assets use and ways of its increases. *Економіка: реалії часу*. Науковий журнал. 2017. № 4(32). С. 37-43. URL : <https://economics.opu.ua/files/archive/2017/No4/37.pdf>.
4. Nikoliuk O., Gryshova I., Shestakovska T. The organic production in the context of improving the ecological safety of production of he food industry. *Food Science and Technology*. 2017. Vol. 11. № 4. P. 103-111.
5. Pugachov M. Agricultural reform: an impact assessment. *Barometer of Change*. 2014. N 7. 28 p.
6. Pugachov M. The Eurasian Wheat Belt and Food Security. Global and Regional Aspects. Springer International Publishing Switzerland. 2017. P. 167-180.
7. Blesh J., Drinkwater L. E. The impact of nitrogen source and crop rotation on nitrogen mass balances in the Mississippi River Basin. *Ecological Applications*. 2013. № 23(5). P. 1017-1035.
8. Grace D. Food safety in low and middle income countries. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 2015. 12, 1-x manuscripts. doi:10.3390/ijerph120x0000x.
9. Landers T. F., Cohen B., Wittum T. E., Larson E. L. A review of antibiotic use in food animals: perspective, policy, and potential. *Public Health Rep*. 2012. № 127(1). P. 4-22.
10. Van Boeckel T. P., Brower C., Gilbert M., Grenfell B. T., Levin, S. A., Robinson T. P., Teillant A., Laxminarayan R. Global trends in antimicrobial use in food animals. *PNAS*. 2015. № 112(18). P. 5649-5654.

References

1. Alexandratos, N. & Bruinsma, J. (2012). World agriculture towards 2030/2050. *Food and Agriculture Organization of the United Nations*. Retrieved from: <http://www.fao.org/3/a-ap106e.pdf> [In English].
2. Tvarynnytstvo [Livestock farming]. *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
3. Dobrianskaya, N.A. & Popovych, O.M. (2017). Economic efficiency of animal's current biological assets use and ways of its increases. *Economics: realities of time. Scientific Journal*, 4 (32), pp. 37-43. Retrieved from: <https://economics.opu.ua/files/archive/2017/No4/37.pdf> [In English].
4. Nikoliuk, O., Grushova, I., & Shestakovskaya, T. (2017). Their orininii production in the cntext of improving the esological safety of production of he foond industry. *Food Science and Technology*, 11 (4), pp. 103-111 [In English].
5. Pugachov, M. (2014). Agricultural reform: an impact assessment. *Barometer of Change*, 7, p. 28 [In Ukrainian].
6. Pugachov, N. (2017). The Eurasian wheat belt and food security. Global and regional aspects. *Springer International Publishing Switzerland*, pp. 167-180 [In English].
7. Blesh, J. & Drinkwater, L.E. (2013). The impact of nitrogen source and crop rotation on nitrogen mass balances in the Mississippi River Basin. *Ecological Applications*, 23 (5), pp. 1017-1035 [In English].
8. Grace, D. (2015). Food safety in low and middle income countries. *Int. J. Environ. Res Public Health*, 12, 1-x manuscripts. DOI: 10.3390/ijerph120x0000x [In English].
9. Landers, T.F., Cohen, B., Wittum, T.E., & Larson, E.L. (2012). A review of antibiotic use in food animals: perspective, policy, and potential. *Public Health Rep.*, 127 (1), pp. 4-22 [In English].
10. Van Boeckel, T.P., Brower, C., Gilbert, M., Grenfell, B.T., Levin, S.A., Robinson, T.P., Teillant, A. & Laxminarayan, R. (2015). Global trends in antimicrobial use in food animals. *PNAS*, 112 (18), pp. 5649-5654 [In English].

Zamlynskyi V.A. Structural transformations of the stockbreeding industry in context of the global food safety

The purpose of the article is to assess the current state of the livestock industry in Ukraine and abroad to draft an effective development strategy aimed at increasing the share of small and medium-sized businesses in the livestock sector, developing resource saving programs, reducing environmental pollution, reducing the poverty level of the rural population, and expanding animal biodiversity.

Research methods. The basis of the research is a systematic approach used for assessing the state of the livestock industry in Ukraine and abroad. The historical and analytical methods, and method of abstraction were used to study of analytical materials. The method of analysis and synthesis was used to substantiate measures for development of the domestic livestock industry.

Research results. The current state of functioning of the livestock industry was investigated. As a result of the analysis of international approaches, the need for structural transformation of the livestock industry in line with the global concept of sustainable development of the agri-food complex and food security was clarified. The necessity of changing approaches to implementation of state support for agricultural producers was substantiated.

Elements of scientific novelty. Scientific novelty lies in the suggested directions for development of the livestock industry in Ukraine, which take into account global trends in the field of resource conservation, food safety, environmental protection, sustainable development of ecosystems and the economy in general.

Practical significance. The application of the proposed measures will lead to achievement of performance indicators that meet international standards, improve the livelihood of rural areas and the overall economic progress of the country, strengthen the system of organization, control and management of the livestock industry. Tabl.: 3. Refs.: 10.

Keywords: food security; food consumption level; government support for farmers; agricultural development programs; livestock sector; biodiversity of animals.

Zamlynskyi Viktor Anatoliiovych - doctor of economic sciences, professor, professor of the department of management, Odessa National Polytechnic University (1, T. Shevchenko Av., Odessa)
E-mail: zam.agrariy@gmail.com

Замлинский В.А. Структурные преобразования отрасли животноводства в контексте глобальной продовольственной безопасности

Цель статьи - оценить современное состояние отрасли животноводства в Украине и за рубежом для наработки действенной стратегии развития, ориентированной на увеличение доли малого и среднего бизнеса в животноводстве, реализацию программ ресурсосбережения, снижения загрязнения окружающей природной среды, уменьшения уровня бедности сельского населения, расширения биоразнообразия животных.

Методика исследования. Основой исследования является системный подход к оценке состояния отрасли животноводства в Украине и за рубежом. Используются исторический и аналитический методы, метод абстрагирования при изучении аналитических материалов, а также метод анализа и синтеза для обоснования мероприятий по развитию отечественной отрасли животноводства.

Результаты исследования. Рассмотрено современное состояние функционирования отрасли животноводства. В результате анализа международных подходов выяснена необходимость структурного преобразования отрасли животноводства в соответствии с мировой концепцией устойчивого развития агропродовольственного комплекса и продовольственной безопасности. Обоснована необходимость изменения подходов к осуществлению государственной поддержки сельскохозяйственных товаропроизводителей.

Элементы научной новизны. Предложены направления развития отрасли животноводства в Украине, которые учитывают мировые тренды в сфере ресурсосбережения, безопасности продуктов питания, защиты окружающей среды, устойчивого развития экосистем и экономики в целом.

Практическая значимость. Применение предложенных мер приведет к достижению показателей эффективности, которые соответствуют мировым стандартам, улучшит жизнеобеспечение сельской местности и общий экономический прогресс страны, усилит систему организации, контроля и управления отрасли животноводства. Табл.: 3. Библиогр.: 10.

Ключевые слова: продовольственная безопасность; уровень потребления продуктов питания; государственная поддержка фермеров; программы развития сельского хозяйства; животноводство; биоразнообразие животных.

Замлинский Виктор Анатольевич - доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры менеджмента, Одесский национальный политехнический университет (г. Одесса, просп. Т. Шевченко, 1)
E-mail: zam.agrariy@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 01.04.2019 р.

Фахове рецензування: 18.04.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Замлинський В. А. Структурні перетворення галузі тваринництва в контексті глобальної продовольчої безпеки. *Економіка АПК*. 2019. № 4. С. 22 – 28.

* * *

УДК 338.43:633.1

JEL Classification: Q11; Q13

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201904029>

М.М. ІЛЬЧУК, доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НААН
І.А. КОНОВАЛ, **О.Д. БАРАНОВСЬКА**,
кандидати економічних наук, доценти
В.Д. ЄВТУШЕНКО, кандидат економічних наук

Розвиток ринку зерна в Україні та його стабілізація

Мета статті - оцінити сучасний стан ринку зерна в Україні та обґрунтувати підходи до вибору ефективних напрямів його стабілізації і підвищення конкурентоспроможності зерна на світовому ринку.

Методика дослідження. При проведенні дослідження використовувалися методи: факторного аналізу - для виявлення впливу чинників на рівень конкурентоспроможності зерна; статистичний - при визначенні варіації обсягів виробництва зерна; розрахунково-конструктивний - для розрахунку збільшення валютних надходжень від підвищення якості зерна; прогнозування - при встановленні обсягів використання зерна на різні цілі на перспективу; балансовий - при розробленні балансів зерна пшениці і кукурудзи в Україні на 2018/19 маркетинговий рік; абстрактно-логічний - при формулюванні висновків.

Результати дослідження. Проаналізовано сучасний стан ринку зерна в Україні та визначено основні проблеми його розвитку. Встановлено, що стратегічна спрямованість подальшого розвитку ринку зерна в Україні повинна сприяти його стабілізації та підвищенню конкурентоспроможності зерна на світовому ринку. Стабілізації обсягів виробництва зерна в Україні на рівні 65-70 млн тонн та відновленню родючості ґрунтів також сприятимуть контурно-ландшафтна організація території землекористувань у комплексі зі зменшенням розораності сільськогосподарських угідь від 78,4 до 54,0% та впровадження ґрунтозахисних технологій, збільшення норм внесення органічних і мінеральних добрив на 1 га посіву, раціональне розміщення зернових культур по регіонах країни відповідно до природно-економічних умов.

Елементи наукової новизни. Запропоновано стабілізувати обсяги виробництва зерна в Україні на рівні 65-70 млн тонн до розробки та впровадження системи організаційно-господарських, еколого-економічних, правових та земельпорядних заходів з управління земельними ресурсами, яка забезпечить підвищення продуктивності рослин та збереження родючості ґрунтів.

Практична значущість. Запропонована система заходів із стабілізації ринку зерна в Україні забезпечить ринкову рівновагу між попитом і пропозицією, узгодження інтересів учасників цього ринку, підвищить конкурентоспроможність продукції на світовому ринку без погіршення якості земельних ресурсів. Табл.: 7. Бібліогр.: 16.

Ключові слова: ринок зерна; кон'юнктура ринку; експорт; інфраструктура ринку; стабілізація; ефективність.

Ільчук Микола Максимович - доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НААН, завідувач кафедри підприємництва та організації агробізнесу, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15)

E-mail: kaf_orgagro@ukr.net

Конювал Іван Андрійович - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри підприємництва та організації агробізнесу, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15)

E-mail: kaf_orgagro@ukr.net

Барановська Оксана Дмитрівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри підприємництва та організації агробізнесу, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15)

E-mail: kaf_orgagro@ukr.net

Євтушенко Володимир Дмитрович - кандидат економічних наук, старший викладач кафедри підприємництва та організації агробізнесу, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15)

E-mail: kaf_orgagro@ukr.net

Постановка проблеми. Ринок зерна - це один із сегментів продовольчого ринку Ук-

раїни, який має важливу стратегічну та соціально-економічну значимість, здатний забезпечити значний мультиплікативний ефект. Вирішення продовольчої проблеми в сучасних умовах визначається головним чином рівнем розвитку зернового виробництва

© М.М. Ільчук, І.А. Коновал, О.Д. Барановська,
В.Д. Євтушенко, 2019

та стабільним й ефективним функціонуванням ринку зерна. Ринок зерна можна розглядати як складний механізм, складовими якого виступають організаційні, правові та економічні інструменти, що забезпечують взаємодію та узгодження інтересів учасників цього ринку і регулюють виробництво, обмін, розподіл та споживання зерна. Удосконалення цінової, податкової, кредитної, фінансової, страхової та митної політики протягом 2010-2018 рр. в Україні відносно суб'єктів зернового ринку дало можливість значно підвищити урожайність культур та збільшити обсяги виробництва зерна. Проте тут ще зосереджено ряд проблем, які потребують вирішення. До таких можна віднести зниження родючості ґрунтів через недотримання агротехнічних вимог, нестачу кваліфікованих кадрів, низький рівень ресурсного й фінансового забезпечення малих і середніх за розміром сільськогосподарських підприємств та господарств населення, що не дає можливості використовувати у виробництві досягнення науково-технічного прогресу. Розвиток ринку зерна зумовлює постійні зміни економічних відносин його суб'єктів, що потребує пошуку їх оптимальних форм і змісту, а також методів, інструментів і ступеня регулюючого впливу держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку ринку зерна в Україні знайшли відображення у наукових працях Н. Є. Голомші [1], С. М. Кваші [3, 9], О. А. Козак [4], Ю. О. Лупенка [2], В. Я. Месель-Веселяка [5], О. Г. Шпикуляка [11], О. М. Шпичака [12]. Вони вказують на необхідність стабілізації ринку зерна в Укра-

їні, важливу роль держави у цьому процесі та відзначають недосконалість регулюючих механізмів у сучасних умовах. Проте особливості функціонування ринку зерна в Україні потребують подальших досліджень для їх врахування при визначенні основних напрямів і розробці організаційно-господарських, агротехнологічних та еколого-економічних заходів із стабілізації виробництва зерна.

Мета статті - оцінити сучасний стан ринку зерна в Україні та обґрунтувати підходи до вибору ефективних напрямів його стабілізації й підвищення конкурентоспроможності зерна на світовому ринку.

Виклад основних результатів дослідження. Посівні площі під зерновими культурами в Україні становлять більше половини загальної посівної площі сільськогосподарських культур із показником протягом 2014-2018 рр. понад 14,4 млн га [6]. У господарствах населення на зернові культури припадає близько 4,1 млн га, у фермерських господарствах - до 2,4 млн га та великих сільськогосподарських підприємств - 8,2 млн га. Основними зерновими культурами є пшениця, кукурудза та ячмінь, виробництво яких значною мірою орієнтовано на експорт. Зерно інших культур переважно використовується для внутрішнього споживання.

Продовольча безпека України визначається насамперед обсягом виробництва зерна, динаміка якого протягом 2013-2018 рр. залишається позитивною з певними коливаннями по роках незважаючи на зменшення посівних площ під зерновими культурами на 528,3 тис. га внаслідок порушення територіальної цілісності України Російською Федерацією в 2014 р. (табл. 1).

1. Динаміка обсягів виробництва зерна в Україні, млн т

Культура	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р. попередня оцінка	2018 р., %, до 2013 р.
Пшениця	22,279	24,114	26,532	26,043	26,158	25,100	112,7
Кукурудза на зерно	30,950	28,497	23,328	28,075	24,669	35,200	113,7
Ячмінь	7,562	9,046	8,288	9,436	8,285	7,531	99,6
Жито	0,638	0,478	0,391	0,392	0,508	0,405	63,5
Овес	0,467	0,613	0,489	0,500	0,471	0,438	93,8
Просо	0,102	0,178	0,213	0,190	0,084	0,081	79,4
Гречка	0,179	0,167	0,128	0,176	0,180	0,147	82,1
Рис	0,145	0,051	0,063	0,065	0,064	0,077	53,1
Горох	0,267	0,359	0,378	0,746	1,098	0,825	309,0
Інші зернові культури	0,462	0,356	0,316	0,465	0,400	0,396	85,7
Усього	63,051	63,859	60,126	66,088	61,917	70,200	111,3

Джерело: Розраховано за даними Держстату та Мінагрополітики.

Загальний обсяг виробленого зерна в Україні протягом цього періоду зріс на 11,3% за рахунок підвищення врожайності та зміни у структурі посівів зернових культур. Коефіцієнт варіації обсягу виробництва зерна становив 16,3%, що свідчить про її середній рівень. Україна входить до десяти найбільших виробників зерна пшениці (3,5 % світового обсягу) та фуражного зерна (2,6 % світового обсягу) [15].

Із загального обсягу українського зерна майже 22% виробляється у господарствах населення, до 10% - у фермерських господарствах та понад 60% - у великих сільськогосподарських підприємствах. Протягом 2011-2018 рр. урожайність зернових культур завдяки впровадженню нових технологій та наукових досягнень в Україні підвищилася на 28,9% і перевершує її середньосвітовий рівень (табл. 2).

2. Урожайність пшениці та кукурудзи в окремих країнах світу, т/га

Країна	Маркетинговий рік								Коефіцієнт варіації, %
	2011/ 12	2012/ 13	2013/ 14	2014/ 15	2015/ 16	2016/ 17	2017/ 18	2018/ 19	
<i>Пшениця</i>									
ЄС	5,38	5,21	5,60	5,90	6,05	5,46	5,63	5,34	10,3
Казахстан	1,64	0,73	1,06	1,09	1,19	1,21	1,24	1,32	38,9
Україна	3,35	2,80	3,39	3,89	3,88	4,21	4,12	3,73	41,6
США	2,93	3,11	3,17	2,94	2,93	3,54	3,12	3,20	9,3
Канада	2,96	2,87	3,59	3,10	2,88	3,58	3,34	3,16	18,7
Світ	3,16	3,00	3,24	3,30	3,32	3,43	3,45	3,33	4,6
<i>Кукурудза</i>									
Аргентина	5,22	4,24	5,26	5,41	5,63	5,77	5,84	4,87	36,9
Бразилія	4,25	5,01	5,26	5,18	5,54	4,20	5,73	4,85	43,0
ЄС	7,63	6,24	6,90	8,02	6,45	6,49	7,59	7,51	43,8
Україна	6,62	5,05	6,41	6,16	5,71	6,60	5,57	7,41	61,5
США	9,21	7,73	9,93	10,73	10,57	10,96	11,08	11,23	98,0
Світ	5,18	4,92	5,50	5,67	5,61	5,72	5,87	5,82	13,7

Джерело: Дані AMIS [13].

Проте врожайність зернових культур в Україні ще не досягає рівня країн ЄС незважаючи на вищу родючість ґрунту. Як основні причини цього слід вказати недостатнє матеріально-технічне забезпечення, обмеженість доступу до передових технологій, нестачу обігових коштів, які б надавали змогу закуповувати виробникам нові селекційні сорти рослин і відповідні засоби для їх захисту й збільшення врожайності (добрива, стимулятори росту і т.п.). Особливо це стосується господарств населення та малих фермерських господарств з урожайністю зерна близько 80% середнього її рівня по Україні [6]. Водночас агрохолдинги, які мають можливість залучати капітал для власної діяльності на зовнішніх фінансових ринках, досягають середнього та вищого рівнів урожайності зернових культур країн ЄС.

Урожайність зернових культур виступає основним фактором стабілізації пропозиції на ринку зерна. На рівень урожайності зернових культур значною мірою впливають як погодні умови, так і рівень ресурсного забезпечення виробників зерна. У виробників з обмеженим доступом до фінансових ресу-

рсів і сучасних технологій рівень урожайності зернових культур характеризується великою варіацією по роках залежно від погодних умов. Водночас у підприємствах, які здійснюють виробництво зерна інтенсивним способом, рівень урожайності зернових культур має меншу варіацію. Інтенсивні технології вирощування зернових культур, крім підвищення врожайності, забезпечують зазвичай вищу ефективність виробництва зерна.

Стабілізація ринку зерна в Україні здійснюється на основі інформації щодо моніторингу ринку зерна, відповідних моделей прогнозу руху і змін залишків зерна та розроблення його балансів.

Упродовж 2014-2018 рр. відбулося зниження рівня внутрішнього споживання зерна в Україні в основному через обмеження обсягів використання його на корм внаслідок скорочення поголів'я тварин. У цьому періоді обсяги внутрішнього споживання зерна (включаючи втрати) становили від 21,3 до 27,3 млн тонн, тоді як решту (55,2 - 67,0%) виробленого зерна було експортовано. При цьому величина обсягів експорту зерна по

роках відзначається великими коливаннями. Ще більша варіація обсягів експорту зерна

спостерігається по окремих його видах (табл. 3).

3. Баланс зерна пшениці в Україні, млн тонн

Показник	Маркетинговий рік				
	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18 попередня оцінка	2018/19 прогноз
Початкові запаси	3,11	4,35	2,49	2,11	1,80
Виробництво	24,11	26,53	26,04	26,16	25,10
Загальна пропозиція	27,22	30,88	28,53	28,27	26,90
Використання на корм	4,90	4,35	3,36	3,44	3,66
Продовольча переробка	4,61	4,75	3,59	3,36	3,35
Промислове споживання	0,21	0,24	0,21	0,22	0,22
Насіння	1,38	1,57	1,43	1,63	1,65
Втрати	0,89	0,55	0,30	0,53	0,34
Експорт	10,88	16,93	17,53	17,29	16,02
Кінцеві запаси	4,35	2,49	2,11	1,80	1,66

Джерело: Дані FAO [14], УКАБ [8] та розрахунок авторів.

Обсяги внутрішнього споживання зерна пшениці останніми роками знаходяться на рівні майже 9,2 млн тонн, у тому числі з використанням на харчові цілі до 3,4, на корм тваринам - 3,6 млн тонн. Частка зерна пшениці в такому, що використовується в Україні на корм, досягає 34%. Протягом 2014-2018 рр. обсяги експорту зерна пшениці коливалися від 45 до 67% виробленого зерна.

Українська продовольча пшениця у 2018/19 маркетинговому році буде затребуваною на світовому ринку, оскільки в ряді країн, які є її експортерами, неврожай цієї

культури. Тому кінцеві запаси у вказаному періоді прогноуються на мінімальному рівні за останні п'ять років.

Обсяги внутрішнього споживання зерна кукурудзи останніми роками були на рівні 7,1 млн тонн, у тому числі на корм тваринам - 5,4 млн тонн. Частка зерна кукурудзи в такому, що використовується в Україні на корм, досягає майже 50%. Протягом 2014-2018 рр. обсяги експорту зерна кукурудзи коливалися від 69,1 до 77,6% виробленого зерна (табл. 4).

4. Баланс зерна кукурудзи в Україні, млн тонн

Показник	Маркетинговий рік				
	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18 попередня оцінка	2018/19 прогноз
Початкові запаси	1,50	1,60	1,23	1,62	1,59
Виробництво	28,50	23,33	28,08	24,67	35,20
Імпорт	0,05	0,04	0,03	0,03	0,02
Загальна пропозиція	30,05	24,97	29,34	26,32	36,81
Використання на корм	7,05	5,63	5,80	5,20	5,40
Інше внутрішнє споживання	1,71	1,21	1,22	1,53	1,73
Експорт	19,68	16,90	20,70	18,00	27,30
Кінцеві запаси	1,60	1,23	1,62	1,59	1,83

Джерело: Дані FAO [14], УКАБ [8] та розрахунок авторів.

Крім зерна пшениці і кукурудзи Україна щорічно експортує близько 4,5 млн тонн ячменю, що становить понад 50% обсягу виробленого зерна. Зерно інших зернових культур (овес, горох, сорго, рис) використовується переважно для внутрішнього використання в країні на нього припадає незначна частка у структурі експорту [6].

Розробити адекватну систему заходів із стабілізації ринку зерна в окремій країні

неможливо без урахування тенденцій розвитку світового ринку зерна (табл. 5).

За прогнозом FAO, обсяги споживання усіх видів зерна у світі у 2018/19 МР порівняно з 2014/15 МР збільшаться на 6,4% і досягнуть 2649,3 млн тонн. При цьому обсяг торгівлі зерном зросте на 11,3%. Підвищення доходів громадян та зміна раціонів харчування на користь більшого споживання тваринних білків зумовлює зростання вищи-

ми темпами попиту на фуражне зерно порівняно з продовольчим. Відповідно до прогнозів FAO обсяг споживання зерна пшениці у світі у 2018/19 маркетинговому році порівняно з 2014/15 МР збільшиться на 3,8% і

досягне 739,6 млн тонн, тоді як споживання фуражного зерна збільшиться на 8,8% і досягне 1400,9 млн тонн. Обсяги торгівлі зерном пшениці при цьому зростуть на 10,3%, а обсяги торгівлі фуражним зерном - на 12,1%.

5. Світові ринки зерна пшениці та фуражного зерна, млн тонн

Показник	Пшениця					Фуражне зерно				
	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18 оцінка	2018/19 прогноз	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18 оцінка	2018/19 прогноз
Виробництво	732,6	734,6	756,8	760,3	725,1	1343,0	1317,0	1355,5	1391,3	1357,2
Пропозиція	929,4	952,2	992,8	1015,4	1001,9	1617,1	1644,0	1691,8	1747,4	1723,4
Споживання	712,6	710,2	734,5	738,0	739,6	1286,7	1308,2	1339,2	1373,3	1400,9
Торгівля	156,4	167,4	176,6	176,2	172,5	175,5	183,7	180,7	196,1	196,8
Кінцеві запаси	217,6	236,0	255,1	276,8	264,5	327,0	336,3	356,1	366,2	320,8
Співвідношення запасів до споживання, %	30,6	32,1	34,6	37,4	35,0	25,0	25,1	25,9	26,1	22,3

Джерело: Дані FAO [14].

Нестабільність виробництва зерна (за варіації понад 20%) порушує існуючу ринкову рівновагу між попитом і пропозицією та призводить до значного коливання цін. За цих умов неможливо застосувати ефективну товарну і фінансову інтервенцію на ринку. Адже для цього необхідно вилучити великі надлишки зерна з ринку у фонд інтервенції, що потребуватиме виділення з бюджету обтяжливих коштів. Через великі коливання обсягів виробництва зерна та існуючих торговельних зобов'язань бізнесу останніми роками уряд України вдавався до обмежувальних заходів щодо його експорту. З метою стабілізації ринку зерна в країні та забезпечення прогнозованого режиму експорту зерна Міністерство аграрної політики та продовольства України підписує з учасниками зернового ринку Меморандум про взаєморозуміння, в якому сторони погоджують граничні обсяги експорту зерна, гарантування продовольчої безпеки та незастосування експортних обмежень. Так, на 2017/18 МР загальний узгоджений обсяг експорту пшениці досяг рівня 16 млн т, у тому

числі 8 млн т продовольчої та 8 млн т фуражної пшениці [7].

Упродовж 2011-2015 рр. цінова ситуація на світовому ринку зерна характеризувалася певним зниженням цін, тоді як із 2017 р. намітилося деяке підвищення цін на зерно на світовому ринку. За прогнозами FAO, глобальна кон'юнктура світового ринку зерна в 2018/19 МР зберігатиме тенденцію до збільшення споживання, що порівняно з нижчими темпами виробництва зумовить зменшення запасів та підвищення цін. Загальна тенденція підвищення світових цін на зерно в цілому відповідає тенденції перевищення обсягів споживання зерна над виробництвом, що необхідно враховувати як виробникам, так і експортерам з метою зниження ризиків від коливання цін. Рівень внутрішніх і експортних цін на зерно в Україні формується під впливом цін на світовому ринку.

Підвищення цін на зерно у 2017-2018 рр. сприяло збільшенню величини валютних надходжень від експорту цієї продукції (табл. 6). За меншого обсягу експорту зерна у 2018 р. порівняно з 2017 р. величина валютних надходжень збільшилася на 739,1 млн дол. США.

6. Надходження від експорту зерна в Україні

Культура	2017 р.			2018 р.		
	Обсяг, тис. тонн	Вартість, млн дол. США	Ціна 1 т, дол. США	Обсяг, тис. тонн	Вартість, млн дол. США	Ціна 1 т, дол. США
Пшениця	17314,30	2759,61	159,38	16373,39	3004,31	183,49
Кукурудза	19393,85	2988,94	154,12	21434,43	3506,27	163,58
Ячмінь	4855,93	710,63	146,34	3597,47	681,95	189,56
Сорго	148,27	21,62	145,82	123,65	19,48	157,54

Овес	11,02	1,75	158,73	8,09	1,76	217,55
Жито	25,04	3,89	155,19	103,94	15,50	149,12
Рис	1,24	0,59	475,81	3,43	2,35	685,13
Інші зернові культури	77,41	14,59	188,48	28,40	9,12	321,13
Разом	41827,06	6501,60	155,44	41672,80	7240,74	173,75

Джерело: Розраховано авторами на основі даних Держстату України.

У 2018 р. було експортовано 41,7 млн тонн зерна на суму 7,2 млрд дол. США. Зокрема, експортовано 21,4 млн тонн кукурудзи, 16,4 млн тонн пшениці, 3,6 млн тонн ячменю, понад 100 тис. тонн жита. Найбільшими імпортерами українського зерна стали: Єгипет (666 млн дол. США), Іспанія (643 млн дол. США), Нідерланди (556 млн дол. США), Китай (552 млн дол. США), Індонезія (487 млн дол. США) та Саудівська Аравія (449 млн дол. США) [7].

Стабілізації ринку зерна в Україні заважає й ряд інших проблем. Зокрема нерозвиненість інфраструктури та неефективна логістика. Логістична складова являє собою важливий елемент ринку зерна. Чим більші витрати на перевезення, зберігання зерна експортерами до портів або в мережі роздрібної торгівлі, тим менша закупівельна ціна на зерно для виробників. За результатами дослідження Центру транспортних стратегій, незважаючи на зниження витрат при перевезенні 1 т зерна пшениці з поля до судна від 49 дол. США у 2010 р. до 33,0 дол. США у 2017-2018 рр., в Україні вартість логістики все ще залишається вищою порівняно із Францією та Німеччиною (26,0 дол. США), але дешевшою ніж у США (37,0 дол. США). Особливо значна різниця у витратах спостерігається при перевезенні зерна від елеватора до порту: в Україні витрати становили 16 дол. США/т, у Франції та Німеччині - відповідно 12 і 13 дол. США/т зерна пшениці. Втрати на перевалку зерна у портах в Україні знаходяться на рівні 9-15 дол. США/т, у Франції та Німеччині - 6,0 дол. США/т зерна [10].

Інфраструктура для зберігання та транспортування зерна в Україні часто не відповідає вимогам міжнародних компаній. За підрахунками Світового банку, незадовільний стан логістичних об'єктів в АПК України призводить до неотримання сільськогосподарськими підприємствами 0,6-1,6 млрд дол. США через ускладнення доставки продукції до порту та впливає на її ціну [16]. Основними видами транспорту перевезення зерна до портів є залізничний (65-67% обсягу перевезень), автомобільний (близько 30%) та річковий (до 5%). За даними «Укрза-

лізниці» на початок 2019 р. кількість зерновозів в Україні становила 22 347 одиниць, у тому числі 11 476 зерновозів знаходяться на балансі «Укрзалізниці», із яких 86% перевищили нормативний термін експлуатації. Тому існуючий дефіцит зерновозів до 2020 р. може збільшитися до 7-15 тис. вагонів залежно від стратегії списання старого парку. Важливим елементом логістичного ланцюжка торгівлі зерном слугує елеватор, який дає можливість сільськогосподарським підприємствам обирати оптимальний час із піковими цінами для продажу продукції. Більшість наявних в Україні елеваторів - це склади підлогового зберігання з низьким рівнем механізації. Тому майже 80% із них потребує модернізації. На початок 2019 р. потужності одночасного зберігання зерна і насіння олійних культур становили 72,307 млн т [6]. Загальний же обсяг зерна та насіння олійних культур, яке підлягає зберіганню, досягає 90 млн тонн. Звідси дефіцит необхідних потужностей для зберігання зерна коливається від 10 до 15 млн тонн. Для стимулювання сільськогосподарських підприємств будувати власні елеватори уряд України розробив програму відшкодування 30% вартості будівництва об'єктів для зберігання й переробки зерна і виділив на такі цілі у 2019 р. 850 млн грн [7]. Проте будівництво власних зерносховищ можуть дозволити собі лише великі компанії чи агрохолдинги, яким з метою підвищення власної капіталізації та можливості оптимізувати свої продажі вигідно будувати нові елеватори, вартість введення в експлуатацію яких коштує 170-200 дол. США за тону зберігання зерна.

Технології вирощування зернових культур без достатніх обсягів внесення мінеральних добрив і засобів захисту є причиною одержання низької якості зерна, а відповідно й цін його реалізації. Оскільки ринок зерна у світі перенасичений, правила гри на ньому стрімко змінюються. Ряд країн-імпортерів вводить нові вимоги щодо якості зерна, інші вимоги. Тому потрібен постійний моніторинг ринку зерна для вчасного реагування виробників, посередників ринку

зерна та виконавчих органів України на зміни на ньому.

У разі, якби сільськогосподарські підприємства змогли підвищити якість зерна пшениці й Україна змогла експортувати із за-

планованих у 2018/19 МР 8 млн т фуражного зерна як продовольче, то отримала б на 128,1 млн дол. США більше валютної виручки (табл. 7).

7. Розрахунок збільшення валютних надходжень від підвищення якості зерна пшениці, реалізованої на експорт

Продукція	Експорт, тис. т		Ціна, дол. США/т	Вартість, млн дол США	
	існуючий варіант	варіант при підвищенні якості		існуючий варіант	варіант при підвищенні якості
Пшениця 12,5% протеїну	4000	8000	228,1	912,2	1824,5
Пшениця 11,5% протеїну	4000	8000	221,2	884,9	1769,8
Пшениця фуражна	8000	-	208,6	1669,1	-
Разом	16000	16000	x	3466,2	3594,3

Джерело: Розраховано авторами.

Політика стимулювання експорту зерна не повинна бути націлена на максимальне отримання валютних коштів, які надходять у результаті вивезення великих обсягів продукції, яка вироблена екстенсивним шляхом і призводить до погіршення якості земельних ресурсів.

Сільськогосподарські угіддя України після порушення її територіальної цілісності Російською Федерацією в 2014 р. становлять 41,49 млн га, або 68,7% від загальної площі країни, орні землі - близько 78,4% сільськогосподарських угідь [6]. В окремих регіонах України розораність земель перевищує 90%. Високий рівень розораності угідь зумовлює інтенсивний розвиток вітрової та водної ерозії, утворення кислих ґрунтів та засоленість земель. За оцінками експертів щорічно втрачається понад 500 млн т ґрунту. Кожного року ерозія призводить до втрати родючості ґрунтів, що оцінюється близько 5 млрд доларів США [16].

Ці негативні процеси можна усунути шляхом переведення частини орних земель у природні кормові угіддя. Зменшення площі ріллі до 22,3 млн га (54% розораності сільськогосподарських угідь) дасть змогу збільшити норми внесення органічних і мінеральних добрив на 1 га посіву, використовувати на добриво частину побічної продукції культур, впроваджувати проміжні посіви сидеральних культур на зелене добриво. За цих умов площа посіву зернових культур зменшиться до 11,8 млн га. Раціональне розміщення зернових культур по регіонах країни відповідно до природно-економічних умов та у сівозмінах по кращих попередниках, впровадження високопродуктивних сортів та гібридів культур, використання

інтенсивних і ресурсозберігаючих технологій вирощування зернових культур дасть можливість досягати урожайності на рівні 5,5-6,0 т/га. Це дозволить виробляти 65-70 млн тонн зерна без погіршення якості земельних ресурсів. Саме на такому рівні необхідно стабілізувати валове виробництво зерна в Україні.

Центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері державного нагляду в агропромисловому комплексі в частині дотримання земельного законодавства, використання та охорони земель усіх категорій і форм власності, збереженням ґрунтів та відтворенням їх родючості є Держгеокадастр України. Для підвищення ефективності його діяльності та збереження ґрунтів і їх відтворення доцільно було б звернути увагу на такі основні заходи:

- розробка й прийняття загальнодержавної і регіональної програми з охорони земель, збереження, раціонального, екологічно безпечного використання ґрунтів та відтворення їх родючості;
- проведення періодичної агрохімічної паспортизації сільськогосподарських земель і створення інформаційного банку даних про стан ґрунтів та їх родючість;
- запровадження механізму економічного стимулювання землевласників і землекористувачів за проведеними ними заходів з охорони земель, збереження ґрунтів і відтворення їх родючості та екологічної стійкості тощо.

Висновки. Стратегічна спрямованість подальшого розвитку ринку зерна в Україні має сприяти його стабілізації та підвищенню конкурентоспроможності зерна на світовому

ринку. Одним із дієвих важелів стабілізації ринку пропозиції зерна є впровадження інтенсивних технологій вирощування зернових культур, які підвищують урожайність і зменшують її варіацію по роках і, крім того, забезпечують вищу ефективність виробництва зерна. Проблема зменшення значних витрат при зберіганні й перевезенні зерна та підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств за рахунок продажу ними зерна за сприятливої кон'юнктури ринку у більш широкому діапазоні часу вирішується шляхом державної підтримки будівництва у необхідній кількості сертифікованих елеваторів й купівлі спеціальних вагонів для перевезення зерна. Для зменшення впливу несприятливої цінової ситуації на світовому ринку зерна на

економіку України необхідно збільшувати обсяги внутрішнього споживання зерна шляхом розвитку тваринницьких галузей та виробництва готових до споживання харчових продуктів.

Стабілізації обсягів виробництва зерна в Україні на рівні 65-70 млн тонн та відновленню родючості ґрунтів також сприятиме впровадження контурно-ландшафтною організації території землекористувань у комплексі зі зменшенням розораності сільськогосподарських угідь від 78,4 до 54,0% та впровадженням ґрунтозахисних технологій, збільшення норм внесення органічних і мінеральних добрив на 1 га посіву, раціональне розміщення зернових культур по регіонах країни відповідно до природно-економічних умов.

Список бібліографічних посилань

1. Голомша Н. Є., Дзядикевич О. Я. Конкурентні переваги продукції зернової галузі на світовому ринку. *Економіка АПК*. 2017. № 11. С. 61-65.
2. Ємність внутрішнього споживчого ринку сільськогосподарської продукції та продовольства : монографія / О. М. Шпичак, Ю. О. Лупенко, В. М. Жук та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2013. 186 с.
3. Кваша С. М., Ільчук М. М., Коновал І. А. Економічне обґрунтування програми виробництва зерна пшениці в Україні. *Економіка АПК*. 2013. №3. С. 16-24.
4. Козак О. А., Грищенко О. Ю. Розвиток зернової галузі України на сучасному етапі. *Економіка АПК*. 2016. № 1. С. 38-47.
5. Месель-Веселяк В. Я. Виробництво зернових культур в Україні: потенційні можливості. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 5-14.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL : <http://www.minagro.gov.ua>.
8. Офіційний сайт Українського клубу аграрного бізнесу. URL : http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/agrarni_rinki/zernovi.
9. Прогнозування виробництва продукції рослинництва та його ресурсне забезпечення в Україні / Кваша С. М., Ільчук М. М., Коновал І. А., Федюшко М. М. Київ : ННЦ «ІАЕ». 2013. 244 с.
10. Шкляр А. Вартість зернової логістики в Україні дешевше ніж у США, але дорожче ніж у ЄС. URL : <https://agoreview.com/news/vartist-zernovoyi-lohistryky-v-ukrayini-deshevshe-nizh-u-ssha-ale-dorozhche-nizh-v-yes>
11. Шпикуляк О. Г., Материнська О. А., Мазур Г. Ф. Ефективність виробництва зерна сільськогосподарськими підприємствами : теоретико-методологічний аспект. *Економіка АПК*. 2014. № 12. С. 42.
12. Шпичак О. М., Боднар О. В. Оптимізація ринку зерна України та її результативність. URL : <http://memjournal.agrex.gov.ua/optimizatsiya-rinku-zerna-ukrayini-ta-yiyi/>.
13. AMIS Market Database. URL : <http://statistics.amis-outlook.org/data/index.html#COMPARE>.
14. FAO Cereals Supply and Demand Brief. URL : <http://www.fao.org/worldfoodsituation/csdb/en/>.
15. Grain: World Markets and Trade // United States of Department of Agriculture / Foreign Agricultural Service, October 2018. URL : <http://uga.ua/wp-content/uploads/grain-market-10-11-2018.pdf>.
16. World Bank-FAO (2014): Ukraine: Soil Fertility to Strengthen Climate Resilience. Preliminary Assessment of the Potential Benefits of Conservation Agriculture. Rome.

References

1. Holomsha, N.Ye. & Dziadykevych, O.Ya. (2017). Konkurentni perevagy produktsii zernovoi galuzi na svitovomu rynku [Competitive advantages of the grain industry products in the world market]. *Ekonomika APK*, 11, pp. 61-65 [In Ukrainian].
2. Shpychak, O.M., Lupenko, Yu.O., Zhuk, V.M., et al. (2013). Yemnist vnutrishnogo spozhyvchogo rynku silskogospodarskoi produktsii ta prodovolstva : monografiia [Capacity of the internal consumer market of agricultural products and food: monograph]. Kyiv: NNTs „IAE” [In Ukrainian].
3. Kvasha, S.M., Ilchuk, M.M., & Konoval, I.A. (2013). Ekonomichne obgruntuvannya programy vyrobnytstva zerna pshenyty v Ukraini [Economic justification of wheat grain production program in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 3, pp. 16-24 [In Ukrainian].
4. Kozak, O.A. & Gryshchenko, O.Yu. (2016). Rozvytok zernovoi galuzi Ukrainy na suchasnomu etapi [Development of the grain industry of Ukraine at the present stage]. *Ekonomika APK*, 1, pp. 38-47 [In Ukrainian].
5. Mesel-Veseliak, V.Ya. (2018). Vyrobnytstvo zernovykh kultur v Ukraini: potentsiini mozhlyvosti [Cereal production in Ukraine: potential opportunities]. *Ekonomika APK*, 5, pp. 5-14 [In Ukrainian].
6. Ofitsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
7. Ofitsiyniy sait Ministerstva aharnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy [Official site of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.minagro.gov.ua> [In Ukrainian].
8. Ofitsiyniy sait Ukrainskoho klubu aharnoho biznesu [Official site of the Ukrainian Agribusiness Club]. Retrieved from: http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/agrarni_rinki/zernovi [In Ukrainian].
9. Kvasha, S.M., Ilchuk, M.M., Konoval, I.A., & Fediushko, M.M. (2013). Prognozuvannya vyrobnytstva produktsii roslinnytva ta yogo resursne zabezpechennia v Ukraini [Forecasting of plant production production and its resource support in Ukraine]. Kyiv: NNTs „IAE” [In Ukrainian].
10. Shklyar, A. (n.d.). Vartist zernovoi logistyky v Ukraini deshevshe nizh u SShA, ale dorozhche nizh u YeS [The cost of grain logistics in Ukraine is cheaper than in the USA, but more expensive than in the EU]. Retrieved from: <https://agoreview.com/news/vartist-zernovoyi-lohistryky-v-ukrayini-deshevshe-nizh-u-ssha-ale-dorozhche-nizh-v-yes> [In Ukrainian].

11. Shpykuliak, O.G., Materynska, O.A., & Mazur, G.F. (2014). Efektyvnist vyrobnyctva zerna silskogospodarskymy pidpriemstvamy : teoretyko-metodologichniy aspekt [Efficiency of grain production by agricultural enterprises: theoretical and methodological aspect]. *Ekonomika APK*, 12, pp. 42-47 [In Ukrainian].
12. Shpychak, O.M. & Bondar, O.V. (n.d.). Optymizatsiia rynku zerna Ukrainy ta yiyi rezultatyvnist [Optimization of Ukrainian grain market and its effectiveness]. Retrieved from: <http://memjournal.agrex.gov.ua/optimizatsiya-rinku-zerna-ukrayini-ta-yiyi> [In Ukrainian].
13. AMIS Market Database. Retrieved from: <http://statistics.amis-outlook.org/data/index.html#COMPARE> [In English].
14. FAO cereal supply and demand brief. (n.d.). Retrieved from: <http://www.fao.org/worldfoodsituation/csdb/en> [In English].
15. Grain: world markets and trade (2018). *United States of the Department of Agriculture / Foreign Agricultural Service*. Retrieved from: <http://uga.ua/wp-content/uploads/grain-market-10-11-2018.pdf> [In English].
16. World Bank-FAO (2014): *Ukraine: soil fertility to strengthen climate resilience. Preliminary assessment of the potential benefits of conservation agriculture*. (2014). Rome [In English].

Ilchuk M.M., Konoval I.A., Baranovska O.D., Yevtushenko V.D. Development of the grain market in Ukraine and its stabilization

The purpose of the article is to assess the current state of the grain market in Ukraine and to justify approaches to the selection of effective directions for its stabilization and increasing the competitiveness of grain in the world market.

Research methods. During the research, the following methods were used: factor analysis for determining influence of factors on the competitiveness level of grain; statistical for determining variation in volumes of grain production; calculative-constructive for calculation of the increase in foreign exchange earnings from improving grain quality; forecasting for determining volumes of grain use for different goals for the future; balancing for developing wheat and corn grain balances in Ukraine for 2018/19 marketing year; abstract-logical for formulation of conclusions.

Research results. The current state of the grain market in Ukraine was analysed and the main problems of the grain market development were identified. It was established that the strategic direction of further development of the grain market in Ukraine should be aimed at its stabilization and increasing the competitiveness of grain on the world market. Stabilization of grain production in Ukraine at the level of 65-70 million tons and the restoration of soil fertility will be facilitated by the contour-landscape organization of the land use area in combination with a decrease of ploughing of agricultural land from 78.4% to 54.0% and the implementation of soil protection technologies, increase of using mineral fertilizers per 1 hectare of sowing, rational allocation of grain crops in regions of the country in accordance with natural and economic conditions.

Elements of scientific novelty. It was proposed to stabilize the volume of grain production in Ukraine at the level of 65-70 million tons before the development and implementation of a system of organizational, economic, environmental, legal and land-regulating measures for land management, which will provide an increase in plant productivity and preservation of soil fertility.

Practical significance. The proposed system of measures to stabilize the grain market in Ukraine will ensure a market balance between supply and demand, harmonize interests of participants of this market, increase competitiveness of products on the world market without degrading land resources' quality. Tabl.: 7. Refs.: 16.

Key words: grain market; market conditions; export; market infrastructure; stabilization; efficiency.

Ilchuk Mykola Maksymovych - doctor of economic sciences, professor, corresponding member of NAAS, head of the department of entrepreneurship and agribusiness organization, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (15, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: kaf_orgagro@ukr.net

Konoval Ivan Andriiovych - candidate of economic sciences, associate professor (docent), associate professor (docent) of the department of entrepreneurship and agribusiness organization, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (15, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: kaf_orgagro@ukr.net

Baranovska Oksana Dmytrivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent), associate professor (docent) of the department of entrepreneurship and agribusiness organization, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (15, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: kaf_orgagro@ukr.net

Yevtushenko Volodymyr Dmytrovych - candidate of economic sciences, senior lecturer of the department of entrepreneurship and agribusiness organization, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (15, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: kaf_orgagro@ukr.net

Ильчук Н.М., Коновал И.А., Барановская О.Д., Евтушенко В.Д. Развитие рынка зерна в Украине и его стабилизация

Цель статьи - оценить современное состояние рынка зерна в Украине и обосновать подходы к выбору эффективных направлений его стабилизации и повышения конкурентоспособности зерна на мировом рынке.

Методика исследования. При проведении исследования использовались методы: факторного анализа - для выявления влияния факторов на уровень конкурентоспособности зерна; статистический - при определении вариации объемов производства зерна; расчетно-конструктивный - для расчета увеличения валютных поступлений от повышения качества

зерна; прогнозирования - при установлении объемов использования зерна на различные цели на перспективу; балансовый - при разработке балансов зерна пшеницы и кукурузы в Украине на 2018/19 маркетинговый год; абстрактно-логический - при формулировке выводов.

Результаты исследования. Проанализировано современное состояние рынка зерна в Украине и определены основные проблемы его развития. Установлено, что стратегическая направленность дальнейшего развития рынка зерна в Украине должна способствовать его стабилизации и повышению конкурентоспособности зерна на мировом рынке. Стабилизации объемов производства зерна в Украине на уровне 65-70 млн тонн и восстановлению плодородия почв также будут способствовать контурно-ландшафтная организация территории землепользования в комплексе с уменьшением распаханности сельскохозяйственных угодий от 78,4 до 54,0% и внедрением почвозащитных технологий, увеличение норм внесения органических и минеральных удобрений на 1 га посева, рациональное размещение зерновых культур по регионам страны в соответствии с природно-экономическими условиями.

Элементы научной новизны. Предложено стабилизировать объемы производства зерна в Украине на уровне 65-70 млн тонн до разработки и внедрения системы организационно-хозяйственных, эколого-экономических, правовых и землеустроительных мероприятий по управлению земельными ресурсами, которая обеспечит повышение продуктивности растений и сохранение плодородия почв.

Практическая значимость. Предложенная система мер по стабилизации рынка зерна в Украине обеспечит рыночное равновесие между спросом и предложением, согласование интересов участников этого рынка, повысит конкурентоспособность продукции на мировом рынке без ухудшения качества земельных ресурсов. Табл.: 7. Библиогр.: 16.

Ключевые слова: рынок зерна; конъюнктура рынка; экспорт; инфраструктура рынка; стабилизация; эффективность.

Ильчук Николай Максимович - доктор экономических наук, профессор, член-корреспондент НААН, заведующий кафедрой предпринимательства организации агробизнеса, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев Оборона, 15)

E-mail: kaf_orgagro@ukr.net

Коновал Иван Андреевич - кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры предпринимательства и организации агробизнеса, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев Оборона, 15)

E-mail: kaf_orgagro@ukr.net

Барановская Оксана Дмитриевна - кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры предпринимательства и организации агробизнеса, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев Оборона, 15)

E-mail: kaf_orgagro@ukr.net

Євтушенко Владимир Дмитриевич - кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры предпринимательства и организации агробизнеса, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев Оборона, 15)

E-mail: kaf_orgagro@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 01.04.2019 р.

Фахове рецензування: 08.04.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Ильчук М. М., Коновал І. А., Барановська О. Д., Євтушенко В. Д. Ринок зерна в Україні та його стабілізація. *Економіка АПК*. 2019. № 4. С. 29 – 38.

* * *

УДК 722.24:640.162:338.432.5

JEL Classification: J21, J29, Z31

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201904039>

**М.Й. МАЛІК, доктор економічних наук, професор, академік НААН
В.А. МАМЧУР, кандидат економічних наук**

Самозайнятість та розвиток несільськогосподарського підприємництва на селі

Мета статті - розкрити та ідентифікувати категорію самозайнятості як структуровану й визначену законом, інституційними та економічними критеріями форму організації господарювання на селі з відповідним означенням пріоритетних контурів можливої організаційно-економічної результативності функціонування через зайнятість у несільськогосподарському підприємстві.

Методика дослідження. Базується на концепції активної політики реалізації підприємницького потенціалу на селі, складовими якої є заходи щодо розвитку самозайнятості сільського населення, що ґрунтується на використанні підприємницького потенціалу особистих селянських господарств у питанні розвитку несільськогосподарського підприємства на селі. При проведенні дослідження застосовано системний підхід до вивчення соціально-економічних процесів, використано праці вітчизняних і зарубіжних учених з проблем самозайнятості та розвитку несільськогосподарського підприємства, що забезпечило необхідний рівень ефективності вирішення поставлених завдань.

Результати дослідження. Виділено і проаналізовано категорію самозайнятості та її вплив і взаємодію у процесі розвитку несільськогосподарського підприємства на селі. На основі узагальнення при виробленні практичних рекомендацій щодо стратегічних напрямів розвитку сільської економіки, пріоритетних напрямів розвитку зайнятості в сільській місцевості необхідною умовою тут є формування напрямів диверсифікації видів діяльності з урахуванням основних різновидів несільськогосподарської зайнятості. Виявлено, що найбільшого поширення за останні роки у переліку альтернативних видів несільськогосподарського підприємства отримав сільський (зелений) туризм. Припускається, що в найближчій перспективі до 328 тис. осіб потенційно можуть перейти із неформального сектору економіки й набути офіційного статусу суб'єктів несільськогосподарської підприємницької діяльності, забезпечивши розвиток альтернативних бізнес-ідей у сфері сільського туризму та сезонних розваг на селі.

Елементи наукової новизни. Набули подальшого розвитку методичне представлення та ідентифікація категорії самозайнятості як структурованої та визначеної законом, інституційними та економічними критеріями форми організації господарювання на селі з відповідним означенням пріоритетних контурів можливої організаційно-економічної результативності функціонування через зайнятість у несільськогосподарському підприємстві.

Практична значущість. Розкрито теоретико-методичні засади самозайнятості на селі та основних критеріїв їх ідентифікації, що дозволить в подальшому провадити дослідження ефективності, оцінювати перспективи їх розвитку, зокрема в несільськогосподарському підприємстві, а також здійснювати розробку програмних напрямів політики сільського розвитку, регулювання та підтримки цієї форми господарювання. Табл.: 3. Рис.: 7. Бібліогр.: 24.

Ключові слова: самозайнятість; несільськогосподарське підприємництво; особисті селянські господарства; сільський туризм; зелений туризм; диверсифікація.

Малік Микола Йосипович - доктор економічних наук, професор, академік НААН, головний науковий співробітник відділу підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: Larisa_malik@iae.kiev.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-9198-4460>

Мамчур Володимир Анатолійович - кандидат економічних наук, заступник завідувача відділу підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: mamchur111@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-1300-3633>

Постановка проблеми. У сучасних аграрних трансформаційних процесах становлення несільськогосподарського підприємств-

ва залежить безпосередньо від формування інституціональних механізмів формалізації неформальної зайнятості в ринкове середовище господарювання. Тобто легалізація самозайнятого населення, через розвиток альтернативних джерел доходів у сільській

© М.Й. Малік, В.А. Мамчур, 2019

місцевості. Обмежені можливості працевлаштування на селі можуть бути вирішені безпосередньо і за рахунок розвитку несільськогосподарського підприємництва, у тому числі сільського, агро- та фермерського туризму. Важливим кроком у цьому видається формування інституційно-правового забезпечення формалізації неформально зайнятих верств населення та розвитку додаткових несільськогосподарських видів зайнятості в ринковому механізмі господарювання на селі. Це позитивно вплине на розвиток малого підприємництва, а також слугуватиме додатковим механізмом реалізації підприємницького потенціалу особистими селянськими господарствами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні, методологічні й практичні аспекти проблеми розвитку несільськогосподарського підприємництва, зокрема самозайнятості населення, та ролі особистих селянських господарств посідають чільне місце з-поміж інших питань, актуальних до наукового дискурсу, що висвітлено у публікаціях досліджень таких науковців, як: Л. Богадьорова [2], О. Бородіна, В. Геєць [21], В. Васильєв [3], І. Власенко [4], О. Корчинська [6], О. Лиса, Р. Андрушко [8], В. Онікієнко [13], В. Папп [14], І. Прокопа, Т. Беркута [15], М. Рутинський Й., Ю.Зінько [19] та ін. Певною мірою долучилися до вивчення окресленої проблеми і автори цієї статті [16, 17], проте вона потребує подальшого науково-дискурсного розвитку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Наукового обґрунтування потребують питання ідентифікації самозайнятості несільськогосподарського підприємництва на селі. Вважаємо, що питання визначення статусу самозайнятих необхідне для захисту прав цієї категорії громадян саме через несільськогосподарські види підприємницької діяльності. Наявна потреба у розробці сучасної парадигми розвитку несільськогосподарського підприємництва на селі як джерела зайнятості і скорочення безробіття серед сільського населення.

Мета статті - розкрити та ідентифікувати категорію самозайнятості як структуровану й визначену законом, інституційними та економічними критеріями форму організації господарювання на селі з відповідним означенням пріоритетних контурів можливої організаційно-економічної результативності фу-

нкціонування через зайнятість у несільськогосподарському підприємстві.

Виклад основних результатів дослідження. Розвиток несільськогосподарського підприємництва на селі пов'язаний із самозайнятістю населення. У проведеному дослідженні самозайнятість ідентифікуватиметься з урахуванням двох основних і ключових аспектів: *економічні інтереси* - використання підприємницького потенціалу самозайнятості населення, орієнтуючись на нові форми й види самозайнятості, для вирішення внутрішніх економічних і соціальних проблем, підвищення рівня життя сільського населення; *розвиток підприємницької складової* - генерація потенційно інноваційноактивних господарюючих суб'єктів, для яких створення нового стає основним видом діяльності та способом отримання доходів.

З огляду на наведене вище та узагальнення наукових поглядів стосовно сутності категорії «самозайнятість» вважаємо, що самозайнятість відносно сільської місцевості - це вид самостійної або сімейної трудової діяльності (власної справи в тій чи іншій сфері діяльності) фізичних осіб (без залучення найманих або сезонних працівників), які забезпечують себе роботою самостійно на власний ризик, спрямованої на одержання доходу в натуральній та грошовій формах як без, так і з оформленням державної реєстрації індивідуального підприємця або створенням юридичної особи.

Такої ж думки притримуються В. В. Онікієнко [13] та Е. М. Лібанова [9]. Зокрема, професор В. В. Онікієнко самозайнятими вважає повністю незалежних осіб, які самі собі створюють робочі місця в тій чи іншій сфері діяльності згідно з чинними правовими нормами та діями, які не заборонені. Академік Е. М. Лібанова як самозайняті виокремлює тих, хто працює на свій власний кошт, самостійно організовує свою роботу, володіє засобами виробництва і несе відповідальність за вироблену продукцію (якість, ціну, збут тощо).

У продовження, доцільно відокремлювати економічну складову зазначеної категорії, що часто приймається для вирішення конкретних завдань, тому можуть бути односторонніми і не відображати повною мірою зміст цього соціально-економічного явища.

Стосовно згаданого питання підтримуємо позицію Й. Шумпетера, який розглядає самозайнятого як підприємця, що виступає

особливим джерелом інноваційного перетворення на ринку, рекомбінації ресурсів. Він активно шукає нові (інноваційні й ефективніші у виробництві та на ринку) комбінації ресурсів, тобто створює й освоює інновації, виводить інноваційні товари і послуги на ринок [22].

Отже, в самозайнятому слід вбачати фізичну особу, яка самостійно здійснює на свій ризик засновану на особистій трудовій участі та участі членів сім'ї діяльність із торгівлі, надання послуг, виконання робіт, спрямовану на систематичне отримання прибутку, що не/зареєстрована як фізична особа - підприємець та не має найманих працівників.

Таким критеріям і відповідають більшість неформально зайнятих селян. Проте визначення їхнього правового статусу як самозайнятих, що слугує необхідною умовою для захисту прав цієї категорії громадян так формалізації їх у ринкове середовище господарювання з особливими умовами, зокрема й податковими, а також встановлення спрощеного порядку їхньої діяльності та надання пільг відсутнє.

Самозайняті громадяни є фізичними особами, які отримують доходи від самостійної діяльності без залучення найманих працівників за відповідними трудовими договорами. Умовно на сьогодні можна таку категорію громадян розділити на два типи (рис. 1).

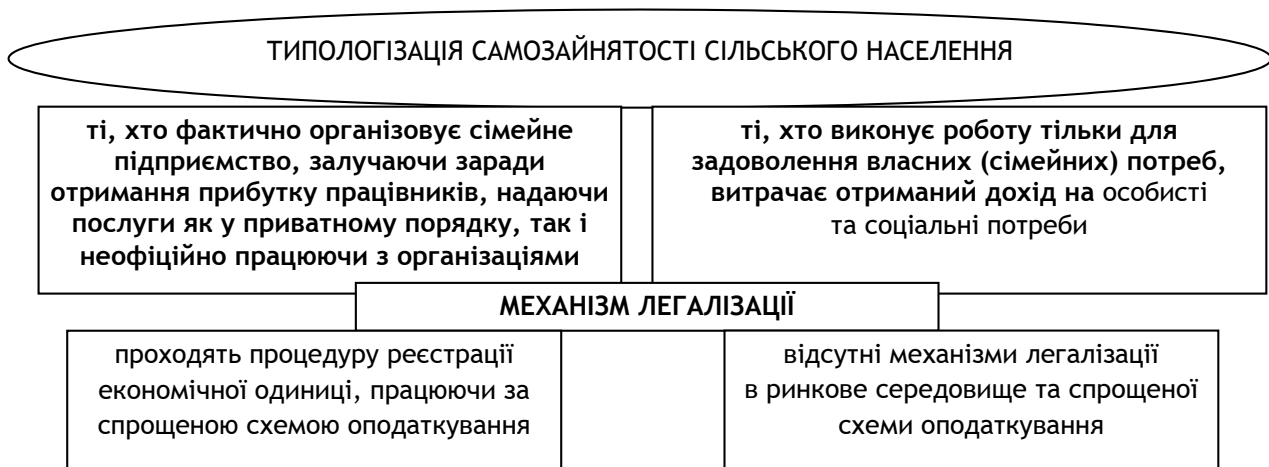

Рис. 1. Типологізація самозайнятості в контексті ідентифікації самоорганізації сільського населення в несільськогосподарському підприємництві

Джерело: Сформовано на основі узагальнення дослідження [13].

Оперуючи наведеним, самозайнятість можна визначати як категорію підприємництва, у тому числі несільськогосподарського, яка в одних галузях виступає формалізованою та інституціоналізованою формою прояву підприємницьких ініціатив, або організаційно-правової форми, в інших - неформалізованою та неінституціоналізованою формою господарювання в ринкове середовище. До останньої й відноситься самозайнятість сільського населення, зокрема що ідентифікується через несільськогосподарське підприємництво.

Саме в цьому полягає соціальна цінність самозайнятості сільського населення, найоптимальнішим проявом якої і виступає несільськогосподарська підприємницька діяльність, що охоплює систему дій та вчинків, пов'язаних зі створенням власної справи, діловою активністю, ризиком, і зорієнтована на залишковий дохід (рис. 2). Серед таких видів діяльності розрізняють: культурне об-

слуговування, торгівля, ремонт одягу та взуття, агротуризм, сільський, фермерський, спортивний та гірський туризм тощо.

Важливо зазначити, що за умов ринкових трансформацій формалізація самозайнятості як вид господарської діяльності з особливими умовами, зокрема й податковими, для більшої частини сільського населення - спосіб виживання. Тобто в цьому ракурсі виступає типом економічної поведінки як стратегії забезпечення умов життєдіяльності та вирішення проблем безробіття, а найголовніше - являє собою перший крок реалізації підприємницького потенціалу.

Саме інституційно-правова формалізація самозайнятості сільського населення у ринкове середовище господарювання є соціально-економічним індикатором зрілості суб'єкта індивідуальної (сімейної) трудової діяльності. Останнє, на нашу думку, повною мірою характеризує діяльність на селі, оскільки, з одного боку, існують у вигляді фор-

мального сектору - торгівля, обслуговування тощо, з іншого - неформального чи неле-

гального сектору господарської діяльності - особисті селянські господарства.

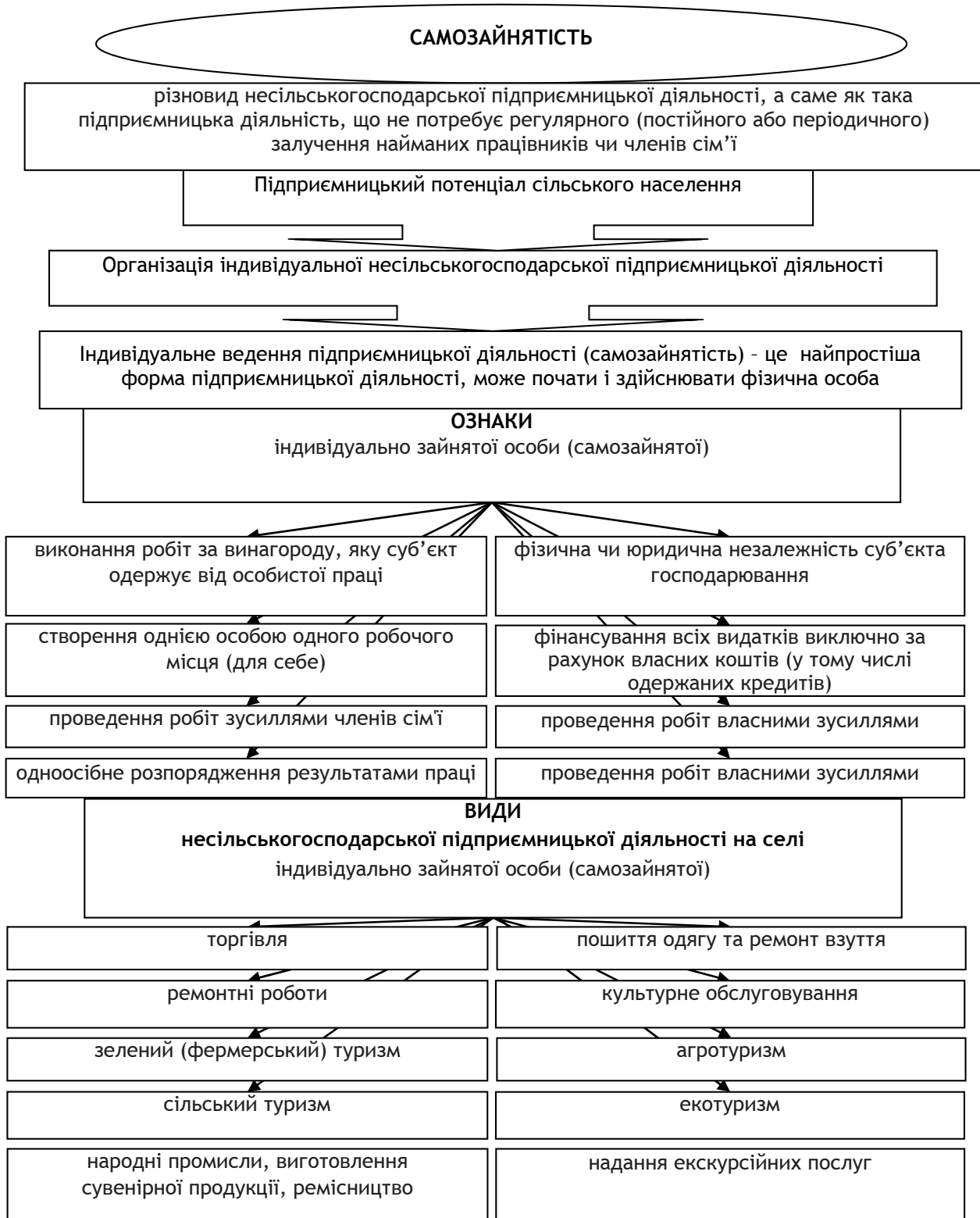

Рис. 2. Самозайнятість як ідентифікація несільськогосподарського підприємництва

Джерело: Сформовано на основі дослідження та узагальнення.

Формальний - представлені офіційно зареєстрованою діяльністю, із відповідною оплатою працею членів сімей, або самостійно зайнятих. Неформальний - сукупність інституційних одиниць ОСГ, що виступають

як потенційні підприємницькі одиниці - несільськогосподарські підприємства: суб'єкти сільського, зеленого (фермерського) та агротуризму, опираючись на працю членів сім'ї, які спільно проживають, повністю

об'єднують свої доходи і майно, спільно споживають отримані продукти та послуги, виступаючи водночас учасниками виробничої діяльності через безпосередню зайнятість членів сім'ї на власних неформальних підприємствах без створення юридичної особи, або на формальних - юридично оформлених, родових садибах тощо (див. табл. 1).

Розглядаючи ОСГ як базис відтворення людського капіталу, слід зазначити, що в цьому ракурсі йдеться про розкриття його з позиції сукупності природжених здібностей і набутих знань, навиків і мотивацій, раціональне використання яких створює передумови зростання доходів на рівні індивіда, групи індивідів або суспільства. Беручи до уваги потенційні можливості особистих селянських господарств інституціоналізуватися в ринковому середовищі як господарська форма мікропідприємництва, зокрема й у несільськогосподарському секторі господарю-

вання, виводить їх на особливе місце в питанні розвитку села та забезпеченні зростання формальної зайнятості.

Проте щодо перспективи функціонування зазначених суб'єктів у сучасному вигляді, то негативною проявляється тенденція зменшення їх кількості та розмірів (рис. 3).

Станом на 1 січня 2019 року в Україні налічувалося майже 4 млн господарств. Обробляючи більше 6 млн га сільськогосподарських угідь, виробляючи понад 43% валової продукції сільськогосподарства, вони залишаються поза ринковим середовищем господарювання.

Незважаючи на постійне зменшення їх кількості та частки у валовому виробництві, на сьогодні згадані господарства виступають значним гравцем на ринку сільськогосподарської продукції, будучи чи не основними ідентифікаторами сільського і зеленого (фермерського) туризму, проте знаходяться поза ринком.

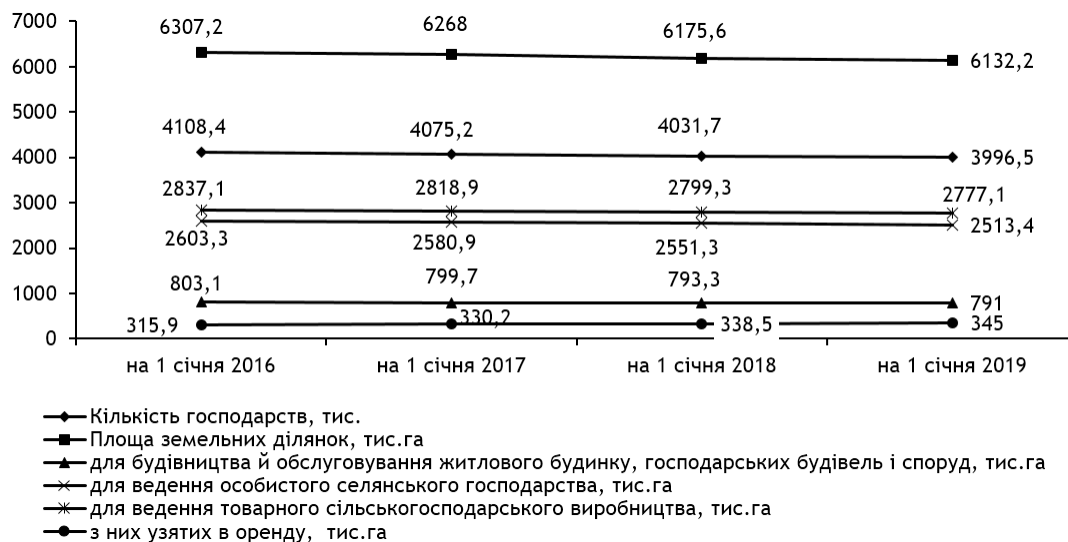

Рис. 3. Особисті селянські господарства як базис несільськогосподарського підприємництва *

*Сформовано й представлено за даними Державної служби статистики України. Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях.

Джерело: Сформовано на основі даних Державної служби статистики України [20].

Зміст наведеного ще раз зводиться до того, що особисті селянські господарства, залишаючись найбільшою формою самогосподарювання (самозайнятості) сільського населення з яскраво вираженою соціальною спрямованістю, в сучасних ринкових умовах слід розглядати як підприємницькі структури, оскільки можуть отримувати прибуток займаючись товарним виробництвом та несільськогосподарським підприємництвом.

Ефективне становлення інституту самозайнятості сільського населення як економічнодоцільного сімейного підприємництва вимагає формування відповідних державних мотиваційно-економічних механізмів та інструментів їх підтримки й стимулювання, зокрема через розвиток несільськогосподарського підприємництва. Саме альтернативна самогосподарська зайнятість на селі слугує засобом забезпечення можливості

варіативного розвитку підприємницького потенціалу сільського населення.

Опираючись на досвід розвинутих країн, можна зробити висновок, що сільські території, на яких додатково стрімко розвиваються несільськогосподарські види зайнятості, поступово змінюють усталені погляди на сільське середовище. Торгівля, зелений і фермерський туризм, транспортне обслуговування, ремонтні, будівельні та інші послуги, що нада-

ються сільськими мешканцями, направлені на вирішення соціально-психологічних аспектів розвитку інституту праці на селі, виступаючи певним «містком» між сільськими та міськими поселеннями (рис. 4). Такий інституційний підхід розширює економічні можливості сільських мешканців та зменшує сформований розрив між типами поселень в умовах урбанізації [1, 10-12].

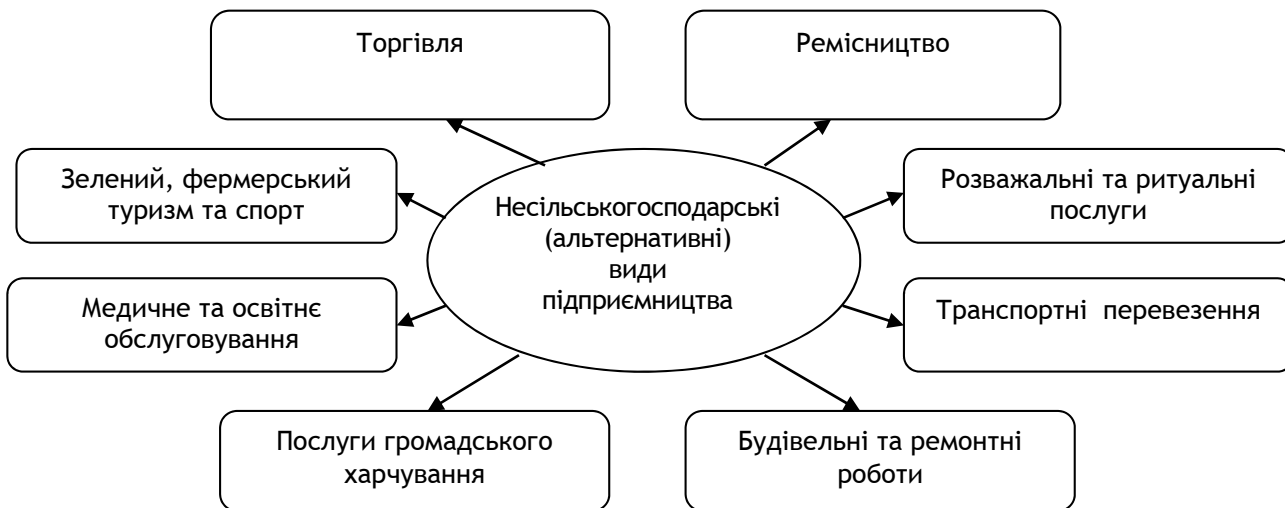

Рис. 4. Несільськогосподарські види підприємництва в сільській місцевості як базис розвитку ОСГ

Джерело: Сформовано на основі дослідження [1, 10-12].

Для підвищення рівня зайнятості на селі необхідно створити соціально-економічні передумови суспільного розвитку: виокремлення пріоритетних напрямів розвитку регіональної економіки з концентрацією зусиль у визначених сферах з метою збереження високопродуктивних виробництв та їх розширення; здійснення державного регулювання ринку праці на селі при забезпеченні надійного соціального захисту економічно активних верств населення; підвищення територіальної мобільності населення, направленою на перерозподіл трудових ресурсів між різними регіонами.

Слід зазначити, що вирішення питання з працевлаштуванням не може вирішити усіх проблем інституту праці на селі. Навіть за умов наявності робочих місць, включно й для кваліфікованих працівників, розвиток соціально-культурної сфери села залишається на досить низькому рівні, що, безумовно, слугує стримуючим фактором на шляху до відродження сільських поселень. Тому повинна бути активізована діяльність держави в напрямі вирішення проблеми на ринку житла, фінансування освітніх, медичних і культурних установ, транспортних сполу-

чень та інших заходів соціально-економічної підтримки.

В Україні існують усі передумови розвитку відпочинку в селі, який можна розглядати як специфічну непідприємницьку форму підсобної господарської діяльності у сільському середовищі з використанням природного та культурного потенціалу регіонів, або як форму малого підприємництва, що дає можливість певною мірою вирішити проблему зайнятості сільського населення, покращити його добробут, повніше використати природний та історико-культурний потенціал сільської місцевості.

Розвиток несільськогосподарського підприємництва має реальну державну перспективу та сприятиме поліпшенню соціально-економічної ситуації в сільській місцевості. Сільський туризм як форма несільськогосподарського підприємництва виступає важливим чинником стабільного динамічного збільшення надходжень до бюджету, активізації розвитку багатьох галузей економіки (транспорт, торгівля, зв'язок, будівництво, сільське господарство тощо) та зайнятості сільського населення.

Як результат, на сьогодні найбільш альтернативною формою ведення господарської діяльності (несільськогосподарського підприємництва), що розвивається в аграрному секторі, виступає діяльність у сфері сільського або агро- та зеленого (фермерського) туризму, що розвивається як самостійний або допоміжний до основної роботи вид бізнесу, зокрема в питанні реалізації трансформаційного механізму інституціоналізації в ринковий механізм господарювання особистих селянських господарств.

Сільський туризм (*rural tourism*), як відпочинковий вид туризму, сконцентрований на сільських територіях, включає в себе розвиток туристичних шляхів, місць для відпочинку, сільськогосподарських і народних музеїв, а також центрів з обслуговування туристів із провідниками та екскурсоводами, має значно ширше поняття, аніж «агротуризм» [24].

Саме агротуризм (*farm tourism*) - туризм, який передбачає використання сільського (фермерського) господарства, виступає окремим напрямом господарювання, може проявлятися у різних формах, слугує потенціалом трансформації ОСГ у ринок. Розрізняють дві базові форми агротуризму: винаймання помешкання з обслуговуванням безпосередньо в межах домогосподарства або розміщення на ночівлю із самообслуговуванням на землях, що належать до домогосподарству, наприклад, у кемпінгах та наметах. Агротуризм таким чином виступає однією з форм сільського туризму. В агротуризмі домогосподарство (фермерське господарство) становить одночасно базу для ночівлі та головний предмет інтересу для туриста [24]. Цілком логічний висновок, стосовно якого агротуризм (*agritourism*) - це вид сільського туризму, що тісно пов'язаний з сільським господарством, аграрним середовищем, агро- та екопродуктами [7].

Проте найперспективнішим несільськогосподарським (альтернативним) видом підприємництва, а отже й базовим напрямом реалізації підприємницьких ініціатив особистими селянськими господарствами виступає фермерський туризм (*farm tourism*), являючи собою складову частину агротуризму, пов'язану з прийомом туристів безпосередньо у помешканнях фермерського господарства, часто з мінімальними вимогами щодо зручностей (особливо щодо умов проживання). У цьому контексті фермерське господарство

становить одночасно базу для ночівлі та головний предмет інтересу для туриста (їжа на фермі, дозвілля на фермі тощо) [7].

На наше переконання, фермерський туризм і агротуризм - це частина сільського туризму.

Саме сільський, туризм у сільській місцевості слугує ефективною формою несільськогосподарської (альтернативної) реалізації підприємницьких ініціатив місцевого населення і здатний диверсифікувати економіку села. Для сільського туризму, як перспективного напряму розвитку підприємництва, альтернативного джерела доходів у сільській місцевості, чинника розвитку сільських територій, слід вказати одну, але важливу перевагу - села від самого початку володіють ключовим фактором успіху, як елемент розвитку несільськогосподарських видів господарювання. По-іншому, міста не володіють і не можуть володіти конкурентними перевагами порівняно із сільською місцевістю в організації цього виду туризму.

Порівнювати сільський туризм з іншими типами туризму за рівнем доходу, рентабельності, збирання податків не варто. Головне - це використання конкурентних переваг села в такому виді туризму для відродження останнього, підвищення іміджу сільських територій, розвитку людського капіталу сільського населення.

При цьому сільський туризм, маючи значний соціально-економічний потенціал, може слугувати дієвим механізмом вирішення багатьох проблем розвитку сільських територій, сприяючи, зокрема: зниженню безробіття і створенню нових робочих місць; підвищенню доходів сільських жителів; поліпшенню благоустрою садиб і сіл, розвитку інженерної та соціальної інфраструктури; розвитку малого підприємництва на селі; збереженню місцевих звичаїв, фольклору, народних промислів; розширенню ринку збуту й асортименту продукції фермерських і особистих селянських господарств; стимулюванню охорони місцевих визначних пам'яток; передачі культурної спадщини і традицій; поповненню дохідної частини місцевих бюджетів.

За оцінками Всесвітньої туристичної організації, сільський туризм (агротуризм), як один із напрямів екологічного туризму, об'єднує широкий спектр різних видів відпочинку й розвивається швидкими темпами, а також входить до п'ятірки основних стратегіч-

них напрямів розвитку туризму в світі до 2020 року.

У розвинених європейських країнах сільський туризм за популярністю знаходиться на другому місці після пляжного, забезпечуючи близько 20-30% загального доходу туризму. У Франції, Великобританії, Голландії, Ірландії, Німеччині, Іспанії, Фінляндії, Латвії, Угорщині заняття сільським туризмом заохочується на національному рівні і розглядається як невід'ємна складова програми комплексного соціально-економічного розвитку села.

Про це свідчить і велика кількість об'єктів сільського туризму в країнах Європи.

Так, у Франції таких об'єктів 45 000, Іспанії - 14 000, в Австрії - 3000.

Згідно з даними Державної служби статистики України згаданий напрям несільсько-господарського виду діяльності постійно зростає. Не є винятком і діяльність їх на селі, що забезпечується функціонуванням готелів та інших місць для тимчасового проживання в Україні (табл. 1).

Наведені дані свідчать також і про позитивну динаміку розвитку інших видів несільсько-господарського підприємництва як альтернативної зайнятості сільського населення (табл. 2, 3).

1. Сільський (зелений) туризм (фізичні особи-підприємці)

Показник	2014	2015	2016	2017	2017/2014, +/-	2017/2014, %
Кількість садиб, од.	233	235	375	377	144	161,8
Кількість розміщених, осіб	39311	49253	79891	82570	43259	222,7
Середня місткість садиб, місць	13,5	12,7	13,2	13,5	0	0,0
Площа садиб - усього, м ²	71208,4	73241,0	90811,1	94763,1	23554,7	133,1
У т.ч. житлова	23556,7	25557,5	43764,0	45924,1	22367,4	195,0
Доходи від наданих послуг (без ПДВ, акцизного податку і аналогічних платежів), тис. грн	11219,9	18369,0	41879,5	53594,4	42374,5	477,7
Витрати, тис. грн	6756,8	10186,9	25052,8	26053,1	19296,3	385,6
Фактичні витрати на один людино-день перебування, грн	117,8	153,7	197,1	248,1	130,3	210,6
Кількість ночівель, од.	93341	106233	200709	213 061	119720	228,3
Середня тривалість перебування розміщених осіб, діб	2,4	2,2	2,5	2,6	0,2	108,3
Коефіцієнт використання місткості КЗР	0,15	0,19	0,16	0,20	0,05	133,3
Кількість днів роботи	41189	41957	86610	89 793	48604	218,0

Джерело: Сформовано на основі даних Державної служби статистики України [5].

2. Торгова мережа підприємств роздрібною торгівлі як несільсько-господарський вид діяльності, 2017 р.

Об'єкти	Усього	У містах та селищах міського типу	У сільській місцевості	Частка мережі у сільській місцевості до загальної мережі, %
Кількість об'єктів роздрібною торгівлі, од.	39305	31876	7429	18,9
магазинів	32662	26494	6168	18,9
з них				
аптек	9529	8628	901	9,5
аптечних пунктів	3011	2527	484	16,1
кіосків	2854	2753	101	3,5
автозаправних станцій (включаючи АГНКС)	3789	2629	1160	30,6

Торгова площа магазинів, тис.м ²	7031	6436	595	8,5
з них				
аптек	550	517	33	6,0
аптечних пунктів	69	58	11	15,6
Забезпеченість населення у розрахунку на 10 000 осіб торговою площею, м²				
магазинів	1659	2191	457	x
аптек і аптечних пунктів	146	196	34	x

Джерело: [18].

3. Регіональне структурування підприємств роздрібною торгівлі у сільській місцевості як вид несільськогосподарського підприємництва, 2017 р.

Адміністративно-територіальна одиниця	Усього об'єктів	У тому числі					Мережа інших об'єктів підприємств роздрібною
		магазини	кіоски	автозаправні станції (включаючи АГНКС)	аптек	аптечних пунктів	
Україна	7429	6168	101	1160	901	484	621
Вінницька	720	622	25	73	28	25	30
Волинська	268	223	1	44	18	24	8
Дніпропетровська	232	177	3	52	55	29	47
Донецька	103	86	-	17	11	2	2
Житомирська	339	275	2	62	50	21	3
Закарпатська	277	229	5	43	37	20	3
Запорізька	206	154	18	34	21	13	51
Івано-Франківська	217	162	9	46	11	5	26
Київська	1008	799	22	187	86	37	81
Кіровоградська	288	242	-	46	33	49	14
Луганська	62	59	-	3	21	16	-
Львівська	475	474	1	-	15	7	55
Миколаївська	244	199	-	45	25	19	8
Одеська	266	173	2	91	67	21	12
Полтавська	404	327	2	75	89	53	6
Рівненська	384	342	1	41	34	19	3
Сумська	175	163	1	11	17	4	31
Тернопільська	263	233	-	30	27	16	1
Харківська	164	103	1	60	26	15	15
Херсонська	182	127	2	53	47	29	101
Хмельницька	377	347	2	28	65	14	-
Черкаська	232	188	2	42	80	18	36
Чернівецька	173	121	-	52	15	16	2
Чернігівська	370	343	2	25	23	12	86

Джерело: [18].

Враховуючи, що близько половини працівників у сільській місцевості зайняті в неформальному секторі економіки, основним видом діяльності яких (приблизно 75%) є несільськогосподарське підприємництво, спрогнозуємо потенційне збільшення кіль-

кості зайнятих у неформальному секторі (рис. 5) виділивши перелік бізнес-ідей потенційної реалізації підприємницького потенціалу через несільськогосподарські (альтернативні) види підприємництва на селі (рис. 6).

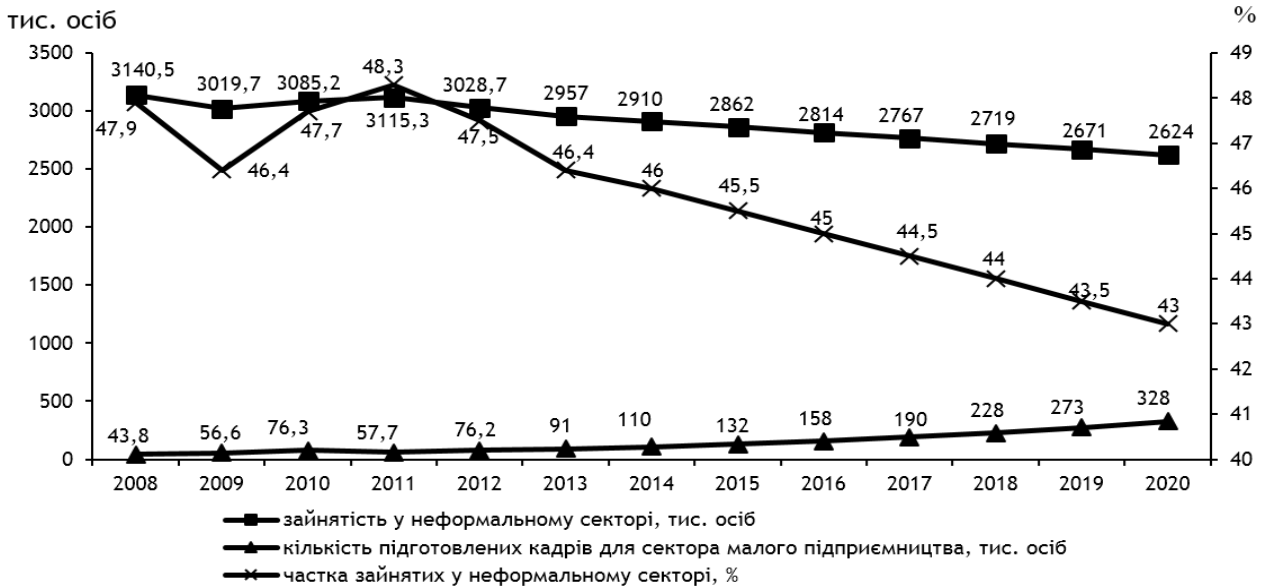

Рис. 5. Прогноз зміни кількості зайнятих у неформальному секторі економіки в сільській місцевості України

Джерело: Сформовано та прогнозовано на основі даних Державної служби статистики України [20].

Так, за проведеними розрахунками, лише завдяки поліпшенню навчальної підготовки майбутніх підприємців до 2019 р. можна збільшити чисельність підготовлених осіб до 2730 тис., а вже у 2020 р. - до 328 тис., що матимуть змогу перейти із неформаль-

ного сектору економіки, набувши офіційного статусу суб'єктів несільськогосподарської підприємницької діяльності, забезпечивши розвиток відповідних альтернативних бізнес-ідей в сфері сільського туризму та сезонних розваг на селі.

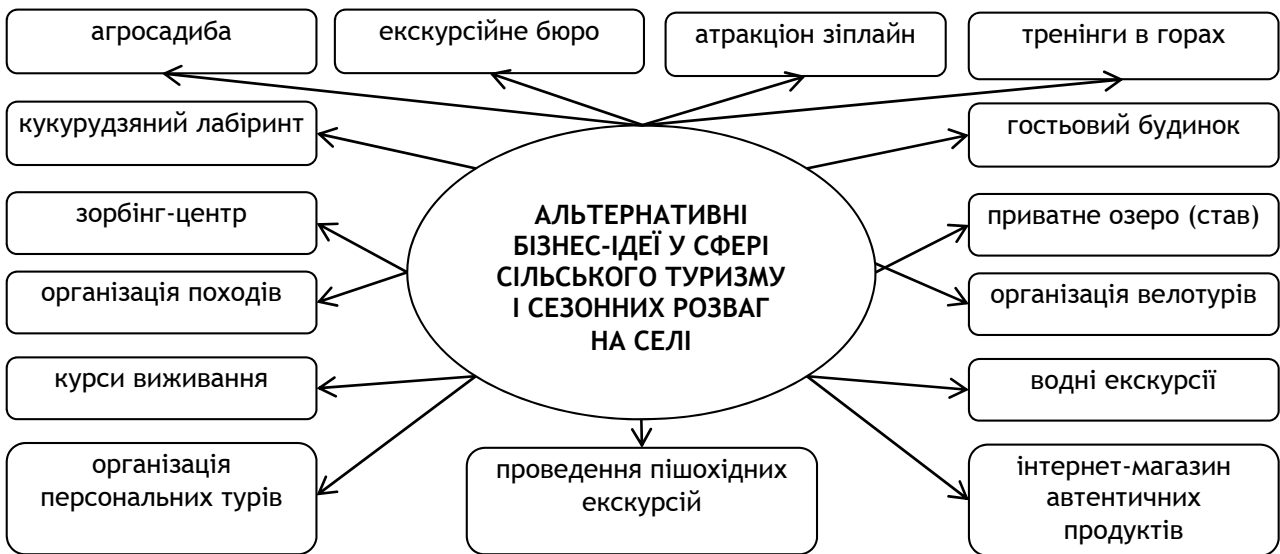

Рис. 6. Альтернативні бізнес-ідеї в сфері сільського туризму і сезонних розваг як різновидів несільськогосподарського підприємництва

Джерело: Сформовано на основі дослідження та узагальнення.

Сформовані бізнес-ідеї в результаті аналізу моделі розвитку несільськогосподарського підприємництва виходить з того, що сільська місцевість це основа самого процесу сільського розвитку. В рамках такої моделі сільська місцевість розглядається як сукупність елементів, які торкаються тих

аспектів, що надають нового змісту сільському господарству та іншим галузям економіки в контексті розвитку сільської місцевості. При цьому основним внутрішнім фактором, що стимулює розвиток сільської місцевості, слугує диверсифікація видів діяльності в сільській місцевості та розвиток не-

сільськогосподарської зайнятості, який виступає як зовнішній фактор, що активізує потенціал розвитку сільської місцевості.

Як свідчить практика, основну роль у розвитку диверсифікації видів діяльності в сільській місцевості відіграє багатофункціональність сільської місцевості.

При виробленні практичних рекомендацій щодо стратегічних напрямів розвитку сіль-

ської економіки, пріоритетних напрямів розвитку зайнятості в сільській місцевості необхідною умовою є формування пріоритетних напрямів диверсифікації видів діяльності в сільській місцевості з урахуванням основних напрямів несільськогосподарської зайнятості, формально розділивши її на виробничу та комерційну (рис. 7).

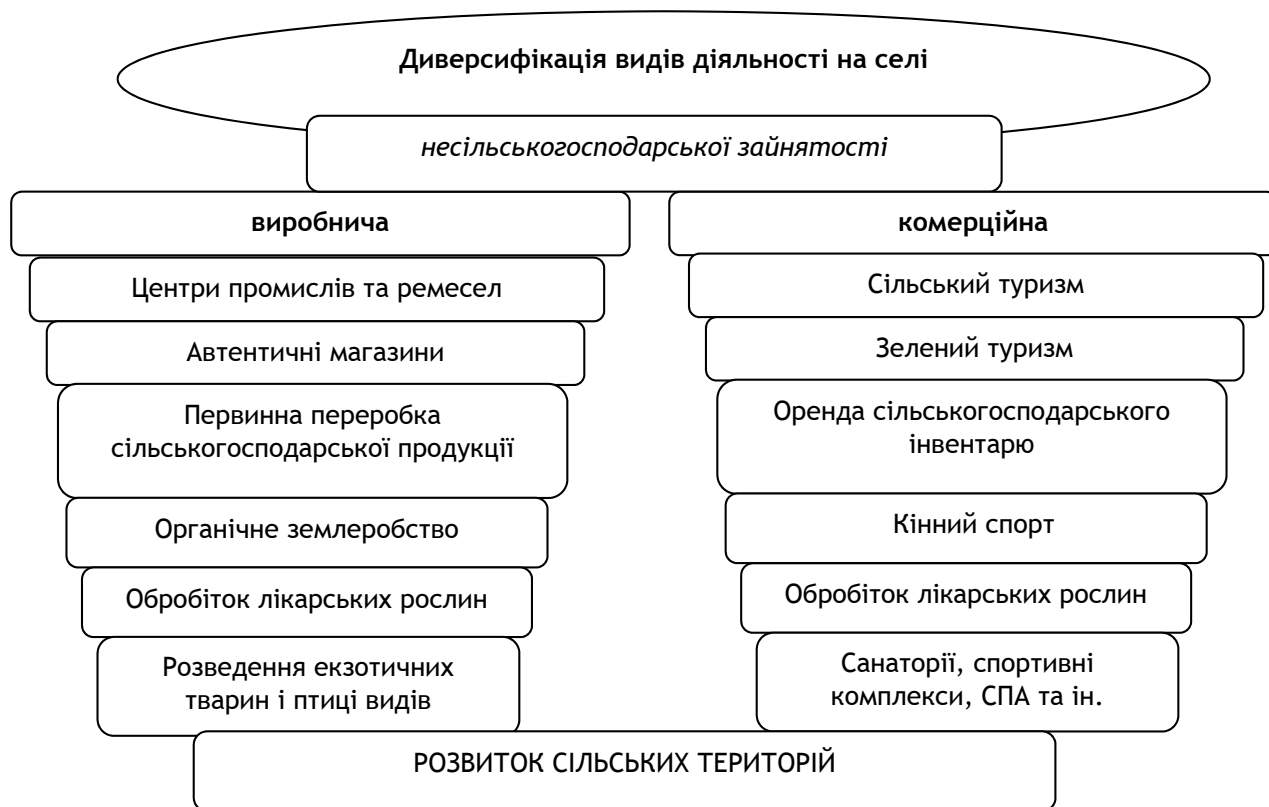

Рис. 7. Напрями диверсифікації видів діяльності на селі

Джерело: Сформовано на основі дослідження та узагальнення.

Значення несільськогосподарського підприємництва на селі складно переоцінити, оскільки саме воно забезпечує здорове конкурентне середовище на ринку праці в сільській місцевості, створює нові робочі місця та підвищує рівень доходів сільського населення.

Висновки. Несільськогосподарське підприємництво в Україні являє собою досить важливий і перспективний напрям економічного розвитку, націлений на вирішення соціально-економічних, екологічних і етнокультурних проблем віддалених сільських регіонів. Розвиток несільськогосподарського підприємництва в нашій державі створює робочі місця у сільській місцевості, покращує інфраструктуру сіл, сприяє ефективному використанню туристичних ресурсів,

створює можливості відпочинку для будь-яких з погляду фінансового забезпечення верств населення.

Сільський туризм як альтернативний вид несільськогосподарського підприємництва виступає чинником комплексного розвитку сільської території, оскільки, використовуючи ключові чинники успіху села як соціально-територіальної одиниці, здатний допомогти поліпшенню у багатьох сферах життя селян.

Розвиток несільськогосподарського підприємництва вимагає комплексного державного регулювання безпосередньо через механізми стимулювання сільських жителів, розвиваючих індустрію сільської гостинності, упорядкування взаємин туристів і власників сільських садиб і т.ін.

Список бібліографічних посилань

1. Аграрна політика регулювання зайнятості на селі. URL http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/218/1/The_agrarian_policy_of_rural_employment_regulation.pdf.
2. *Богатьорова Л. М.* Роль господарств населення у розвитку сільського зеленого туризму в Україні. *Регіональні проблеми України. Географічний аналіз та пошук шляхів* : зб. наук. праць / ред. О. Г. Топчієва та ін. Херсон : ПП Вишемирський, 2011. С. 36-40.
3. *Васильєв В. П.* Сільський зелений туризм. *Туризм сільський, зелений*. 2007. № 4. С. 4-6.
4. *Власенко І. В.* Особливості сільського зеленого туризму та перспективи його розвитку в Україні. *Збалансоване природокористування*. 2016. № 1. С. 37-41.
5. Колективні засоби розміщування в Україні у 2017 році : стат. зб. Київ, 2018. 142 с.
6. *Корчинська О. О.* Оцінка стану підприємництва у сфері сільського зеленого туризму в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. Вип. 10. С. 139-143.
7. *Костриця М. М.* Підприємницькі засади розвитку сільського туризму : дис. канд. екон. наук. : 08.00.04. Житомир, 2008. 213 с.
8. *Лиса О. В., Андрушко Р. П.* Сільський зелений туризм: стан та перспективи розвитку. *Сталий розвиток економіки*. 2012. № 5 (15). С. 158-161.
9. *Лібанова Е. М.* Ринок праці (соціально-демографічні аспекти) : навч. посіб. Київ : Бріг, 1996. 132 с.
10. *Марочко В. І.* Українська селянська кооперація: Історико-теоретичний аспект (1861-1929 рр.). Київ : Ін-т історії України НАН України, 1995. 217 с.
11. Несільськогосподарська зайнятість в сільській місцевості України / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій в Україні, 2005. URL : <http://www.ier.kiev.ua>.
12. *Нів'євський О.* Несільськогосподарська зайнятість в сільській місцевості України. Київ : Інститут економічних досліджень та політичних консультацій в Україні, 2007. 12 с.
13. *Онiкієнко В. В.* Самозайнятість населення: процес формування та деякі проблеми. *Зайнятість та ринок праці*. 1996. Вип. 3. С. 31-34.
14. *Пapp В. В.* Сільський зелений туризм як пріоритетний напрям розвитку сільських територій України. *Агросвіт*. 2015. № 18. С. 17-22.
15. *Прокопа І. В., Беркута Т. В.* Господарства населення в аграрному виробництві і сільському розвитку. Київ : Ін-т економ. та прогнозування НАН, 2011. 240 с.
16. Розвиток селянських господарств в умовах трансформацій аграрного сектору економіки / [М. Й. Малік, М. М. Кропивко, В. А. Мамчур та ін.] ; за ред. М.Й. Маліка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 84 с.
17. Розвиток форм господарювання в сільському господарстві: проблеми і рішення : наукова доповідь / [Ю. О. Лупенко, В. Я. Месель-Веселяк, О. Г. Шпикуляк та ін.] ; за ред. Ю. О. Лупенка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2018. 54 с.
18. Роздрібна торгівля України у 2017 році : стат. зб. Київ, 2018. 98 с.
19. *Рутинський М. Й., Зінко Ю. В.* Сільський туризм. Київ : Знання, 2006. 271 с.
20. Сільське господарство України за 2017 рік : стат. зб. Київ, 2017. 245 с.
21. Українська модель аграрного розвитку та її соціо-економічна переорієнтація : наук. доп. / за ред. Бородіної О. М., Гейця В. М., Прокопи І. В. ; НАН України, Ін-т екон. та прогнозування. Київ, 2012. 56 с.
22. *Шумпетер Й. А.* Теория экономического развития (исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры). Москва : Прогресс, 1982. 455 с.
23. *Югас Е. Ф., Мікловда В. П.* Розширення несільськогосподарського сегмента економіки - об'єктивна основа розвитку трудового потенціалу села. *Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права*. 2007. Вип. 3. С. 151-154.
24. Dictionary of Travel. Tourism and Hospitality / Ed. S. Medlik. London: Butterworth-Heinemann Ltd., 1993. P.43.

References

1. Ahrarna polityka rehuliuвання zainiatosti na seli [Agrarian policy of regulation of employment in the countryside]. (n.d.). Retrieved from: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/218/1/The_agrarian_policy_of_rural_employment_regulation.pdf [In Ukrainian].
2. Bohadrova, L.M. (2011). Rol gospodarstv naselennia u rozvytku silskoho zelenoho turyzmu v Ukraini. Rehionalni problemy Ukrainy [The role of households in the development of rural green tourism in Ukraine. Regional problems of Ukraine]. *Heohrafichnyi analiz ta poshuk shliakhiv : zb. nauk. prats - Geographic analysis and the search for ways: sciences work collection*. (pp. 36-40). Kherson: PP Vyshemyrskyi [In Ukrainian].
3. Vasyliiev, V.P. (2007). Silskyi zelenyi turizm [Countryside green tourism]. *Turyzm silskyi, zelenyi*, 4, pp. 4-6 [In Ukrainian].
4. Vlasenko, I.V. (2016). Osoblyvosti silskoho zelenoho turyzmu ta perspektyvy yoho rozvytku v Ukraini [Features of rural green tourism and prospects for its development in Ukraine]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannia*, 1, pp. 37-41 [In Ukrainian].
5. Kolektyvni zasoby rozmishchuvannia v Ukraini u 2017 rotsi: Statystychnyi zbirnyk [Collective placement in Ukraine in 2017: statistical collection]. (2018). Kyiv [In Ukrainian].
6. Korchynska, O.O. (2015). Otsinka stanu pidpriemnytstva u sferi silskoho zelenoho turyzmu v Ukraini [Assessment of the state of entrepreneurship in the field of rural green tourism in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, 10, pp. 139-143 [In Ukrainian].
7. Kostriytsia, M.M. (2008). Pidpriemnytski zasady rozvytku silskoho turyzmu [Entrepreneurial principles of rural tourism development]. *Candidate's thesis*. Zhytomyr [In Ukrainian].
8. Lysa, O.V. & Andrushko, R.P. (2012). Silskyi zelenyi turizm: stan ta perspektyvy rozvytku [Rural green tourism: the state and prospects of development]. *Stalyi rozvytok ekonomiky*, 5 (15), pp. 158-161 [In Ukrainian].
9. Libanova, E.M. (1996). *Rynok pratsi (sotsialno-demohrafichni aspekty) : navch. posib. [Labor market (socio-demographic aspects): curriculum]*. Kyiv: Brih [In Ukrainian].
10. Marochko, V.I. (1995). *Ukrainska selianska kooperatsiia: Istoryko-teoretychnyi aspekt (1861-1929 rr.) [Ukrainian peasant cooperation: historical and theoretical aspect (1861-1929)]*. Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy [In Ukrainian].
11. Nesilskohospodarska zainiatist v silskii mistsevesti Ukrainy [Non-agricultural employment in rural areas of Ukraine]. (2005). *Instytut Ekonomichnykh Doslidzhen ta Politychnykh Konsultatsii v Ukraini*. Retrieved from: <http://www.ier.kiev.ua> [In Ukrainian].
12. Nivievskiy, O. (2007). *Nesilskohospodarska zainiatist v silskii mistsevesti Ukrainy [Non-agricultural employment in the countryside of Ukraine]*. Kyiv: Instytut ekonomichnykh doslidzhen ta politychnykh konsultatsii v Ukraini [In Ukrainian].
13. Onikiienko, V.V. (1996). Samozainiatist naselennia: protses formuvannia ta deiaki problem [Self-employment of the population: the process of formation and some problem]. *Zainiatist ta rynek pratsi*, 3, pp. 31-34 [In Ukrainian].
14. Papp, V.V. (2015). Silskyi zelenyi turizm yak priorytetnyi napriam rozvytku silskykh terytorii Ukrainy [Rural green tourism as a priority trend in the development of rural areas of Ukraine]. *Ahrosvit*, 18, pp. 17-22 [In Ukrainian].
15. Prokopa, I.V. & Berkuta, T.V. (2011). *Hospodarstva naselennia v ahrarnomu vyrobnytstvi i silskomu rozvytku [Economy of the population in agrarian production and rural development]*. Kyiv: In-t ekonom. ta prohnouvanntia NAAN Ukrainy [In Ukrainian].
16. Malik, M.Y., Kropyvko, M.M., Mamchur, V.A., et al. (2017). *Rozvytok selianskykh gospodarstv v umovakh transformatsii ahrarnoho sektoru ekonomiky [Development of peasant farms in the conditions of transformation of the agrarian sector of economy]*. M.Y. Malik (Ed.). Kyiv: NNTS "IAE" [In Ukrainian].
17. Lupenko, Yu.O., Mesel-Veseliak, V.Ya., Shpykuliak, O.H., et al. (2018). Rozvytok form hospodariuvannia v silskomu hospodarstvi: problemy i rishennia : naukova dopovid [Development of forms of management in agriculture: problems and solutions: scientific report]. Yu.O. Lupenko (Ed.). Kyiv: NNTS "IAE" [In Ukrainian].

18. Rozdribna torhivlia Ukrainy u 2017 rotsi : stat. zb. [Retail trade of Ukraine in 2017: statistical collection]. (2018). Kyiv [In Ukrainian].
19. Rutynskyi, M.Y. & Zinko, Yu.V. (2006). *Silskyi turyzm [Rural tourism]*. Kyiv: Znannia [In Ukrainian].
20. Silske gospodarstvo Ukrainy za 2017 rik: statystychny zbirnyk [Agriculture of Ukraine for 2017: statistical collection]. (2017). Kyiv [In Ukrainian].
21. Borodina, O.M., Heiets, V.M., Prokopa, I.V (Eds.) (2012). *Ukrainska model ahrarnoho rozvytku ta yii sotsioekonomichna pereorientatsiia : nauk. dop. [Ukrainian model of agrarian development and its socioeconomic reorientation: scientific thesis]*. Kyiv: NAN Ukrainy, In-t ekon. ta prohnozuvannia [In Ukrainian].
22. Shumpeter, J.A. (1982). *Teorija jekonomicheskogo razvitiya (issledovanie predprinimatelskoj prybyli, kapitala, kredita, procenta i cikla konjunktury) [Theory of economic development (research on entrepreneurial profit, capital, loan, interest, and cycle of conjuncture)]*. Moscow: Progress [In Russian].
23. Yuhas, E.F. & Miklovda, V.P. (2007). Rozshyrennia nesilskohospodarskoho sehmenta ekonomiky - obiektyvna osnova rozvytku trudovoho potentsialu sela [Expansion of the non-agricultural segment of the economy is an objective basis for the development of the labour potential of the village]. *Universtytski naukovi zapysky. Chasopys Khmelnytskoho universytetu upravlinnia ta prava*, 3, pp. 151-154 [In Ukrainian].
24. Medlik, S. (Ed.). (1993). *Dictionary of travel. Tourism and Hospitality*. London: Butterworth-Heinemann Ltd. [In English].

Malik M.Y., Mamchur V.A. Self-employment and development of non-agricultural entrepreneurship in rural areas

The purpose of the article is to disclose and identify a category of self-employment as a structured and determined by law, institutional and economic criteria, form of organization of farming in rural areas with an appropriate definition of the priority contours for possible organizational and economic performance of the operation through employment in non-agricultural entrepreneurship.

Research methods. The research methodology is based on a concept of an active policy of realization of rural entrepreneurial potential, the components of which are measures for development of self-employment of rural population, based on the use of entrepreneurial potential of private peasant households pointed at development of non-agricultural entrepreneurship in the countryside.

In the research process, a systematic approach to the study of socio-economic processes was used, the works of domestic and foreign scientists on problems of self-employment and development of non-agricultural entrepreneurship were used, which provided the necessary level of efficiency of the task solution.

Research results. In the research process, a category of self-employment and its influence on a process of development of non-agricultural entrepreneurship in the countryside have been identified and analysed. On basis of generalization in developing practical recommendations on strategic directions of rural development, priority directions for employment development in rural areas, diversification directions of types of activity in rural areas taking into account main varieties of non-agricultural employment is a prerequisite. It was revealed that rural (green) tourism has become the most widespread in recent years in the list of alternative types of non-agricultural entrepreneurship. It was assumed that in the nearest future, up to 328 thousand people can potentially move from the informal sector of the economy, gaining formal status of non-agricultural entrepreneurs, ensuring development of alternative business ideas in sectors of rural tourism and seasonal entertainment in the countryside.

Elements of scientific novelty. Methodological representation and identification of a category of self-employment as a structured and determined by law, institutional and economic criteria, form of organization of farming in rural areas with an appropriate definition of the priority contours for possible organizational and economic performance of the operation through employment in non-agricultural entrepreneurship gained further development.

Practical significance. There were revealed theoretical and methodological principles for self-employment in rural areas, and main criteria for their identification, which make it possible to carry out further research on efficiency, evaluate prospects for their development in particular in non-agricultural entrepreneurship, as well as develop policy directions of rural development policy, regulation and support of this management form. Tabl.: 3. Figs.: 7. Refs.: 24.

Keywords: self-employment; non-agricultural entrepreneurship; personal peasant households; rural tourism; green tourism; diversification.

Malik Mykola Yosypovych - doctor of economic sciences, professor, academician of NAAS, chief research fellow of the department of entrepreneurship, cooperation, and agro-industrial integration, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: Larisa_malik@iae.kiev.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-9198-4460>

Mamchur Volodymyr Anatoliiovych - candidate of economic sciences, deputy head of the department of entrepreneurship, cooperation, and agro-industrial integration, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: mamchur111@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-1300-3633>

Малик Н.И., Мамчур В.А. Самозанятость и развитие несельскохозяйственного предпринимательства на селе

Цель статьи - раскрыть и идентифицировать категорию самозанятости как структурированную и определенную законом, институциональными и экономическими критериями форму организации хозяйствования на селе с соответствующим определением приоритетных контуров возможной организационно-экономической результативности функционирования через занятость в несельскохозяйственном предпринимательстве.

Методика исследования. Базируется на концепции активной политики реализации предпринимательского потенциала на селе, составляющими которой являются меры по развитию самозанятости сельского населения, что основывается на использовании предпринимательского потенциала личных крестьянских хозяйств в вопросе развития несельскохозяйственного предпринимательства на селе. При проведении исследования применён системный подход к изучению социально-экономических процессов, использованы труды отечественных и зарубежных ученых по проблемам самозанятости и развития несельскохозяйственного предпринимательства, что обеспечило необходимый уровень эффективности решения поставленных задач.

Результаты исследования. Выделена и проанализирована категория самозанятости и ее влияние и взаимодействие в процессе развития несельскохозяйственного предпринимательства на селе. На основе обобщения при выработке практических рекомендаций по стратегическим направлениям развития сельской экономики, приоритетных направлений развития занятости в сельской местности, необходимым условием тут является формирование направлений диверсификации видов деятельности с учётом основных разновидностей несельскохозяйственной занятости. Выявлено, что наибольшее распространение за последние годы в перечне альтернативных видов несельскохозяйственного предпринимательства получил сельский (зеленый) туризм. Предполагается, что в ближайшей перспективе до 328 тыс. человек потенциально могут перейти из неформального сектора экономики, приобретя официальный статус субъектов несельскохозяйственной предпринимательской деятельности, обеспечив развитие альтернативных бизнес-идей в сфере сельского туризма и сезонных развлечений на селе.

Элементы научной новизны. Получили дальнейшее развитие методическое представление и идентификация категории самозанятости как структурированной и определенной законом, институциональными и экономическими критериями формы организации хозяйствования на селе с соответствующим определением приоритетных контуров возможной организационно-экономической результативности функционирования через занятость в несельскохозяйственном предпринимательстве.

Практическая значимость. Раскрыты теоретико-методические основы самозанятости на селе и основных критериев их идентификации, позволяющие в дальнейшем проводить исследования эффективности, оценивать перспективы их развития, в частности в несельскохозяйственном предпринимательстве, а также осуществлять разработку программных направлений политики сельского развития, регулирования и поддержки этой формы хозяйствования. Табл.: 3. Илл.: 7. Библиогр.: 24.

Ключевые слова: самозанятость; несельскохозяйственное предпринимательство; личные крестьянские хозяйства; сельский туризм; зелёный туризм; диверсификация.

Малик Николай Иосифович - доктор экономических наук, профессор, академик НААН, главный научный сотрудник отдела предпринимательства, кооперации и агропромышленной интеграции, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: Larisa_malik@iae.kiev.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-9198-4460>

Мамчур Владимир Анатольевич - кандидат экономических наук, заместитель заведующего отдела предпринимательства, кооперации и агропромышленной интеграции, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: mamchur111@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-1300-3633>

Стаття надійшла до редакції 04.04.2019 р.

Фахове рецензування: 10.04.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Малік М. Й., Мамчур В. А. Самозайнятість та розвиток несільськогосподарського підприємництва на селі. *Економіка АПК*. 2019. № 4. С. 39 – 52.

* * *

УДК 347.77.028:631.526.32:339.13.001.25 (477)

JEL Classification: Q1; Q13

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201904053>

О.В. ЗАХАРЧУК, доктор економічних наук,
старший науковий співробітник
С.О. ТКАЧИК, кандидат сільськогосподарських наук
О.І. ЗАВАЛЬНЮК

Комерціалізація насіннєвої галузі України та досвід інших країн

Мета статті - розробити науково обґрунтовані пропозиції щодо розв'язання проблеми комерційного обігу насіння й садивного матеріалу та виплат за використання інтелектуальної власності в Україні.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано діалектичні методи пізнання процесів і явищ, монографічний (аналіз сучасного стану та перспективи розвитку комерційного обігу насіння), емпіричний (щодо комплексної оцінки використання сертифікованого та несертифікованого насіннєвого матеріалу), порівняльного аналізу (визначено проблеми й цілі охорони прав на сорти рослин у державах-сусідах та в Україні), абстрактно-логічний (узагальнення та формулювання висновків).

Результати дослідження. У процесі вивчення питань комерціалізації насіннєвої галузі України проведено аналіз сучасного стану й визначено перспективи розвитку насінництва в Україні, запропоновано шляхи вирішення комерційного обігу насіння і садивного матеріалу та здійснення виплат за використання інтелектуальної власності. Окреслено перспективні шляхи прискорення організації ринку насіння і садивного матеріалу України. Викладено бачення авторів щодо позитивного досвіду використання сертифікованого та несертифікованого насіннєвого матеріалу країнами Європейського Союзу.

Елементи наукової новизни. Набули подальшого розвитку теоретичні положення стосовно комерціалізації насіннєвої галузі України, охорони прав на інтелектуальну власність селекціонера та селекційних установ, а також можливості збільшення надходження коштів за рахунок сплати ліцензійних та селекційних платежів для продукування нових високопродуктивних та якісних сортів вітчизняної селекції, що сприятиме впровадженню у рослинництві прогресивних технологій та підвищенню продуктивності праці.

Практична значущість. Розв'язання зазначених проблем дасть можливість налагодити міжнародну співпрацю України у сфері охорони прав на сорти рослин і комерційного обігу насіння й садивного матеріалу. Табл.: 4. Рис.: 8. Бібліогр.: 16.

Ключові слова: сорт рослин; насіння і садивний матеріал; захист прав селекціонерів; комерціалізація; патент; інтелектуальна власність.

Захарчук Олександр Васильович - доктор економічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу інвестиційного та матеріально-технічного забезпечення, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: zahar-s@ukr.net

Ткачик Світлана Олександрівна - кандидат сільськогосподарських наук, заступник директора, Український інститут експертизи сортів рослин (м. Київ, вул. Генерала Родимцева, 15)

E-mail: s-s-tk@ukr.net

Завальнюк Олександр Іванович - заступник завідувача відділу науково-організаційної роботи, Український інститут експертизи сортів рослин (м. Київ, вул. Генерала Родимцева, 15)

E-mail: 51381@i.ua

Постановка проблеми. Зважаючи на увагу до проблем формування і розвитку ринку насінництва, стрімкий розвиток селекції та генетики у XIX-XXI ст., сучасних біотехнологій, залишаються недостатньо вивченими питання щодо ролі й місця насінництва у

підвищенні ефективності рослинницької галузі, «правила гри» в процесі комерційного обігу насіння, державної підтримки селекційних досягнень та сортодослідних вивчень. Неоднозначними є погляди на бачення вирішення проблем формування національних сортових рослинних ресурсів, їх концепцію розвитку, а також на побудову правових і фінансових відносин між учасника-

© О.В. Захарчук, С.О. Ткачик, О.І. Завальнюк, 2019

ми селекційного процесу та обігу насіння й садивного матеріалу.

Сорт рослин являє собою найважливішу складову інноваційного розвитку сільського господарства. Особливості сорту визначають не лише його продуктивність, а й технологію, якісні характеристики продукції та, врешті-решт, і економічні показники. Тому вирощування культури висококондиційного насіння та садивного матеріалу слугує важливим фактором розвитку сільського господарства та першоджерелом економічного зростання рослинницької галузі. Про це свідчать світові тенденції розвитку, пов'язані з продовольчою кризою, біотехнологіями, генною інженерією, переходом на нетрадиційні види палива, адаптацією до зміни клімату тощо. Недостатньо задоволений попит на світових ринках продовольства потребує подальшого зростання аграрного потенціалу, зокрема й за рахунок сортозаміни та сортооновлення. Нині, коли роль інноваційних чинників суттєво зросла, їх роль у сільському господарстві теж буде посилюватися. Цьому сприятиме формування належних відносин власності на сорт рослин і захист прав селекціонерів.

Захист прав селекціонера в ринкових умовах має здійснюватися шляхом законодавчого введення системи збору роялті. Це означає, що відносини між селекційними установами-оригінаторами, власниками сорту та виробниками насіння і садивного матеріалу мають вибудовуватися на основі договорів про розмноження і продаж насіння певних сортів третім особам. У межах обумовленого договором часу жодна юридична чи фізична особа не має права без ліцензійної угоди власника сорту виробляти з метою отримання прибутку насіння нового сорту, а селекціонер в установленому порядку платить державі податок від одержаної суми роялті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В декларації Організації Об'єднаних Націй від 28.09.2018 р. «Про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості» поряд з іншими фундаментальними правами стаття 19 «Про право на насіння» визначає право на використання, вирощування, повторне використання, обмін, транспортування, передачу та продаж насіння. Розвиваючи свою насіннєву культуру, селяни створюють стійкіші на витриваліші системи ведення господарства, у т.ч. в умо-

вах глобальних кліматичних змін [1]. Також у цій статті підкреслена роль держави: «держави забезпечують, щоб насіннєва політика, охорона сортів рослин та інші закони про інтелектуальну власність, системи сертифікації та закони, що стосуються маркетингу насіння, поважали права селян, зокрема право на насіннєвий матеріал і враховували їх потреби та реалії».

У ст. 12 Закону України «Про насіння і садивний матеріал», де йдеться про право на виробництво та реалізацію насіння і садивного матеріалу, відзначено: «фізичні особи - підприємці та юридичні особи мають право на виробництво насіння та/або садивного матеріалу за умови додержання майнових прав інтелектуальної власності на сорти рослин» [9].

Значний внесок у розвиток ринку насінництва, організації методологічних та методичних засад проведення комерційного обігу насіння й садивного матеріалу та виплат за використання інтелектуальної власності в Україні зробили такі вчені, як С. Бакай, М.В. Зубець [3], А. Ключац, П. Марініч, К. Назаренко, Е. Неттевич, В. Орешніков, О. Пічкур, Л. Худолій, П. Цибульов та багато інших [2, 14, 16].

Мета статті - розробити науково обґрунтовані пропозиції щодо розв'язання проблеми комерційного обігу насіння й садивного матеріалу та виплат за використання інтелектуальної власності в Україні.

Виклад основних результатів дослідження. Ключове значення в подальшому розвитку агропромислового комплексу належить селекції та сортооновленню, створенню національної системи насінництва зернових культур, здатної забезпечити повне використання наявного генетичного потенціалу сортів вітчизняної селекції й потреби сільськогосподарських виробників у високоякісному посівному матеріалі. Це в підсумку повинно сприяти зростанню врожайності сільськогосподарських культур, зниженню собівартості та підвищенню економічної ефективності виробництва, зміцненню конкурентних позицій як вітчизняного насінництва, так і агропромислового комплексу країни.

Подальше становлення й розвиток вітчизняної селекції та насінництва, вихід вітчизняних сортів на міжнародний ринок, залучення іноземних інвестицій для створення інфраструктури насінництва, яка б відпові-

дала світовим вимогам і нормам, неможливі без запровадження в Україні сортової сертифікації насіння, членства нашої країни в

Міжнародній організації економічного співробітництва і розвитку (OECD) та приєднання до схем сортової сертифікації (рис. 1).

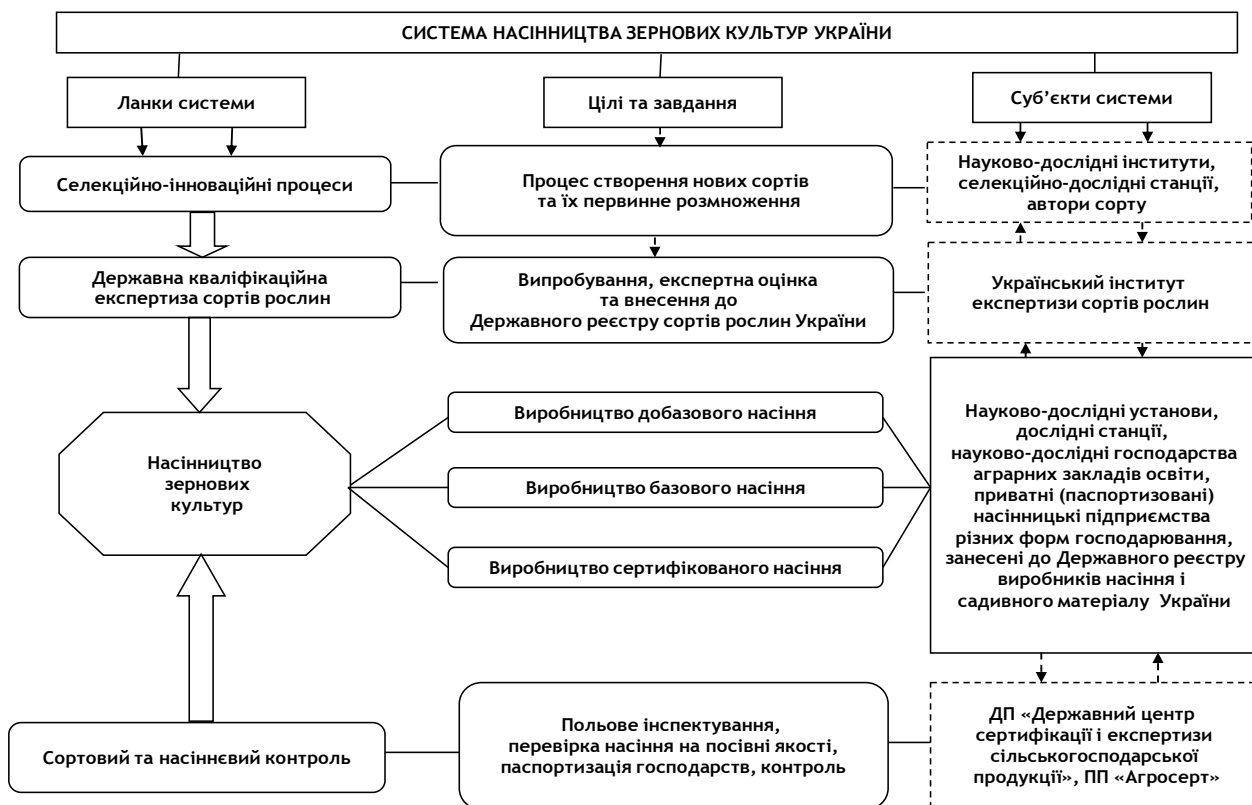

Рис. 1. Організація і функціонування системи насінництва зернових та олійних культур в Україні

Джерело: Власна розробка [12].

Високі щорічні обсяги виробництва зерна в Україні на рівні 75-80 млн т реально досягти лише завдяки підвищенню урожайності основних зернових культур. Суттєвою складовою у забезпеченні підвищення продуктивності розглядається подальший гармонійний розвиток галузей селекції та насінництва, а одним з основних завдань останнього є доведення вітчизняної насінневої продукції до рівня світових стандартів, підвищення її конкурентоспроможності та якнайширшого впровадження в Україні й, по можливості, за її межами (табл. 1).

Незважаючи на відомі економічні труднощі, вдалося зберегти пріоритетність вітчизняної селекції для сортів зернових, зернобобових і круп'яних культур. Так, у 2019 р. рівень української селекції по пшениці становить 72%, ячменю - 58%. А по таких видах сільськогосподарських культур, як плодово-ягідні та виноград він досягає відповідно 85 і 96%. У середньому по всіх видах рослин рівень української селекції без реєстрованих ліній становить 44% при загальному їх збільшенні від 890 у 1991 р. до 3880 сортів у 2019 р.

1. Структура видового складу сортів ресурсів України

Культура	1991 р.			2019 р.*			2019 р. до 1991 р., разів
	кількість сортів	укр. селекції	%	кількість сортів	укр. селекції	%	
Озимі	80	53	66	863	534	62	10,8
У т.ч. пшениця	40	32	80	468	338	72	11,7
Ярі	189	121	64	1679	821	52	8,9
У т.ч. кукурудза, без батьківських компонентів	54	38	70	1176	549	47	21,8
ячмінь	21	13	62	154	89	58	7,3

Олійні та прядивні	65	37	56	2044	648	32	31,4
У т.ч. соняшник, без батьківських компонентів	17	7	41	769	203	26	45,2
Кормові	214	165	77	459	332	72	2,1
Технічні	33	24	73	247	54	24	6,8
Картопля	37	22	59	165	67	41	4,5
Овочеві, баштанні, гриби	265	100	38	2554	671	26	9,6
Плодово-ягідні	370	199	54	512	433	85	1,4
Виноград	93	34	37	51	49	96	0,5
Декоративні, ефіро-олійні та лікарські	549	225	41	297	271	91	0,5
Усього сортів	1895	890	47	8871	3880	44	4,7

*Без ліній.

Джерело: Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні.

Для щорічної сівби в межах 15-16 млн га зернових культур необхідно від 2,5 до 3,0 млн т насіння нових високопродуктивних сортів і гібридів. За розрахунками, це 1,0-1,2 млн т насіння ярих і 1,5-1,8 млн т

насіння озимих зернових, у тому числі понад 2 тис. т добазового, 500 тис. т базового та 2,0-2,5 млн т сертифікованого насіння (табл. 2).

2. Прогноз необхідних обсягів виробництва насіння по основних видах культурах і категоріях у 2019-2020 рр., тис. т

Культура	Насіння			Разом
	добазове	базове	сертифіковане	
Пшениця озима та яра	1,0	192	1061	1254
Ячмінь ярий	0,3	61	352	413
Ячмінь озимий	0,2	45	256	301
Зернобобові	0,6	201	834	1037
Усього	2,1	499	2503	3005

Джерело: Дані Національної академії аграрних наук України.

Подальше зростання виробництва продукції рослинництва нерозривно пов'язано з розвитком галузі насінництва, яка реалізує повною мірою генетичний потенціал сформованих сортових рослинних ресурсів. У найближчій перспективі вирощування та виробництво насінневого матеріалу буде здійснюватися на індустріальній основі. Перш за все

це стосується зернової кукурудзи, соняшнику, озимого та ярого ріпаку, сої та цілого ряду технічних культур. Забезпеченість насінням сільськогосподарських товаровиробників у 2018 р. досить висока. Практично Україна щорічно могла б експортувати до 1,0 млн т насіння зернових культур (табл. 3).

3. Забезпеченість насінням сільськогосподарських товаровиробників у 2018 р.

Культура	Площа посіву, тис. га	Норма висіву на 1 га, кг	Потреба в насінні, тис. т	Потенційна пропозиція, тис. т	До потреби, +, -, тис. т
Пшениця озима	6420,8	250	1605,2	2460,5	+855,3
Жито озиме	148,3	220	32,6	83,0	+50,4
Ячмінь озимий	872,6	240	209,4	360,0	+250,6
Ріпак озимий	974,0	5	4,9	13,4	+8,5
Пшениця яра	196,5	220	43,2	84,8	+41,6
Ячмінь ярий	1624,9	220	357,5	683,4	+325,9
Гречка	108,4	90	9,8	34,3	+24,5
Горох	435,5	400	174,2	136,0	-38,2
Кукурудза	4580,8	25	114,5	44,1	-70,4
Соняшник	6058,2	7	42,4	33,4	-9,0
Соя	1709,4	130	222,2	226,8	+4,6
Разом	23129,4	x	x	x	x

Джерело: Власні розрахунки та дані Державної служби статистики України.

Зазначене дасть можливість задовольнити внутрішню потребу в насінні та садивному матеріалі та наростити його експорт в зарубіжні країни до 1,5 млрд дол. США. Лише по таких сільськогосподарських культурах, як кукурудза, соняшник та зернобобові наявна потреба в імпорті. На сьогодні експортні можливості реалізуються на досить низькому рівні. Щорічно за кордон поставляється насіння на суму лише від 10 до 20 млн доларів.

У структурі українського експорту насіння традиційно домінує кукурудза. Обсяги поставок цього виду продукції на зарубіжні ринки за 2018 р. у вартісному вимірі становили 9,4 млн дол. США, а частка насіння кукурудзи у вітчизняному експорті - близько 85%. Основними країнами - споживачами цього виду насіннєвого матеріалу є країни СНД - Білорусь, Молдова, Грузія та Казахстан. Також було експортовано 93 т насіння гречки у Південну Африку. За 2018 р. продано лише 1799 т насіннєвої пшениці та 234 т ячменю.

При цьому на зовнішніх ринках щодо українського насіння зберігається цінова дискримінація. Зокрема, вітчизняна кукурудза спрямовується на експорт по

2113 дол. США за 1 т, імпортна закуповується за ціною, вдвічі вищою - 3950 дол. США. Пшениця продається у 3,1 раза дешевше, ніж купується, ячмінь - у 3,0 раза дешевше.

На заваді реалізації експортного потенціалу вітчизняного насіннєвого матеріалу знаходиться ціла низка чинників. З одного боку, це невизнання українських фітосанітарних сертифікатів, що посилюється неповним приєднанням України до Схем сортової сертифікації Організації економічного співробітництва та розвитку. З іншого - більш низька якість українського насіння порівняно з насінням країн ЄС та США, а також потужний захист внутрішніх насіннєвих ринків інших країн для входження іноземного, у тому числі й українського насіння.

Імпорт насіння зернових та олійних культур за 2018 р. практично досягнув рівня 2013 р. - майже 0,5 млрд дол. США (табл. 4). Найбільше Україна заплатила за насіння соняшнику - близько 260 млн дол. США та кукурудзи - 141,6 млн дол. США. П'ята частина імпортованого насіння - це насіння Франції. Франція понад 55% свого вирощеного посівного матеріалу експортує до країн ЄС, Північної Африки, а також до України.

4. Імпорт насіння зернових та олійних культур за 2018 р.

С.-г. культура	Кількість, т	Ціна 1 т, дол. США	Вартість, тис. дол. США
Пшениця	2228	1098	2445,3
Жито	335	1976	662,0
Ячмінь	1007	1025	1032,6
Кукурудза	35847	3950	141603,1
Сорго	265	4371	1158,4
Всього зернових	39682	3710	147201,4
Соя	1598	1447	2312,4
Льон	1522	373	568,4
Ріпак	9758	3323	32426,4
Соняшник	29884	8643	258287,2
Гірчиця	2756	571	1574,6
Всього олійних	45518	6485	295169,0
Цукровий буряк	704	26081	18361,1
Овочі	178	129607	23070,1
Разом	X	X	483801,6

Джерело: Дані Державної служби статистики України.

За обсягом експорту насіння Франція посідає перше місце в світі, випереджаючи США і Нідерланди. У середньому країна заробляє на насінництві до 4 млрд євро на рік. При цьому прибутки від експорту становить 1,5 млрд євро на рік. Досягти таких високих результатів Франції вдалося завдяки: сприятливому клімату, що дає змогу виробляти насіння 60 видів с.-г. культур на загальній площі близько

400 тис. га; ефективній та прозорій системі сертифікації, яка реалізується через реєстрацію насіннєвих компаній, польові інспекції та контроль *насіннєвих* партій; збір (роялті й селекційні збори) за використання насіння кожного сорту сплачують не лише насіннєві компанії-виробники, а по всьому ланцюгу вирощування товарної с.-г. продукції - зерна і для власних потреб; 10-15% від обороту в га-

лузі (орієнтовно 400 млн євро на рік) постійно виділяються насіннєвою агенцією (SICASOV) на інновації.

За 2013-2018 рр. Україна найбільше імпортувала насіння кукурудзи та соняшнику

(рис. 2). Спад імпорту відбувся лише у 2015 р., але поступово імпорт зазначених культур зростає до передкризового 2014 року.

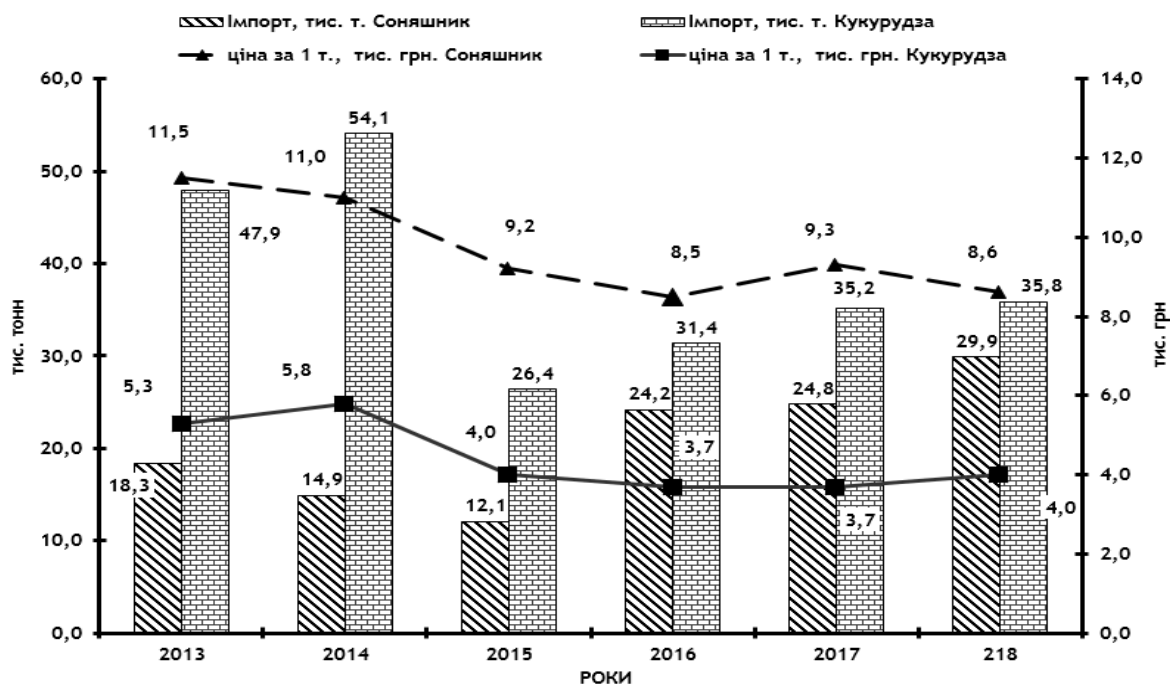

Рис. 2. Динаміка імпорту насіння соняшнику та кукурудзи, тис. т

Джерело: Дані Державної служби статистики України.

У 2018 р. за кордоном також закуповувалося переважно насіння кукурудзи (35,8 тис. т), соняшнику (29,9 тис. т), ріпаку (9,8 тис. т) та сої (1,6 тис. т). На ці види продукції припадає понад 90% вітчизняного імпорту.

Динаміка обсягів експорту-імпорту гібридної кукурудзи та цін за 1 т гібридного насіння

демонструє деяке зниження обсягів імпорту та ціни за 1 т імпортного насіння (рис. 3). Ціна знизилася від 5,8 тис. дол. США за 1 т до 4,0 тис. дол. США, при цьому експортна ціна продажу становить лише 2,1 тис. дол. США, або майже вдвічі менше.

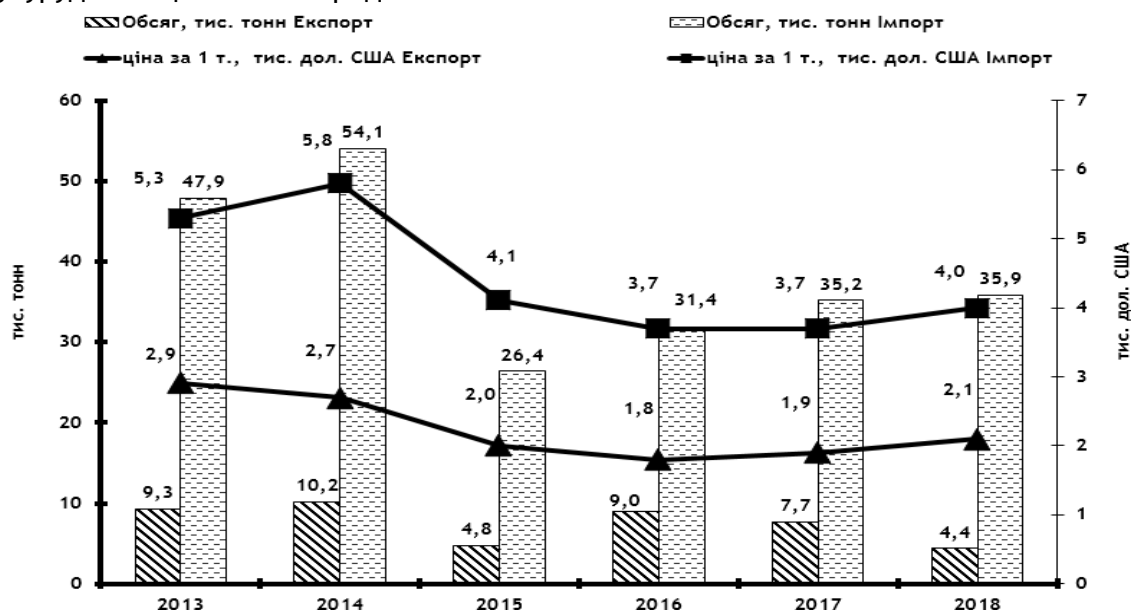

Рис. 3. Динаміка обсягу експорту-імпорту та цін за 1 т насіння гібридної кукурудзи

Джерело: Дані Державної служби статистики України.

Підтримка селекціонерів у всьому світі є досить гострою темою. Також це можна стверджувати і про використання законних прав на інтелектуальну власність для вітчизняних селекціонерів. Якщо проаналізувати реалізацію насіннєвої продукції науковими установами НААН та НАН України, найбільшими вітчизняними селекційними компані-

ями, то слід зазначити, що в Україні досить низьким залишається рівень продажу кондиційного сертифікованого насіння. Щорічно науково-дослідні установи НААН реалізують близько 30 тис. т кондиційного насіння, що забезпечує лише 1,5-2,0% від загальної потреби у насінні зернових колосових культур (рис. 4).

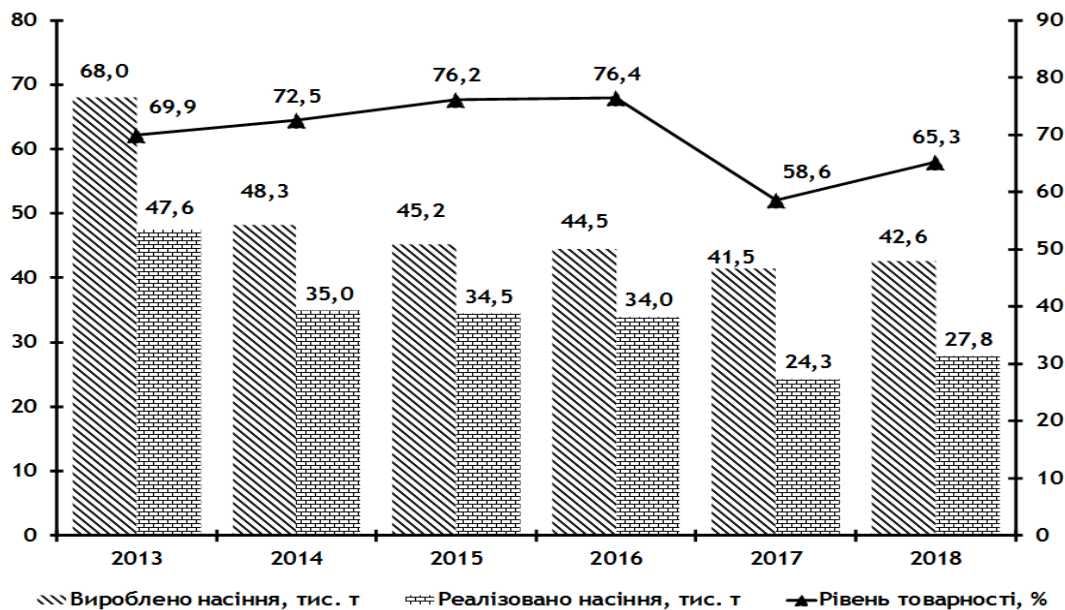

Рис. 4. Показники виробництва насіння зернових культур у дослідних формуваннях мережі НААН у 2013-2018 рр.

Джерело: Дані Національної академії аграрних наук України.

Знижуються й обсяги виплати роялті по ліцензійних угодах та їх кількість. Щорічно науково-дослідні установи НААН збирають роялті на суму від 30 до 40 млн грн, або 40 % від їх загального збору селекційними ус-

тановами України (рис. 5). Рівень його продажу значно поступається перед країнами Європейського Союзу. Середній показник продажу кондиційного сертифікованого насіння по країнах ЄС становить 50%.

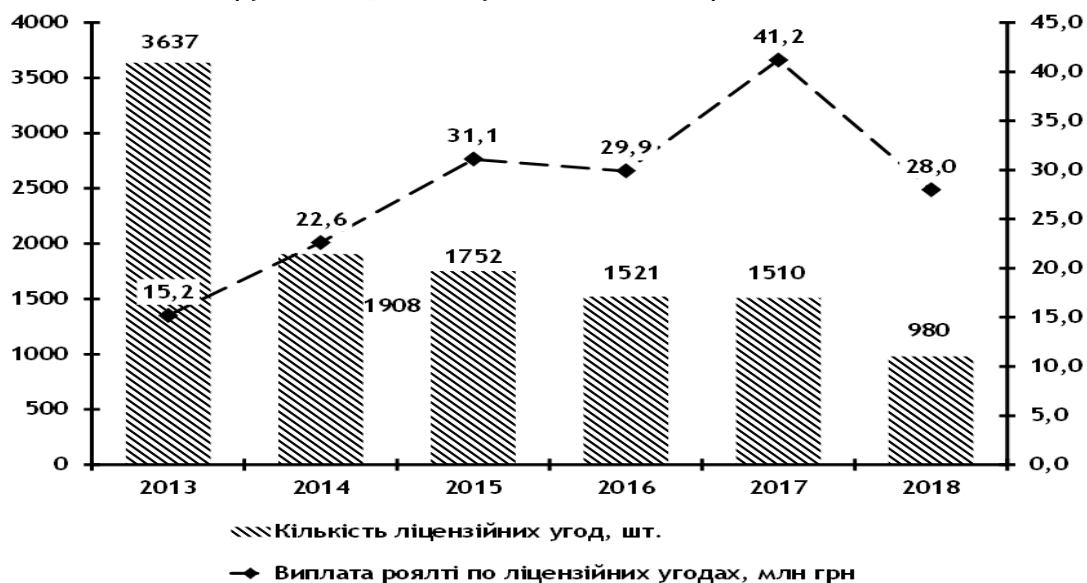

Рис. 5. Результати комерціалізації наукової та наукоємної продукції науково-дослідних установ НААН (2013-2018 рр.)

Джерело: Дані Національної академії аграрних наук України.

Досвід охорони прав на інтелектуальну власність передових країн світу визначає основним два ключові елементи здійснення платежів за її використання:

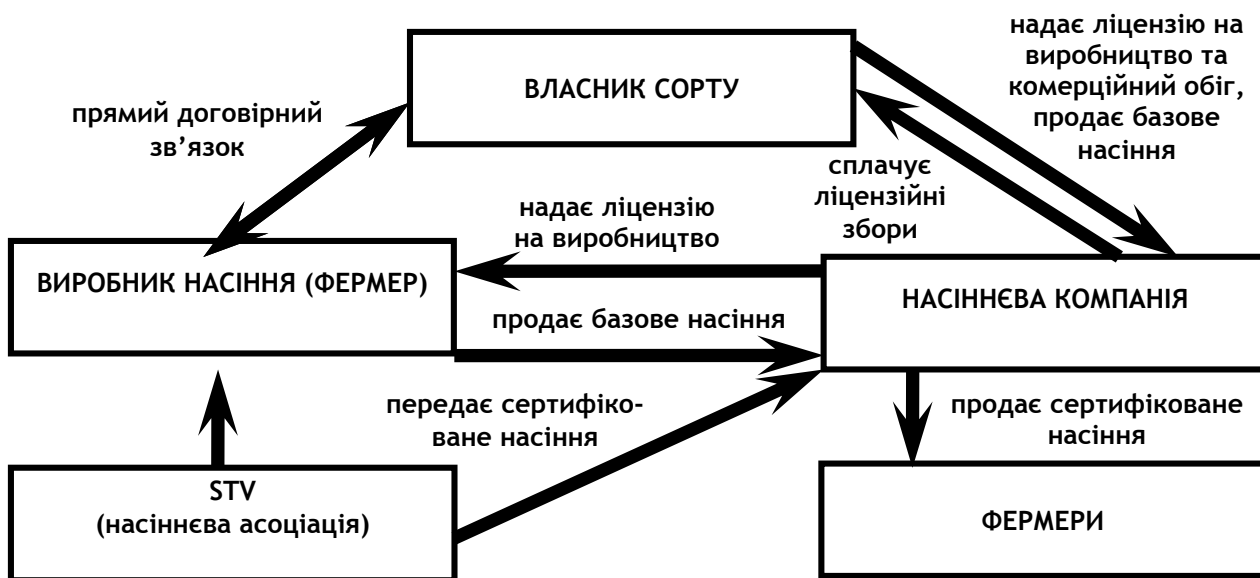
– роялті (ліцензійний платіж) - сума, що стягується при наданні насіннєвій компанії ліцензії на виробництво та продаж насіння сортів рослин, які мають правову охорону. Платіж включається до суми вартості сертифікованого насіння, сплачується виробником насіння згідно з умовами ліцензійних договорів;

селекційні виплати за FSS - Farm Saved Seeds (насіння для власних потреб) - сума, яку мають сплачувати фермери за використання у цілях розмноження у власному господарстві продукції їх врожаю, що був отриманий із висадженого розмножувального матеріалу сорту.

Приміром, у Федеративній Республіці Німеччина налічується понад 130 селекційних і насінницьких компаній, в тому числі

58 підприємств з власними селекційними програмами (рис. 6). Сукупний річний оборот перевищує 1 млрд євро, з яких 70% - оборот за межами Німеччини. Для цілей селекції і насінництва використовуються 225 тис. м² тепличних площ, 3552 га площ селекційних розплідників. Тільки у сфері селекції (без насінництва) працюють близько 6 тис. осіб, у тому числі майже 2,5 тис. співробітників займаються науковими дослідженнями. Частка науково-дослідних розробок в обороті селекційних компаній становить 15,1%.

Збір роялті та селекційних платежів у Німеччині здійснюється STV (насіннєвою асоціацією), яка контролює дотримання пунктів угоди насіннєвою компанією/виробником насіння та перевіряє платежі по ліцензійних та селекційних зборах. Щорічно асоціація збирає 50 млн євро ліцензійних платежів та 15 млн євро селекційних платежів.

- контроль дотримання пунктів угоди з боку насіннєвої компанії/виробника насіння
- перевіряє платежі по ліцензійних та селекційних зборах

Рис. 6. Схема функціонування обігу насіння у Німеччині

Джерело: Німецька асоціація селекціонерів.

У Франції досить складно організована система з охорони прав на сорти рослин і добре захищений та відрегульований внутрішній ринок сортів і контроль за якістю насінництва. Особливе місце в цій системі належить: GNIS (Groupement National Interprofessionnel Semences et des Plants) - приватній міжпрофесійній організації, яка

здійснює контроль за якістю сортів на ринку, об'єднує всіх учасників сектору виробництва всіх видів насіння і забезпечує взаємодію сектору з національним і європейським регуляторами. Сьогодні членами GNIS є 72 селекційні компанії, 250 виробників насіння та орієнтовно 20 000 господарств, задіяних у виробничому процесі. Серед учас-

ників GNIS як кооперативи та сімейні підприємства, малі й середні компанії, так і міжнародні корпорації. Також послугами GNIS ко-

ристуються 8000 дистриб'юторів/роздрібних продавців та мільйони користувачів насіння і саджанців, фермери та садівники (рис. 7).

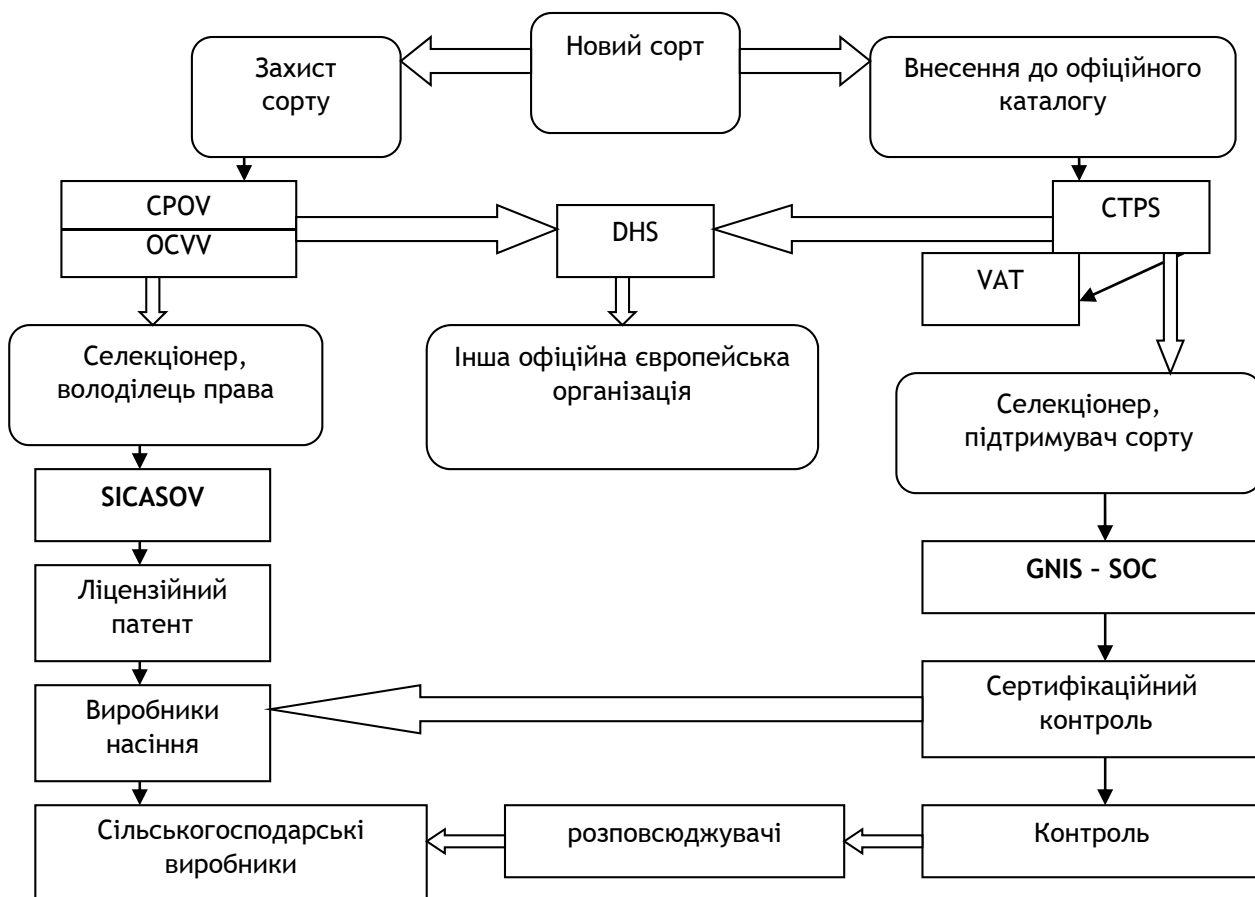

Рис. 7. Організація системи насінництва та захисту прав на інтелектуальну власність у Франції

Джерело: Комітет по захисту інтересів сільськогосподарських виробників та селекціонерів (власників патентів) Республіки Франція.

Іще одна організація, без якої не можна на сьогодні уявити насінницьку сферу Франції, це SICASOV (Societe Cooperative d'Interet Collectif Agricole des Selectionneurs Obtenteurs de Varietes vegetales). Вона була створена за ініціативою сільськогосподарських кооперативів та селекціонерів ще у 1947 р., забезпечує отримання роялті, що слугує передумовою для появи і постачання нових сортів для сільгоспвиробництва.

Нині ця організація опікується 4700 сортами рослин та захищає права 1200 власників прав на сорти. Причому засновниками виступають селекційні приватні компанії, які працюють у Франції (не лише французькі) з державним науковим інститутом INRA. Також SICASOV має філіал в Італії. За відносно невеликого штату (лише 20 постійних працівників) SICASOV збирає щороку до 100 млн євро роялті, з яких 5 млн витрачається на обслуговування власне організації.

Вона слугує своєрідним посередником між аграріями та селекціонерами, надаючи першим новітні розробки, другим - справедливую оплату за інтелектуальну власність.

Досить цікавий досвід використання інтелектуальної власності у насінництві Канади. Статус федерального закону «Про захист прав селекціонерів» було затверджено лише у 2015 р., досвід Канади у питаннях роялті тривав 23 роки, і лише протягом останніх трьох років відбуваються суттєві зміни у законодавчому та організаційному забезпеченні. До цього часу в Канаді діяла та діє система «програма товарних відрахувань» (commodity checkoff program) роялті. При продажу товарного зерна в його вартість окремо входять «селекційні виплати» у розмірі 1 канадського долара (0,8 американського долара). Тому за такої системи ліцензійна оплата згідно з договорами не на досить високому рівні, вона мінімальна

(18-20 % від загального продажу насіння). Отже, їхня діяльність спрямована на регулювання ринку насіння в країні, тим самим забезпечуючи відчутні вигоди для фермерів, селекціонерів та насінницьких компаній.

Ринок насіння Польщі працює в незвичайній моделі. Так само, як і вся польська економіка, після політичних змін він піддавався процесам розвитку, і тому модель його функціонування суттєво змінилася. Ще за часів ручного управління соціалістичною економікою замість регулювання ринку була

адміністративно встановлена модель забезпечення сільського господарства насінням. Поступово, проте ціленаправлено, Польща покращує стан охорони інтелектуальної власності через систему сплати роялті та селекційних платежів. Досить ефективно діє нині класична схема перевірки зобов'язання щодо нарахування селекційних виплат (рис. 8). Обов'язково враховується при висіванні насіння для власних потреб розмір посіву - для зернових культур не менше 25 га та картоплі - не менше 10 га.

Рис. 8. Схема перевірки зобов'язання щодо селекційних виплат у Польщі

Джерело: Дані сайту <https://www.agrofact.pl/rynek-nasienny-w-polsce/>.

У Литві також, як і в інших країнах світу, за використання кондиційного насіння виплачуються ліцензійні платежі (роялті). За використання некондиційного насіння (FSS) прийнято сплачувати селекційні платежі. Якщо ліцензійні платежі виплачуються за 1 т реалізованого сортового насіння пшениці у межах 30-34 євро, то за селекційне насіння цього ж самого сорту, яке фермер «виростив для себе» зі свого минулорічного врожаю сплачують селекційні платежі у розмірі 2,5-3,0 євро за 1 га, або 50% від розміру роялті на 1 га посіву.

Тобто їх селекція має змогу одержувати додаткове фінансування на власний розвиток за рахунок висіву як кондиційного, так і некондиційного насіння того самого сорту.

За їхніми розрахунками, від ліцензійних платежів селекціонери одержують лише 20%, інші - 80%. Це є селекційні платежі завдяки використанню Farm Saved Seed - насіння для власних потреб.

Висновки. Вивчення досвіду охорони прав на інтелектуальну власність провідних країн світу переконує, що основою розвитку вітчизняної селекції й насінництва у подальшому вбачається через запровадження механізму отримання ліцензійних платежів на основі реального відображення використання вартості насіння і садивного матеріалу, їх реєстрація незалежним органом обліку, нагляду та контролю, а також підтримка національної селекції за рахунок використання селекційних платежів за Farm Saved

Seed (насіння для власних потреб), що використовуються нині товаровиробниками без погодження із селекціонерами.

Отже, селекційні платежі можна збирати за європейським методом на 1 га товарних посівів по сортах рослин, або застосувавши канадський метод - шляхом збору селекційних платежів за 1 т продажу товарного зерна.

Насінництво в Україні у перспективі має розвиватися ринковим шляхом за умов створення і функціонування цивілізованого, прозорого, регульованого державою ринкового обігу насіння і садивного матеріалу та захисту інтелектуальних прав селекціонера й селекційних установ. Для цього необхідно:

– удосконалити правові норми та аспекти сплати роялті в Україні враховуючи досвід їх використання у країнах ЄС та інших провідних країн світу;

– запровадити обов’язкове декларування сортових виробничих посівів сільськогосподарськими товаровиробниками, які є власниками землі сільськогосподарського призначення площею від 25 га та більше (для картоплі - від 10 га);

Список бібліографічних посилань

1. Декларація Організації Об’єднаних Націй від 28.09.2018 р. «Про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості». URL : <https://undocs.org/ru/A/C.3/73/L.30>.
2. Захарчук О.В. Економіка насінництва. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2015. 272 с.
3. Зубець М. В., Тивончук С.О. Наукові основи розвитку агропромислового виробництва на інноваційних засадах. Київ : Аграр. наука, 2006. 480 с.
4. Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства України: проблеми та перспективи : монографія / Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2014. 516 с.
5. Канадська насіннева торгова асоціація (CSTA). URL : <https://seedinnovation.ca/>.
6. Канадська система збору роялті із зернових культур. URL : <http://www.inspection.gc.ca/fra/1297964599443/1297965645317>.
7. Комітет по захисту інтересів сільськогосподарських виробників та селекціонерів (власників патентів) Республіки Франція. URL : <https://www.sicasov.com/info/pages/internet/fr/index.html>.
8. Німецька асоціація селекціонерів. URL : <https://www.bdp-online.de/de/Pflanzenzuechtung/>.
9. Про внесення змін до Закону України «Про насіння і садивний матеріал» : Закон України від 2 жовт. 2012 року № 5397-VI. Верховна Рада України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5397-17>.
10. Про внесення змін до Закону України «Про насіння і садивний матеріал» : Закон України від 8 груд. 2015 р. № 864-VIII. Верховна Рада України. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/864-19/paran241#n241>.
11. Про охорону прав на сорти рослин : Закон України від 17 січня 2002 р. № 2986. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2002. № 23. Ст. 163.

– розробити чіткий механізм отримання ліцензійних платежів на основі реального відображення використання вартості насіння і садивного матеріалу, залучаючи ліцензійні й субліцензійні угоди, та селекційних платежів за Farm Saved Seed - насіння для власних потреб, їх реєстрацію незалежним органом обліку, нагляду та контролю;

– підвищити роль професійних громадських організацій України в частині реєстрації ліцензійних угод і виплат роялті, а також контролю, реєстрації та введення бази насінневих і товарних посівів по сортах та гібридах;

– збільшити надходження коштів за рахунок сплати ліцензійних і селекційних платежів для одержання нових високопродуктивних і якісних сортів вітчизняної селекції;

– передбачити підтвердження сплати роялті та/або виплат за FSS як умови державної підтримки за відшкодування вартості насіння/садивного матеріалу;

– розробити державну програму розвитку вітчизняної селекції та насінництва.

References

1. Pro prava selian ta inshykh liudei, yaki pratsuiut u silskii mistsevosti: Deklaratsiia Orhanizatsii Ob'iednanykh Natsii vid 28.09.2018r. [On rights of peasants and other people working in rural areas: United Nations Declaration dated 28.09.2018]. Retrieved from: <https://undocs.org/ru/A/C.3/73/L.30> [In Russian].
2. Zakharchuk, O.V. (2015). *Ekonomika nasinnnytstva [Seed production economy]*. Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].
3. Zubets, M.V. & Tyvonchuk, S.O. (2006). *Naukovi osnovy rozvytku ahropromyslovoho vyrobnytstva na innovatsiinykh zasadakh [Scientific bases of development of agro-industrial production on an innovative basis]*. Kyiv: Ahrar. nauka [In Ukrainian].
4. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y., Shpykuliak, O.H., et al. (2014). *Innovatsiine zabezpechennia rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy: problemy ta perspektyvy : monohrafiia [Innovative support for development of agriculture in Ukraine: problems and perspectives: monograph]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
5. Canadian Seed Trade Association. Retrieved from: <https://seedinnovation.ca> [In English].
6. Agence canadienne d'inspection des aliments. Retrieved from: <http://www.inspection.gc.ca/fra/1297964599443/1297965645317> [In French].
7. Société Coopérative d'Intérêt Agricole des Sélectionneurs Obtenteurs de Variétés Végétales. Retrieved from: <https://www.sicasov.com/info/pages/internet/fr/index.html> [In French].
8. Der Bundesverband Deutscher Pflanzenzüchter. Retrieved from: <https://www.bdp-online.de/de/Pflanzenzuechtung> [In German].
9. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy "Pro nasinnia i sadyvnyi material" : Zakon Ukrainy vid 2 zhovt. 2012 roku № 5397-VI [On amendments to the Law of Ukraine "On seeds and planting material": Law of Ukraine dated 2.10.2012, No. 5397-VI]. *Zakonodavcha baza Ukrainy*. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5397-17> [In Ukrainian].

12. Про приєднання України до Схеми сортової сертифікації насіння зернових культур, Схеми сортової сертифікації насіння кукурудзи та сорго Організації економічного співробітництва та розвитку : Закон України від 15 лют. 2011 р. № 3019. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3019-17>.

13. Розвиток економіки сільського господарства України в 2011-2015 рр. : наукова доповідь / Гадзало Я. М., Лупенко Ю. О., Пугачов М. І. та ін. ; за ред. Ю. О. Лупенка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 546 с.

14. Enabling the Business of Agriculture, 2015. Progress Report / O. V. Zakharchuk and others. Washington : World Bank Group, 2015. 158 p.

15. Gatunki, których odmiany wpisane są do krajowego rejestru (KR). *Centralny ośrodek badania odmian roślin uprawnych*. URL : http://www.coboru.pl/polska/Rejestr/gat_w_rej.aspx.

16. *Tadeusz Oleksiak*. Instytut Hodowli i Aklimatyzacji Roślin w Radzikowie / Rynek nasienny w państwach Unii. *Nauka. Doradztwo. Praktyka*. Wies gulra Warszawa : Lipiec-wrzesien, 2013. 3 (176).

10. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy "Pro nasinnia i sadyvnyi material" : Zakon Ukrainy vid 8 hrud. 2015 r. № 864-VIII [On amendments to the Law of Ukraine "On seeds and planting material": Law of Ukraine dated 8.12.2015, No. 864-VIII]. *Zakonodavcha baza Ukrainy*. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/864-19/paran241#n241> [In Ukrainian].

11. Pro okhoronu prav na sorty roslyn : Zakon Ukrainy vid 17 sichnia 2002 r. № 2986 [On protection of rights to plant varieties: Law of Ukraine dated 17.01.2002, No. 2986]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*, 23, p. 163 [In Ukrainian].

12. Pro pryiednannia Ukrainy do Skhemy sortovoi sertyfikatsii nasinnia kukurudzy ta sorho Orhanizatsii ekonomichnogo spivrobitnytstva ta rozvytku : Zakon Ukrainy vid 15 liut. 2011 r. № 3019 [On accession of Ukraine to the Scheme for grain certification of grain seeds, the Scheme for classification of maize and sorghum seeds of the Organization for economic cooperation and development: Law of Ukraine dated 15.02.2011, No. 3019]. *Zakonodavcha baza Ukrainy*. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3019-17> [In Ukrainian].

13. Hadzalo, Ya.M., Lupenko, Yu.O., Puhachov, M.I., et al. (2016). *Rozvytok ekonomiky silskoho hospodarstva Ukrainy v 2011-2015 rr. : naukova dopovid [Development of the economy of agriculture of Ukraine in 2011-2015: scientific report]*. Yu.O. Lupenko (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

14. Zakharchuk, O.V., et al. (2015). *Enabling the business of agriculture. Progress Report*. Washington: World Bank Group [In English].

15. Gatunki, których odmiany wpisane są do krajowego rejestru (KR). *Centralny ośrodek badania odmian roślin uprawnych*. Retrieved from: http://www.coboru.pl/polska/Rejestr/gat_w_rej.aspx [In Polish].

16. Tadeusz, O. (2013). Instytut hodowli i aklimatyzacji roślin w radzikowie / Rynek nasienny w państwach Unii. *Nauka. Doradztwo. Praktyka*, 3 (176) [In Polish].

Zakharchuk O.V., Tkachyk S.O., Zavalniuk O.I. Commercialization of seed industry in Ukraine and other countries' experience

The purpose of the article is to develop scientifically substantiated proposals for solving a problem of commercial circulation of seeds and planting material and payments for use of intellectual property in Ukraine.

Research methods. In the research process were used the following scientific methods: dialectical methods of knowledge of processes and phenomena; monographic method (for analysis of the current state and prospects for development of commercial seed circulation); empirical method (for complex assessment of use of certified and uncertified seed material); comparative analysis (for determining problems and objectives for protection of rights to plant varieties in neighbouring countries and Ukraine); abstract-logical (for generalization and formulation of conclusions).

Research results. In the research process of issues of commercialization of the seed industry in Ukraine, an analysis of the current state and prospects for seed development in Ukraine were presented, and ways for solving commercial circulation of seeds and planting material and payments for use of intellectual property were provided. It was planned to propose ways to accelerate development of the market organization of seed and planting material in Ukraine. The author's vision of positive experience of using certified and uncertified seed material in countries of the European Union was presented.

Elements of scientific novelty. There were further developed theoretical positions concerning commercialization of the seed industry of Ukraine, protection of intellectual property rights of a crop breeder and breeding entities, as well as possibility for increase in revenues from licensing and breeding payments for a production of new high-yielding and qualitative varieties of domestic breeding, which will promote introduction of progressive crop rotation technologies and increase productivity.

Practical significance. Solution of these problems will enable establishment of international cooperation of Ukraine in protection of rights to plant varieties and commercial circulation of seeds and planting material. Tabl.: 4. Figs.: 8. Refs.: 16.

Keywords: plant variety; seeds and planting material; protection of crop breeders' rights; commercialization; patent; intellectual property.

Zakharchuk Oleksandr Vasylovych - doctor of economic sciences, senior research fellow, head of the department of investment, material and technical ensuring, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: zahar-s@ukr.net

Tkachyk Svitlana Oleksandrivna - candidate of agricultural sciences, deputy director of Ukrainian Institute of Plant Sorts Examination (15, Henerala Rodymtseva st., Kyiv)

E-mail: s-s-tk@ukr.net

Zavalniuk Oleksandr Ivanovych - deputy head of the department of scientific and organizational work, Ukrainian Institute of Plant Sorts Examination (15, Henerala Rodymtseva st., Kyiv)

E-mail: 51381@i.ua

Захарчук А.В., Ткачик С.А., Завальнюк А.И. Коммерциализация семенной отрасли Украины и опыт других стран

Цель статьи - разработать научно обоснованные предложения относительно решения проблемы коммерческого оборота семян и посадочного материала и выплат за использование интеллектуальной собственности в Украине.

Методика исследования. В процессе исследования использованы диалектические методы познания процессов и явлений, монографический (анализ современного состояния и перспективы развития коммерческого оборота семян), эмпири-

ческий (касательно комплексной оценки использования сертифицированного и несертифицированного семенного материала), сравнительного анализа (определены проблемы и цели охраны прав на сорта растений в государствах-соседах и в Украине), абстрактно-логический (обобщение и формулирование выводов).

Результаты исследования. В процессе изучения вопросов коммерциализации семенной отрасли Украины проведен анализ современного состояния и определены перспективы развития семеноводства в Украине, предложены пути решения коммерческого оборота семян и посадочного материала и выплат за использование интеллектуальной собственности. Намечены перспективные пути ускорения организации рынка семян и посадочного материала Украины. Изложено видение авторов относительно положительного опыта использования сертифицированного и несертифицированного семенного материала странами Европейского Союза.

Элементы научной новизны. Получили дальнейшее развитие теоретические положения применительно коммерциализации семенной отрасли Украины, охраны прав на интеллектуальную собственность селекционера и селекционных учреждений, а также возможности увеличения поступления средств за счет уплаты лицензионных и селекционных платежей для выведения новых высокопроизводительных и качественных сортов отечественной селекции, что будет способствовать внедрению в растениеводстве прогрессивных технологий и повышению производительности труда.

Практическая значимость. Решение указанных проблем даст возможность наладить международное сотрудничество Украины в сфере охраны прав на сорта растений и коммерческого оборота семян и посадочного материала. Табл.: 4. Илл.: 8. Библиогр.: 16.

Ключевые слова: сорт растений; семена и посадочный материал; защита прав селекционеров; коммерциализация; патент; интеллектуальная собственность.

Захарчук Александр Васильевич - доктор экономических наук, старший научный сотрудник, заведующий отделом инвестиционного и материально-технического обеспечения, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: zahar-s@ukr.net

Ткачик Светлана Александровна - кандидат сельскохозяйственных наук, заместитель директора, Украинский институт экспертизы сортов растений (г. Киев, ул. Генерала Родимцева, 15)

E-mail: s-s-tk@ukr.net

Завальнюк Александр Иванович - заместитель заведующего отделом научно-организационной работы, Украинский институт экспертизы сортов растений (г. Киев, ул. Генерала Родимцева, 15)

E-mail: 51381@i.ua

Стаття надійшла до редакції 11.03.2019 р.

Фахове рецензування: 19.03.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Захарчук О. В., Ткачик С. О., Завальнюк О. І. Комерціалізація насіннєвої галузі України та досвід інших країн. *Економіка АПК*. 2019. № 4. С. 53 – 65.

* * *

Новини АПК

Посівна-2019: українські аграрії забезпечені добривами на 100%

Аграрії всіх областей України повністю забезпечені добривами для проведення весняно-польових робіт. Так, з урахуванням перехідних залишків минулого року, сільськогосподарськими підприємствами законтраковано та придбано 1,04 млн тонн поживних речовин мінеральних добрив (100% до попередньої потреби).

На сьогодні продовжується сівба ранніх ярих зернових та зернобобових культур, яку проведено на площі 1,9 млн га, або 82% до прогнозу. Зокрема, посіяно:

- ячменю - 1,3 млн га (86%);
- пшениці - 131 тис. га (79%);
- вівса - 132 тис. га (68%);
- гороху - 262 тис. га (77%).

Насіння цукрових буряків висіяно на площі 130 тис. га (53%), а соняшнику - на площі 262 тис. га (5%).

Крім того, підживлення озимих культур на зерно проведено на площі 7,4 млн га, або 98% до прогнозу, з яких підживлено:

- озимої пшениці - 6,3 млн га або 98%;
- озимого жита - 111 тис. га або 97%;
- озимого ячменю - 990 тис. га або 98%.

Озимого ріпаку підживлено на площі 1,3 млн га, або 98%.

Прес-служба Мінагрополітики

УДК 330.8:631/635

JEL Classification: B30, Q10

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201904066>

*Н.І. ПАТИКА, кандидат економічних наук,
доцент, докторант*

Теоретико-методологічні підходи до конкурентоспроможності сільського господарства в сучасних умовах

Мета статті - надати теоретико-методологічне обґрунтування конкурентоспроможності галузі сільського господарства в умовах міжнародної економічної інтеграції, визначення її сутнісних характеристик та суперечностей.

Методика дослідження. За допомогою прийомів абстрактно-логічного методу узагальнено теоретичні підходи щодо дослідження категорії «конкурентоспроможність». Методи порівняння, аналізу та синтезу використовувалися для змістовного визначення дефініції «конкурентоспроможність сільського господарства в умовах міжнародної економічної інтеграції».

Результати дослідження. Встановлено, що серед основних наукових теорій, які вплинули на розвиток теоретичних засад конкурентоспроможності, доцільно виділяти теорії конкуренції, конкурентних переваг, ринків та ринкової рівноваги, попиту і пропозиції, розвитку торгівлі, мотиваційні теорії, інституційну, концепції державного регулювання економіки, маркетингові, ресурсні тощо. Найбільш виправдано поділяти їх на дві основні групи: теорії, концепції і моделі, що розробляли підходи до формування зовнішніх (здебільшого ринкових) умов забезпечення конкурентоспроможності; теорії, концепції і моделі, що пропонували механізми формування внутрішніх (здебільшого виробничих) умов забезпечення конкурентоспроможності.

Елементи наукової новизни. Удосконалено категоріально-понятійний апарат, що поглиблює теоретико-методологічні засади конкурентоспроможності, шляхом авторського трактування поняття «конкурентоспроможність сільського господарства в умовах міжнародної економічної інтеграції» - як агреговану характеристику галузі, що формується під впливом конкурентоспроможності підгалузей, господарюючих суб'єктів, окремих товарів і товарних груп, та забезпечує її здатність витримувати тиск конкурентів на світових аграрних ринках, посідаючи на них визначальні позиції.

Практична значущість. Запропоноване в дослідженні авторське визначення поняття «конкурентоспроможність сільського господарства в умовах міжнародної економічної інтеграції» дозволить залучати означену категорію з метою розроблення і реалізації державної регуляторної політики, спрямованої на посилення ринкових позицій галузі. Рис.: 2. Бібліогр.: 29.

Ключові слова: конкурентоспроможність; парадигми; підходи; теорії конкурентоспроможності; концепції конкурентоспроможності; сільське господарство.

Патика Наталія Іванівна - кандидат економічних наук, доцент, докторант відділу земельних відносин та природокористування, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)
E-mail: n_patyka@ukr.net

Постановка проблеми. В епоху посилення глобалізаційних процесів та поглиблення економічної інтеграції питання присутності та значимості держави на світовому ринку стає важливим чинником не лише її соціально-економічного розвитку, а й однією з ключових складових формування політичної ваги на міжнародній арені. Це підтверджується тим, що саме країни великої сімки та інші впливові держави одночасно є провідними операторами світових ринків товарів і послуг.

Для України, як держави, що намагається посісти значиме місце у глобальному економічному і політичному просторі, проблема посилення позицій на світових ринках особливо актуальна і гостра. Передусім це стосується ринків сільськогосподарських продуктів, адже упродовж останніх 10-12 років стало зрозумілим, що саме сільське господарство нашої держави може стати дієвим активатором означених процесів. Будучи фундаментальною проблемою сучасної української економіки, підвищення конкурентоспроможності базової галузі потребує поглибленого наукового дослідження.

© Н.І. Патика, 2019

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Конкуренентоспроможність як економічна категорія була об'єктом дослідження багатьох учених. Над визначенням її економічної сутності працювали як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. Зокрема, серед іноземних дослідників слід виокремити Дж. Алгре-на [25], С. Екмана, Дж. Гюльстранда [26], К. Завалінську [29], Л. Латруффа [27], Е. Піт-са, М. Лагневіка [28], М. Портера [16], Д. Рікардо [17] тощо. Серед вітчизняних дослідників конкуренції та конкурентоспроможності, в тому числі й сільського господарства, варто відзначити праці В. Г. Андрійчука [1], В. В. Баєвої [18], М. Т. Беця, Г. Й. Лучко [2], Є. А. Бельтюкова, Л. А. Некрасової [3], З. С. Варналія, Р. Р. Білик [4], Н. М. Галазюк, О. М. Зелінської [5], О. М. Згурської [6], Б. Є. Кваснюка [8], Ж. Л. Криська [9], Д. Г. Легези [10], М. Й. Маліка, О. А. Нужної [11], І. С. Марченко [12], В. Я. Месель-Весляка [13], Л. М. Минка [14], В. В. Олійника [15], І. В. Хаджинова [19], Н. О. Шквирі [22], О. Г. Шпикуляка, Ю. П. Воскобійника, О. В. Овсяннікова [23], О. Б. Чернеги [7], М. В. Черної, А. М. Анікєєвої [20], І. С. Чорнодіда [21], Л. І. Юрчишиної [24] та ін.

Утім, незважаючи на суттєвий науковий інтерес до вивчення різноманітних аспектів конкурентоспроможності, постійні інституційні зміни, уніфікація наддержавного інструментарію регулювання ринків, конфлікт інтересів регіональних формувань з процесами глобалізації, активізація міжнародної торгівлі підтримують його актуальність.

Мета статті - надати теоретико-методологічне обґрунтування конкурентоспроможності галузі сільського господарства в умовах міжнародної економічної інтеграції, визначення її сутнісних характеристик та суперечностей.

Виклад основних результатів дослідження. Нині в науковій літературі поширена думка, що теоретичні засади вивчення конкурентоспроможності були започатковані в другій половині ХХ ст. у роботах М. Портера і відображені в його теорії конкурентоспроможності, заснованій на моделі п'яти ринкових сил [16]. Однак така позиція, на нашу думку, вразлива для критики. Адже «конкуренентоспроможність» розглядалася вченими як здатність брати участь і перемагати в конкурентній боротьбі, тому її вивчення здійснювалося крізь призму поняття «конкуренція» й було нерозривно пов'язане з дос-

лідженням функціонування ринкового механізму та закономірностей торговельних відносин.

Науковий пошук щодо усвідомлення сутності категорій «конкуренентоспроможність», «конкуренція» тощо розпочався ще на зорі еволюції економічної наукової думки в роботах меркантилістів. Проте першим розробником цілісної системи наукових поглядів на конкурентоспроможність беззаперечно став Д. Рікардо, який вивів теорію абсолютних і відносних переваг у зовнішній торгівлі [17]. З того часу представники різноманітних наукових шкіл і течій розвивають теоретичні погляди на природу конкуренції та закономірності конкурентоспроможності. Ці напрацювання настільки значні й розгалужені, складні з погляду систематизації та структуризації, що нині не існує більш-менш узгодженого підходу до їх класифікації чи періодизації. Так, досить наближено напрацювання економічних шкіл, учень і течій здійснені І. С. Марченко [12], яка виділяє чотири ключові парадигми теоретичного обґрунтування поняття «конкуренентоспроможність» з відокремленими теоріями і концепціями, в яких вони розкриті:

– еволюційна парадигма - теорія еволюційної економіки (Шумпетер Й., Уінтер С., Фліпенко А.);

– інституційна парадигма - нова інституційна теорія, теорії залежного та наздоганяючого розвитку (Уільямсон О., Норт Д., Фатхутдінов Р., Пребіш Р., Зінгер Х., Фуртадо С., Ліст Ф., Валерстайн И., Євстигнєєв Р.);

– неокласична парадигма - субститутивна теорія та теорія факторного аналізу господарювання (Гіффен Р., Еджуорт Ф., Хекшер Є., Олін Б., Леонтьєв В., Рибчинський Т., Портер М., Ліндерт П.);

– системна парадигма - синергетична теорія розвитку, інтра- та екстрасистемні фактори (Кругман П., Обстфельд М., Стігліц Дж.) [12, с. 99].

Принципово в інший спосіб систематизує теорії та концепції конкурентоспроможності І. С. Чорнодід [21], виділяючи при цьому:

1) торгову (у тому числі цінову та нецінову) (Ерліх М., Хайн Дж., МакФетрідж Д., Баласса Б., Больто А., Харрис Р.);

2) виробничу (Сакс Дж., Портер М., Маркусен Дж., Гареллі С., Кваснюк Б.);

3) інвестиційну (Домар О., Харрод Р., Гілмор А., О'Доннелл А.);

4) інноваційну (Шумпетер Й., Хайєк Ф., Лоутон Т., Ковачич А., Тароу Л., Дилягін М.) [21, с. 55].

Однак потрібно враховувати, що систематизація теорій конкуренції та конкурентоспроможності за функціональним принципом доволі умовна і не позбавлена значних недоліків. Адже окремі теорії (як-то Шумпетера Й., Портера М., Фрідмена М. і багатьох інших) не можна беззаперечно віднести до тієї чи іншої групи.

Загалом у результаті дослідження виявлено, що наукових теорій, які вплинули на розвиток теоретичних засад конкурентоспроможності, досить багато. Встановлено, що серед основних доцільно виділяти теорії конкуренції, конкурентних переваг, ринків та ринкової рівноваги, попиту і пропозиції, розвитку торгівлі, мотиваційні теорії, інституційну, концепції державного регулювання економіки, маркетингові, ресурсні тощо.

Найбільш виправдано, на нашу думку, поділяти їх на дві основні групи:

– теорії, концепції і моделі, що розробляли підходи до формування зовнішніх

(здебільшого ринкових) умов забезпечення конкурентоспроможності (рис. 1);

– теорії, концепції і моделі, що розробляли підходи до формування внутрішніх (здебільшого виробничих) умов забезпечення конкурентоспроможності (рис. 2).

Причому окремі теорії неможливо беззаперечно віднести до тієї чи іншої групи, адже окремі їх положення пояснюють формування внутрішніх, а частина - зовнішніх умов забезпечення конкурентоспроможності. До таких належать, наприклад, теорії конкурентних переваг, в яких формування переваг за ціною і якістю висвітлюють внутрішні умови, а диференціація товару для різних груп споживачів - зовнішні. Так само інституційна теорія, з одного боку, забезпечила формування інститутів й інституцій функціонування ринку, а з іншого - інститутів та інституцій функціонування виробничо-господарських систем. Концепції державного впливу на економіку обґрунтовували засади, важелі і механізми впливу на виробництво і ринкові відносини тощо.

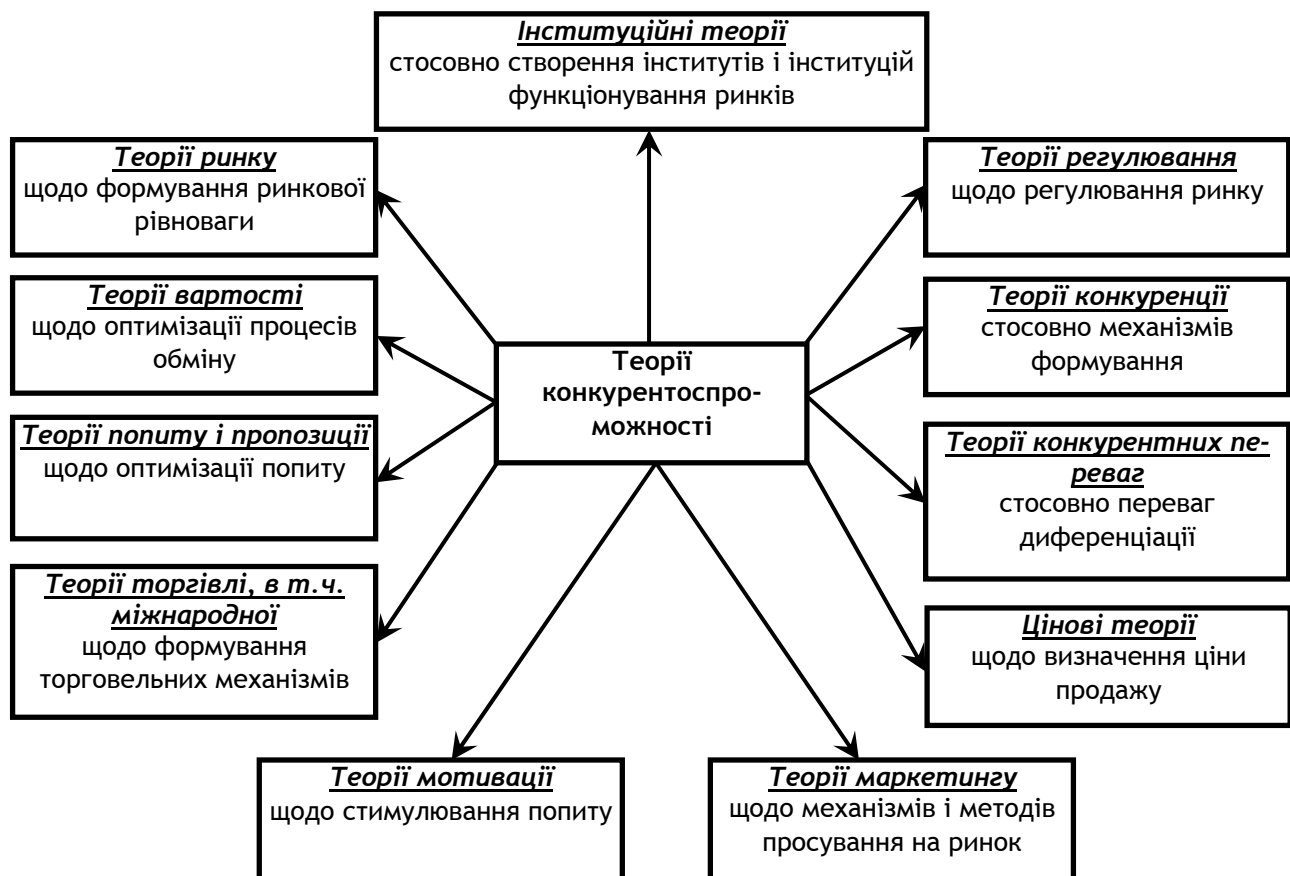

Рис. 1. Систематизація наукових теорій, що вплинули на формування теорій конкурентоспроможності, пояснюючи зовнішні умови її формування

Джерело: Сформовано автором.

Деякі теорії набули форми прямого впливу (як-то теорії конкуренції, конкурентних переваг, ринків та ринкової рівноваги, попиту і пропозиції тощо), а деякі здійснили лише опосередкований вплив (інституційна теорія, теорії економічного розвитку, державного впливу на економіку, ресурсні, оптимізаційні теорії та ін.) на формування теорій конкурентоспроможності.

Систематизація і класифікація теорій конкурентоспроможності та конкуренції викладена й за іншими диференційованими підходами. У різних авторів в їх основу покладено історичну періодизацію, функціонально-сутнісні характеристики, роль у функціонуванні реалізації ринкового механізму тощо.

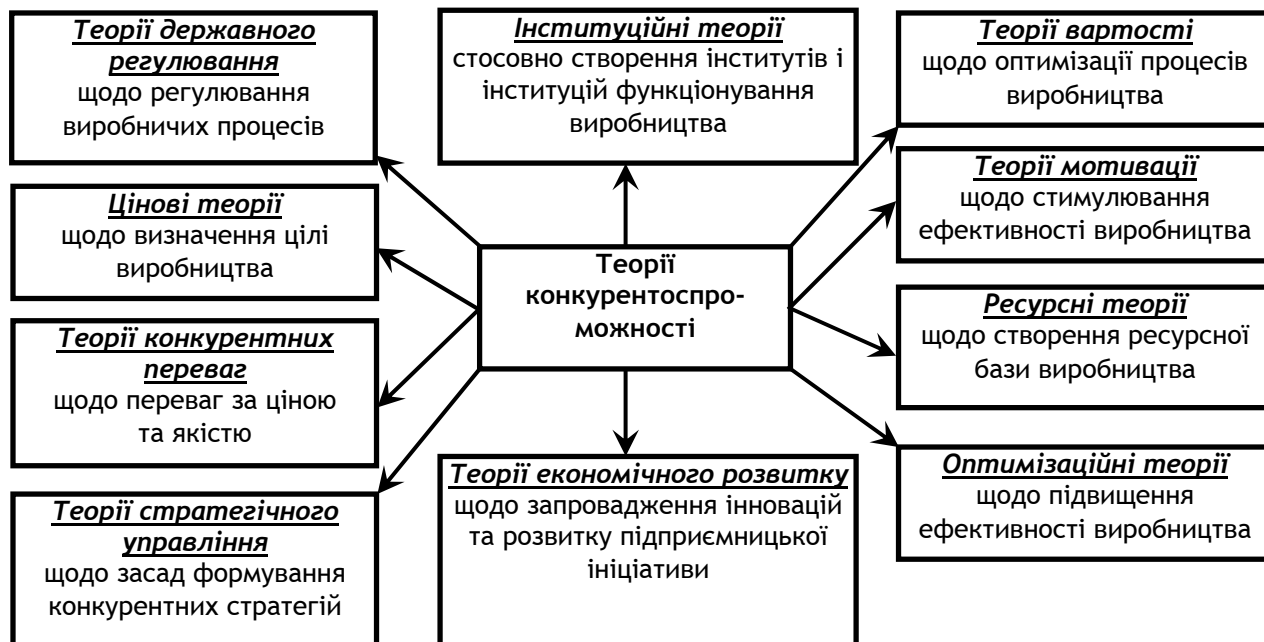

Рис. 2. Систематизація наукових теорій, що вплинули на формування теорій конкурентоспроможності, пояснюючи внутрішні умови її формування

Джерело: Сформовано автором.

Процес систематизації теорій конкурентоспроможності та конкуренції дозволив науковцям сформувати понятійно-категоріальний апарат досліджуваного явища. Так, Ж. Л. Крисько [9] у результаті узагальнення напрацювань різних наукових течій і шкіль дійшла висновку, що конкурентоспроможність можна розглядати двояко: як структуру ринку і як процес. Автор виділяє сукупність теорій, що розглядають конкуренцію як структуру ринку, а саме:

- ринкові теорії конкуренції - теорія ринків (Сміт А.), модель монополістичної конкуренції (Чемберлін Е.), теорія вільної конкуренції (Маркс К., Енгельс Ф.);

- галузева теорія конкуренції - структура-поведінка-результат (Дороніна М., Юданов А.) [9, с. 23].

За Ж. Л. Крисько, згідно з теоріями ринкової конкуренції «конкурентоспроможність на ринках горизонтальної диференціації залежить від відповідності перевагам клієнтів: від асортименту, частоти оновлення то-

варів, якості і ефективності реклами, а на ринках вертикальної диференціації - від рівня ціни товару». Водночас за галузевою теорією конкуренції «конкурентоспроможність господарюючого суб'єкта буде визначатися відповідністю його поведінки особливостям структури даного ринку» [9, с. 24].

До другої сукупності теорій, що розглядають конкуренцію як процес, цей автор відносить:

- теорію ресурсів - австрійська школа (Мізес Л., Хаск Ф., Роббінс Л.), еволюційну теорію (Фосс Н., Ландо Х., Томсен С.), ресурсорієнтовану теорію (Чендлер А., Хамел Г., Прахалад К.);

- теорію стратегії - теорію ефективної конкуренції (Кларк Дж.), теорію стратегії (Портер М.) [9, с. 23].

За теоріями ресурсів головний мотив конкуренції зводиться до змагання за використання різних видів ресурсів, а поняттю конкурентоспроможності не приділяється належна увага. Згідно ж з теоріями страте-

гій «конкурентоспроможність» розглядається як сукупність конкурентних переваг у сфері використання інновацій, а також як результат правильності структурного аналізу галузі та ефективності стратегії [9].

Значна когорта науковців розглядає конкурентоспроможність як двояку категорію, що являє собою, з одного боку, ринкову структуру, з іншого - процес [4, 7, 18, 19]. Сучасні дослідники здебільшого схиляються до другого підходу. Однак у результаті вивчення й узагальнення теоретичних засад досліджуваної проблеми було зроблено висновок, що обидва підходи в нинішніх умовах залишаються актуальними.

У цілому Л. М. Минко, поділяючи наведені вище міркування, схильна розглядати конкурентоспроможність як: 1) систему взаємодіючих факторів; 2) здатність цієї системи змінювати параметри внутрішнього середовища залежно від потреб ринку; 3) системну категорію, що відображає конкурентоспроможність як результат та як процес діяльності [14].

Інші автори [2, 5, 24] часто приєднуються до одного чи обох відмінних підходів щодо розуміння сутності конкурентоспроможності: 1) як характеристики унікальності та відмінності від конкурентів, що дозволяє в більшому ступені задовольняти потреби покупців і ринку; 2) як характеристики спроможності пристосовуватися до мінливих умов конкуренції і ринку. Однак Л. І. Юрчишина вважає, що принципової різниці між цими двома підходами немає [24, с. 47].

У процесі дослідження М. В. Чорна, А. М. Анікеєва [20] дійшли висновку, що в науковій думці здебільшого розглядають конкурентоспроможність з чотирьох основних позицій: 1) як спроможність, здатність або можливість підприємства щодо завоювання чи утримання позицій на ринку; 2) як комплексну, відносну або порівняльну характеристику діяльності суб'єкта господарювання; 3) як наявність певних властивостей; 4) як оцінку сукупності конкурентних переваг. Окремі напрями цієї проблеми знайшли розв'язання у дослідженнях інших науковців [8, 15, 22]. Особливого поширення набув підхід до вивчення конкурентоспроможності як комплексної відносної характеристики стану та діяльності суб'єкта конкурентної боротьби [3, 6].

Доцільно зазначити, що між конкурентоспроможністю на всіх рівнях існує міцний

взаємозв'язок. Конкурентоспроможність товарів та окремих господарюючих суб'єктів безпосередньо формує конкурентоспроможність підгалузей, галузей і сфер економічної діяльності, до яких вони належать, а також регіонів, у межах яких працюють. У свою чергу, конкурентоспроможність галузей і регіонів формує конкурентоспроможність країни та, водночас, залежить від неї. Безумовно, жодна з країн, навіть найрозвинутіша, не ставить за мету досягнення конкурентоспроможності по всьому спектру продукції, яку вона може потенційно виробляти й реалізовувати. Пріоритет надається лише тим секторам економіки, які мають реальні умови для отримання конкурентних переваг на світовому ринку. Для України саме сільське господарство, як найважливіша експортоорієнтована галузь, є найбільш значимим сегментом формування конкурентоспроможності.

В економічній літературі існують різні підходи до визначення поняття галузева (секторальна) або промислова конкурентоспроможності. Так, Е. Піттс і М. Лагневик визначають конкурентоспроможну галузь як таку, що має стійку здатність вигідно отримувати й утримувати частку ринку на внутрішньому та/або зовнішньому ринках [28]. Конкурентоспроможність галузі також часто визначається як висока прибутковість та наполегливість для підтримки своєї частки ринку на внутрішньому та/або експортних ринках [26].

Одним із найбільш поширених є тлумачення, що офіційно прийняте Міністерством енергетики США: «галузева конкурентоспроможність - це здатність компанії чи промисловості відповідати на виклики, поставлені іноземними конкурентами» [29, с. 25].

Конкурентоспроможність промисловості також розглядається як ситуація, в якій одна галузь може досягати кращого стратегічного або фінансового становища на ринку, ніж інші галузі [25, с. 36].

Вивчення й узагальнення наукової літератури дозволило зробити висновок, що нині немає узгодженого на єдиній метрологічній базі виваженого підходу до розуміння сутності поняття «конкурентоспроможність сільського господарства». Водночас конкурентоспроможність сільського господарства стає особливо значимою в контексті виходу на світові ринки та актуалізується з поглиб-

ленням міжнародних інтеграційних процесів. Тому, узагальнюючи напрацювання науковців, вважаємо за доцільне розуміти конкурентоспроможність сільського господарства в умовах міжнародної економічної інтеграції - як агреговану характеристику галузі, що формується під впливом конкурентоспроможності підгалузей, господарюючих суб'єктів, окремих товарів і товарних груп та забезпечує їй здатність витримувати тиск конкурентів на світових аграрних ринках, посідаючи на них визначальні позиції.

Конкурентоспроможність сільського господарства дозволяє забезпечити вигідне позиціонування українських товарів на міжнародних аграрних ринках та реалізується на принципах синергії, коли посилення позицій одних товарів, товарних груп або підгалузей сприяє посиленню позицій інших вітчизняних сільськогосподарських товарів чи суб'єктів господарювання.

Поряд із цим, посилення конкурентоспроможності сільського господарства України на міжнародних аграрних ринках сприятиме посиленню економічного, соціального та політичного впливу нашої держави на світовій арені та формуванню високого рівня продовольчої безпеки населення.

Список бібліографічних посилань

1. Андрийчук В. Г. Умови економічної конкуренції в Україні. *Економіка України*. 2004. № 10. С. 4–10.
2. Бабіров Е. Х., Бець М. Т., Лучко Г. Й. Визначення сутності поняття конкурентоспроможності товарів із врахуванням інтегрованості ринків. *Ефективна економіка*. 2017. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5504>.
3. Бельтюков Є. А., Некрасова Л. А. Конкурентна стратегія підприємства: сутність та формування на основі оцінки рівня конкурентоспроможності. *Економіка: реалії часу*. 2014. № 2. С. 6-13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrch_2014_2_3.
4. Варналій З. С., Білик Р. Р. Економічна безпека та конкурентоспроможність регіонів України : монографія. Чернівці : Технодрук, 2018. 453 с.
5. Галазюк Н. М., Зелінська О. М. Економічна сутність та чинники підвищення конкурентоспроможності підприємств в умовах глобалізації. *Економічні науки. Серія : Економічна теорія та економічна історія*. 2014. Вип. 11. С. 23-30.
6. Згурська О. М. Сутність та значення конкурентоспроможності в системі стратегічного управління агропромисловим підприємством. *Водний транспорт*. 2014. Вип. 1. С. 129-135.
7. Конкурентоспроможність економіки України: можливості, переваги, компетенції : монографія / О. Б. Чернега та ін. ; за наук. ред. О. Б. Чернеги. Донецьк : Ноулідж, Донецьк, 2010. 591 с.
8. Конкурентоспроможність української економіки : наук. доп. / Б. Є. Кваснюк та ін. ; ред. Б. Є. Кваснюк. Київ, 2006. 96 с.
9. Крисько Ж. Л. Сутність конкурентоспроможності через вивчення природи конкуренції. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. № 22. С. 22-26.
10. Легеза Д. Г. Методологічні основи дослідження конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Економіка та менеджмент*. Суми, 2009. №4 (35). С. 98–105.

Висновки. Встановлено, що серед основних наукових теорій, які вплинули на розвиток теоретичних засад конкурентоспроможності, доцільно виділяти теорії конкуренції, конкурентних переваг, ринків та ринкової рівноваги, попиту і пропозиції, розвитку торгівлі, мотиваційні теорії, інституційну, концепції державного регулювання економіки, маркетингові, ресурсні тощо. Найбільш виправдано поділяти їх на дві основні групи: теорії, концепції і моделі, що розробляли підходи до формування зовнішніх (здебільшого ринкових) умов забезпечення конкурентоспроможності; теорії, концепції і моделі, що розробляли підходи до формування внутрішніх (здебільшого виробничих) умов забезпечення конкурентоспроможності.

Запропоноване в дослідженні авторське визначення поняття «конкурентоспроможність сільського господарства в умовах міжнародної економічної інтеграції» дозволить залучати означену категорію з метою розроблення і реалізації державної регуляторної політики, спрямованої на посилення ринкових позицій галузі, що в подальшому може стати перспективним напрямом наукових розвідок.

References

1. Andriichuk, V.H. (2004). Umovy ekonomichnoi konkurentsii v Ukraini [Conditions of economic competition in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, 10, pp. 4-10 [In Ukrainian].
2. Babirov, E.Kh., Bets, M.T., & Luchko, H.Y. (2017). Vyznachennia sutnosti poniattia konkurentospromozhnosti tovariv iz vrakhuvannia intehrovanosti rynkiv [The essence of competitiveness of goods in terms of the integration of markets]. *Efektivna ekonomika*, 3. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5504> [In Ukrainian].
3. Beltiukov, Ye.A. & Nekrasova, L.A. (2014). Konkurentna stratehiia pidpriemstva: sutnist ta formuvannia na osnovi otsinky rivnia konkurentospromozhnosti [Competitive strategy of the enterprise: essence and formation on the basis of the competitiveness level assessment]. *Ekonomika: realii chasu*, 2, pp. 6-13 [In Ukrainian].
4. Varnalii, Z.S. & Bilyk, R.R. (2018). *Ekonomichna bezpeka ta konkurentospromozhnist rehioniv Ukrainy : monohrafiia [Economic security and competitiveness of Ukrainian regions: monograph]*. Chernivtsi: Tekhnodruk [In Ukrainian].
5. Halaziuk, N.M. & Zelinska, O.M. (2014). Ekonomichna sutnist ta chynnyky pidvyshchennia konkurentospromozhnosti pidpriemstv v umovakh hlobalizatsii [The economic essence and factors of increasing the enterprises competitiveness in the globalization conditions]. *Ekonomichni nauky. Serii : Ekonomichna teoriia ta ekonomichna istoriia*, 11, pp. 23-30 [In Ukrainian].
6. Zghurska, O.M. (2014). Sutnist ta znachennia konkurentospromozhnosti v systemi stratehichnoho upravlinnia ahropromyslovym pidpriemstvom [Essence and significance of competitiveness in the system of the agro-industrial enterprise strategic management]. *Vodnyi transport*, 1, pp. 129-135 [In Ukrainian].
7. Cherneha, O.B., et al. (2010). *Konkurentospromozhnist ekonomiky Ukrainy: mozhlyvosti, perevahy, kompetentsii : monohrafiia [Competitiveness of the Ukrainian economy: opportunities, advantages, competencies: monograph]*. O.B. Cherneha (Ed.). Donetsk: Noulidzh, Donets. vid-nia [In Ukrainian].

11. Малік М. Й., Нужна О. А. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2007. 270 с.
12. Марченко І. С. Теоретичні передумови формування концепції міжнародної конкурентоспроможності країни. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 7. С. 98-102.
13. Месель-Веселяк В. Я. Підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України. *Економіка АПК*. 2007. №12. С. 8–14.
14. Минко Л. М. Сутність і складові поняття конкурентоспроможності підприємства. *Наукові праці Національного університету харчових технологій*. 2015. Т. 21, № 1. С. 86-92.
15. Олійник В. В. Економічна сутність конкурентоспроможності і рівні її визначення. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Економіка*. 2013. Т. 21, вип. 7(3). С. 192-198.
16. Портер М. Стратегія конкуренції : методика аналізу галузей і діяльності конкурентів. Київ : Основи, 1997. 390 с.
17. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения. URL : <http://ek-lit.narod.ru/ricsod.htm>.
18. Трансформаційні процеси в економіці: конкурентоспроможність та інституційна база управління на різних рівнях ієрархії : монографія / В. В. Баєва та ін.; за наук. ред. В. С. Ніценка. Одеса : Лерадрук, 2016. 505 с.
19. Хаджинов І. В. Міжнародна конкурентоспроможність регіональних господарських комплексів в умовах глобалізації : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2012. 247 с.
20. Чорна М. В., Анікеєва А. М. Систематизація підходів до визначення поняття конкурентоспроможності підприємства. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2012. Вип. 1(1). С. 205-209.
21. Чорнодід І. С. Теоретичні засади сутності конкурентоспроможності національної економіки. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. № 6 (133). С. 52-58.
22. Шквиря Н. О. Сутність та особливості маркетингового планування конкурентоспроможності продукції. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2016. № 3. С. 146-152.
23. Шликуляк О. Г., Воскобійник Ю. П., Овсянніков О. В. Формування конкурентоспроможності в аграрній економіці. *Агроінком*. 2007. № 9-10. С. 4-8.
24. Юрчишина Л. І. Аналіз концептуальних підходів до розуміння природи конкуренції та конкурентоспроможності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 18. С. 41-47.
25. Algren J. Fundamentals of Branch Competitiveness. Los Angeles : Agora Publications, 1994. 236 p.
26. Ekman S., Gullstrand J. Lantbruket & konkurrenskraften. Rapport 2006:4. Livsmedelsekonomiska institutet, Lund, Lund, 2006. Pp. 1-114.
27. Latruffe L. Competitiveness, Productivity and Efficiency in the Agricultural and Agri-Food Sectors. *OECD Food, Agriculture and Fisheries Working Papers*. 2010. № 30. URL : <http://dx.doi.org/10.1787/5km91nkdt6d6-en>.
28. Pitts E., Laqnevik M. What determines food industry competitiveness? in Traill, W.B., Pitts, E. (eds), "Competitiveness in the food industry. London : Blackie Academic & Professional, 1998. Pp. 1-34.
29. Zawalińska K. The Competitiveness of Polish Agriculture in the Context of Integration with the European Union. Warsaw: Warsaw University Department of Economics, 2004. 229 p.
8. Kvasniuk, B.Ye., et al. (2006). *Konkurentospromozhnist ukrainoi ekonomiky : nauk. dop. [Competitiveness of the Ukrainian economy: a scientific report]*. B.Ye. Kvasniuk (Ed.). Kyiv [In Ukrainian].
9. Krysko, Zh.L. (2018). *Sutnist konkurentospromozhnosti cherez vyvchennia pryrody konkurentsii [The essence of competitiveness through the study of the nature of competition]*. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, 22, pp. 22-26 [In Ukrainian].
10. Leheza, D.H. (2009). *Metodolohichni osnovy doslidzhennia konkurentospromozhnosti silskohospodarskoi produktsii [Methodological bases for the study of the competitiveness of agricultural products]*. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarynogo universytetu. Seriia "Ekonomika ta menezhment"*, 4 (35), pp. 98-105 [In Ukrainian].
11. Malik, M.Y. & Nuzhna, O.A. (2007). *Konkurentospromozhnist ahrarynykh pidpriemstv: metodolohiia i mekhanizmy [Competitiveness of agrarian enterprises: methodology and mechanisms]*. Kyiv: NNTS Instytut ahrarynoi ekonomiky [In Ukrainian].
12. Marchenko, I.S. (2016). *Teoretychni peredumovy formuvannia kontseptsii mizhnarodnoi konkurentospromozhnosti krainy [Theoretical background of formation of the concept of country's international competitiveness]*. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 7, pp. 98-102 [In Ukrainian].
13. Mesel-Veseliak, V.Ya. (2007). *Pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ahrarynogo sektoru ekonomiky Ukrainy [Increasing the competitiveness of the agrarian sector of Ukraine's economy]*. *Ekonomika APK*, 12, pp. 8-14 [In Ukrainian].
14. Mynko, L.M. (2015). *Sutnist i skladovi poniattia konkurentospromozhnosti pidpriemstva [The essence and constituents of the enterprise competitiveness concept]*. *Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu kharchovykh tekhnolohii*, 21 (1), pp. 86-92 [In Ukrainian].
15. Oliinyk, V.V. (2013). *Ekonomichna sutnist konkurentospromozhnosti i rivni yii vyznachennia [The economic essence of competitiveness and the level of its definition]*. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriia: Ekonomika*, Vol. 21, 7 (3), pp. 192-198 [In Ukrainian].
16. Porter, M. (1997). *Stratehiia konkurentsii: metodyka analizu haluzei i diialnosti konkurentiv [Competition strategy: a methodology for analyzing the industries and activities of competitors]*. Kyiv: Osnovy [In Ukrainian].
17. Rikardo, D. (2019). *Nachala politicheskoy ekonomii i nalogovogo oblozheniya [The beginnings of political economy and taxation]*. Retrieved from: <http://ek-lit.narod.ru/ricsod.htm> [In Russian].
18. Baieva, V.V., et al. (2016). *Transformatsiini protsesy v ekonomitsi: konkurentospromozhnist ta instytutsiina baza upravlinnia na riznykh rivniakh iierarkhii : monohrafiia [Transformation processes in the economy: competitiveness and institutional management base at different levels of the hierarchy: monograph]*. V.S. Nitsenko (Ed.). Odesa: Leradruk [In Ukrainian].
19. Khadzhyinov, I.V. (2012). *Mizhnarodna konkurentospromozhnist rehionalnykh hospodarskykh kompleksiv v umovakh hlobalizatsii : monohrafiia [International competitiveness of regional economic complexes in the conditions of globalization: monograph]*. Donetsk: DonNU [In Ukrainian].
20. Chorna, M.V. & Anikeieva, A.M. (2012). *Systematyzatsiia pidkhodiv do vyznachennia poniattia konkurentospromozhnosti pidpriemstva [Systematization of approaches to the definition of the enterprise competitiveness concept]*. *Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh*, 1 (1), pp. 205-209 [In Ukrainian].
21. Chornodid, I.S. (2012). *Teoretychni zasady sutnosti konkurentospromozhnosti natsionalnoi ekonomiky [Theoretical foundations of the competitiveness essence of the national economy]*. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, 6 (133), pp. 52-58 [In Ukrainian].
22. Shkvyria, N.O. (2016). *Sutnist ta osoblyvosti marketynhovoho planuvannia konkurentospromozhnosti produktsii [The essence and features of the marketing planning of the products competitiveness]*. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnogo ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*, 3, pp. 146-152 [In Ukrainian].

23. Shpykuliak, O.H., Voskobiinyk, Yu.P., & Ovsianikov, O.V. (2007). Formuvannia konkurentospromozhnosti v ahrarnii ekonomitsi [Formation of competitiveness in the agrarian economy]. *Ahroikom*, 9-10, pp. 4-8 [In Ukrainian].

24. Iurchyshyna, L.I. (2011). Analiz kontseptualnykh pidkhodiv do rozuminnia pryrody konkurentsii ta konkurentospromozhnosti [Analysis of conceptual approaches to understanding the nature of competition and competitiveness]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 18, pp. 41-47 [In Ukrainian].

25. Algren, J. (1994). *Fundamentals of branch competitiveness*. Los Angeles: Agora Publications [In English].

26. Ekman, S. & Gullstrand, J. (2006). *Lantbruket & konkurrenskraften. Rapport 2006:4*. Lund: Livsmedelsekonomiska institutet [In Swedish].

27. Latruffe, L. (2010). Competitiveness, productivity and efficiency in the agricultural and agri-food sectors. *OECD Food, Agriculture and Fisheries Working Papers*, 30. Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.1787/5km91nkdtd6d6-en> [In English].

28. Pitts, E. & Lagnevik, M. (1998). What determines food industry competitiveness? W.B. Traill & E. Pitts (Eds.). *Competitiveness in the food industry*. (pp. 1-34). London: Blackie Academic & Professional [In English].

29. Zawalińska, K. (2004). *The competitiveness of Polish agriculture in the context of integration with the European Union*. Warsaw: Warsaw University Department of Economics [In English].

Patyka N.I. Theoretical and methodological approaches to agriculture competitiveness in modern conditions

The purpose of the article is to theoretically and methodologically justify agriculture competitiveness in conditions of international economic integration, and define its essential characteristics and contradictions.

Research methods. The abstract and logical method was used to generalize theoretical approaches to the study of a concept of "competitiveness". The comparison method, analysis and synthesis were used to specify and define a concept of "competitiveness of agriculture in conditions of international economic integration".

Research results. It was defined that among the main scientific theories that influenced on development of theoretical foundations of competitiveness, it is advisable to distinguish competition theory, competitive advantages theory, markets and market equilibrium theory, theory of supply and demand, trade development, motivational theories, institutional, concepts of state regulation of economy, marketing theory, resources theory, etc. The most appropriate method is to divide them into two main groups: theories, concepts and models that developed approaches to formation of external (mostly market) conditions of competitiveness; theories, concepts and models that offered mechanisms for formation of internal (mostly industrial) conditions of competitiveness.

Elements of scientific novelty. The category-conceptual apparatus, which deepens the theoretical and methodological basis of competitiveness, was improved by author's interpretation of a concept of "agriculture competitiveness in conditions of international economic integration" as an aggregated characteristic of the industry formed under an influence of competitiveness of sub-sectors, business entities, individual products and commodity groups, which ensures its ability to withstand a competitive pressure on world agrarian markets, taking leading positions there.

Practical significance. The author's definition of a concept of "agriculture competitiveness in conditions of international economic integration" proposed in the study will allow to involve this specified category in order to develop and implement a state regulatory policy aimed at strengthening the industry market positions. Figs.: 2. Refs.: 29.

Keywords: competitiveness; paradigm; approach; competitiveness theories; concepts of competitiveness; agriculture.

Patyka Nataliia Ivanivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent), competitor for doctor's degree of the department of land relations and environmental management, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony str., Kyiv)
E-mail: n_patyka@ukr.net

Патыка Н. И. Теоретико-методологические подходы к конкурентоспособности сельского хозяйства в современных условиях.

Цель статьи - предоставить теоретико-методологическое обоснование конкурентоспособности отрасли сельского хозяйства в условиях международной экономической интеграции, определение ее сущностных характеристик и противоречий.

Методика исследования. С помощью приемов абстрактно-логического метода обобщены теоретические подходы к исследованию категории «конкурентоспособность». Методы сравнения, анализа и синтеза использовались для содержательного определения дефиниции «конкурентоспособность сельского хозяйства в условиях международной экономической интеграции».

Результаты исследования. Установлено, что среди основных научных теорий, которые повлияли на развитие теоретических основ конкурентоспособности, целесообразно выделять теории конкуренции, конкурентных преимуществ, рынков и рыночного равновесия, спроса и предложения, развития торговли, мотивационные теории, институциональную, концепции государственного регулирования экономики, маркетинговые, ресурсные и т.д. Наиболее целесообразно разделить их на две основные группы: теории, концепции и модели, которые разрабатывали подходы к формированию внешних (в основном рыночных) условий обеспечения конкурентоспособности; теории, концепции и модели, которые предлагали механизмы формирования внутренних (в основном производственных) условий обеспечения конкурентоспособности.

Элементы научной новизны. Усовершенствован категориально-понятийный аппарат, который углубляет теоретико-методологические основы конкурентоспособности путем авторского трактования понятия «конкурентоспособность сельского хозяйства в условиях международной экономической интеграции» - как агрегированную характеристику отрасли, которая формируется под влиянием конкурентоспособности подотраслей, хозяйствующих субъектов, отдельных

товаров и товарных групп, и обеспечивает ее способность выдерживать давление конкурентов на мировых аграрных рынках, занимая на них ведущие позиции.

Практическая значимость. Предложенное в исследовании авторское определение понятия «конкурентоспособность сельского хозяйства в условиях международной экономической интеграции» позволит привлекать указанную категорию с целью разработки и реализации государственной регуляторной политики, направленной на усиление рыночных позиций отрасли. Илл.: 2. Библиогр.: 29.

Ключевые слова: конкурентоспособность; парадигмы; подходы; теории конкурентоспособности; концепции конкурентоспособности; сельское хозяйство.

Патыка Наталия Ивановна - кандидат экономических наук, доцент, докторант отдела земельных отношений и природопользования, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: n_patyka@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 07.03.2019 р.

Фахове рецензування: 18.03.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Патыка Н. И. Теоретико-методологічні підходи до конкурентоспроможності сільського господарства в сучасних умовах. *Економіка АПК*. 2019. № 4. С. 66 – 74.

*

УДК 339.5

JEL Classification: Q17

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201904074>

Б.В. ДУХНИЦЬКИЙ, кандидат економічних наук

Основні аспекти регулювання міжнародної торгівлі агропродовольчою продукцією

Мета статті - дослідити сучасні особливості розвитку глобальної аграрної торгівлі в контексті її регулювання різними профільними організаціями, а також конкретні можливості й потенціал нарощування експорту та імпорту сільськогосподарської продукції в результаті затверджених для України умов.

Методика дослідження. Використано методи: теоретичного узагальнення - для дослідження ролі і місця аграрної торгівлі в системі зовнішньоекономічних зв'язків, аналізу та синтезу - для виокремлення способів впливу на розвиток міжнародної торгівлі агропродовольчою продукцією, порівняльної оцінки - для розгляду функцій кожної з організацій, які безпосередньо здійснюють регулювання міжнародної торгівлі, індукції та дедуції - для оцінки загального впливу організацій на формування аграрної політики у світі та його регіонах, а також конкретних зобов'язань України по аграрній галузі в межах підписаних з ними угод.

Результати дослідження. Проведено вивчення найбільш типових способів регулювання і принципів функціонування світової торгівлі, розглянуто механізм здійснення впливу та повноваження ключових регулюючих організацій, проаналізовано пріоритети реалізації торговельної політики по найбільш типових напрямках та об'єктах, визначено масштаби охоплення глобальної економіки впливом здійснюваних функцій кожної з основних регулюючих організацій, наведено перелік найбільш суттєвих питань для України, які мають бути вирішені в процесі фактичного приєднання вітчизняного аграрного сектору до світової системи сільськогосподарської політики.

Елементи наукової новизни. Розмежовано повноваження найбільш впливових міжнародних установ, які визначають шляхи розвитку глобальної торгівлі у довгостроковій перспективі, виділено існуючу пріоритетність їх зусиль для потреб країн, що розвиваються або мають перехідну економіку.

Практична значущість. Положення статті спрямовані на розповсюдження найбільш актуальних відомостей серед суб'єктів галузі про необхідні умови та відмінності здійснення експортно-імпортних операцій з аграрною сировиною та харчовими продуктами як члена СОТ або торговельного партнера ЄС при виході вітчизняних спеціалізованих виробників і експортерів на цільові зовнішні ринки. Библиогр.: 11.

Ключові слова: регулювання; міжнародна торгівля; лібералізація; агропродовольча продукція; принципи; імпортні мита; підтримка.

Духницький Богдан Володимирович - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу економіки аграрного виробництва та міжнародної інтеграції, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: duhnitsky@faust.kiev.ua

© Б.В. Духницький, 2019

товаров и товарных групп, и обеспечивает ее способность выдерживать давление конкурентов на мировых аграрных рынках, занимая на них ведущие позиции.

Практическая значимость. Предложенное в исследовании авторское определение понятия «конкурентоспособность сельского хозяйства в условиях международной экономической интеграции» позволит привлекать указанную категорию с целью разработки и реализации государственной регуляторной политики, направленной на усиление рыночных позиций отрасли. Илл.: 2. Библиогр.: 29.

Ключевые слова: конкурентоспособность; парадигмы; подходы; теории конкурентоспособности; концепции конкурентоспособности; сельское хозяйство.

Патыка Наталия Ивановна - кандидат экономических наук, доцент, докторант отдела земельных отношений и природопользования, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: n_patyka@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 07.03.2019 р.

Фахове рецензування: 18.03.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Патыка Н. И. Теоретико-методологічні підходи до конкурентоспроможності сільського господарства в сучасних умовах. *Економіка АПК*. 2019. № 4. С. 66 – 74.

*

УДК 339.5

JEL Classification: Q17

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201904074>

Б.В. ДУХНИЦЬКИЙ, кандидат економічних наук

Основні аспекти регулювання міжнародної торгівлі агропродовольчою продукцією

Мета статті - дослідити сучасні особливості розвитку глобальної аграрної торгівлі в контексті її регулювання різними профільними організаціями, а також конкретні можливості й потенціал нарощування експорту та імпорту сільськогосподарської продукції в результаті затверджених для України умов.

Методика дослідження. Використано методи: теоретичного узагальнення - для дослідження ролі і місця аграрної торгівлі в системі зовнішньоекономічних зв'язків, аналізу та синтезу - для виокремлення способів впливу на розвиток міжнародної торгівлі агропродовольчою продукцією, порівняльної оцінки - для розгляду функцій кожної з організацій, які безпосередньо здійснюють регулювання міжнародної торгівлі, індукції та дедуції - для оцінки загального впливу організацій на формування аграрної політики у світі та його регіонах, а також конкретних зобов'язань України по аграрній галузі в межах підписаних з ними угод.

Результати дослідження. Проведено вивчення найбільш типових способів регулювання і принципів функціонування світової торгівлі, розглянуто механізм здійснення впливу та повноваження ключових регулюючих організацій, проаналізовано пріоритети реалізації торговельної політики по найбільш типових напрямках та об'єктах, визначено масштаби охоплення глобальної економіки впливом здійснюваних функцій кожної з основних регулюючих організацій, наведено перелік найбільш суттєвих питань для України, які мають бути вирішені в процесі фактичного приєднання вітчизняного аграрного сектору до світової системи сільськогосподарської політики.

Елементи наукової новизни. Розмежовано повноваження найбільш впливових міжнародних установ, які визначають шляхи розвитку глобальної торгівлі у довгостроковій перспективі, виділено існуючу пріоритетність їх зусиль для потреб країн, що розвиваються або мають перехідну економіку.

Практична значущість. Положення статті спрямовані на розповсюдження найбільш актуальних відомостей серед суб'єктів галузі про необхідні умови та відмінності здійснення експортно-імпортних операцій з аграрною сировиною та харчовими продуктами як члена СОТ або торговельного партнера ЄС при виході вітчизняних спеціалізованих виробників і експортерів на цільові зовнішні ринки. Библиогр.: 11.

Ключові слова: регулювання; міжнародна торгівля; лібералізація; агропродовольча продукція; принципи; імпортні мита; підтримка.

Духницький Богдан Володимирович - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу економіки аграрного виробництва та міжнародної інтеграції, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: duhnitsky@faust.kiev.ua

© Б.В. Духницький, 2019

Постановка проблеми. У глобальній економіці постійно зростає роль торгівлі між країнами, яка, з одного боку, збільшує прибутковість бізнесу, а з іншого - задовольняє потреби споживачів у необхідних товарах і послугах. Як результат, кожна держава, що виступає суб'єктом зовнішньоекономічних відносин, досягає конкретних цілей. У випадку продукції сільського господарства певні країни вивозять надлишок з вироблених обсягів, а решта - компенсують нестачу на внутрішньому ринку за рахунок імпорту.

Зараз темпи розвитку глобальної економіки постійно зростають, відтак стає все складніше урівноважити бажання максимально використати власний експортний потенціал з об'єктивною необхідністю здійснення імпорتنих закупівель. Тому основними способами впливу держави на зовнішньоторговельні операції є повна лібералізація (фритредерство) та протекціонізм. Лібералізація передбачає цілковите невтручання і відсутність регулювання в експортно-імпорتنих операціях. Її держави надають перевагу за виникнення дефіциту товарів для потреб національної економіки, однак практично ніколи не застосовують у чистому вигляді. Протилежну мету переслідує протекціонізм, обмежуючи міжнародну торгівлю у випадку захисту інтересів національних виробників та насиченості внутрішнього ринку. Практичний його наслідок - контроль імпорту, який здійснюється шляхом застосування тарифних (мита) і нетарифних (квоти, ліцензії та ін.) заходів. Однією з найбільш регульованих саме таким чином є агропродовольча продукція, адже вона завжди знаходиться у виділеному положенні та підлягає спеціальному регулюванню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми участі в міжнародній торгівлі агропродовольчою продукцією та залучення України до цих процесів висвітлені у публікаціях як вітчизняних вчених, зокрема О.Г. Білоруса [1], В.І. Власова [1], С.М. Кваші [3], Ю.О. Лупенка [6], М.І. Пугачова [4, 6], так і в матеріалах вітчизняних [2] та зарубіжних спеціалізованих дослідницьких організацій [7].

Мета статті - дослідити сучасні особливості розвитку глобальної аграрної торгівлі в контексті її регулювання різними профільними організаціями, а також конкретні можливості й потенціал нарощування експорту та імпорту сільськогосподарської продукції

в результаті затверджених для України умов.

Виклад основних результатів дослідження. Україна, виступаючи одним із найбільш впливових гравців на глобальному продовольчому ринку, змогла значною мірою реалізувати власні можливості експорту завдяки набуттю членства в низці регулюючих організацій світового масштабу та підписанню лібералізуючих угод стосовно зовнішньої торгівлі. Щоб не залишатись осторонь актуальних тенденцій і процесів, необхідно було увійти до світової системи торгівлі як повноправний член ключових організацій шляхом набуття відповідних прав і обов'язків [4]. Для упорядкування та уніфікації зовнішньоторговельних відносин створені кілька впливових міжнародних організацій, основні функції яких полягають у системному регулюванні багатосторонньої експортно-імпоротної діяльності між країнами. Зараз такими організаціями є Світова Організація Торгівлі (СОТ), Міжнародна конференція з торгівлі і розвитку ООН (ЮНКТАД), Міжнародний торговельний центр (МТЦ) та Комісія ООН з прав міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ).

СОТ є найбільш впливовою в цьому переліку, виступаючи, по суті, єдиним глобальним регулятором міжнародних торгових відносин [1]. Її створення та діяльність можна вважати по-справжньому знаковою подією для світової торгівлі, починаючи з другої половини ХХ ст. Якщо не заглиблюватись у складну структуру функціонування СОТ, варто відзначити прийняті нею фундаментальні принципи, що слугують основою глобальної системи торгівлі [11].

Недискримінація. Країни не повинні проводити дискримінаційну політику серед своїх торгових партнерів, а також продукції власного чи іноземного виробництва.

Більша відкритість. Стосується зниження торгових бар'єрів, таких як митні платежі, квотування та заборона імпорту, що в підсумку стимулюватиме розвиток експортно-імпоротної діяльності.

Передбачуваність і прозорість. Іноземні партнери повинні бути впевнені у відсутності торгових бар'єрів або неможливості різкої зміни умов здійснення торгівлі. Така стабільність стимулює ділову активність та надає широкі перспективи для довгострокового планування.

Підвищення конкурентоспроможності. Передбачає уникнення застосування «нечесних заходів», зокрема експортних субсидій та демпінгування. З іншого боку, розглядаються можливості для держав компенсувати шкоду від недобросовісної конкуренції, встановлюючи додаткові імпорتنі мита.

Додаткові переваги для країн, що розвиваються. Виходячи з того, що понад три чверті членів СОТ є країнами, що розвиваються або мають перехідну економіку, їм надається більше часу на адаптацію до нових умов і досягнення структурної гнучкості. Разом із тим застосовуються й особливі привілеї.

Захист навколишнього середовища. В рамках угод дозволяється здійснення заходів не лише для збереження різноманіття рослин і тварин, а й охорони громадського здоров'я. Але вони повинні однаково стосуватись і національних, і зарубіжних підприємств. Звертається увага на те, що країни не мають за рахунок цих вимог приховувати проведення протекціоністської політики [11].

На сьогодні членами Світової організації торгівлі є 164 країни, які забезпечують 98% глобальної торгівлі. Основним способом прийняття практично будь-яких рішень у рамках СОТ як консенсусу між усіма членами є переговори. Країни, що не входять до складу СОТ, знаходяться апріорі в невідповідному положенні, оскільки для них не застосовуються преференції, які члени цієї структури надають один одному. Діяльність організації передбачає і контроль за дотриманням прозорості регіональних та двосторонніх торговельних угод [11]. Україна стала повноправним членом СОТ 16 травня 2008 р., що в подальшому суттєво сприяло при підписанні угод про створення зон вільної торгівлі спочатку з Європейською асоціацією вільної торгівлі у 2012 р., а потім - з Європейським Союзом [3]. В обох цих випадках лібералізація умов зовнішньої торгівлі створила неабиякі можливості для розвитку вітчизняного аграрного експорту, який поступово став домінуючим в загальному експорті України.

ЮНКТАД у своїй діяльності фокусується на наданні допомоги країнам, що розвиваються, через проведення досліджень державної політики, сприяння у досягненні консенсусу та технічну підтримку. За рахунок цього менш розвинуті країни отримують більше вигод в умовах все швидшого ро-

звитку глобалізації та міжнародних інтеграційних процесів. Інструментами досягнення сталого розвитку для таких країн стають торгівля, інвестиції, фінанси і технології. Здійснюючи свої повноваження на національному, регіональному та глобальному рівнях, ЮНКТАД також диверсифікує економіку країн, роблячи її менш залежною від товарів, впливу фінансової нестабільності і боргових зобов'язань, сприяє розвитку підприємництва та інновацій, допомагає захищати права споживачів, стримує заходи, що мають на меті обмежити конкуренцію, полегшує адаптацію в процесі зміни клімату та слідує за більш ефективним використанням природних ресурсів. Ця організація у співпраці з іншими структурними підрозділами Організації Об'єднаних Націй оцінює прогрес у досягненні Цілей сталого розвитку на період до 2030 року. Хоча ЮНКТАД здебільшого співпрацює з урядами держав, має переконання важливості взаємодії на рівні приватного сектору і громадянського суспільства [10].

По своїй суті ЮНКТАД є постійним міжурядовим органом ООН, що об'єднує 194 країни-члени, в тому числі й Україну, маючи на меті процвітання для всіх. Останніми роками вона фокусувала свою увагу на вивченні зв'язків між торгівлею, інвестиціями, технологіями та розвитком підприємств, просувала «позитивний порядок денний» у торгових переговорах для країн, що розвиваються, допомагаючи їм конструктивніше формулювати свою позицію. Загалом ЮНКТАД вдалося розширити та диверсифікувати роботу по всіх ключових напрямках діяльності, в тому числі міжнародних інвестиціях, коли до її складу приєднався Центр ООН з транснаціональних корпорацій [10].

На відміну від СОТ, з якою вона конкурує у регулюванні світової торгівлі, рішення Конференції мають переважно рекомендаційний характер і не є обов'язковими для виконання всіма членами. В рамках ЮНКТАД менш розвинутим країнам вдалося здобути для себе принцип «невзаємності», щоб користуватися торговими преференціями в односторонньому порядку. З метою уникнення дублювання функцій було прийнято компромісне рішення, за яким на ЮНКТАД покладено розробку загальних принципів торговельної політики в умовах розвитку, а для СОТ відведено конкретні питання торгівлі [10].

МТЦ - спільний орган, утворений Світовою організацією торгівлі та Організацією Об'єднаних Націй, що перебуває в структурі ЮНКТАД. Сюди входять країни, що є членами СОТ і ЮНКТАД. Ключовою метою діяльності Міжнародного Торговельного Центру слугує нівелювання однотипних функцій СОТ і ЮНКТАД, надаючи при цьому підтримку країнам, що розвиваються або мають перехідну економіку. МТЦ реалізує свої повноваження шляхом стимулювання експорту країн-членів, інформування про перспективи розвитку ринків різноманітних груп товарів, навчання працівників державного сектору, підприємців і науковців технології проведення експортно-імпортних операцій, здійснення наукових досліджень важливих аспектів зовнішньої торгівлі на рівні малих та середніх підприємств. Усі ці заходи адресуються малим і середнім підприємствам для підтримки їх інтернаціоналізації. Його діяльність підпорядковується принципу «впливу торгівлі для добробуту». Як результат, у країнах, що розвиваються, зростає загальний рівень доходів, створюються нові робочі місця, в першу чергу для жінок, молоді та бідних верств населення. Керуючись важливістю міжгалузевого та скоординованого підходу у процесі діяльності, МТЦ, крім підтримки від урядів, співпрацює з регіональними асоціаціями, банками, неурядовими та міжнародними організаціями [8].

Конкретні пріоритети Міжнародний торговельний центр надає найменш розвинутим країнам, країнам без виходу до моря, малим острівним країнам, що розвиваються, а також країнам Африки на південь від Сахари. Для африканських країн однією з цільових сфер визначено агропродовольчий напрям. МТЦ зобов'язався витратити 70 % свого бюджету на потреби зазначених груп держав. Крім того, застосовується регіональний підхід при розробці експортного потенціалу, особливо при участі країн в спільних регіональних утвореннях, схожості ресурсної, виробничої та інфраструктурної бази. Окремими напрямками є сприяння розвитку «зеленої» торгівлі та зв'язків між державами Півдня [8].

ЮНСІТРАЛ виступає ключовим юридичним органом ООН у сфері права міжнародної торгівлі. Створення Комісії було викликане необхідністю усунення розбіжностей в національному законодавстві різних країн. Спеціалізуючись на реформі комерційного

права, її діяльність включає модернізацію та гармонізацію правил міжнародного бізнесу з використанням законодавчих та незаконодавчих інструментів. ЮНСІТРАЛ підтримує цілі сталого розвитку і верховенство права на національному та міжнародному рівні. На відміну від раніше охарактеризованих організацій, у ЮНСІТРАЛ інший підхід до надання членства. До її складу входять шістдесят держав-членів, які мають репрезентувати різні географічні регіони світу та їх економічні й правові системи. Члени Комісії обираються на шість років, у половини з них термін перебування у складі завершується через кожні три роки [9].

Звичайно, діяльність зазначених організацій охоплює світову торгівлю загалом, у першу чергу стосуючись її базових принципів і механізмів. Однак при деталізації умов щодо функціонування певної сфери застосовуються вже конкретні галузеві угоди. Такою є, зокрема, Угода СОТ про сільське господарство. У статусі базової і багатосторонньої вона визначає особливості регулювання торгівлі сільськогосподарськими товарами і механізми застосування державної підтримки виробництва і торгівлі в цій сфері. Однак дія згаданої угоди не поширюється на рибопродукцію, шкіряну сировину, хутра, шовк, вовну, шерсть та деякі інші сільськогосподарські товари.

Для України вступ до Світової організації торгівлі означав зниження в межах режиму найбільшого сприяння (РНС) середньозваженої ставки ввізного мита на агропродовольчу продукцію від 18 % на момент набуття членства в СОТ до кінцевої середньозваженої ставки 10 %. Зниження імпортних мит на сільськогосподарську продукцію повинно закріплювати їх на рівні, який не можна згодом перевищувати. Зі вступом до СОТ Україна взяла зобов'язання не обмежувати експорт зерна і встановити імпортну тарифну квоту на цукор-сирець із тростини з кінцевим обсягом у розмірі 267 800 тонн. Також відзначимо зміни ставок експортного мита, які в рамках СОТ зараз вже встановлені на кінцевому рівні: насіння олійних культур - 10 %, жива велика рогата худоба - 10 %, шкіряна сировина - 20 % [7]. Угодою про сільське господарство встановлюється також рівень внутрішньої підтримки агровиробників, який складається з «жовтої» (викривлення торгівлі) та «зеленої» (не впливає на торгівлю) скриньки. Сукупний щоріч-

ний рівень підтримки сільського господарства стосовно заходів «жовтої скриньки» (дотації, компенсації, цінова підтримка, пільгове кредитування та ін.) має бути для України не більше 3,043 млрд грн, але додатково можна витратити на неї до 5 % від вартості виробництва валової продукції сільського господарства [7].

В Угоді про асоціацію між Україною та ЄС прописано, що сторони будуть створювати зону вільної торгівлі протягом перехідного періоду у максимум 10 років з дати набрання нею чинності. Згідно з умовами Угоди, середня кінцева ставка ввізного мита України на сільськогосподарську продукцію становитиме 0,9 %, а загалом нульові ставки буде встановлено на 88,5 % тарифних ліній, хоча на деякі після перехідного періоду тривалістю у сім років. Імпортні квоти Україною застосовуються на свинину, м'ясо птиці та цукор. Натомість ЄС відразу встановив нульові импортні ставки мита на понад 80 % сільськогосподарської продукції з України, однак широко використовує систему импортних квот (зернові культури, м'ясна і молочна продукція, яйця, мед, цукор, соки та ін.) на наші товари [6].

За результатами наведених умов здійснення зовнішньоторговельних операцій з агропродовольчою продукцією для України можна зробити наступні висновки. Так, спостерігається загальна, хоча й непостійна, тенденція зростання вітчизняного аграрного експорту (від 10,8 млрд дол. США у 2008 р. до 18,6 млрд дол. США у 2018 р.). Відзначимо стабільне посилення європейського та азійського векторів у його географічній структурі, на які у 2018 р. сумарно припало понад 3/4 вартісних обсягів закордонних поставок. При цьому товарна структура українського експорту залишилася з домінуючою часткою сировини, маючи менше 20 % готової продукції. Натомість импорт продукції АПК в Україну загалом дуже коливається, більшою мірою залежачи не від кон'юнктури на глобальних ринках, а від економічної ситуації всередині країни та купівельної спроможності населення [2]. Враховуючи тривалу відсутність соціально-політичної стабільності у нашій державі як чинника адекватної оцінки економічних наслідків, поки що складно реально визначити вплив здійснюваних заходів на окремі галузі вітчизняного аграрного сектору.

Однак між СOT та ЄС, незважаючи на загальне прагнення до лібералізації аграрної торгівлі, існують деякі відмінності. Наприклад, СOT всіляко обмежує торгові квоти, а Євросоюз широко використовує импортні квоти. Крім того, ЄС в межах Спільної аграрної політики значну частину коштів витрачає на підтримку агровиробників, виступаючи найбільшим донором у світі, тоді як Світова організація торгівлі намагається стримувати субсидування та підтримку галузі. Країни-члени СOT віддають перевагу існуючим міжнародним стандартам щодо санітарних і фітосанітарних заходів, при цьому в ЄС вимоги до безпеки та якості харчової продукції набагато жорсткіші.

Висновки. Світова система торгівлі досягає стабілізації й упорядкованості за рахунок регулювання її низкою організацій, серед яких особливо виділяються СOT, ЮНКТАД, МТЦ та ЮНСІТРАЛ. Головною метою їх діяльності є покращення доступу до ринків для всіх країн-учасниць, надання певних пільг та преференцій разом з інформаційно-консультаційною підтримкою. Водночас розподіл функцій і напрямів діяльності може залежати від необхідності удосконалення загальноекономічного або правового стану, стосуватися країн з різним рівнем економічного розвитку, окремої сфери світового господарства або обмеженого кола підприємницьких структур. Торгівля агропродовольчою продукцією посідає одне з основних місць у структурі глобальної економіки, зазнаючи окремого регулювання, адже стосується задоволення базових потреб людини у продуктах харчування.

Важливість приєднання до складу найвпливовіших регулюючих організацій та створення більшої кількості зон вільної торгівлі для нашої країни зумовлена прагненням не лише диверсифікувати товарну і географічну структуру експорту сільськогосподарських товарів, а й можливістю розвитку нових напрямів виробництва харчових продуктів та повнішого задоволення потреб внутрішнього продовольчого ринку. На сьогодні Україна завдяки отриманим можливостям і взятим на себе зобов'язанням повніше інтегрована у світову систему торгівлі, особливо концентруючись на агропродовольчій продукції. У найближчій перспективі наша держава намагатиметься закріпити та посилити власні позиції на глобальному аграрному ринку, а дієвим способом реаліза-

ції цього має стати продовження політики дво- і багатосторонньої лібералізації умов зовнішньої торгівлі при виконанні існуючих

та укладенні нових угод з визначеними країнами та регіональними інтеграційними формуваннями.

Список бібліографічних посилань

1. Білорус О. Г., Власов В. І. Глобальні трансформації торгівлі : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2008. 203 с.
2. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Кваша С. М., Кваша К. С. Стан та тенденції розвитку сільського господарства країн-членів Європейського Союзу. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2013. 40 с.
4. Пугачов М. І. Аграрний сектор економіки України в умовах інституційних змін. *Економіка АПК*. 2017. № 5. С. 12-18.
5. Розвиток економіки сільського господарства України в 2011-2015 рр. : наукова доповідь / Гадзало Я. М., Лупенко Ю. О., Пугачов М. І. та ін. ; за ред. Ю. О. Лупенка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 546 с.
6. Формування глобального і регіонального ринків сільськогосподарської сировини та продовольства : монографія / [Ю. О. Лупенко, М. І. Пугачов, Б. В. Духницький та ін.] ; за ред. Ю. О. Лупенка, М. І. Пугачова. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2015. 320 с.
7. Членство України в СОТ: огляд зобов'язань та коментарі до них. URL : http://www.ier.com.ua/files/Books/16_Chlenstvo_v_SOT/16_book_2008_Guidebook_TIBA_ua.pdf.
8. International Trade Centre. <http://www.intracen.org>.
9. United Nations Commission on International Trade Law. URL : <https://uncitral.un.org>.
10. United Nations Conference on Trade and Development. URL : <https://unctad.org/en/Pages/Home.aspx>.
11. World Trade Organization. URL : <https://www.wto.org>.

References

1. Bilorus, O.G. & Vlasov, V.I. (2008). *Globalni transformatsii torhivli: monografiia [Global trade transformations: monograph]*. Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
3. Kvasha, S.M. & Kvasha, K.S. (2013). *Stan ta tendentsii rozvytku silskoho hospodarstva krain-chleniv Yevropeiskoho Soiuzu [Status and trends of agricultural development in the European Union member states]*. Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].
4. Pugachov, M.I. (2017). *Agrarnyi sektor ekonomiky Ukrainy v umovakh instytutsiinykh zmin [Agrarian sector of Ukraine's economy under institutional changes]*. *Ekonomika APK*, 5, pp. 12-18 [In Ukrainian].
5. Hadzalo, Ya.M., Lupenko, Yu.O., Puhachov, M.I., et al. (2016). *Rozvytok ekonomiky silskoho hospodarstva Ukrainy v 2011-2015 rr. : naukova dopovid [Development of the economy of agriculture of Ukraine in 2011-2015: scientific report]*. Yu.O. Lupenko (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
6. Lupenko, Yu.O., Pugachov, M.I., Dukhnytskyi, B.V., et al. (2015). *Formuvannia hlobalnoho i rehionalnoho rynkiv silskohospodarskoi syrovyny ta prodovolstva: monografiia [Formation of global and regional markets for agricultural raw and food: monograph]*. Yu.O. Lupenko & M.I. Pugachov (Eds.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
7. Chlenstvo Ukrainy v SOT: ohliad zoboviazan ta komentari do nykh [Ukraine's membership in the WTO: a review of commitments and comments]. (2008). Retrieved from: http://www.ier.com.ua/files/Books/16_Chlenstvo_v_SOT/16_book_2008_Guidebook_TIBA_ua.pdf [In Ukrainian].
8. International Trade Centre. Retrieved from: <http://www.intracen.org> [In English].
9. United Nations Commission on International Trade Law. Retrieved from: <https://uncitral.un.org> [In English].
10. United Nations Conference on Trade and Development. Retrieved from: <https://unctad.org/en/Pages/Home.aspx> [In English].
11. World Trade Organization. Retrieved from: <https://www.wto.org> [In English].

Dukhnytskyi B.V. The main aspects of international agricultural trade regulation

The purpose of the article is to research modern features of the global agrarian trade development in the context of its regulation by special organizations, as well as the concrete possibilities and potential of increasing agricultural export and import as a result of the approved conditions for Ukraine.

Research methods. In the research process were used the following scientific methods: theoretical generalization (for study a role and place of agrarian trade in the foreign economic relations system); analysis and synthesis (for identifying ways to influence on the development of international agricultural trade); comparative evaluation (for consideration of functions of each organization that directly regulates international trade); induction and deduction (for assessing an overall impact of organizations on formation of agrarian policy in the world and its regions, as well as specific commitments of Ukraine in the agrarian sector within the framework of signed agreements).

Research results. The most typical ways for regulation and principles of world trade functioning were researched: a mechanism of influence and authority of key regulating organizations considered. There were analysed priorities of trade policy in terms of most typical directions and objects, and a scope of the global economy coverage was determined due to an influence of each major regulating organizations. List of the most important issues for Ukraine, which should be solved in a process of actual accession of our agricultural sector to the global agricultural policy system, was given.

Elements of scientific novelty. Powers of the most influential international institutions, which define the ways for global trade development in the long run, were separated, and the existing priority of their efforts for the needs of developing countries or those with transition economies was highlighted.

Practical significance. The article is aimed at disseminating the most relevant information among domestic producers and exporters on necessary conditions and differences in the implementation of export-import operations with agrarian raw materials and food products as a WTO member or EU trade partner upon their moving to target foreign markets. Refs.:11.

Keywords: regulation; international trade; liberalization; agricultural products; principles; import duties; support.

Dukhnytskyi Bohdan Volodymyrovych - candidate of economic sciences, senior research fellow of the department of agrarian production economics and international integration, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)
E-mail: duhnytsky@faust.kiev.ua

Духницький Б.В. Основные аспекты регулирования международной торговли агропродовольственной продукцией

Цель статьи - исследовать современные особенности развития глобальной аграрной торговли в контексте её регулирования различными профильными организациями, а также конкретные возможности и потенциал наращивания экспорта и импорта сельскохозяйственной продукции в результате утверждённых для Украины условий.

Методика исследования. Используются методы: теоретического обобщения - для исследования роли и места аграрной торговли в системе внешнеэкономических связей, анализа и синтеза - для выделения способов воздействия на развитие международной торговли агропродовольственной продукцией, сравнительной оценки - для рассмотрения функций каждой из организаций, непосредственно осуществляющих регулирование международной торговли, индукции и дедукции - для оценки общего влияния организаций на формирование аграрной политики в мире и его регионах, а также конкретных обязательств Украины по аграрной отрасли в рамках подписанных с ними соглашений.

Результаты исследования. Проведено изучение наиболее типичных способов регулирования и принципов функционирования мировой торговли, рассмотрены механизм осуществления влияния и полномочия ключевых регулирующих организаций, проанализированы приоритеты реализации торговой политики по наиболее типичным направлениям и объектам, определены масштабы охвата глобальной экономики воздействием осуществляемых функций каждой из основных регулирующих организаций, приведен перечень наиболее существенных вопросов для Украины, которые должны быть решены в процессе фактического присоединения отечественного аграрного сектора к мировой системе сельскохозяйственной политики.

Элементы научной новизны. Разграничены полномочия наиболее влиятельных международных организаций, которые определяют пути развития глобальной торговли в долгосрочной перспективе, выделена существующая приоритетность их усилий для нужд развивающихся стран или стран с переходной экономикой.

Практическая значимость. Положения статьи направлены на распространение наиболее актуальных сведений среди субъектов отрасли о необходимых условиях и различиях осуществления экспортно-импортных операций с аграрным сырьем и пищевыми продуктами в качестве члена ВТО или торгового партнера ЕС при выходе отечественных специализированных производителей и экспортеров на целевые внешние рынки. Библиогр.: 11.

Ключевые слова: регулирование; международная торговля; либерализация; агропродовольственная продукция; принципы; импортные пошлины; поддержка.

Духницький Богдан Владимирович - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник отдела экономики аграрного производства и международной интеграции, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)
e-mail: duhnitsky@faust.kiev.ua

Стаття надійшла до редакції 28.02.2019 р.

Фахове рецензування: 13.03.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Духницький Б. В. Основні аспекти регулювання міжнародної торгівлі агропродовольчою продукцією. *Економіка АПК*. 2019. № 4. С. 74 – 80.

*

УДК 339.562.4:339.54

JEL Classification: Q17

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201904080>

М.А. ШТАКАЛ, В.М. ПУГАЧОВ,
кандидати економічних наук

Імпорт та перспективи імпортозаміщення в Україні

Мета статті - визначити напрями відмови від імпорту аграрної продукції, в тому числі через переорієнтацію від імпортозаміщення до розвитку економіки, орієнтованої на надання послуг.

Методика дослідження. У процесі дослідження застосовували такі методи: структурно-функціональний (опис і пояснення систем аутсорсингу та офшорингу, при якому досліджуються їхні елементи і залежності між ними в межах єдиного цілого), порівняння (визначення властивостей та характеристик на основі зібраних статистичних даних щодо процесу імпортозаміщення та практик аутсорсингу і офшорингу), економіко-статистичного аналізу (вивчено масові явища, процеси, факти і виявлені тенденції імпортозалежності та закономірності її розвитку), абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формулювання категорій, гіпотез, висновків).

Результати дослідження. Останні десятиліття характеризуються зростанням обсягу торгівлі послугами та збільшенням глобальних ланцюгів доданої вартості. Лише виробництво як промислових, так і непромислових то-

© М.А. Штакал, В.М. Пугачов, 2019

Духницький Б.В. Основные аспекты регулирования международной торговли агропродовольственной продукцией

Цель статьи - исследовать современные особенности развития глобальной аграрной торговли в контексте её регулирования различными профильными организациями, а также конкретные возможности и потенциал наращивания экспорта и импорта сельскохозяйственной продукции в результате утверждённых для Украины условий.

Методика исследования. Используются методы: теоретического обобщения - для исследования роли и места аграрной торговли в системе внешнеэкономических связей, анализа и синтеза - для выделения способов воздействия на развитие международной торговли агропродовольственной продукцией, сравнительной оценки - для рассмотрения функций каждой из организаций, непосредственно осуществляющих регулирование международной торговли, индукции и дедукции - для оценки общего влияния организаций на формирование аграрной политики в мире и его регионах, а также конкретных обязательств Украины по аграрной отрасли в рамках подписанных с ними соглашений.

Результаты исследования. Проведено изучение наиболее типичных способов регулирования и принципов функционирования мировой торговли, рассмотрены механизм осуществления влияния и полномочия ключевых регулирующих организаций, проанализированы приоритеты реализации торговой политики по наиболее типичным направлениям и объектам, определены масштабы охвата глобальной экономики воздействием осуществляемых функций каждой из основных регулирующих организаций, приведен перечень наиболее существенных вопросов для Украины, которые должны быть решены в процессе фактического присоединения отечественного аграрного сектора к мировой системе сельскохозяйственной политики.

Элементы научной новизны. Разграничены полномочия наиболее влиятельных международных организаций, которые определяют пути развития глобальной торговли в долгосрочной перспективе, выделена существующая приоритетность их усилий для нужд развивающихся стран или стран с переходной экономикой.

Практическая значимость. Положения статьи направлены на распространение наиболее актуальных сведений среди субъектов отрасли о необходимых условиях и различиях осуществления экспортно-импортных операций с аграрным сырьем и пищевыми продуктами в качестве члена ВТО или торгового партнера ЕС при выходе отечественных специализированных производителей и экспортеров на целевые внешние рынки. Библиогр.: 11.

Ключевые слова: регулирование; международная торговля; либерализация; агропродовольственная продукция; принципы; импортные пошлины; поддержка.

Духницький Богдан Владимирович - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник отдела экономики аграрного производства и международной интеграции, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)
e-mail: duhnitsky@faust.kiev.ua

Стаття надійшла до редакції 28.02.2019 р.

Фахове рецензування: 13.03.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Духницький Б. В. Основні аспекти регулювання міжнародної торгівлі агропродовольчою продукцією. *Економіка АПК*. 2019. № 4. С. 74 – 80.

*

УДК 339.562.4:339.54

JEL Classification: Q17

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201904080>

М.А. ШТАКАЛ, В.М. ПУГАЧОВ,
кандидати економічних наук

Імпорт та перспективи імпортозаміщення в Україні

Мета статті - визначити напрями відмови від імпорту аграрної продукції, в тому числі через переорієнтацію від імпортозаміщення до розвитку економіки, орієнтованої на надання послуг.

Методика дослідження. У процесі дослідження застосовували такі методи: структурно-функціональний (опис і пояснення систем аутсорсингу та офшорингу, при якому досліджуються їхні елементи і залежності між ними в межах єдиного цілого), порівняння (визначення властивостей та характеристик на основі зібраних статистичних даних щодо процесу імпортозаміщення та практик аутсорсингу і офшорингу), економіко-статистичного аналізу (вивчено масові явища, процеси, факти і виявлені тенденції імпортозалежності та закономірності її розвитку), абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формулювання категорій, гіпотез, висновків).

Результати дослідження. Останні десятиліття характеризуються зростанням обсягу торгівлі послугами та збільшенням глобальних ланцюгів доданої вартості. Лише виробництво як промислових, так і непромислових то-

© М.А. Штакал, В.М. Пугачов, 2019

варів не забезпечить країні достатніх доходів у довгостроковій перспективі. Тому торговельна політика багатьох розвинутих країн і таких, що розвиваються, зосереджується на вітчизняних постачальниках послуг та залученні вітчизняних фірм у глобальні й регіональні ланцюги доданої вартості. Тенденція віддавати на аутсорсинг («outsourcing») або переносити в інші країни частину бізнес-процесів («offshoring»), що набирає обертів, тепер є питанням особливої уваги та суспільних дискусій у багатьох країнах.

Україна може отримати переваги, якщо крім імпортозаміщення зосередиться на розвитку економіки, орієнтованої на надання послуг. Це дозволить їй надавати конкурентоспроможні послуги вітчизняним галузям, які інтегруватимуть ці послуги у свій виробничий процес, таким чином підвищуючи його ефективність. За минулі десятиліття обсяги послуг на «аутсорсингу» та «офшорингу» значно зросли, й очікується, що цей процес триватиме й далі.

Елементи наукової новизни. Розглянуто перспективи розвитку «аутсорсингу» та «офшорингу» в Україні. Аутсорсинг - це передача компанією частини її завдань або процесів стороннім виконавцям на умовах субпідряду. Це угода, за якою робота виконується людьми із зовнішньої компанії, які зазвичай є також експертами у цьому виді робіт. Офшоринг - це новий спосіб ведення бізнесу, породжений глобалізацією, що дозволяє компаніям знижувати витрати, збільшувати капіталізацію компанії і розвиватися більш швидкими темпами, оперативної реагуючи на зміни, що відбуваються на ринку. Тактика офшорингу стає тактикою виживання для компаній не тільки на світовому, а й на внутрішньому ринку.

Практична значущість. Завдяки глобалізації багато компаній отримали можливість мінімізувати свої витрати, переносючи виробництва в країни з дешевою робочою силою. Аутсорсинг/офшоринг стає тактикою виживання для компаній не тільки на світовому, а й на внутрішньому ринку. Використання аутсорсингової/офшорингової стратегії дає можливість компанії не тільки знижувати витрати і збільшувати капіталізацію компанії, а й рости та розвиватися більш швидкими темпами. Табл.: 1. Рис.: 1. Бібліогр.: 28.

Ключові слова: імпорт; імпортозаміщення; аутсорсинг; офшоринг; торгівля; зовнішні ринки.

Штакал Марина Анатоліївна - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу економіки аграрного виробництва та міжнародної інтеграції, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)
E-mail: marina.lysak.86@gmail.com

Пугачов Володимир Миколайович - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу економіки аграрного виробництва та міжнародної інтеграції, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)
E-mail: avtor05@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5456-5862>

Постановка проблеми. У сучасних геополітичних та вкрай складних економічних умовах в Україні лідером економічного зростання стає аграрний сектор. З огляду на перспективи розширення експортної географії збуту продукції завдяки відкриттю європейського ринку для українських товарів, скасуванню ввізних мит та зменшенню нетарифних обмежень у торгівлі відбувається зростання обсягів експорту сільськогосподарської продукції, хоча негативним фактором цього процесу залишається сировинна спрямованість експорту.

Вихід на міжнародні ринки, насамперед європейський, вимагає більш жорстких умов підтвердження якості, безпеки та походження товару, сертифікації не тільки продукції, а й виробництва, гарантії відповідних обсягів поставок та їх стабільність (ритмічність), які можуть забезпечити поки не всі експортери. В умовах девальвації гривні ціни на імпортовані продовольчі товари значно підвищилися, що разом із падінням купівельної спроможності населення, загостренням конкуренції вплинуло на кон'юнктуру ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання імпортозаміщення та економічних національних інтересів країни розгля-

далися вітчизняними та іноземними вченими, серед яких: А. Дайнеко [2], А. Данилов-Данильян [3], І. Дунаєв [5], Я. Жаліло [7], П. Кадочніков [8], Е. Назарчук [10], Т. Остапенко [11], М. Пугачов [12], О. Пухкал [13]. Проте в економічній літературі фрагментарно висвітлено питання розвитку імпортозаміщення як одного з основних факторів забезпечення економічних інтересів країни, що потребує подальшого дослідження у цьому напрямі.

Аналіз міжнародної торгівлі послугами як окремого напрямку господарської діяльності проводиться сучасними економічними школами та формує базу основних категорій цього сегмента світового ринку. Фундаментальним теоретичним і практичним проблемам розвитку міжнародного ринку послуг в умовах поглиблення міжнародного поділу праці і глобалізації світогосподарських зв'язків приділена увага у працях зарубіжних науковців Т. Hill [22], А. Deardorff [16], D. Dollar [17], J. Markusen [24], А. Mattoo [25], D. Rodrik [26], С. Fink [18], В. Hoekman [23], J. Francois [19], R. Stern [27] та ін.

Мета статті - визначити напрями відмови від імпорту аграрної продукції, в тому числі через переорієнтацію від імпортозаміщення

до розвитку економіки, орієнтованої на надання послуг.

Виклад основних результатів дослідження. Імпорт аграрної продукції становить вагомую частку в зовнішньоекономічній діяльності. Тому доцільно зосередитися на тих сегментах його структури, які можуть в Україні вироблятися та в перспективі бути заміщені, що дозволить покращити платіжний баланс держави [1].

Стан розвитку національної економіки і зовнішньоекономічних відносин будь-якої країни має своє відображення в її платіжному балансі. Позитивне сальдо платіжного балансу слугує запорукою підтримання стабільного курсу національної грошової оди-

ниці. Не є винятком у цьому й економіка України, що потребує покращення платіжного балансу. Як важливу умову останнього слід вказати перевищення темпів нарощування експорту продукції порівняно з її імпортом або ж навіть його зниження (щодо певних товарних позицій), які, можливо, й доцільно з економічної точки зору замістити продукцією вітчизняного виробництва.

У 2015 р., за офіційними даними Державної служби статистики України, платіжний баланс товарної структури зовнішньої торгівлі мав позитивне сальдо 632,5 млн дол. США при загальній вартості експорту 38134,8 млн дол. США та імпорту - 37502,3 млн дол. США (табл.).

Імпорт аграрної продукції до України в 2015-2017 рр.

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	Обсяг, тис. дол. США			До загального обсягу, %		
	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Загальний обсяг імпорту - всього	37502287,7	39249797,2	49607173,9	100,0	100,0	100,0
У тому числі аграрної продукції	3478852,9	3891066,8	4301208,9	9,4	9,9	8,7
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	546691,1	626279,1	731549,5	1,5	1,6	1,5
01 живі тварини	59701,1	57981,0	57432,5	0,2	0,1	0,1
02 м'ясо та їстівні субпродукти	99074,3	80773,4	112024,7	0,3	0,2	0,2
03 риба і ракоподібні	289888,8	409947,9	455444,5	0,8	1,0	0,9
04 молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	79777,4	59489,5	84884,5	0,2	0,2	0,2
05 інші продукти тваринного походження	18249,5	18087,3	21763,4	0,0	0,0	0,0
II. Продукти рослинного походження	1143977,1	1284816,5	1368027,1	3,1	3,3	2,8
06 живі дерева та інші рослини	19289,5	22437,7	27164,9	0,1	0,1	0,1
07 овочі	62757,4	81654,7	75995,2	0,2	0,2	0,2
08 їстівні плоди та горіхи	465218,3	476179,7	477254,8	1,2	1,2	1,0
09 кава, чай	185572,9	187759,9	194133,8	0,5	0,5	0,4
10 зернові культури	154622,1	148799,7	176756,1	0,4	0,4	0,4
11 продукція борошномельно-круп'яної промисловості	14026,8	22105,6	32240,2	0,0	0,1	0,1
12 насіння і плоди олійних рослин	214965,1	319518,3	358269,9	0,6	0,8	0,7
13 шелак природний	26540,9	25339,8	25230,2	0,1	0,1	0,1
14 рослинні матеріали для виготовлення	984,1	1021,0	982,0	0,0	0,0	0,0
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	182389,4	245957,3	266616,4	0,5	0,6	0,5
IV. Готові харчові продукти	1605795,3	1734013,9	1935015,9	4,3	4,4	3,9
16 продукти з м'яса, риби	42438,4	61724,7	82072,3	0,1	0,2	0,2

17 цукор і кондитерські вироби з цукру	34773,7	56190,7	47591,0	0,1	0,1	0,1
18 какао та продукти з нього	193527,9	217083,1	236206,4	0,5	0,6	0,5
19 готові продукти із зерна	85553,5	88409,9	117821,5	0,2	0,2	0,2
20 продукти переробки овочів	113854,1	110804,7	142355,8	0,3	0,3	0,3
21 різні харчові продукти	339818,9	328398,8	363877,4	0,9	0,8	0,7
22 алкогольні і безалкогольні напої та оцет	233382,6	289530,8	372829,9	0,6	0,7	0,8
23 залишки і відходи харчової промисловості	158278,1	151647,8	167720,3	0,4	0,4	0,3
24 тютюн і промислові замітники тютюну	404168	430223,2	404541,3	1,1	1,1	0,8

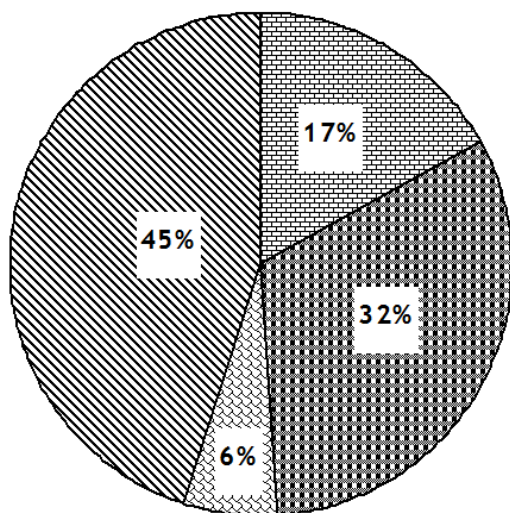
Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України.

Упродовж 2015-2017 рр. загальний обсяг імпорту зріс на 12104,8 млн дол. США, зокрема й аграрної продукції на 822,4 млн дол. США. При цьому найбільшою мірою імпорт зріс в абсолютному вартісному вимірі у товарній групі: «Жири та олії тваринного або рослинного походження» - на 1605,8 млн дол. США, або 46,2%, «Готові харчові продукти» - відповідно на 329,2 млн дол. США, або 20,5%, «Продукти рослинного походження» - на 224,1 млн дол. США, або 19,6% та «Живі тварини; продукти тваринного походження» - на 184,8 млн дол. США, або 33,8%.

Частка імпорту продукції сільськогосподарського сектору економіки в загальному імпорті України у 2017 р. була на 0,7% менше ніж у 2015 р. і становила 8,7%. Частково це зменшення вартості імпорту було зумовлено девальвацією національної грошової одиниці.

Минулого року у структурі імпортих надходжень основних видів аграрної продукції найбільша питома вага припадала на готові харчові продукти (44%) і продукти рослинного походження (32%), тоді як меншу частку становили живі тварини і продукти тваринного походження (17%), а також жири й олії тваринного або рослинного походження (6%).

Загалом ситуація у зовнішній торгівлі України досить суперечлива: наша країна здебільшого ввозить з-за кордону продукцію з високою доданою вартістю, адже на готові харчові продукти припадає близько 45% всього аграрного імпорту, тоді як лівову частку вітчизняного експорту становлять сировинні товари - зернові та олійні культури і окремі з них, які за певної умови можна віднести до високодохідних продуктів їх переробки - жири та олія. Значною є питома вага в імпорті продуктів рослинного походження - 32% від загальної вартості (рис.).

- Живі тварини і продукти тваринного походження
- Продукція рослинного походження
- Жири та олії тваринного або рослинного походження
- Готові харчові продукти

Товарна структура імпорту основної групи аграрної продукції до України в 2017 р.

Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України.

Наразі надто актуальним для держави залишається питання аналізу структури імпорту аграрної продукції та пошуку шляхів диверсифікації і заміщення тих її видів, які вітчизняне сільське господарство спроможне виробляти в достатній кількості відповідної якості, щоб задовольнити власні потреби внутрішнього ринку [1].

Якщо взяти до уваги такий сегмент імпорту аграрної продукції, як «Готові харчові продукти», то їх вартість минулоріч досягла 1935,0 млн дол. США, а в структурі найбільшою виявилася частка товарних позицій «Тютюн і промислові замітники тютюну», «Різні харчові продукти» і «Алкогільні і безалкогільні напої та оцет». Сума за цими товарними позиціями відповідно становила 404,5 млн дол. США, 372,8 млн дол. США і 363,8 млн дол. США, або 20,9%, 19,3% і 18,8% загалом від усієї групи «Готові харчові продукти».

На товарні позиції «Різні харчові продукти» й «Алкогільні і безалкогільні напої та оцет» разом припадає майже 38,1% усього імпорту аграрної продукції за групою «Готові харчові продукти» на суму 736,7 млн дол. США.

Не менш вагомою в цій групі є частка таких товарних позицій, як «Какао та продукти з нього» та «Залишки і відходи харчової промисловості», відповідно 12,2 і 8,7%, далі - «Продукти переробки овочів» і «Готові продукти із зерна», відповідно 7,4 і 6,1%.

Імпорт за товарною групою «Продукти переробки овочів» зріс з більше ніж 113,8 млн дол. США в 2015 р. до 142,4 млн дол. США в 2017 р. Тому саме цей напрям можна вважати одним із найбільш перспективних щодо заміщення продукцією вітчизняного виробництва. За товарною позицією «Овочі, плоди та інші їстівні частини рослин, приготовлені або консервовані з доданням оцту чи оцтової кислоти», у 2017 р. було ввезено 3094,6 т продукції на суму 3,3 млн дол. США. Найбільшим постачальником виявився Китай за імпорту 2212,9 т продукції на суму 1,7 млн дол. США.

Досить цікавою видається товарна позиція «Томати, приготовлені або консервовані без додання оцту чи оцтової кислоти», імпорт якої у 2017 р. становив 1886,6 т на суму 1,6 млн дол. США за середньозваженою ціною 1 т 1016,4 дол. США. Основними постачальниками продукції були Італія -

1407,1 т (1,2 млн дол. США), Угорщина - 160,5 т (0,1 млн дол. США.) та Китай - 116,8 т.

Значним виявився обсяг імпорту в товарній позиції «Інші овочі, приготовлені або консервовані без додання оцту чи оцтової кислоти, морожені, крім продуктів товарної позиції 2006», із 16369,4 т на суму 14,1 млн дол. США за середньозваженою ціною 1 т 824,2 дол. США. У цій товарній позиції найбільшим постачальником є Польща, звідки імпортовано 11958,9 т продукції на суму майже 10,2 млн дол. США, а також Нідерланди, відповідно 3231,1 т на суму 2,9 млн дол. США за середньозваженою ціною 1 т 858,2 дол. Більшу частину імпорту за цією товарною позицією становить картопля.

Варто звернути увагу на імпорт картоплі, адже цей продукт для вітчизняного аграрного сектору не є екзотичним, і Україна цілком спроможна за рахунок власного виробництва задовольнити внутрішній попит. Водночас у 2017 р. було імпортовано 16219,2 т картоплі на суму 13,8 млн дол. США за середньозваженою ціною 1 т 822,6 дол., або в перерахунку на гривню за середньорічним курсом - близько 22,1 грн за 1 кг картоплі. Зрозуміло, що для країни набагато вигідніше виробляти картоплю, аніж імпортувати її з-за кордону. Найбільший її обсяг надійшов із Польщі - 11874,9 т на суму 10,1 млн дол. США, досить значний з Нідерландів - 3207,7 т на суму 2,8 млн дол. США.

Також певний інтерес для аналізу аграрного імпорту становить товарна позиція «Готові продукти із зерна» вартістю майже 117,8 млн дол. У цю товарну позицію включають «Готові харчові вироби, одержані шляхом здуття або смаження зерна зернових культур чи зернових продуктів (наприклад, кукурудзяні пластівці); зернові культури (крім кукурудзи) у вигляді зерна або пластівців, гранул чи оброблені іншим способом», яких Україна в 2017 р. імпортувала 12176,9 т на суму 13,3 млн дол. США. Найбільший обсяг імпорту за цією товарною позицією припадав на Німеччину і Польщу, відповідно 3,69 млн дол. США і 5,32 млн дол. США, або разом 67,6% від усієї вартості.

У цій же товарній позиції привертає увагу продукція «Хлібобулочні, борошняні кондитерські вироби, з вмістом какао або без; вафельні пластини, порожні капсули, придатні для використання у фармацевтиці, вафельні облатки для запечування, рисо-

вий папір та аналогічні продукти», обсяг імпорту якої минулого року досяг 14391,8 т на суму 40,5 млн дол. США. Найбільший обсяг імпорту цієї продукції відзначено з країн Європи - 13002,7 т на суму 38,1 млн дол. США.

Другим за обсягом напрямом імпорту аграрної продукції виступає товарна група «Продукти рослинного походження», вартість якої торік становила 1368,0 млн дол. США. У цій групі найбільші обсяги імпорту були за товарною позицією «Їстівні плоди та горіхи» - 477,3 млн дол. США, «Насіння і плоди олійних культур» - 358,3 млн дол. США, «Кава, чай» - 194,1 млн дол. США і «Зернові культури» - 176,8 млн дол. США. Зрозуміло, що такі товарні позиції, як «Їстівні плоди та горіхи» і «Кава, чай» не можуть повною мірою бути замінені власним виробництвом, водночас це не стосується товарів «Насіння і плоди олійних культур» та «Зернові культури». Саме тут існують певні резерви імпортозаміщення продукції власним виробництвом.

Імпорт продукції за товарною групою «Живі тварини; продукти тваринного походження» минулого року сягав 731,5 млн дол. США, у тому числі за позицією «Риба і ракоподібні» - 455,4 млн дол. США.

Таким чином, з метою імпортозаміщення чи зменшення імпорту в Україні слід застосувати практику аутсорсингу та офшорингу.

Існує два види офшорингу: офшоринг через прямі іноземні інвестиції, тобто розгортання за кордоном власного або спільного виробництва, і так званий аутсорсинг, тобто укладання договорів з іноземними фірмами про виробництво необхідних проміжних продуктів.

За визначенням Світової організації торгівлі, аутсорсинг - це передача частини виробничих процесів сторонній фірмі. Аутсорсинг може бути внутрішнім і зовнішнім. Внутрішній аутсорсинг розуміють як купівлю проміжних товарів і послуг у неафілійованій компанії, що знаходиться в тій же країні. Коли така компанія знаходиться в іншій країні, то йдеться про зовнішній аутсорсинг [9].

Офшоринг, зокрема зовнішній, стає сьогодні масовим явищем. За своєю суттю офшоринг - це прояв порівняльних переваг, поєднаний з усіма вигодами і витратами такої зміни. При цьому країна, що приймає діяльність з надання послуг, виграє за рахунок країни, що виводить послуги в офшор, завдяки створенню робочих місць, залучен-

ню інвестицій та зростанню валютної виручки. З іншого боку, завдяки офшорингу фірми можуть скоротити свої витрати, підвищити якість і поліпшити методи надаваних ними послуг, що підвищує їх конкурентоспроможність, зумовлюючи позитивний вплив на економіку країн, де знаходяться ці компанії. На думку UNCTAD [28], при правильній економічній політиці баланс інтересів повинен бути урівноважений. Питання лише в тому, щоб замість протекціоністських і заборонних заходів була створена система мотивації зайнятості та розширення виробництва на батьківщині [15].

Офшоринговий аутсорсинг відкриває перед іноземними компаніями широкі можливості, які аж ніяк не обмежуються переведенням за кордон трудомістких операцій з низькою доданою вартістю. Крім зниження операційних витрат офшорингові компанії можуть запропонувати своїм клієнтам і чудову якість - навіть там, де потрібна робоча сила найвищої кваліфікації, і відповідну базу для виходу на ринки нової продукції.

Стратегію офшорингу можна розділити на три основні етапи. На першому етапі офшоринг використовується як інструмент підвищення капіталізації та мінімізації витрат за рахунок залучення дешевої робочої сили. На другому етапі «на відкуп» стороннім організаціям віддаються вже деякі бізнес-процеси (наприклад, бухгалтерія або управління людськими ресурсами). І, нарешті, на третьому етапі офшоринг поряд з іншими бізнес-процесами починає створювати додаткову вартість, дозволяє компанії залишатися інноваційною, рости та розвиватися. Всі три етапи не обов'язково відбуваються в суворій послідовності один за іншим. У деяких компаніях вони можуть перебігати одночасно - залежно від того, як і наскільки точно компанія сформулювала свою аутсорсингову стратегію [4].

Висновки. В умовах глобалізованої ринкової економіки конкурувати можна за рахунок зниження витрат на виробництво продукції або забезпечення високої її якості. Для України - потужного світового виробника аграрної продукції - важливо не лише вийти на нові ринки збуту, а й зберегти та закріпити позиції на внутрішньому продовольчому ринку.

Альтернатива імпортозаміщення аграрної продукції перш за все має бути спрямована на розвиток економіки, орієнтованої на надання послуг, зокрема аутсорсингу та офшорингу.

Імпортозаміщення доцільно розглядати як процес нарощування внутрішнього сільськогосподарського та продовольчого виробництва конкурентоспроможних замінників імпорту через реалізацію діяльності з надання послуг, що відповідають потребам національного ринку та дають змогу створюю-

вати робочі місця, залучати інвестиції, збільшувати валютну виручку. Найголовніше, що такі процеси дозволяють виробити імпортовану аграрну продукцію в Україні і залишити її для внутрішнього споживання за зниженою собівартістю, що дасть можливість відмовитися від імпорту.

Список бібліографічних посилань

1. Агро-бізнес. URL : <http://agro-business.com.ua/>.
2. Дайнеко А., Береснев Д. Экспортная ориентация экономики как фактор импортозамещения. *Банківський вісник*. 2011. С. 24-30.
3. Данилов-Данильян А. Импортозамещающая политика и увеличение конкурентоспособности экономики России (материалы круглого стола) ООО «Деловая Россия», Комиссия по поддержке и развитию отечественного производителя. Москва : ООО «Деловая Россия», 2004. С. 27-31.
4. Джон Хейгел. Оффшоринг переходит в наступление. URL : <http://www.cfin.ru>.
5. Дунаев И., Кирюхин А. Разработка программ импортозамещения на этапе структурной модернизации экономики приграничной украинской области. *Забезпечення сталого розвитку економіки на макро- та макрорівнях*. Оdesa : Центр екон. дослід. і розв., 2011. С. 14-16.
6. Економісти підрахували, що витрати на виробництво становлять лише невеличку частку остаточної ціни, тоді як послуги - дві третини або три чверті від загальної вартості продукції. Rentzhog, Magnus and Emilie Anér. *The New Services Era - Is GATTS up to the Task?* E15Initiative. Geneva: International Centre for Trade and Sustainable Development (ICTSD) and World Economic Forum, 2014. URL : www.e15initiative.org/.
7. Жаліло Я., Гацько В. Проблеми формування сучасних засад політики імпортозаміщення в Україні. *Економічна політика*. URL : http://www.niisp.org/vydanna/panorama/issue.php?s=epol2&issue=2006_1.
8. Кадочников П. Анализ импортозамещения в России после кризиса 1998 года. *Научные труды*. 2006. № 95. 148 с.
9. Крайнов Д. Е., Матвеевко. В. Д. «Оффшоринг» - новый этап глобального разделения труда. *Экономическая школа. Альманах*. 2011. Т. 7. URL : https://seinst.ru/files/SE7P57_65.pdf.
10. Назарчук Е., Волкодавова Е. Импортозамещение как резерв повышения эффективности деятельности промышленного предприятия и источник устойчивого развития отраслей экономики. *Вестник Самарского государственного экономического университета*. 2007. № 5 (31). С. 49-51.
11. Остапенко Т. Вплив експортоорієнтованих та імпортозаміщуючих галузей на зростання економіки України. *Економіка, фінанси, право*. 2009. № 10. С. 11-16.
12. Перспективи розвитку зовнішньоторговельних відносин України з Європейським Союзом в аграрній сфері / Пугачов М. І., Духницький Б. В., Мельник О. А. та ін. ; за ред. М. І. Пугачова. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 40 с.
13. Пухал О. Національні інтереси України як рушійна сила суспільного розвитку. *Економіка та держава*. 2012. № 8. С. 99-101.
14. Розвиток малих аграрних підприємств у ринковому інституційному середовищі: індикатори та ефективність / Лупенко Ю. О., Шпикуляк О. Г., Малік М. Й. та ін. ; за ред. О. Г. Шпикуляка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 204 с.
15. *Экономическая газета*. URL : www.neg.by/publication/2004_11_16_4835.html.
16. Deardorff A. V. International Provision of Trade Services, Trade, and Fragmentation. *Review of International Economics*, 2001. № 9(2). P. 233-248.
17. Dollar D., Kraay A. Trade, Growth, and Poverty. *Economic Journal*. 2004. № 114. P. 22-49.

References

1. [Agro-business]. Retrieved from: <http://agro-business.com.ua> [In Ukrainian].
2. Dajneko, A. & Beresnev, D. (2011). Jekspornaja orientacija jekonomiki kak faktor importozameshhenija [Export orientation of economy as a factor of import substitution]. *Bankivskij visnik*, pp. 24-30 [In Russian].
3. Danilov-Daniljan, A. (2004). *Importozameshchajucha politika i uvelichenie konkurentosposobnosti jekonomiki Rossii [Importo-substituting policy and increasing the competitiveness of the Russian economy]*. Moscow: ООО "Delovaja Rosija", pp. 27-31 [In Russian].
4. Hejgel, D. (n.d.). Offshoring perehodit v nastuplenie [Offshore goes into offensive]. Retrieved from: <http://www.cfin.ru> [In Russian].
5. Dunaev, I. & Kirjuhin, A. (2011). Rozrabotka programm importozameshhenija na jetape strukturnoj modernizacii jekonomiki prigranichnoj ukrainskoj oblasti [Development of import substitution programs at the stage of structural modernization of the economy of the border region of Ukraine]. *Zabezpechennja stalogo rozvitku ekonomiki na makro- ta makrorivnjah - Ensuring sustainable economic development at macro and macro levels*. Odesa: Centr ekon. doslid. i rozv. [In Russian].
6. Ekonomisty pidrakhuvaly, shcho vytraty na vyrobnytstvo stanovliat lyshe nevelychku chastku ostatocnoi tsiny, todi yak posluhy - dvi tretyny abo try chverti vid zahalnoi vartosti produktsii [Economists estimate that production costs represent only a small fraction of the final price, while services - two thirds or three quarters of the total cost of production]. (2014). *Rentzhog, Magnus and Emilie Anér. The New Services Era - Is GATTS up to the Task?* E15Initiative. Geneva: International Centre for Trade and Sustainable Development (ICTSD) and World Economic Forum. Retrieved from: www.e15initiative.org [In Ukrainian].
7. Zhalilo, Ya. & Hatsko, V. (2006). Problemy formuvannia suchasnykh zasad polityky importozamishchennia v Ukraini [Problems of formation of modern principles of import substitution policy in Ukraine]. *Ekonomichna polityka*. Retrieved from: http://www.niisp.org/vydanna/panorama/issue.php?s=epol2&issue=2006_1 [In Ukrainian].
8. Kadochnikov, P. (2006). Analiz importozameshhenija v Rossii posle krizisa 1998 goda [Analysis of import substitution in Russia after the crisis of 1998]. *Nauchnye Trudy*, 95, p. 148 [In Russian].
9. Krajnov, D.E. & Matveenko, V.D. (n.d.). "Offshoring" - novyj jetap global'nogo razdelenija truda ["Offshoring" - a new stage in the global division of labor] [In Russian].
10. Nazarchuk, E., & Volkodavova, E. (2007). Importozameshhenie kak rezerv povyshenija jeffektivnosti dejatel'nosti promyshlennogo predpriyatija i istochnik ustojchivogo razvitija otraslej jekonomiki [Importation substitution as a reserve for increasing the efficiency of the industrial enterprise and a source of sustainable development of the branches of the economy]. *Vestnik Samarskogo gosudarstvennogo jekonomicheskogo universiteta*, 5 (31), pp. 49-51 [In Russian].
11. Ostapenko, T. (2009). Vplyv eksportoorientovanykh ta importozamishchuiuchykh haluzei na zrostantia ekonomiky Ukrainy [Influence of export-oriented and import-substituting industries on the growth of the Ukrainian economy]. *Ekonomika, finansy, parvo*, 10, pp. 11-16 [In Ukrainian].
12. Puhachov, M.I., Dukhnytskyi, B.V., Melnyk, O.A., et al. (2016). *Perspektyvy rozvytku zovnishnotorhivelynykh vidnosyn Ukrainy z Yevropeiskym soiuzom v ahrarnij sferi [Prospects of development of foreign trade relations of Ukraine with the European Union in the agrarian sector]*. M.I. Puhachov (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

18. Fink C., Mattoo A., Neagu C. Assessing the Impact of Communication Costs on International Trade. *Journal of International Economics*. 2005. № 67(2). P. 428-445.
19. Francois J. Producer Services, Scale and the Division of Labor. *Oxford Economic Papers*, 1990. № 42. P. 715-729.
20. Gary Hufbauer, Sherry Stephenson. Services trade: past liberalization and future challenges. *Journal of International Economic Law* 10(3), 605-630. Oxford University Press 2007, pp. 622-623.
21. Greg Satell. Could Ukraine Be The Next Silicon Valley? URL : www.forbes.com/sites/gregsatell/2014/11/24.
22. Hill T. On Goods and Services. *Review of Income and Wealth*. 1997. № 23. P. 318.
23. Hoekman B. Services Trade and Growth / B. Hoekman, A. Mattoo // World Bank Policy Research Working Paper, 2008. № 4461. 38 p. URL : <http://www.econ.worldbank.org>.
24. Markusen J. Modeling the Offshoring of White-Collar Services: from Comparative Advantage to the New Theories of Trade and FDI. *NBER Working Paper*. 2005. № 11827. 40 p. URL : <http://www.nber.org/pa-pers/w11827>.
25. Mattoo A., Rathindran R., Subramanian A. Measuring Services Trade Liberalization and its Impact on Economic Growth: An Illustration. *Journal of Economic Integration*, 2006. № 21. P. 64-98.
26. Rodrik D., Subramanian A., Trebbi F. Institutions Rule: The Primacy of Institutions over Geography and Integration in Economic Development. *IMF Working Paper*. 2002. № 02/189. 47 p. URL : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2002/wp02189.pdf>.
27. Stern R. M. The Place of Services in the World Economy. *Research Seminar in International Economics. Discussion Paper № 530*. University of Michigan, 2005. 49 p. URL : <http://www.spp.umich.edu/rsie/workingpa-pers/wp.html>.
28. United Nations Conference on Trade and Development. URL : [UNCTAD https://unctad.org](https://unctad.org).
13. Pukhkal, O. (2012). Natsionalni interesy Ukrainy yak rushniina syla suspilnoho rozvytku [National interests of Ukraine as a driving force of social development]. *Ekonomika ta derzhava*, 8, pp. 99-101 [In Ukrainian].
14. Lupenko, Yu.O., Shpykuliak, O.H., Malik, M.Y., et al. (2017). *Rozvytok malykh ahrarynykh pidpryemstv u rynkovomu instytutsiinomu seredovyschi: indykatory ta efektyvnist [Development of small agrarian enterprises in the market institutional environment: indicators and effectiveness]*. O.H. Shpykuliak (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
15. Jekonomicheskaja gazeta [Economical newspaper]. Retrieved from: www.neg.by/publication/2004_11_16_4835.html [In Russian].
16. Deardorff, A.V. (2001). International provision of trade services, trade, and fragmentation. *Review of International Economics*, 9(2), pp. 233-248 [In English].
17. Dollar, D. & Kraay, A. (2004). Trade, growth, and poverty. *Economic Journal*, 114, pp. 22-49 [In English].
18. Fink, C., Mattoo, A., & Neagu, C. (2005). Assessing the impact of communication costs on international trade. *Journal of International Economics*, 67(2), pp. 428-445 [In English].
19. Francois, J. (1990). Producer services, scale and the division of labor. *Oxford Economic Papers*, 42, pp. 715-729 [In English].
20. Hufbauer, G. & Stephenson, S. (2007). Services trade: past liberalization and future challenges. *Journal of International Economic Law* 10(3), pp. 605-630. Oxford University Press, pp. 622-623. [In English].
21. Satell, G. (2014). Could Ukraine be the next Silicon Valley? Retrieved from: www.forbes.com/sites/gregsatell/2014/11/24 [In English].
22. Hill, T. (1997). On goods and services. *Review of Income and Wealth*, 23, p. 318 [In English].
23. Hoekman, B. & Mattoo, A. (2008). *Services trade and growth*. World Bank Policy Research Working Paper, 4461. Retrieved from: <http://www.econ.worldbank.org>. [In English].
24. Markusen, J. (2005). *Modeling the offshoring of white-collar services: from comparative advantage to the new theories of trade and FDI*. NBER Working Paper, 11827. Retrieved from: <http://www.nber.org/pa-pers/w11827> [In English].
25. Mattoo, A., Rathindran, R., & Subramanian, A. (2006). Measuring services trade liberalization and its impact on economic growth: an illustration. *Journal of Economic Integration*, 21, pp. 64-98 [In English].
26. Rodrik, D., Subramanian, A., & Trebbi, F. (2002). *Institutions rule: the primacy of institutions over geography and integration in economic development*. IMF Working Paper, 02/189. Retrieved from: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2002/wp02189.pdf> [In English].
27. Stern, R.M. (2005). The place of services in the world economy. *Research Seminar in International Economics. Discussion Paper No. 530*. University of Michigan. Retrieved from: <http://www.spp.umich.edu/rsie/workingpa-pers/wp.html> [In English].
28. United Nations Conference on Trade and Development. Retrieved from: <https://unctad.org> [In English].

Shtakal M.A., Pugachov V.M. Import and prospects of import substitution in Ukraine

The purpose of the article is to determine directions of refusal to import agricultural products including reorientation from import substitution to development of service-oriented economy.

Research methods. Researches were implemented using the following scientific methods: structurally functional (description and explanation of outsourcing and offshoring systems, in which their elements and dependences between them within the whole); comparative (definition of properties and characteristics on basis of assembled statistics of import substitution process and practices of outsourcing and offshoring); economic-statistical analysis (investigating mass phenomena, processes, facts and tendencies of import dependence and regularities of its development); abstract and logical (theoretical generalizations and formulation of categories, hypothesis, conclusions).

Research results. The last decades have been characterized by an increase in the trade volume in services and growth of global value-added chains. Exactly only production of both industrial and non-industrial goods will not provide the country long-term enough income. Therefore, a trade policy of many developed and developing countries, focuses on domestic service providers and attraction of domestic firms into global and regional value-added chains. Tendency to use outsourcing or transfer a part of business processes to other countries ("offshoring"), which is gaining momentum, is now a matter of special attention and public debate in many countries.

In our opinion, Ukraine can get benefits if except steps to import substitution and focuses on development of a service-oriented economy. This will allow Ukraine to provide competitive services to domestic industries that will integrate these services into their production process increasing its effectiveness. Over the past decades, volume of services for "outsourcing" and "offshoring" have grown significantly, and it is expected that this process will continue.

Elements of scientific novelty. Prospects of development of "outsourcing" and "offshoring" in Ukraine were considered. Outsourcing is a transfer of part of tasks or processes to third parties by subcontracting. This is an agreement that work is carried out by people from

an outside company, which are usually also experts in this kind of work. Offshoring is a new way of doing business, generated by globalization, which allows companies to reduce costs, increase company capitalization and develop faster pace, responding quickly to changes in a market. Tactic of offshoring becomes a survival tactic for companies not only in the world, but also in the domestic market.

Practical significance. Thanks to globalization, many companies were able to minimize their costs, transferring production to countries with cheaper labour. Outsourcing / offshoring becomes a survival tactic for companies not only in the world, but also in the domestic market. Using of an outsourcing / offshore strategy enables a company not only to reduce costs and increase the company's capitalization, but to grow and develop at a faster rate. Tabl.: 1. Figs.: 1. Refs.: 28.

Keywords: import; import substitution; outsourcing; offshoring; trade; foreign markets.

Shtakal Maryna Anatoliivna - candidate of economic sciences, senior research fellow of the department of agrarian production and international integration, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: marina.lysak.86@gmail.com

Pugachov Volodymyr Mykolaiovych - candidate of economic sciences, senior research fellow of the department of agrarian production and international integration, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: avtor05@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5456-5862>

Штакал М.А. Пугачёв В.Н. Импорт и перспективы импортозамещения в Украине

Цель статьи - определить направления отказа от импорта аграрной продукции, в том числе из-за переориентации от импортозамещения на развитие экономики, ориентированной на оказание услуг.

Методика исследования. В процессе исследования применяли следующие методы: структурно-функциональный (опиcание и объяснение систем аутсорсинга и офшоринга, при котором исследуются их элементы и зависимости между ними в рамках единого целого), сравнительный (определение свойств и характеристик на основе собранных статистических данных процесса импортозамещения и практик аутсорсинга и офшоринга), экономико-статистического анализа (изучены массовые явления, процессы, факты и выявлены тенденции импортозависимости и закономерности её развития), абстрактно-логический (теоретические обобщения и формулирование категорий, гипотез, выводов).

Результаты исследования. Последние десятилетия характеризуются ростом объема торговли услугами и ростом глобальных цепей добавленной стоимости. Только производство как промышленных, так и непромышленных товаров не обеспечит стране достаточных доходов в долгосрочной перспективе. Поэтому торговая политика многих развитых и развивающихся стран сосредотачивается на отечественных поставщиках услуг и привлечении отечественных фирм в глобальные и региональные цепи добавленной стоимости. Тенденция отдавать на аутсорсинг («outsourcing») или переносить в другие страны часть бизнес-процессов («offshoring»), что набирает обороты, и теперь является вопросом особого внимания и общественных дискуссий во многих странах.

Украина может получить преимущества, если кроме импортозамещения сосредоточится на развитии экономики, ориентированной на оказание услуг. Это позволит предоставлять конкурентоспособные услуги отечественным отраслям, которые будут интегрировать эти услуги в свой производственный процесс, таким образом повышая его эффективность. За прошедшие десятилетия объемы услуг на «аутсорсинге» и «офшоринге» значительно выросли, и ожидается, что этот процесс будет продолжаться.

Элементы научной новизны. Рассмотрены перспективы развития «аутсорсинга» и «офшоринга» в Украине. Аутсорсинг - это передача компанией части ее задач или процессов сторонним исполнителям на условиях субподряда. Это соглашение, по которому работа выполняется людьми с внешней компании, которые обычно являются также экспертами в этом виде работ. Офшоринг - это новый способ ведения бизнеса, порожденный глобализацией, что позволяет компаниям снижать расходы, увеличивать капитализацию компании и развиваться более быстрыми темпами, оперативно реагируя на изменения, происходящие на рынке. Тактика офшоринга становится тактикой выживания для компаний не только на мировом, но и на внутреннем рынке.

Практическая значимость. Благодаря глобализации многие компании получили возможность минимизировать свои расходы, перенося производства в страны с более дешевой рабочей силой. Аутсорсинг/офшоринг становится тактикой выживания для компаний не только на мировом, но и на внутреннем рынке. Использование аутсорсинговой/офшоринговой стратегии дает возможность компании не только снижать расходы и увеличивать капитализацию компании, но расти и развиваться более быстрыми темпами. Tabl.: 1. Илл.: 1. Библиогр.: 28.

Ключевые слова: импорт; импортозамещение; аутсорсинг; офшоринг; торговля; внешние рынки.

Штакал Марина Анатольевна - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник отдела экономики аграрного производства и международной интеграции, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)

E-mail: marina.lysak.86@gmail.com

Пугачёв Владимир Николаевич - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник отдела экономики аграрного производства и международной интеграции, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)

E-mail: avtor05@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5456-5862>

Стаття надійшла до редакції 25.02.2019 р.

Фахове рецензування: 04.03.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Штакал М. А., Пугачов В. М. Импорт та перспективи імпортозаміщення в Україні. *Економіка АПК*. 2019. № 4. С. 80 – 88.

*

UDC 338.439.02 (061.1 ЄС)

JEL Classification: Q10; Q17

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201904089>

Mirosława TERESZCZUK

The Polish food products on the foreign markets

The purpose of the article is to present the position of Polish food products on the foreign markets in the years 2004-2018 in comparison to the background of the EU countries.

Research methods. In the research process were used such methods as: abstract and logical, system analysis with using the mathematic methodology, induction and deduction.

Research results. Poland's accession to the EU fundamentally changed economic conditions for the operation of Polish food producers. Poland gained free access to large and developed European market, which is one of the most demanding agri-food markets in the world. Export has become an important channel for managing food surplus, and thus it constitutes an important source of revenue for the national food industry. The share of exports of agri-food products in Polish exports in 2018 worth 13.3% and imports is 8.7%. Another measure of the importance of providing food economy is also a proportion of the exports value in the production value, which for the agri-food sector in 2018 amounted above 40%, compared to an index of 13.7% before the accession to the EU. For years, the foreign trade in agri-food products has been an important part of Polish foreign trade. Over the entire period of Poland's membership in the European Union, the value of agri-food export has increased more than five times, to nearly EUR 30 billion, and of import - four times, to nearly EUR 20 billion, while the trade balance has increased as many as eleven times, to EUR 9.6 billion. Such rapid development of foreign trade is undoubtedly the result of Poland's accession to the EU and the abolition of restrictions on trade with other member states, which has allowed disclosing comparative advantages of Polish food producers.

Elements of scientific novelty. Scientific novelty of the article lies in the revealing of development of the foreign trade in food products in condition of the European Union integration and globalization.

Practical significance. The research results can be used by the food sector, operators and agricultural enterprises of the EU and Ukraine. Tabl.: 1. Figs.: 5. Refs.: 8.

Keywords: food; foreign trade; export; foreign markets; Poland; EU.

Tereszczuk Mirosława - assistant of the department of food industry economics, Institute of Agricultural and Food Economics - National Research Institute (20, Świętokrzyska st., Warsaw, Poland)
E-mail: m.tereszczuk@ierigz.waw.pl

Scientific problem. The objective of the article is to analyse the export of food products over 15 years of the membership of Poland in the European Union. The subject of the study was the geographical and commodity structure of the Polish agri-food export in the years 2004-2018.

Foreign trade is one of the most important factors determining both the economic development of the state and international relations. Foreign trade in agri-food products is of great importance in trade balance of Poland. The share of agri-food export in the total export, as from 2009, has been oscillating around 12-13%. The share of agri-food import in the total import is lower and since 2009 has been about 9%. In the years 2004-2018, a surplus in trade in agri-food products had a decisive impact on the trade balance in total trade. The export of agri-food products has become not

only an important sales channel for production surpluses but also a decisive factor of stabilising the domestic agricultural and food markets. This, in turn, had a positive impact on the economic situation in many sectors of agriculture and food industry of Poland.

The purpose of the article is to present the position of Polish food products on the foreign markets in the years 2004-2018 against a background of the EU countries.

Research results. Understanding the essence of foreign trade should be preceded by a reference to the sources of theory of foreign trade [8]. Only in the classical school of economics was foreign trade perceived as one of factors leading to equalising structural differences in economies [5]. The first comprehensive theory of international trade, to date considered classical, has been created by Adam Smith (theory of absolute advantage) who in his model assumed the international distribution of labour. Adam Smith assumed that each country may

© Mirosława Tereszczuk, 2019

produce one or more commodities at real costs lower than its trading partners, then trade is beneficial for each party. A basis for trade is specialisation of production on an international scale, expressed by the best possible use of possessed resources [6]. The theory by A. Smith has been extended by D. Ricardo who created the theory of comparative advantages. D. Ricardo noted that absolute advantage in production costs is not a prerequisite of profitable trade. Of decisive importance is, in fact, relative advantage, expressed by a ratio of real costs of individual commodities in both countries. If it is not equal, trade and specialisation bring benefits no matter if we produce all commodities at prices lower (higher) than entities abroad. The country would seek the export of commodities whose relative production cost (in relation to other commodities) is lower than in other countries - has relative cost advantage [3]. The theory by D. Ricardo has been later extended by the monetary aspect (labour costs, amount of remunerations, price of a given commodity) and by its application to trade in more products in Neo-Classical and modern theories of international trade. This theory has been created by Dornbusch, Fischer and Samuelson.

The principle of relative (comparative) costs, even in static terms presented by the Classics, is relevant technical and balance economic law which cannot be challenged. This principle shows how to obtain a given quantity of a specific product while minimising inputs or how to obtain a larger quantity of products with given inputs. However, the problems of international value and terms of trade¹ among countries has remained unsolved, only the limits of production profitability in the export to obtain the import have been specified, i.e. the limits of import profitability in exchange of export goods. Also, the factors on which the distribution of benefits of international trade is dependent have not been explained.

The theory of economies of scale is a complement to the previously presented theories

¹ *Terms of Trade* - means terms of trade in the international market of exported and imported goods. The analysis of terms of trade is to describe how, over time, the purchasing power of one commodity group is changing in relation to the other (of exported commodities to imported commodities) in a given country or a group of countries, provided that there are no major changes in their structure. Appropriate indicators higher than one (or, in percentage terms, higher than 100) mean positive changes in prices obtained by a given country or a group of countries in international trade and, consequently, attest to a positive impact of development of this trade on national income of a given country.

of international trade. The possibility of obtaining economies of scale of production and sale, by developing international trade, has been previously indicated by B. Ohlin (1933). In the meantime, this idea has been developed by the so-called theory of absorption capacity of the market. The theory of absorption capacity of the market assumes that the size and structure of foreign trade may be shaped by deepening specialisations, extending series of produced products, making technological and organisational improvements etc. Countries with the large and absorptive internal market, having possibilities of achieving economies of scale of production or sale, are particularly privileged (higher level of price and non-price competitiveness) - these countries show a tendency to specialisation, mainly in areas guaranteeing achieving appropriate benefits. In fact, they may reduce the costs of producing products and improve them in technical terms [2]. The Ohlin-Heckscher model of foreign trade is closely referred to the issue of specialisation (export orientation) of production and allocation of resources made in the most efficient manner. The results of foreign trade thus make it possible to assess the efficiency of using resources.

The theory of intra-industry trade deals with analysing the essence and economic effects of the phenomenon of parallel import and export within these branches by individual countries. According to H. Grubel, theoretical considerations on intra-industry trade may be divided into the theory of trade in homogeneous products and the theory of trade in heterogeneous products. Trade in homogeneous products may be divided into: border trade, reexport, cyclical trade and trade in strategic products. Much larger part of trade is assigned to heterogeneous goods which include: products being close substitutes in consumption and products being close substitutes in production as well as products being close substitutes in both consumption and production.

In the modern world, the importance of intra-industry trade has been steadily growing. This stems mainly from the fact that many countries become closer to each other in terms of the level of their economic development and progressive liberalisation processes [4].

Foreign trade in agri-food products

Almost 15 years of functioning of Poland in the European Union structures have a positive impact on the development of trade in agri-

food products. This is evidenced by very good results of foreign trade in food products. Over the entire period of Poland's membership in the European Union, the value of agri-food export has increased more than five times, to nearly EUR 30 billion, and of import - four times, to nearly EUR 20 billion, while the trade balance has increased as many as eleven times, to EUR 9.6 billion (Figure 1). The increase in export was mainly determined by the large supply of agri-food products in our country, the continued high demand for Polish food products abroad (mainly in the EU coun-

tries) and the favourable prices and high quality of products offered. Such a dynamic increase in trade in food attests to the high competitiveness of Polish food producers in foreign markets. The trade coverage index (TC)², which is one of the main indicators of competitiveness of the country's export [7], in trade in agri-food products of Poland increased from 1.19 in 2004 to 1.48 in 2018. This means that the export value of agri-food products from Poland in 2018 was by nearly 50% higher than the import value.

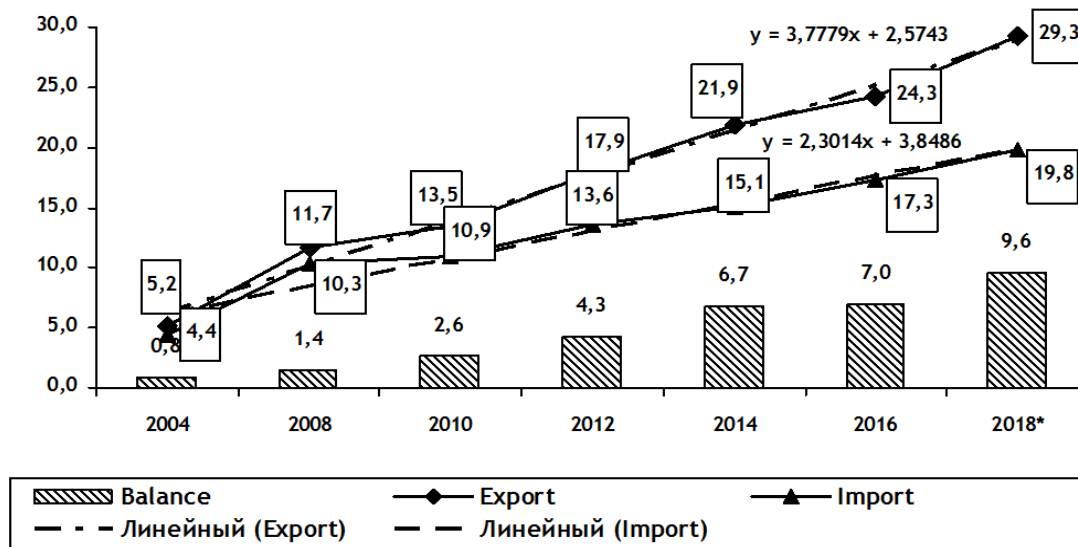

Figure 1. Polish foreign trade in agri-food products in the years 2004-2018 (in billion EUR)

* preliminary data

Source: Own study based on the data from the Ministry of Finance (MF).

Integration with the EU had a very significant impact on the development of the agri-food sector in Poland and on the dynamic growth of export of food products. The index of export orientation of production [3] in the food industry, which is a ratio of export revenues to the sales value of the sector increased from 17.4% in 2004 to approx. 43% in 2018. The largest share of export in the sales value of the food industry is that of the following sectors: tobacco industry, coffee and tea processing, production of cocoa, chocolate and other sweets, production of petfood, production of potato products, fish industry, production of long-life confectionery bread and fruit and vegetable processing, production of poultrymeat and oil and fats industry. In the above-mentioned sectors, sales for export ac-

counts for from 50% to more than 90% of total sales [1].

Geographical structure of foreign trade in agri-food products

Trade links between Poland and foreign countries are asymmetrical. For many years, the most important trading partner of Poland in agri-food trade are the European Union countries. In 2018, the export value of agri-food products to the EU-28 amounted to EUR 24.1 billion and was more than six times higher than in 2004. Thus, the share of the EU-28 countries in the Polish agri-food export increased to 82.3% against 72.1% in 2004. The

² The trade coverage index (TC) illustrates in relative terms the extent to which export revenues cover import expenses. The TC index above one means that the country generates a surplus in trade in a given product group and, as a result, has a competitive advantage in trade in products of that group. The value of the TC index below one represents a deficit in trade, a weak competitive position in foreign markets and the lack of competitiveness.

export value of agri-food products to the EU-15 countries during the analysed period increased more than six times to EUR 18.7 billion and to the EU-13 countries - more than

seven times, to EUR 5.5 billion, thus the share of the EU-15 countries increased by 6.7% to 63.7%, while that of the EU-13 countries by 3.5% to 18.7% (Figure 2).

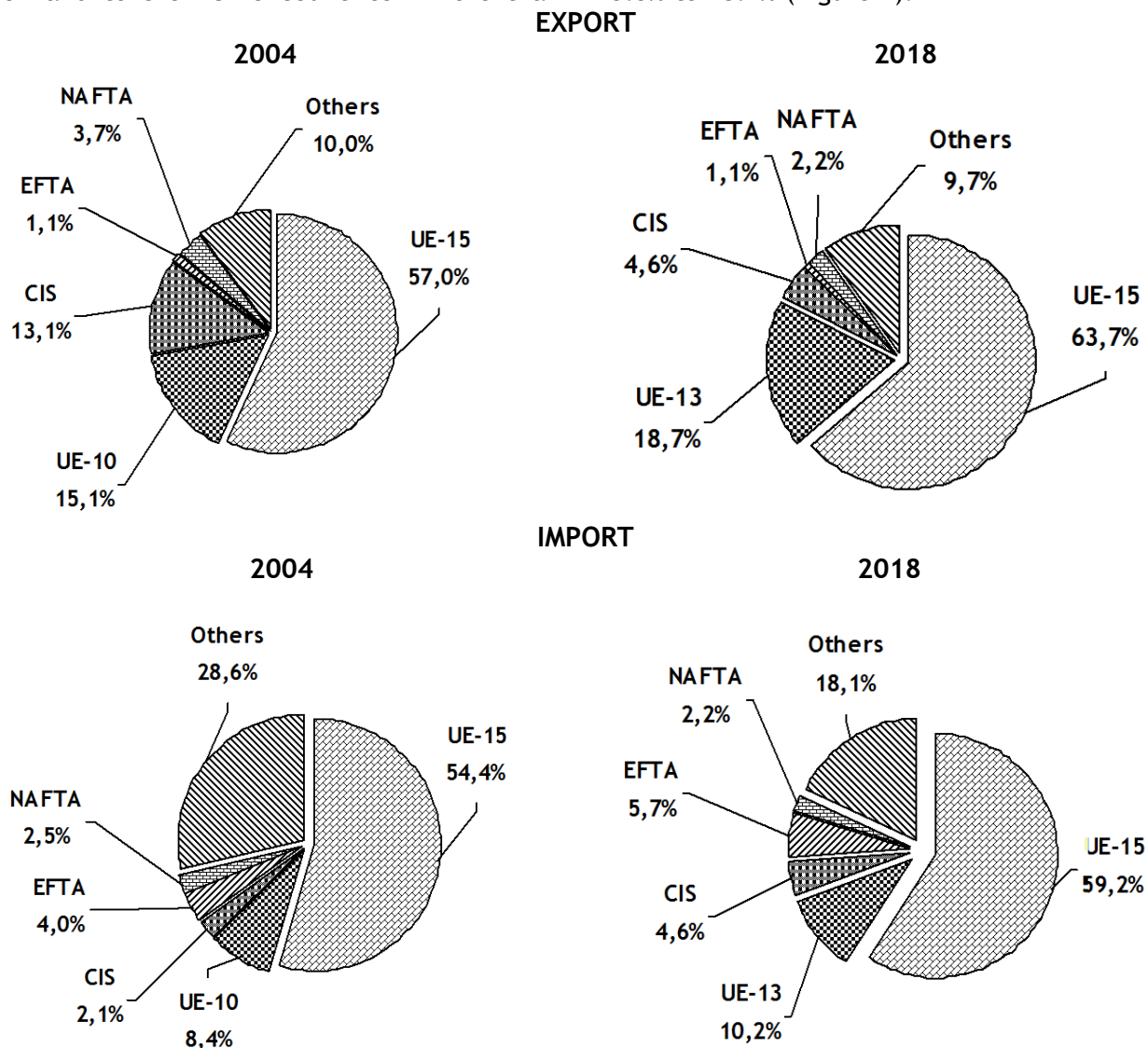

Figure 2. Geographical structure of Polish foreign trade in agri-food products in the years 2004 and 2018

Source: Own study based on the unpublished data from the MF.

Expenses for purchase of agri-food products from the EU-28 countries in 2018 amounted to EUR 13.7 billion and were nearly five times higher than in 2004, while from the EU-15 countries they were EUR 11.7 billion (increase by nearly five times) and from the EU-13 countries - EUR 2.0 billion (increase by 5.5 times). The share of the EU-28 countries in the Polish agri-food import in 2018 amounted to 69.3% and was higher by 6.6% than in 2004, the share of the EU-15 countries increased to 59.1% (i.e. by 4.8%) and of the EU-13 countries to 10.2% (by 1.8%). In 2018, the balance of trade in agri-food products of Po-

land with the EU-28 countries amounted to EUR 10.4 billion when compared to EUR 8.7 billion in 2015 and EUR 1 billion in 2004, with the EU-15 countries - EUR 7 billion and with the EU-13 countries - EUR 3.5 billion.

A different trend was characteristic of by agri-food trade with other developing and developing countries and with the Commonwealth of Independent States (CIS). Revenues from the export to the aforementioned countries in 2018 amounted to EUR 5.2 billion and were 3.5 times higher than in 2004. In 2018, the CIS countries purchased commodities for EUR 1.3 billion, i.e. for the amount nearly twice higher than in

2004, but by 40% less than in 2013. The value of import from non-EU countries increased in 2018 to EUR 6.1 billion, i.e. more than 3.5 times. The share of these countries in the Polish agri-food

import decreased by 6.6%, to 30.6% in the years 2004-2018. The share of the CIS countries increased in the analysed period by 2.5% to 4.6% (Figure 3).

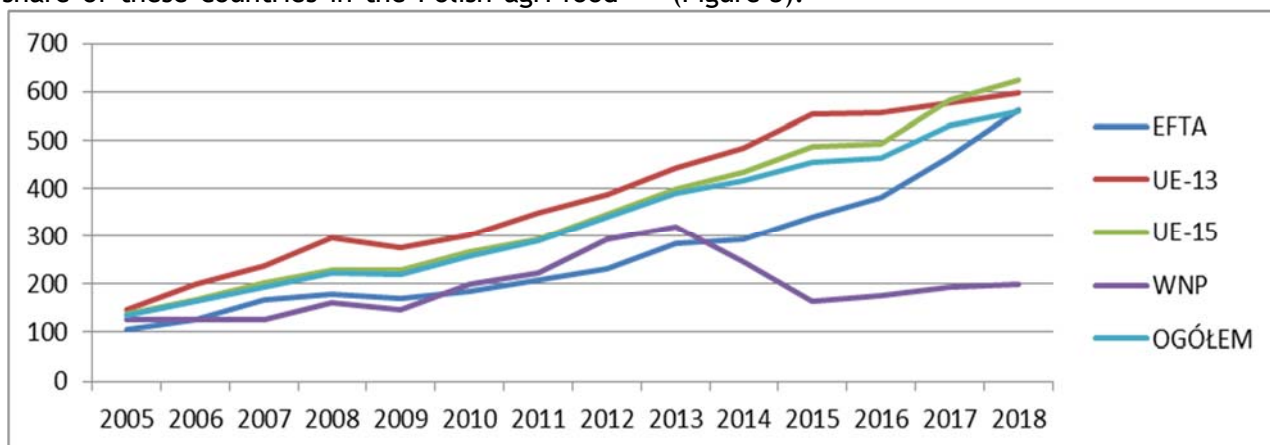

Figure 3. Growth rate of export of agri-food products in the years 2004-2018 (2004 = 100)

Source: Own study based on the unpublished data from the MF.

For many years, the most important customer of agri-food products from Poland has been **Germany**. In 2018, revenues from exporting these products to the German market amounted to EUR 7.0 billion which represented 24% of the Polish agri-food export. In the years 2004-2018, the value of food export from Poland to Germany increased more than four times, at an average annual growth rate of about 13%. The largest revenues were achieved from selling fish and fish products, including mainly smoked fish (15.2% of the export value), tobacco products (9.2%), poultry meat and offal (7.9%), bread, confectionery and cakes (5.1%), chocolate and chocolate products (4.2%) and milk and cream (3.6%). The second important customer of Polish food products in 2018, with the share of 9.2% in the total agri-food export of Poland was the **United Kingdom** which imported food for EUR 2.7 billion. Revenues from exporting to that country increased in the years 2004-2018 nearly eight times, with an average growth rate of 17% a year. The British purchased in Poland mainly: meat products (15.5% of the export value), poultrymeat and offal (11.7%), chocolate products (10.3%), tobacco products (7.0%), as well as bread and confectionery bread (5.9%). The third position, among the major customers of food from Poland, was occupied by the **Netherlands**, which in 2018 spent on purchasing food in Po-

land almost EUR 2.0 billion (6.7% of the value of agri-food export from Poland), i.e. more than five times more than in 2004. What was mainly exported there were tobacco products (21.6% of the export value), poultrymeat and offal (9.6%), chocolate products (5.3%) and beef (4.0%). Further positions, according to the export value of agri-food products, were occupied by the following countries: Italy and France - EUR 1.6 billion each (5.3% share in the export value) and nearly a five-fold increase compared to 2004, then the Czech Republic - EUR 1.5 billion (5.1%) with a five-fold increase and Belgium (2.6%), Hungary (2.6%) and Romania (2.6%), as well as Spain (2.5%), where the most significant increase was recorded in the analysed period (more than 8.5 times) to EUR 0.7 billion (Figure 4).

Commodity structure of foreign trade in agri-food products

For many years, the commodity structure of Polish foreign trade in agri-food products (in value terms) has been dominated by food products. Therefore, the results of trade in these products determine the value of the surplus of trade in agri-food products. In 2018, revenues from their sale accounted for about 86% of the total agri-food export, when compared to 82.8% in 2015. The share of processed products in the agri-food import was also relatively large, but clearly lower than in the export and amounted to about 65%.

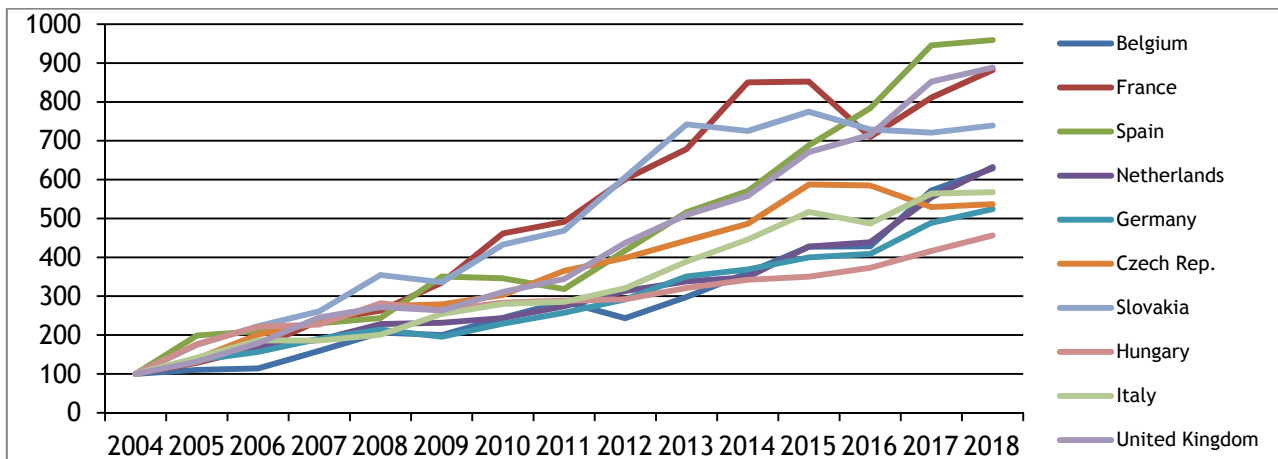

Figure 4. Growth rate of export of agri-food products to the largest customers of food from Poland in the years (2004 = 100)

Source: Own study based on the unpublished data from the MF.

In the commodity structure of the Polish agri-food export in 2018 (Figure 5) there were no major changes compared to previous years. Dominant are products of plant origin whose share in the value of the agri-food export amounted to 52%, when compared to 55% in 2004. Most important in this group in 2018 were: tobacco and tobacco products (11.6%), sugar and products (8.1%), cereals and pro-

ducts (6.9%) and fruits and products (6.1%). The share of products of animal origin in the agri-food export in 2018 was 41%, and was higher than in 2004 by 3%. The main item in the export structure of animal products was meat and its products (23% of the agri-food export value). Of great importance in the Polish agri-food export were also milk products (7.5%) and fish and fish products (7.0%).

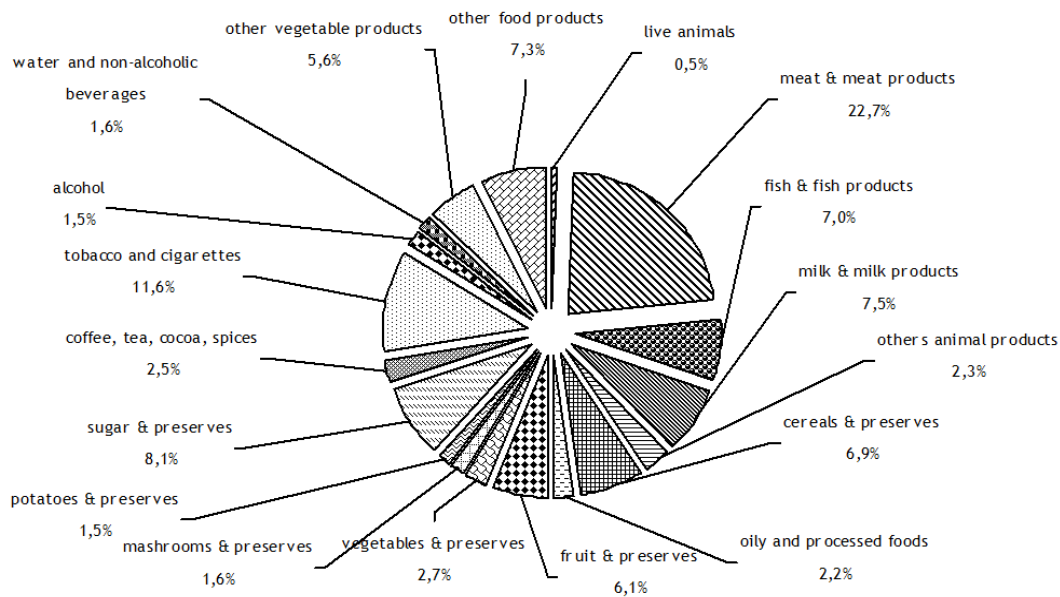

Figure 5. Commodity structure of the Polish agri-food export in 2018 (in value terms) in %

Source: Own study based on: Foreign trade in agri-food products. Condition and prospects, No 48, „Market Analyses”, 2018, IAFE-NRI, NASC, MARD, Warsaw.

Despite many restrictions in trade in pork (*inter alia*, ASF and the Russian embargo in 2014), the export value of animal products increased six times in the years 2004-2018, to almost EUR 12.0 billion. The export of most groups of animal products increased, including mostly meat and its products (more than 8.5

times), fish and fish products (nearly six times), and milk products (four times). On the other hand, the export of live animals decreased by about 40%.

Revenues from the export of plant products in 2018 were lower than the year before by 1.5% and amounted to approx. EUR 15 billion,

while compared with 2004 they increased more than five times. The largest increase in the years 2004-2018 was recorded in the export value of tobacco products and cigarettes (24 times), sugar and products (almost 12.5 times), cereals and cereal products (6 times) and coffee, tea, cocoa and spices (2 times).

In 2018, the largest share in the export value of agri-food products was held by tobacco products (9.8%), from sale of which

revenues amounting to EUR 2.9 billion were achieved. The export of poultry meat and offal, in the case of which Poland is the largest producer in the EU, accounted for 8% of the agri-food export value and revenues from sale amounted to EUR 2.4 billion. An important export product of Poland are also chocolate and bakery products (about 5% each), as well as beef (4%) and pork (3%) (Table).

Table. Exports of agri-food products from Poland in 2018 by value

Specification	Value [EUR mln]	Share in the value of exports (%)
Agri-food products - in total	29 336,2	100,0
Tobacco products (CN code 2402)	2 876,6	9,8
Meat and edible offal of poultry (0207)	2 359,2	8,0
Bread, pastry, cakes (1905)	1 481,5	5,1
Chocolate and other products containing cocoa (1806)	1472,0	5,0
Fresh or chilled beef (0201)	1136,6	3,9
Food for farm animals and domestic animals (2309)	969,8	3,3
Food preparations (2106)	968,8	3,3
Pork meat, fresh, chilled or frozen (0203)	868,9	3,0
Meat preparations (1602)	830,7	2,8
Cheese and curd (0406)	784,5	2,7
Fish, dried, salted or in brine; smoked fish (0305)	779,7	2,7
Fish fillets and other fish meat (0304)	686,1	2,3
Fruit juices (2009)	591,6	2,0
Fish products; caviar (1604)	545,3	1,9
Malt extract (1901)	501,6	1,7
Frozen fruit (0811)	475,8	1,6
Waters, including mineral and aerated waters (2202)	450,7	1,5
Other fresh or chilled vegetables (0709)	429,4	1,5
Milk and cream (0401)	396,8	1,4
Apples, pears and quinces, fresh (0808)	344,5	1,2

Source: Own study based on the unpublished data from the MF.

Conclusions. Very good results of foreign trade in agri-food products and the improvement in the competitiveness indicators prove the high international competitiveness of the Polish agri-food sector. Progress achieved in this area during the Polish membership in the EU, i.e. strengthening the position of Polish food business operators in the EU market was mainly due to economic conditions such as free trade within the EU and the development of the global market.

The rapid growth in the agri-food export and the significant improvement in the trade balance are certainly a huge success of the

References

1. Foreign trade in agri-food products. Condition and prospects, No 48, „Market Analyses”, 2018, IAFE-NRI, NASC, MARD, Warsaw. P. 11.
2. Misala J. International trade and global economy. *Theory and mechanisms of functioning*, SGH Warsaw School of Economics. Warsaw, 2005. P. 69.
3. Pawlak K., Poczta W. International agricultural trade, theories, competitiveness, development scenarios. *Polish Economic Publishers*. Warsaw, 2011. Pp. 17-19.

Polish food economy, but Poland's position in the EU market is weaker than it results from the production potential of this economic sector. Although Poland occupies the third position among 10 countries with a positive trade balance, it has only the 5.5% share in export to other Member States and outside the EU.

The increase in the position of Polish food producers would not have been possible if they had not achieved competitive advantages over producers from other EU countries, i.e. if they had not offered better and cheaper products to EU consumers than competitors.

References

1. Foreign trade in agri-food products. (2018). *Condition and prospects*, 48, „Market Analyses”. Warsaw: IAFE-NRI, NASC, MARD [In English].
2. Misala, J. (2005). *International trade and global economy. Theory and mechanisms of functioning*, SGH Warsaw School of Economics. Warsaw [In English].
3. Pawlak, K. & Poczta, W. (2011). International agricultural trade, theories, competitiveness, development scenarios. *Polish Economic Publishers*, pp. 17-19 [In English].

4. Rymarczyk J. International economic relations. *Polish Economic Publishers*. Warsaw, 2006. P. 58.

5. Samuelson P. A., Nordhaus W. D. *Economics*. PWN, Warsaw, 2004.

6. Świerkocki J. Outline of international economics. *Polish Economic Publishers*. Warsaw, 2011. Pp. 20-21.

7. Szczepaniak I. (ed.), Monitoring and assessment of the competitiveness of Polish food producers [4] Competitive position, Multi-Annual Programme series 2011-2014, No 74, IAFE-NRI, Warsaw 2013. Pp. 44-45.

8. Tereszczuk M. Trade in the light of the theory of foreign trade. *Restructuring companies and economies in the conditions of the development of global markets*. Kraków University of Economics. Kraków, 2013. Pp. 25-27.

4. Rymarczyk, J. (2006). International economic relations. *Polish Economic Publishers*, p. 58 [In English].

5. Samuelson, P.A. & Nordhaus, W.D. (2004). *Economics*. Warsaw: PWN [In English].

6. Świerkocki, J. (2011). Outline of international economics. *Polish Economic Publishers*, pp. 20-21 [In English].

7. Szczepaniak, I. (Ed.) (2013). Monitoring and assessment of the competitiveness of Polish food producers. *Competitive position, Multi-Annual Programme series 2011-2014, 74*, pp. 44-45 [In English].

8. Tereszczuk, M. (2013). *Trade in the light of the theory of foreign trade. Restructuring companies and economies in the conditions of the development of global markets*. Kraków: University of Economics [In English].

Терещук М. Польська продовольча продукція на міжнародних ринках

Мета статті - висвітлити позиції продовольчої продукції Польщі на міжнародних ринках у 2004-2018 рр. у порівнянні з країнами ЄС.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано такі методи: абстрактний та логічний, системного аналізу з використанням математичної методології, індукції та дедукції.

Результати дослідження. Зі вступом Польщі до ЄС виробники продовольства цієї країни отримали вільний доступ до розвинутого європейського ринку, який висуває високі вимоги до агропродовольчих ринків у світі. Експорт польської продовольчої продукції став важливим каналом управління надлишками продуктів харчування і вагомим джерелом доходу для національної харчової промисловості. Частка експорту агропродовольчих товарів у польському експорті у 2018 р. становила 13,3%, імпорту - 8,7%. Іншим показником, що характеризує агропродовольчий сектор економіки, є частка вартості експорту у вартості продукції, яка в 2018 р. становила понад 40% порівняно з 13,7% до вступу в ЄС. За період членства Польщі в Європейському Союзі вартість експорту агропродовольчих товарів зросла більш ніж у п'ять разів - до майже 30 млрд євро, а імпорту - в чотири рази, до майже 20 млрд євро, торговельний баланс збільшився в одинадцять разів - до 9,6 млрд євро. Такий стрімкий розвиток зовнішньої торгівлі, безперечно, є результатом вступу Польщі до ЄС та скасування обмежень на торгівлю з іншими державами-членами, що дозволило виявити порівняльні переваги польських виробників продуктів харчування.

Елементи наукової новизни. Наукова новизна полягає у виявленні особливостей розвитку зовнішньої торгівлі продовольчими товарами в умовах інтеграції та глобалізації європейської економіки.

Практична значущість. Результати досліджень можуть бути використані продовольчим сектором, операторами та сільськогосподарськими підприємствами ЄС та України. Табл.: 1. Рис.: 5. Бібліогр.: 8.

Ключові слова: продовольство; зовнішня торгівля; експорт; зовнішні ринки; Польща; ЄС.

Терещук Мирослава - асистент відділу економіки харчової промисловості, Інститут економіки сільського господарства та продовольства - Державний дослідницький інститут (Польща, м. Варшава, вул. Свентокшиська, 20)
E-mail: m.tereszczuk@ierigz.waw.pl

Терещук М. Польская продовольственная продукция на международных рынках

Цель статьи - высветить позиции продовольственной продукции Польши на международных рынках в 2004-2018 гг. по сравнению со странами ЕС.

Методика исследования. В процессе исследования были использованы такие методы: абстрактный и логический, системного анализа с использованием математической методологии, индукции и дедукции.

Результаты исследования. При вступлении Польши в ЕС производители продовольствия этой страны получили свободный доступ к развитому европейскому рынку, который выдвигает высокие требования к агропродовольственным рынкам в мире. Экспорт польской продовольственной продукции стал важным каналом управления излишками продуктов питания и важным источником дохода для национальной пищевой промышленности. Доля экспорта агропродовольственных товаров в польском экспорте в 2018 г. составляла 13,3%, импорта - 8,7%. Другим показателем, характеризующим агропродовольственный сектор экономики, является доля стоимости экспорта в стоимости продукции, которая в 2018 г. составляла более 40% в сравнении с 13,7% до вступления в ЕС. За период членства в Европейском Союзе стоимость экспорта агропродовольственных товаров возросла более чем в пять раз - до почти 30 млрд евро, а импорта - в четыре раза, до почти 20 млрд евро, торговый баланс увеличился в одинадцать раз - до 9,6 млрд евро. Такое стремительное развитие внешней торговли, несомненно, является результатом вступления Польши в ЕС и отмены ограничений на торговлю с другими государствами-членами, что позволило выявить сравнительные преимущества польских производителей продуктов питания.

Элементы научной новизны. Научная новизна заключается в выявлении особенностей развития внешней торговли продовольственными товарами в условиях интеграции и глобализации европейской экономики.

Практическая значимость. Результаты исследований могут быть использованы продовольственным сектором, операторами и сельскохозяйственными предприятиями ЕС и Украины. Табл.: 1. Илл.: 5. Библиогр.: 8.

Ключевые слова: продовольствие; внешняя торговля; экспорт; внешние рынки; Польша; ЕС.

Терещук Мирослава - асистент отдела экономики пищевой промышленности, Институт экономики сельского хозяйства и продовольствия - Государственный исследовательский институт (Польша, г. Варшава, ул. Свентокшиска, 20)
E-mail: m.tereszczuk@ierigz.waw.pl

The article has been received 04.04.2019

Revision: 15.04.2019

Бібліографічний опис для цитування:

Mirosława Tereszczuk. The polish food products on the foreign markets. *Економіка АПК*. 2019. № 4. С. 89 – 96.

* * *

UDC 332.021.8:631.155.13(477)

JEL Classification: Q11, Q18

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201904097>

*E.K. BUKIN, post-graduate student**

Partial-equilibrium analysis of the Ukrainian sugar policy

The purpose of the article is to analyse the effect of Ukrainian sugar production policy on market equilibrium and understand how enforcement instruments of the production quota (A) affect sugar market and the industry.

Research methods. We based our work on the partial-equilibrium approach of sugar supply and demand along with the elements of the welfare analysis. Using this methodology, we can understand how sugar market reaches equilibrium price and how exactly policy enforcement instruments affect it.

Research results. We conclude that current sugar production quota in Ukraine is distributed on a non-competitive basis causing high domestic prices and largely negative effect on the sugar market and industry development. As efficient and competitive producers get access to low quota volumes, market setup provides little incentive to invest and improve competitiveness remaining sugar production at the level near sufficient for the domestic demand.

Elements of scientific novelty. The research contributes to the literature on the partial-equilibrium analysis of agricultural policy instruments such as production quota. Novelty lies in the fact that Ukrainian case of the flexible production quota has never been described before and we propose a mechanism of explaining market effects of such agricultural policy.

Practical significance. We suggest and justify alternative policies such as properly enforced production quota, tradable production quota and full liberalisation and discuss their implication for the market and industry. We demonstrate analytically that all three alternatives have a positive effect on the total welfare, lowering the price and increasing the production volumes. Tabl.: 1. Figs.: 5. Refs.: 26.

Keywords: partial-equilibrium analysis; sugar policy; Ukraine; production quota; welfare analysis; sugar import.

Bukin Eduard Kostiantynovych - post-graduate student of the department of economic cybernetics, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (15, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: edwardbukin@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1003-1260>

Scientific problem. Sugar is the second most important source of energy and accounts for 14.1% of the daily calorie intake of an average Ukrainian [1]. Specific climatic condition allows to grow sugar beet at the industrial scale and produce sugar out of sugar beets. Up to 192 refineries operated in 19 out of 25 regions of Ukraine between 1970-1990 yielding in 5 million tons of sugar per year. With the structural shifts after USSR's decay, sugar production volume declined to a 2013-2018 average of 1.5 million tons [2] and up to 40 operating refineries. From a major sugar exporter, sending up to 3.5 million tons of sugar per year, Ukraine became a net importer of sugar. Sugar industry became technologically outdated and inefficient, failing to meet international quality standards, demon-

strating low processing capacities and inferior energy use [3]. Open markets made it sensitive to economic fluctuations, vulnerable to the political agenda [4, 5] and investors rarely found this industry attractive [6].

Aiming at ensuring food security and improving competitiveness of the sugar industry, Ukrainian Government implemented sugar production quota policy and sugar import tariffs supported by restrictive quota and license in 1999 (starting from 2000th marketing year). Initially, sugar policy was a simplified pre-2000 EU sugar policy, where government gained an autocratic right to control the sector [7]. Slight change to the sugar trade policy was made in 2006 during negotiations of the WTO accession, where tariffs and restrictive quotas were modified to the Tariff-Rate Quota (TRQ). Currently, Ukrainian sugar policy consists of the following instruments:

- Sugar production quota (A), limiting production for domestic market;

* Scientific supervisor - A.V. Skrypyk, doctor of economic sciences, professor.

© E.K. Bukin, 2019

- Minimal prices for sugar beet and sugar produced under quota;
- State interventional buying of sugar;
- 2% TRW on raw sugar up to 260 thousand tone and 50% on above TRQ import,
- 50% tariff on refined sugar import;

In addition, Government implements a number of technical mechanisms restraining sugar industry. Among those are: (1) tolling restriction forbidding import of raw sugar for refining and immediate export; (2) licences on sugar trade and processing operation; (3) semi-official institutional structure of the sugar industry, chaired by the “Association of sugar producers ‘UKRTSUKOR’” [3, 8, 9].

Analysis of recent researches and publications. At the time of the sugar policy adoption, concerns were voiced about potential of such a protective sugar policy measure. Von Cramon-Taubadel [10] argued that production quota system will not address competitiveness of Ukrainian sugar industry and increase price on staple foodstuff. Other authors’ also casted doubts on the optimality of governmental resource allocation through quota [5]. Essential efficiency of the refining industry is a key to improving competitiveness. Currently, refining industry is characterised by short duration of the sugar processing period, low daily processing capacities, inefficient use of energy and low quality of the final product [3]. The only way to improve is in the technical change created by investments. Capital intensification of the sugar production and establishing of the long-term relationship with the beet supplier could drive positive changes in sugar production efficiency [11].

Two decades later, sugar policy yielded in costly sugar produced domestically on outdated equipment and uncompetitive refineries that barely satisfies domestic demand. Allocation of the sugar production quota and administration of the price support do not function properly. Productive year results into lower margins instead of expansion. Volatility and uncertainty of the domestic sugar prices, intrinsically linked to the quota on production, creates an opportunity for sugar substitutes to penetrate domestic market and increase its share [12, 13].

Given that, the purpose of the present paper is to reveal factors causing failure of current sugar policy and show how enforcement mechanism perverts political instruments. To present this, we structure our paper in the fol-

lowing manner. After introduction, we briefly describe policy enforcement mechanisms in section 2. In the section 3, we analyse partial-equilibrium effect of current policy and its alternatives. In section 4, we discuss the implication of the partial-equilibrium analyses and hypothesise main policy alternatives. Section 5 is a conclusive one.

Research results. The key to understanding reasons of failure of the Ukrainian sugar policy is in the enforcement mechanisms used for implementing simple policy instruments. Let us have a detailed look at the most important policy aspects.

Trade policy, while being a theoretically acceptable measure to protect domestic market, yields with rather ambiguous consequences. Ever since 1990th domestic prices remained significantly higher than the World prices of the same quality refined sugar (“REF World Price” line on the Figure 1), however, because the import parity price was lower than domestic price, import kept on occurring (Figure 1). TRQ introduction in 2006 significantly reduced import to below TRQ levels mainly because it leveraged import parity prices for the raw sugar, making it too expensive to import. Domestic prices, however, remained in between raw sugar import parity and the refined sugar world prices, leading to the artificial autarky market regime. In the autarky market, Ukrainian refineries operate in the status quo: free from competition with the world market. Such market conditions neither causing refineries to quit, nor stimulates them to improve competitiveness because they are left only to compete among each other. As a result, consumers are paying for high domestic prices of sugar about 0.5% of the Ukrainian GDP and production remains domestic-market oriented failing to meet quality standards sufficient for export [11, 13, 14].

Besides restricting trade for domestic consumption, government forbids any tolling operations with sugar, which occur when imports of raw sugar is not intended for the domestic market but to be only directly exported. During the tolling operations, sugar refineries are not paying import tariffs, because the final product is not intended for the domestic market. Therefore, tolling operations allow refineries run longer, maintaining lower marginal costs, and consequently improve their competitiveness [8].

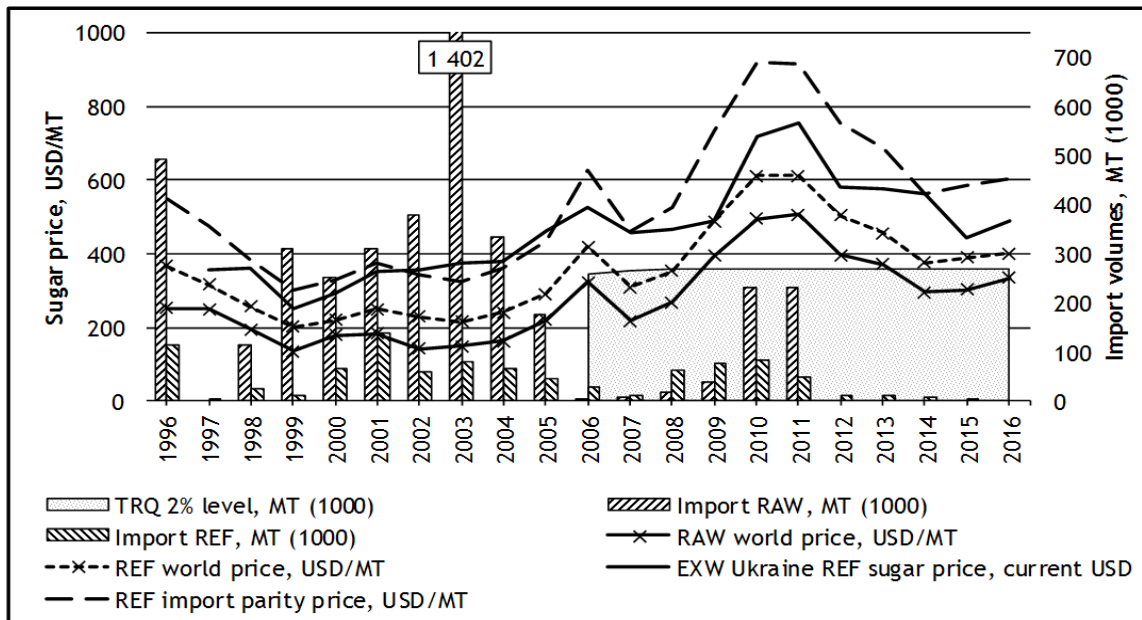

Figure 1. Sugar import volumes and prices

Source: Own calculations based on data from [2].

State interventional buying mechanism aims at ensuring food security and is not designed to assist sugar industry. It affects, however, domestic prices. Unfortunately, this instrument is intransparent. Information on prices, volumes and interventions in sugar market is not disclosed. (Figure 2) illustrates the (de)jure volumes of the interventional buying in different marketing years and prices existed in the same year. Although, it is impossible to distinguish to what extent interventional buying affect the market, secrecy surrounding this policy instrument suggest about possible hidden agenda in this policy instrument.

Minimal prices are implemented, together with the sugar production quota and are rather declarative. The law stipulates that refineries must not sell sugar at the price below minimal as well as refineries must not pay for beets prices lower than the minimal. In addition, there are penalties for violating this rule. However, Government has never applied any penalties to the refineries, since the implementation of the policy. Given that up to 85% of beet is purchased in an exchange for refined sugar instead of cash [15], it is likely that the minimal prices instrument is not enforced at all and has only a declarative nature.

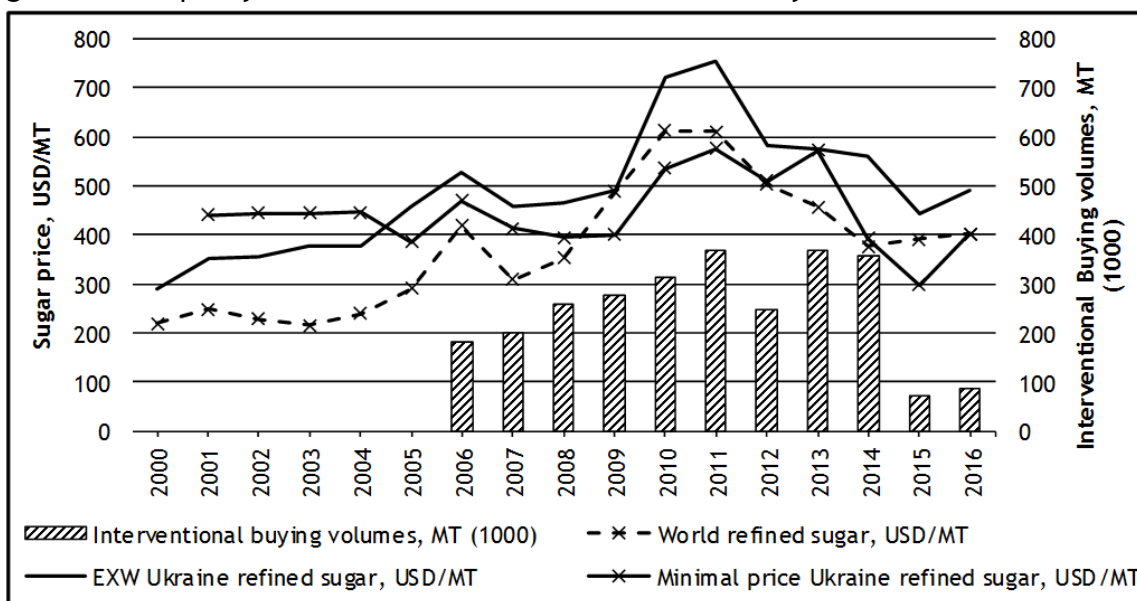

Figure 2. Interventonal buying of sugar and domestic prices

Source: Own calculations based on data from [2].

Production quota (A) is a refinery specific untradeable quota, which limits beet sugar production intended for the domestic market, without restricting sugar production from imported raw sugar [7]. Annually, policymakers decide on the volume of the quota (A) distribution between refineries, selecting them on ‘a competitive basis’ [16].

Competitive basis of quota allocation is a key here. Due to the lack of transparency of the quota distribution procedure, researches hypothesise that criterion for quota distribution between refineries could be in contracted beets areas per region and the regional tendency towards vertical integration [11, 14].

Table 1 shows the dynamics of sugar quota (A) distribution over time in Ukraine. In the table, “Initial quota” stands for the amount of sugar under quota (A) distributed among refineries at the beginning of the marketing year. “Final quota” indicates amount of quota (A) designated in the end of the marketing year. From the “Number of revisions” we can see how many times per year volumes of quota (A) were revised and their distribution was

changed. In 2000-2016, Government revised production quota at least once a year, changing it in the middle or in the end of the production season and simply making it flexible.

As more comprehensive studies suggests [15], annual revision of quota is made not only for adjusting country level of quota (A), but also for re-distributing quota (A) between refineries to the actual levels of sugar production. Ukrainian Government adjusts quota (A) volumes in bad and good production seasons always “fitting” quota level to the actual sugar production levels at refineries. Therefore, because every refinery produce exactly that amount of sugar that has been specific and adjusted in quota (A), penalties for under or over-production are never applied to the refineries.

It is clear that in such enforcement, production quota become a solely declarative instrument. It is in fact “flexible” and only granting a right to produce sugar for refineries. Consequently, instead of stimulation and restriction, it become a political instrument of access to the sugar market [15].

Table. Enforcement of the sugar production quota “A”

	Average 2001/10	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Average 2001/15
Number of revisions	2.3	2	2	2	2	2	2	2.2
Initial quota	1797.4	1892	1860	1833	1733	1811	1720	1801
Final quota	1623.1	1546	1860	1833	1528	1811	1682.85	1656
Difference: Final-Initial	-174.3	-346	0	0	-205	0	-37.15	-146
Beet production	1722	1546	2331	2226	1212	1459	2008	1752

Source: Own calculations based on official legislation [15, 17].

On the quota implementation side, mechanisms and procedures used for quota enforcement are purely administrative, what creates grounds for corruption and rent seeking behaviour [18]. Overall, enforcement of sugar production quota at the refineries’ level rises debates and questions quota existence, as such [13]. Government does not utilise capacities of production quota (A), as a mechanism purposed to stimulate competition between producers, therefore, quota “do nothing to change the fundamental lack of competitiveness of the Ukrainian sugar industry” [10].

As government neglects competitiveness in production quota distribution, it eliminates competition from the domestic market, and creates a group of the rent-driven beneficiaries, who constantly receives quota permits [19]. Multiplying the rent of the beneficiaries who have access to quota, minimal prices

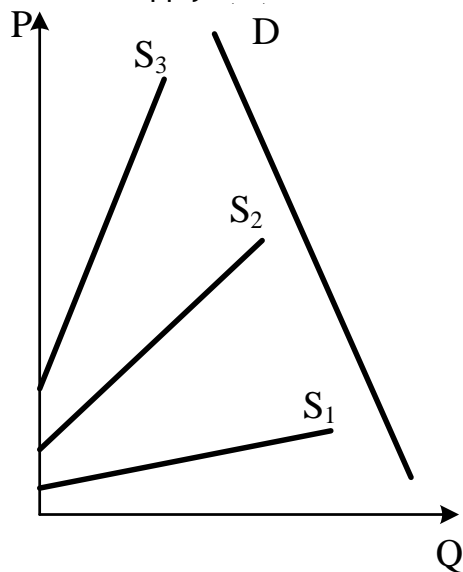
make the sugar policy opaque and costly [20]. Given that quota create rents for those who successfully lobby for it, political economy of sugar quota in Ukraine should be considered and treated carefully.

Partial-equilibrium effect of the production quota

Let us analyse how uncompetitive quota distribution affects equilibrium prices on the market using partial-equilibrium approach and an example of three firms. Each firm has individual supply curve S_1 , S_2 , and S_3 , which correspond to their competitiveness level ($C(S)$) (Figure 3, left side). Firm S_1 is the most competitive as it is capable of supplying more sugar at the lower price, firm S_2 is in the middle and firm S_3 is the least competitive ($C(S_1) > C(S_2) > C(S_3)$). Together, these three firms aim at satisfying domestic demand D .

In the perfect competition and open market, each firm start to produce when price

reaches individual marginal production costs. Therefore, each additional firm contributes to the sugar volume already supplied to the market. Figure 3 (right side), illustrate that only firms with the supply curves S_1 and S_2 will be

supplying Q_1 , and Q_2 volumes of sugar to the market respectively at the equilibrium price Pd_3 and Q_1+Q_2 . Firm with the supply curve S_3 will remain out of market and won't produce at all.

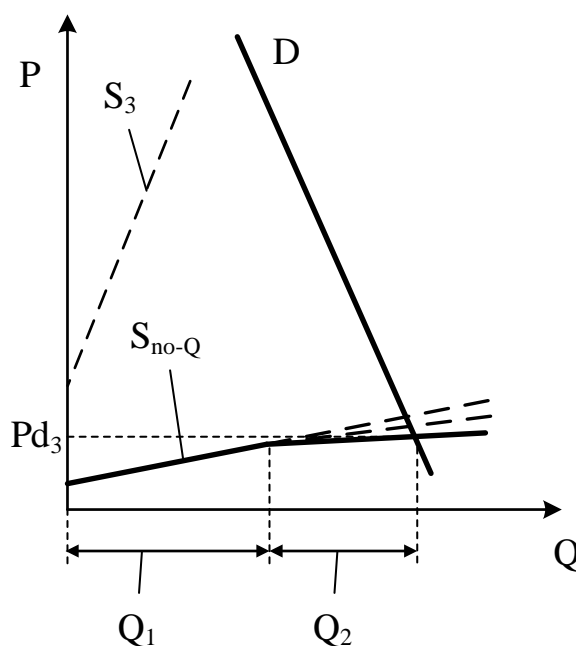

Figure 3. Effect of the properly enforces production quota on the market of three firms

Source: Own development.

Imagine an alternative situation with the same tree producers (S_1 , S_2 , and S_3) acting on the market with the properly enforced production quota (**Quota**) - Figure 4 (A). Government aims at maintaining prices at the reasonable level in order to maintain production of many producers, build sugar refining capacity and stimulate competitiveness improvement on the market. It distributes production quota on a competitive basis; therefore, $Quota = S_{q1} + S_{q2} + S_{q3}$ and $S_{q1} > S_{q2} > S_{q3}$, where S_{q1} , S_{q2} , and S_{q3} are the volumes of the quota allocated to each firm S_1 , S_2 , and S_3 respectively. Here, quota is also allocated to each producer including least competitive firm S_3 , however, quota volume is proportional to the level of competitiveness.

On the Figure 4 (left side), three sugar producers supply sugar accordingly to their quotas, making the aggregated supply function - S_{enf-Q} (bold line). The aggregated supply function S_{no-Q} achieves an equilibrium with the demand function D , when the price is Pd_1 . Proper enforcement of the production quota increases domestic prices compare to the open market and yields into lower level of sugar production.

“Flexible” sugar production quota has a radically different impact on the market equilibrium, Figure 4 (right side). When quota is distributed on a non-competitive basis, we have more quota allocated to the less competitive firms, thus $Quota = S'_{q1} + S'_{q2} + S'_{q3} + S'_{q4}$ when $S'_{q1} < S'_{q2} < S'_{q3} + S'_{q4}$, (S'_{q1} , S'_{q2} and $S'_{q3} + S'_{q4}$ are quotas for firms S_1 , S_2 ; and S_3 respectively). Such uncompetitive quota allocation, has several consequences:

- the firm S_3 utilize only S'_{q3} amount of the allocated quota, decreasing the potential total production of sugar in the country by S'_{q4} .
- the most competitive firm S_1 receives the lowest amount of quota S'_{q1} or amount of quota disproportional to its competitiveness level; although, this firm can produce more for export or in account of the production quota for the next marketing year.
- firm S_2 has high fixed costs, it only starts producing sugar after the firm S_1 utilizes all amount of quota S'_{q1} and the prices increased with the level ΔP compare to the prices gained with the sugar production by the first firm. That slightly increases domestic prices without producing additional sugar.

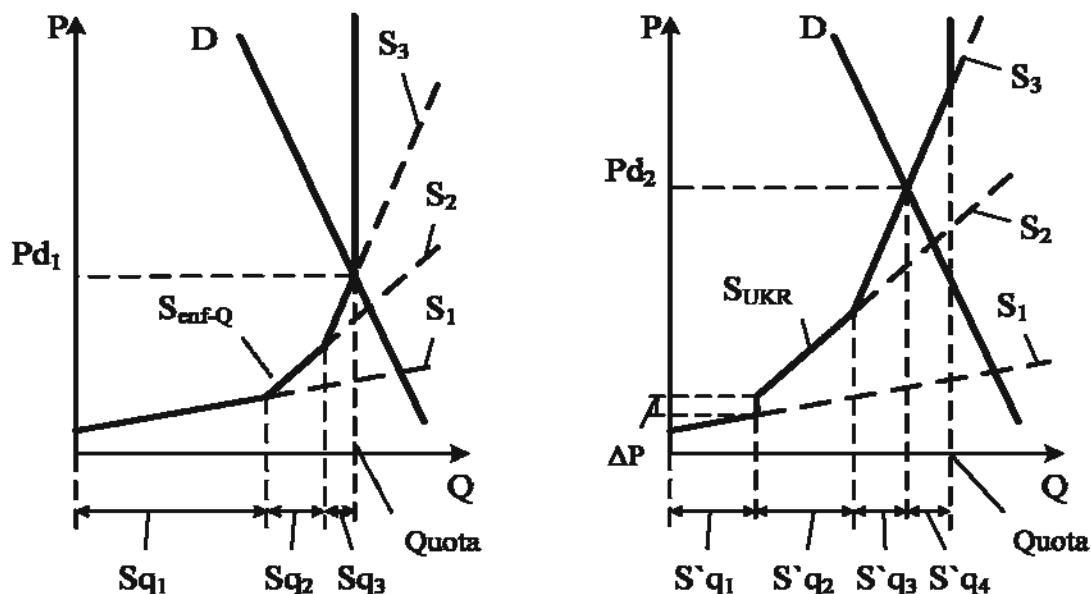

Figure 4. Effect of the production quota enforced in Ukraine on the market of three firms

Source: Left figure is adopted from [21], right figure is own development.

Eventually, market achieves equilibrium price Pd_2 , in the point, where the aggregated supply curve S_{UKR} (bold line) meets the demand D . The equilibrium price on the Ukrainian market Pd_2 becomes significantly higher, than the equilibrium price Pd_1 on the market with the properly enforced quota.

Figure 4 (B) formalises situation observed on the Ukrainian market, where production quota "...forces inefficient refineries to produce sugar; although, it does not make sense either financially (from the factory's point of view) or economically (from the national economy's point of view)" [11]. This analysis also shows that uncompetitively allocated production quota could be an influencing mechanism affecting the domestic price. That is in particularly interesting finding that contributes to the existing so-called "classic factors" widely accepted in Ukrainian literature as influencing domestic prices of Sugar [22, 24].

It is clear that properly enforced quota may create favourable market conditions compare to the flexible quota, decreasing prices to the level Pd_2 from the level Pd_1 , but remaining them still high compare to the open market and high enough to preserve production for all producers and maintain competition on the market. This may still not resolve the problem of the producer's competitiveness and efficiency due unattractive nature of the production quota measure [23]. In order to create actual competition on the sugar market, the quota must be fully abolished.

Discussion

Comparing partial-equilibrium effect of three scenarios, namely market with "flexible" quota - S_{UKR} , with enforced quota - S_{enf-Q} and with no quota - S_{no-Q} , suggests several findings Figure 5. Abolition of the quota leads to the significant production and consumption expansion (Q_{S3}) at the lower equilibrium price. Although, producers loose surplus due to price reduction to Pd_3 , compare to the properly enforced quota and "flexible quota", quota abolition may create competition on the domestic market setting aside some inefficient producers. In theory, establishing tradable quota could lead to similar consequences as full quota liberalization, with the slightly higher domestic prices in between Pd_1 and Pd_3 . This may be unfeasible in the Ukrainian realities as production is concentrated in the hands of the vertically integrated producers and there is no sufficient institutions to manage such policy option.

Finally, enforcement of the flexible production quota is harmful to the industry as it prevents competition and artificially increases prices. As producers have no incentive to improve, the industry does not undergo restructuring process and remains in status quo. Despite having high producers' surplus, overall welfare effect is much lower than that achieved with free market or proper production quota.

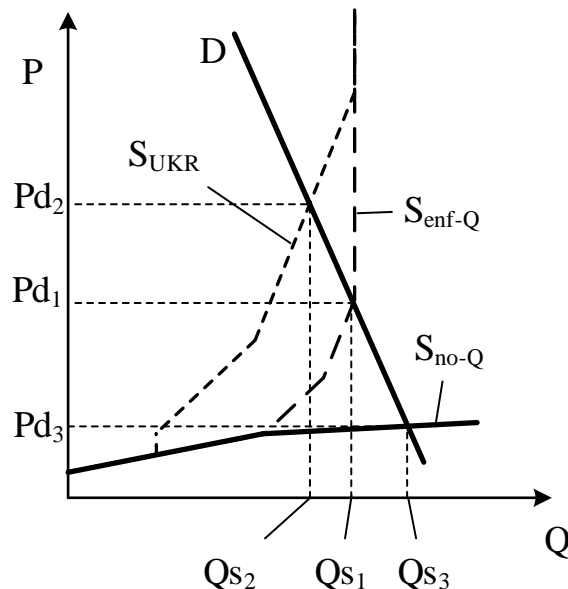

Figure 5. The effect of the quota abolition on the Ukrainian sugar market

Source: Own development.

Policymakers may argue that production quota liberalisation may relax protection of sugar industry from the global market. In fact, it will only force domestic competition and not with the world. The world market will remain separated from the domestic with the import tariffs and TRQ. Another argument against market liberalisation is in low competitiveness of beet against other cash crops. However, this is not the case of Ukraine, where there are regions favourable for beet production. In addition, achieving high yields creates competitive margins of sugar beet compare to other crops [10, 11, 25].

It is important to be aware of possible negative externalities of the quota abolition, which may occur due quitting of some agents from the market. Sugar quota abolition may lead to the shrinking of sugar industry with the loss of job for 23 to 60 thousand employees. Although, such judgments are based on a very rough reasoning, the social aspect of the quota abolition need to be assessed carefully [15, 26].

In order to cope with the potential social externalities, it is important to understand whether it would be more beneficial to redirect public financial allocations from the sugar industry (e.g. from annual interventional buying) to other job-creating sectors (e.g. infrastructure) in the sugar producing regions. Such reallocation of resources, besides creating jobs, may also decrease sugar production costs in the concerned regions, due to the infrastructural improvements [20].

Conclusions. Current sugar production policy in Ukraine is enforced in a perverted way creating unequal opportunity to the producers. In particular, distribution of the production quota occurs on a non-competitive basis acting as market access instrument rather than the distribution mechanism. Absence of competition between producers on the domestic market prevent restructuring of the industry and any improvement in its competitiveness.

Partial-equilibrium analysis shows, that “flexible” production quota negatively affects overall welfare of the industry generating substantial producers’ surplus at the cost of the high prices paid by consumers. Besides, additional indirect mechanisms that restrict sugar industry (tolling restrictions or current institutional structures) have own negative effect, which should be carefully analysed and treated respectively. At the same time, alternative policy choices such as full market liberalisation or proper production quota enforcement may have a significant positive effect on the industry.

Nevertheless, many unobservable uncertainties remain such as social externalities of sugar industry restructuring, unstable political agenda and short planning horizon. Limited political willingness to change current order and improve largely disinterested private investors, delaying technological and competitiveness improvements. This leaves us with the broad field of policy aspects pending on deeper analysis and investigation. Among

those are data-driven quantitative simulation of the possible policy scenarios, deeper investigation of the various policy aspects and mo-

References

1. Food balance sheets. Rome, Italy : Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAOSTAT), 2015. URL : <http://www.fao.org/faostat/en/#data/FBS>.
2. Статистичний щорічник України за 2016 рік. Київ : Державна служба статистики України, 2018. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Матеріали науково-технічної конференції цукровиків України «Бурякоцукрова галузь в умовах національного та світового ринків» -Київ : Національна Асоціація Цукровиків України «УКРЦУКОР» 2015. 267 с.
4. Balmaceda M. M. Explaining the management of energy dependency in Ukraine: possibilities and limits of a domestic-centered perspective. *Mannheimer Zentrum für Europäische Sozialforschung, Untersuchungen des FKKS*. 2004. No. 30. P. 38.
5. Benecke C., Cramon-Taubadel S. von. The present and future profitability of sugar production in Ukraine. *Policies and Agricultural Development in Ukraine* / S. Zorya, S. von Cramon-Taubadel, L. Striewe (eds.). 2001. P. 214-240.
6. Zorya S., Nivjevskiy O. Reforming of sugar market organization in the EU: lesson for Ukraine. *German Advisory Group and Institute for Economic Research and Policy Consulting in Ukraine*. 2005. Vol. U, No. 5. P. 13.
7. Про державне регулювання виробництва та реалізації цукру : Закон України від 17.06.1999 № 758-XIV зі змінами від 16.10.2012 № 5462-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/5462-17>.
8. Raw sugar toll refining - a sensible policy? / O. Nivjevskiy, A. Kuznetsova, S. Kandul, H. Strubenhoff. *Institute for Economic Research and Policy Consulting*. 2005. Vol. AgPP, No. 33. P. 23.
9. Nivjevskiy, O., Strubenhoff, H. Restructuring of the Sugar Sector in Ukraine, Working Paper, IER. 2006. URL : https://www.researchgate.net/publication/282119501_Restructuring_of_the_Sugar_Sector_in_Ukraine.
10. Cramon-Taubadel S. von. The market for sugar in Ukraine: past, present and future. *Ukraine at the Crossroads: Economic Reforms in International Perspective* / A. Siedenberg, L. Hoffman (editors). Heidelberg : Physica-Verlag HD, 1999. P. 117-130.
11. Strubenhoff H., Movchan V., Burakovskiy I. Restructuring of the sugar sector in Ukraine. *Agriculture, Bioenergy and Food Policy in Ukraine Analyses, Conclusions and Recommendations* / H. Strubenhoff, O. Nivjevskiy. Kiev : Institute for Economic Research and Policy Consulting, 2009. P. 186-231.
12. The agri-food sector in Ukraine: current situation and market outlook until 2025: extension of the agmemod model towards Ukraine / M. Van Leeuwen, P. Salamon, T. Fellmann [et al.]. 2012. URL : https://www.researchgate.net/publication/266912255_The_agri-food_sector_in_Ukraine_Current_situation_and_market_outlook_until_2025.
13. Yarmak A., Prihodko D. Ukraine: sugare sector review report. No. 11. Rome : Food and Agriculture Organization, 2013. URL : <http://www.fao.org/3/i3472e/i3472e.pdf>.
14. Striewe L. Who gains and loses-import tariffs and tariff rate quotas for sugar and grain in Ukraine. *Policies and Agricultural Development in Ukraine* / S. Zorya, S. von Cramon-Taubadel, L. Striewe. Aachen : Shaker Verlag, 2001. P. 134-156.
15. Bukin E. Improving competitiveness of the Ukrainian sugar industry: economic instability and policy implications. Humboldt University of Berlin, 2015.
16. Cabinet of Ministry of Ukraine "About some issues of sugar production and supply regulation in Ukraine", order of the cmu no 868 from 02.06.2000 / Cabinet of Ministry of Ukraine. – Cabinet of Ministry of Ukraine, 2000. – 868 p.

dalities as well as numeric evaluation of the welfare gains and losses caused by the political alternatives.

References

1. *Food balance sheets* (2015). Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAOSTAT). Retrieved from: <http://www.fao.org/faostat/en/#data/FBS> [In English].
2. *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2016 rik* [Statistical yearbook of Ukraine for 2016]. (2018). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
3. *Natsionalna asotsiatsiia tsukrovirobnykiv Ukrainy* [National sugar producers association of Ukraine]. (2015). Kyiv: Materialy naukovo-tekhnichnoi konferentsii tsukrovikiv Ukrainy [In Ukrainian].
4. Balmaceda, M.M. (2004). Explaining the management of energy dependency in Ukraine: possibilities and limits of a domestic-centred perspective. *Mannheimer Zentrum für Europäische Sozialforschung, Untersuchungen des FKKS*, 30, p. 38 [In English].
5. Benecke, C. & Cramon-Taubadel, S.von (2001). The present and future profitability of sugar production in Ukraine. *Policies and Agricultural Development in Ukraine*. S. Zorya, S. von Cramon-Taubadel, & L. Striewe (Eds.). (pp. 214-240) [In English].
6. Zorya, S. & Nivjevskiy, O. (2005). Reforming of sugar market organization in the EU: lesson for Ukraine. *German Advisory Group and Institute for Economic Research and Policy Consulting in Ukraine*, Vol. U, No. 5, p. 13 [In English].
7. Pro derzhavne rehuliuвання vyrobnytstva ta realizatsii tsukru : Zakon Ukrainy vid 17.06.1999 № 758-KhIV zi zminamy vid 16.10.2012 № 5462-VI [On state regulation of sugar production and sale: Law of Ukraine dated 17.07.1999, No. 758-XIV, as amended on 16.10.2012, No. 5462-VI]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/5462-17> [In Ukrainian].
8. Nivjevskiy, O., Kuznetsova, A., Kandul, S., & Strubenhoff, H. (2005). Raw sugar toll refining - a sensible policy? *Institute for Economic Research and Policy Consulting*, Vol. AgPP, No. 33, p. 23 [In English].
9. Nivjevskiy, O., Strubenhoff, H. (2006). Restructuring of the Sugar Sector in Ukraine, Working Paper, IER. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/282119501_Restructuring_of_the_Sugar_Sector_in_Ukraine [In Ukrainian].
10. Cramon-Taubadel, S.von. (1999). The market for sugar in Ukraine: past, present and future. *Ukraine at the Crossroads: Economic Reforms in International Perspective*. A. Siedenberg & L. Hoffman (Eds.). (pp. 117-130). Heidelberg: Physica-Verlag HD [In English].
11. Strubenhoff, H., Movchan, V., & Burakovskiy, I. (2009). Restructuring of the sugar sector in Ukraine. *Agriculture, Bioenergy and Food Policy in Ukraine Analyses, Conclusions and Recommendations*. (pp. 186-231). Kyiv: Institute for Economic Research and Policy Consulting [In English].
12. Leeuwen, M.van, Salamon, P., Fellmann, T., et al. (2012). The agri-food sector in Ukraine: current situation and market outlook until 2025: extension of the agmemod model towards Ukraine. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/266912255_The_agri-food_sector_in_Ukraine_Current_situation_and_market_outlook_until_2025 [In English].
13. Yarmak, A. & Prihodko, D. (2013). *Ukraine: sugar sector review report. No. 11*. Rome: Food and Agriculture Organization. Retrieved from: <http://www.fao.org/3/i3472e/i3472e.pdf> [In English].
14. Striewe, L. (2001). Who gains and loses-import tariffs and tariff rate quotas for sugar and grain in Ukraine. *Policies and Agricultural Development in Ukraine*. (pp. 134-156). Aachen: Shaker Verlag [In English].
15. Bukin, E. (2015). *Improving competitiveness of the Ukrainian sugar industry: economic instability and policy implications*. Humboldt University of Berlin [In English].

17. Про розподіл між суб'єктами господарювання обсягів виробництва та поставки цукру квоти "А" на внутрішній ринок у період з 01 вересня 2017 року до 01 вересня 2018 року : Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 14.03.2017 № 130. URL : http://minagro.gov.ua/organic_ministry?nid=23665.

18. Achieving Ukraine's agricultural potential stimulating agricultural growth and improving rural life. *The World Bank, OECD*. Paris and Washington, DC : The World Bank and OECD, 2004.

19. Kuhn A., Demyanenko S. Agricultural policy versus rural policy: core tasks and joint responsibility. *Ukrainian Agriculture - Crisis and Recovery* / S. von Cramon-Taubadel, S. Demyanenko, A. Kuhn. Aachen : Shaker Verlag, 2004. P. 70-77.

20. Kuhn A., Nivjevskiy O. An ex-ante analysis of a minimum price system in Ukraine. *IER Working Paper No. 31*, Kiev, March 2005.

21. Nolte S., Buysse J., Van Huylenbroeck G. Abolition of the eu sugar quotas: what's at stake? *International Sugar Journal*. 2012. Vol. 114, No. 1359. P. 146-155.

22. Пархоменко Л. М. Виробництво цукру в Україні: стан, проблеми та шляхи їх вирішення. *Економіка та управління АПК*. 2012. No. 8. P. 74-78.

23. Mahler P. Efficiency losses as a result of insufficient structural adjustments due to the ec sugar regime: the case of Germany. *European Review of Agricultural Economics*. 1994. Vol. 21, No. 2. P. 199-218.

24. Стасіневич С. А. Механізм державного цінового регулювання в цукробуряковому комплексі України. *Бізнесінформ*. 2013. No. 5. P. 172-177.

25. Скрипник А. В., Жемойда О. В., Букін Е. К. Аналіз ефективності виробництва пшениці за методом Data Envelopment Analysis (DEA). *Економіка АПК*. 2017. № 1. С. 15-24.

26. Sustainable development facets: farmland market demand estimation / A. V. Skrypnyk, V. A. Tkachuk, V. M. Andruschenko, E. Bukin. *Journal of Security and Sustainability Issues*. 2018. Vol. 7. No. 3. URL : <https://jssidoi.org/jssipapers/papers/journal/27>.

16. On some issues of sugar production and supply regulation in Ukraine: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 02.06.2000, No. 868. *Cabinet of Ministers of Ukraine* [In English].

17. Pro rozpodil mizh subiektamy hospodariuvannia obsiahiv vyrobnytstva ta postavy tsukru kvoty "A" na vnutrishnii rynek u period z 01 veresnia 2017 roku do 01 veresnia 2018 roku : Nakaz Ministerstva ahraanoi polityky ta prodovolstva Ukrainy vid 14.03.2017 № 130 [On division between economic entities of a volume of production and delivery of sugar of the quota "A" to the domestic market in the period between 1 September 2017 and 1 September 2018: Order of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine dated 14.03.2017, No. 130]. Retrieved from: http://minagro.gov.ua/organic_ministry?nid=23665 [In Ukrainian].

18. Achieving Ukraine's agricultural potential stimulating agricultural growth and improving rural life. (2004). The World Bank, OECD. Paris and Washington: The World Bank and OECD [In English].

19. Kuhn, A. & Demyanenko, S. (2004). Agricultural policy versus rural policy: core tasks and joint responsibility. *Ukrainian Agriculture - Crisis and Recovery*. (pp. 70-77). Aachen: Shaker Verlag [In English].

20. Kuhn, A. & Nivjevskiy, O. (2005). An ex-ante analysis of a minimum price system in Ukraine. *IER Working Paper, 31* [In English].

21. Nolte, S., Buysse, J., & Huylenbroeck, G. van (2012). Abolition of the EU sugar quotas: what's at stake? *International Sugar Journal*, Vol. 114, No. 1359, pp. 146-155 [In English].

22. Parkhomenko, L.M. (2012). Vyrobnystvo tsukru v Ukraini: stan, problemy ta shliakhy yikh vyrishennia [Production of sugar in Ukraine: state, problems and ways of their solution]. *Ekonomika ta upravlinnia APK*, 8, pp. 74-78 [In Ukrainian].

23. Mahler, P. (1994). Efficiency losses as a result of insufficient structural adjustments due to the EU sugar regime: the case of Germany. *European Review of Agricultural Economics*, Vol. 21, No. 2, pp. 199-218 [In English].

24. Stasinevych, S.A. (2013). Mekhanizm derzhavnoho tsinovoho rehuliuвання v tsukroburiakovomu kompleksі Ukrainy [Mechanism of state price regulation in the sugar-beet complex of Ukraine]. *Biznesinform*, 5, pp. 172-177 [In Ukrainian].

25. Skrypnyk, A.V., Zhemoida, O.V., & Bukin, E.K. (2017). Analiz efektyvnosti vyrobnystva pshenytsi za metodom Data Envelopment Analysis (DEA) [Efficiency analysis of wheat production using the Data Envelopment Analysis (DEA) method]. *Ekonomika APK*, 1, pp. 15-24 [In Ukrainian].

26. Skrypnyk, A.V., Tkachuk, V.A., Andruschenko, V.M., & Bukin, E. (2018). Sustainable development facets: farmland market demand estimation. *Journal of Security and Sustainability Issues*, Vol. 7, No. 3. Retrieved from: <https://jssidoi.org/jssipapers/papers/journal/27> [In English].

Букін Е.К. Аналіз часткової рівноваги політики виробництва цукру в Україні

Мета статті - проаналізувати вплив аграрної політики в цукровій галузі України на ринкову рівновагу попиту і пропозиції, дослідити механізм впровадження виробничої квоти (А) на рафінований цукор та його ефективність щодо ринкової рівноваги.

Методика дослідження. У дослідженні використано методи аналізу часткової рівноваги попиту і пропозиції на ринку цукру та елементи аналізу добробуту. За допомогою цього можна зрозуміти, яким чином досягається рівноважна ціна на внутрішньому ринку та як механізми впровадження аграрної політики впливають на неї.

Результати дослідження. Розкрито, яким чином виробнича квота (А) розподіляється між цукровиробниками на неконкурентних засадах, внаслідок чого штучно завищуються ціни на внутрішньому ринку, що негативно впливає на ринкову конкуренцію. Враховуючи, що ефективні та конкурентні виробники отримують відносно невеликі обсяги цукрової квоти, поточна політика негативно впливає на інвестиційну привабливість галузі, що не сприяє розвитку її конкурентності. Як наслідок, обсяги цукрового виробництва залишаються на рівні нестабільного забезпечення внутрішнього попиту.

Елементи наукової новизни. Напрацьований матеріал є внеском в інформаційний доробок щодо використання методів часткової рівноваги для аналізу виробничої квоти. Адже випадок впровадження неповноцінної або гнучкої виробничої квоти ще не розглядався у науковій літературі, а тут формалізуються механізми взаємодії виробників і державного регулятора в умовах такої аграрної політики.

Практична значущість. Обґрунтовано альтернативні ідеї аграрної політики, серед яких: повноцінне впровадження виробничої квоти, виробнича квота, якою можна обмінюватися та повна лібералізація. Аналітично також показано, що усі перераховані альтернативи виявляють позитивний ефект на сукупний добробут, знижуючи ринкову ціну та збільшуючи обсяги виробництва. Табл.: 1. Рис.: 5. Бібліогр.: 26.

Ключові слова: аналіз часткової рівноваги; політика в цукровій галузі; Україна; виробнича квота; аналіз добробуту; імпорт цукру.

Букін Едуард Костянтинович - аспірант кафедри економічної кібернетики, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15)

E-mail: edwardbukin@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1003-1260>

Цель статьи - проанализировать влияние аграрной политики в сахарной отрасли Украины на рыночное равновесие спроса и предложения, исследовать механизм внедрения производственной квоты (А) на рафинированный сахар и его эффективность относительно рыночного равновесия.

Методика исследования. В исследовании использованы методы анализа частичного равновесия спроса и предложения на рынке сахара и элементы анализа благосостояния. С помощью этого можно понять, каким образом достигается равновесная цена на внутреннем рынке и как механизмы внедрения аграрной политики влияют на нее.

Результаты исследования. Раскрыто, каким образом производственная квота (А) распределяется между сахаропроизводителями на неконкурентных принципах, вследствие чего искусственно завышаются цены на внутреннем рынке, что негативно влияет на рыночную конкуренцию. Учитывая, что эффективные и конкурентные производители получают относительно небольшие объемы сахарной квоты, текущая политика негативно влияет на инвестиционную привлекательность отрасли, что не способствует развитию её конкурентности. Как следствие, объемы сахарного производства остаются на уровне нестабильного обеспечения внутреннего спроса.

Элементы научной новизны. Нарботанный материал является вкладом в информационную составляющую об использовании методов частичного равновесия для анализа производственной квоты. Ведь случай внедрения неполноценной или гибкой производственной квоты еще не рассматривался в научной литературе, а тут формализуются механизмы взаимодействия производителей и государственного регулятора в условиях такой аграрной политики.

Практическая значимость. Обоснованы альтернативные идеи аграрной политики, среди которых: полноценное внедрение производственной квоты, производственная квота, которой можно обмениваться и полная либерализация. Аналитически также показано, что все перечисленные альтернативы проявляют положительный эффект на совокупное благосостояние, снижая рыночную цену и увеличивая объемы производства. Табл.: 1. Илл.: 5. Библиогр.: 26.

Ключевые слова: анализ частичного равновесия; политика в сахарной отрасли; Украина; производственная квота; анализ благосостояния; импорт сахара.

Букин Эдуард Константинович - аспирант кафедры экономической кибернетики, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев Оборона, 15)

E-mail: edwardbukin@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1003-1260>

The article has been received 05.02.2019

Revision: 29.03.2019

Бібліографічний опис для цитування:

Bukin E. K. Partial-equilibrium analysis of the Ukrainian sugar policy. *Економіка АПК*. 2019. № 4. С. 97 – 106.

*

УДК 332.33:332.72

JEL Classification: Q15

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201904106>

А.О. КОРОБСЬКА

Проблеми становлення ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення в Україні

Мета статті - проаналізувати проблеми становлення ринку земель на сучасному етапі та визначити основні передумови його формування та розвитку.

Методика дослідження. У процесі дослідження були використані такі наукові методи: абстрактно-логічний (для систематизації наявного теоретичного матеріалу); діалектичний метод пізнання й системного підходу (у вивченні наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених із дослідження становлення та розвитку ринку сільськогосподарських земель, використання практичного досвіду з метою формування теоретико-методичних основ дослідження); порівняння (для оцінки одержаних показників). Використано статистичні дані, а також методичні підходи щодо аналізу проблем становлення ринку земель на сучасному етапі та визначення основних передумов його формування та розвитку.

Результати дослідження. У процесі дослідження особливу увагу приділено питанню становлення ринку сільськогосподарських земель, основним його завданням та функціям. Проаналізовано досвід регулювання ринкового обігу земель зарубіжних країн. Наголошується, що відсутність в Україні земельного ринку призводить до негативних

Цель статьи - проанализировать влияние аграрной политики в сахарной отрасли Украины на рыночное равновесие спроса и предложения, исследовать механизм внедрения производственной квоты (А) на рафинированный сахар и его эффективность относительно рыночного равновесия.

Методика исследования. В исследовании использованы методы анализа частичного равновесия спроса и предложения на рынке сахара и элементы анализа благосостояния. С помощью этого можно понять, каким образом достигается равновесная цена на внутреннем рынке и как механизмы внедрения аграрной политики влияют на нее.

Результаты исследования. Раскрыто, каким образом производственная квота (А) распределяется между сахаропроизводителями на неконкурентных принципах, вследствие чего искусственно завышаются цены на внутреннем рынке, что негативно влияет на рыночную конкуренцию. Учитывая, что эффективные и конкурентные производители получают относительно небольшие объемы сахарной квоты, текущая политика негативно влияет на инвестиционную привлекательность отрасли, что не способствует развитию её конкурентности. Как следствие, объемы сахарного производства остаются на уровне нестабильного обеспечения внутреннего спроса.

Элементы научной новизны. Нарботанный материал является вкладом в информационную составляющую об использовании методов частичного равновесия для анализа производственной квоты. Ведь случай внедрения неполноценной или гибкой производственной квоты еще не рассматривался в научной литературе, а тут формализуются механизмы взаимодействия производителей и государственного регулятора в условиях такой аграрной политики.

Практическая значимость. Обоснованы альтернативные идеи аграрной политики, среди которых: полноценное внедрение производственной квоты, производственная квота, которой можно обмениваться и полная либерализация. Аналитически также показано, что все перечисленные альтернативы проявляют положительный эффект на совокупное благосостояние, снижая рыночную цену и увеличивая объемы производства. Табл.: 1. Илл.: 5. Библиогр.: 26.

Ключевые слова: анализ частичного равновесия; политика в сахарной отрасли; Украина; производственная квота; анализ благосостояния; импорт сахара.

Букин Эдуард Константинович - аспирант кафедры экономической кибернетики, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев Оборона, 15)

E-mail: edwardbukin@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1003-1260>

The article has been received 05.02.2019

Revision: 29.03.2019

Бібліографічний опис для цитування:

Bukin E. K. Partial-equilibrium analysis of the Ukrainian sugar policy. *Економіка АПК*. 2019. № 4. С. 97 – 106.

*

УДК 332.33:332.72

JEL Classification: Q15

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201904106>

А.О. КОРОБСЬКА

Проблеми становлення ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення в Україні

Мета статті - проаналізувати проблеми становлення ринку земель на сучасному етапі та визначити основні передумови його формування та розвитку.

Методика дослідження. У процесі дослідження були використані такі наукові методи: абстрактно-логічний (для систематизації наявного теоретичного матеріалу); діалектичний метод пізнання й системного підходу (у вивченні наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених із дослідження становлення та розвитку ринку сільськогосподарських земель, використання практичного досвіду з метою формування теоретико-методичних основ дослідження); порівняння (для оцінки одержаних показників). Використано статистичні дані, а також методичні підходи щодо аналізу проблем становлення ринку земель на сучасному етапі та визначення основних передумов його формування та розвитку.

Результати дослідження. У процесі дослідження особливу увагу приділено питанню становлення ринку сільськогосподарських земель, основним його завданням та функціям. Проаналізовано досвід регулювання ринкового обігу земель зарубіжних країн. Наголошується, що відсутність в Україні земельного ринку призводить до негативних

наслідків використання земельних ресурсів. Визначено, що на сьогодні в Україні ринковий обіг земель сільськогосподарського призначення представлений виключно орендними відносинами, які характеризуються збільшенням терміну оренди, що можна вважати позитивною тенденцією.

Елементи наукової новизни. Оскільки в Україні ринок земель знаходиться на етапі становлення, виділені окремі аспекти моделей обігу ринку земель зарубіжних країн, які було б доречним використати для побудови моделі ринку земель України. Конкретизовано основні завдання - як передумову формування ринку земель сільськогосподарського призначення.

Практична значущість. Результати можуть бути використанні в процесі подальшого наукового опрацювання важливої проблеми - становлення та розвитку ринку земель України на основі моделей ринку земель сільськогосподарського призначення розвинутих країн Європи, що позитивно позначиться на рівні розвитку аграрного сектору України в цілому. Рис.: 3. Бібліогр.: 21.

Ключові слова: земельні ресурси; ринок земель; землекористування; оренда землі; раціональне землекористування; сільськогосподарські землі.

Коробська Альона Олександрівна - здобувач кафедри інформаційних систем, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15)

E-mail: alena_korobska@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-7056-4616>

Постановка проблеми. Становлення розвинутого ринку земель сільськогосподарського призначення є дуже важливим питанням сьогодення, оскільки від нього залежить вирішення таких важливих завдань як забезпечення продовольчої безпеки країни, раціональне та екологічно безпечне використання земель, збереження навколишнього природного середовища. У зв'язку з відсутністю прозорого ринку земель немає можливості забезпечити ефективне використання земельних ресурсів, що призводить до серйозних негативних наслідків. Саме тому питання становлення та розвитку ринку земель набуває першочергового значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки все більше науковців досліджують тему формування ринку земель сільськогосподарського призначення. Питання становлення ринку землі розглядалися в роботах З. Б. Живко, О. І. Рудої, О. М. Мартина [4], Т. М. Ліщенко [7], С. О. Полковниченко, М. М. Седнівець [8], В. Хомутенко, О. Волкової [16]. У наукових працях таких дослідників, як Г. М. Калетнік, С. В. Козловський [5], Р. Левек, О.В. Ходаківська, І. В. Юрченко [6] висвітлені питання щодо моделей регулювання ринкового обігу сільськогосподарських земель. Питання оренди земельних ділянок як одного із складових ринку земель вивчали І. Ю. Сальман, А. С. Даниленко, Шуст О. А. [12], І. В. Томашук [15], О. В. Шебаніна [17].

У свою чергу J. Salukvadze (2008) [21] під час дослідження дійшов висновку, що передумовами досягнення належного управління землею та природними ресурсами виступають високий рівень демократичного і ринкового економічного розвитку, а також впровадження ефективної макрополітики.

Як наголошує у своїй праці Noichl Maria (2017) [20], власність земель сільськогосподарського призначення не повинна обмежуватися кількома великими корпораціями або грошовими інвесторами, а тому постає необхідність перетворити розподіл власності на землю на критерій економічної й соціальної стабільності в Європі, демонструючи солідарність з європейськими фермерами; забезпечити легший доступ для компаній, що розвивають органічне землеробство і таких, хто має бажання розпочати власне виробництво, посилити підтримку молодих фермерів і нових прихильників аграрного сектору.

У процесі досліджень Frank van Holst, Richard Eberlin та Francisco Onega Lopez (2014) [19] висвітлювали такі питання, як: стимулювання або направлення ринку земель в Європі, істотне втручання такої країни, як Франція, в ринки сільських земель. Обґрунтовуючи згадані питання, тут вони дійшли висновку, що причиною такого втручання є створення належних передумов та соціальних і екологічних причин збереження сільських територій Європи стабільними та життєздатними.

Поряд із великою кількістю досліджень проблема становлення ринку сільськогосподарських земель в Україні залишається актуальною та потребує подальших досліджень, оскільки від цього залежить використання земельних ресурсів та їх відновлення.

Мета статті - проаналізувати проблеми становлення ринку земель на сучасному етапі та визначити основні передумови його формування та розвитку.

Методологія дослідження базується на основі послідовного та системного аналізу невід'ємної складової економіки будь-якої країни - ринку обігу земель сільськогоспо-

дарського призначення. За допомогою комплексу методів дослідження, а саме абстрактно-логічного (систематизація понять «ринок земель», «ринковий обіг земель», «ринок земель сільськогосподарського призначення»), діалектичного, монографічного, методу порівняння (вивчення ефективності використання земельних ресурсів в Україні, специфіки й особливостей становлення ринку земель інших держав), статистичного методу (аналіз показників стану використання земельних ресурсів України та ринкових трансакцій із землею), графічного (схематичне представлення одержаних результатів наукової розвідки) досліджено питання становлення земельного ринку в Україні.

На основі проведеного аналізу сформульовано окремі аспекти моделей обігу земель деяких країн світу, які пропонується використати у процесі формування моделі ринкового обігу земель в Україні, та виділено основні стратегічні завдання щодо становлення механізму державного регулювання ринку земель сільськогосподарського призначення.

Виклад основних результатів дослідження. Розвинутий і регульований на державному рівні ринок земель слугує елемен-

том системи ринкових відносин. Формування ринку землі в Україні має бути направлене на ефективне землекористування за допомогою перерозподілу земель.

Земля являє собою один із головних ресурсів, використання якого суттєво впливає на економічний розвиток, добробут та здоров'я населення.

Україна - це країна, що досить добре забезпечена земельними ресурсами. На її території знаходиться третина чорноземів світових запасів, вона характеризується найбільшою забезпеченістю землею з розрахунку на одну особу з-поміж країн Європи. На сьогодні наша держава має можливість забезпечити продуктами харчування майже 180 млн осіб на рік [13, с. 75].

Разом із тим як негативний фактор слід вказати на досить високий рівень розораності земель сільськогосподарського призначення в Україні. У середньому цей показник становить 54% території. Крім того, у деяких областях України розораність досягає майже 90%. Для порівняння: в зарубіжних країнах цей показник становить у середньому 35%, тоді як у Болгарії розораність знаходиться на рівні 29,9%, Італії - 31, Франції - 33% (рис. 1).

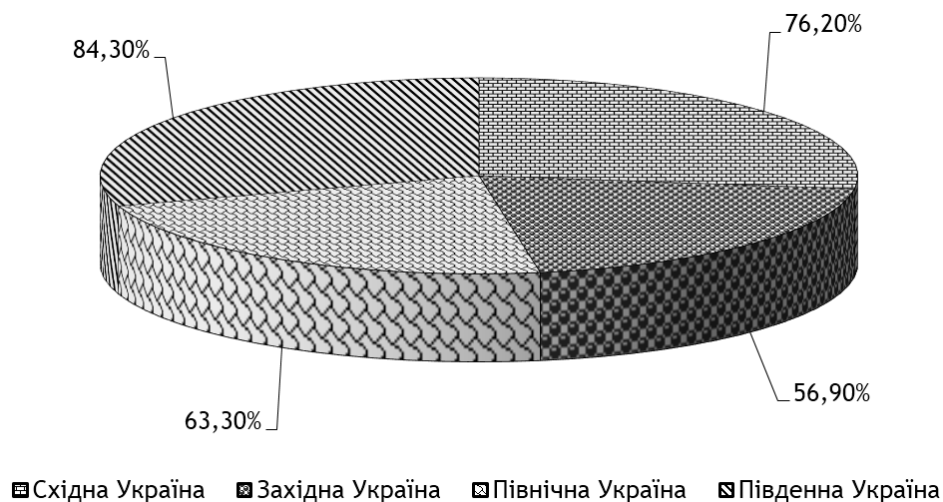

Рис. 1. Розораність сільськогосподарських угідь України (станом на 07.06.2017 р.).

Джерело: Розраховано автором на основі [13].

Для того щоб охарактеризувати основні передумови формування і розвитку ринку земель України, необхідним постає визначення таких понять, як «ринок земель» та «обіг земель».

За П.Т. Саблуком, ринок землі - це сфера дій економічних відносин, що виникають у процесі її обігу. «Ринок землі» та «обіг землі», як зазначає науковець, це різні понят-

тя. Проте він вважає, що ринок більш ширше за змістом поняття і включає поряд із системою угод із землею також механізми та інфраструктуру, що їх забезпечують. Обіг землі П.Т. Саблук визначає як сукупність угод із землею [11, с. 261].

Визначення земельного обігу як «здійснюваного відповідно до цивільного законодавства та особливостей, передбачених зе-

мельним законодавством, переходу права власності, інших прав на земельні ділянки на підставі цивільних правочинів, а також цивільних засобів, що допускаються земельним законодавством» пропонує С.І. Герасин [2, с. 10].

Отже, звідси, обіг землі можна визначити як сукупність врегульованих правових суспільних відносин, у процесі яких відбувається на законодавчому рівні перехід права власності на землю від однієї особи до іншої. Земельний обіг вважається основою ринку, проте реалізація угод із землею не доводить наявності повноцінного ринку.

Слід зазначити, що для кожної окремої країни характерні певні особливості й специфічні системи підстав, способів, правових форм і порядок переходу прав на землю, які обов'язково визначаються та регулюються державою.

Загалом поняття ринок землі визначають як сукупність юридичних, правових і економічних відносин між суб'єктами такого ринку під час ринкового обігу прав власності на земельні ділянки, у результаті якого відбувається в умовах конкуренції зміна їх власника або землекористувача.

Як зазначає Т. М. Ліщенко, «ринок землі - це засіб перерозподілу земельних ділянок між власниками і користувачами шляхом економічних методів на основі конкурентного попиту та пропозиції, що забезпечує: купівлю-продаж, оренду, заставу земельних ділянок або прав на них; визначення вартості землі та визнання її капіталом і товаром; розподіл простору між конкуруючими варіантами використання земель та суб'єктами ринку» [7].

Визначення ринку землі З. Б. Живко, О. І. Руда, О. М. Мартин пропонують як «особливу товарну сферу економіки, де реалізуються економічні відносини щодо купівлі-продажу, оренди і застави, обміну землі, здійснення ефективної господарської діяльності і використання цього економічного ресурсу в контексті екологічної безпеки» [4].

Такі науковці, як І. Ю. Сальман, А. С. Даниленко, О. А. Шуст у своїх працях зазначають, що «в сучасних умовах реформування земельних відносин, завершення процесів роздержавлення земель, запровадження нової ринкової земельної політики розв'язання проблеми реалізації правосуб'єктності у сфері земельних відносин потребує виваженого підходу» [12].

Під ринком земель сільськогосподарського призначення Р.М. Ступень розуміє систему взаємовідносин і механізмів, що передбачають реалізацію землевласниками й землекористувачами економічних інтересів шляхом перерозподілу земель сільськогосподарського призначення через купівлю-продаж, а також передачу прав на їхнє використання за умови сприяння відповідної інфраструктури [14].

Як «систему економіко-правових, організаційно-економічних і управлінських відносин між суб'єктами приватної, державної та комунальної форм власності з метою передачі або продажу на тих чи інших умовах прав на власність» розглядає ринок земель сільськогосподарського призначення В. М. Будзяк [1, с. 119].

Звідси можна стверджувати, що ринок земель сільськогосподарського призначення - це система економічних і правових відносин, в якій на законодавчому рівні, враховуючи попит і пропозицію, та з обов'язковим врахуванням вартості землі в капітал відбувається перехід права власності або користування земельною ділянкою між її власниками та користувачами.

Серед основних завдань ринку землі виділяють:

- забезпечення ефективного використання земельних ресурсів;
- створення умов, які сприяють формуванню ставлення до земельних ресурсів як до основного багатства країни, їх збереженню та підвищенню родючості;
- збільшення доступу сільського населення до земель, особливо тих виробників, що досить ефективно ведуть свою господарську діяльність та здатні забезпечити ринок аграрною продукцією.

Функції ринку розкривають суть ринку земель сільськогосподарського призначення. Головними з них можна виокремити такі: регульовальна - забезпечення перерозподілу земельних ресурсів у сільському господарстві; стимулююча - економічне стимулювання сільськогосподарського виробництва, спонукає землекористувачів до застосування новітніх технологій та обладнання для покращення якісних властивостей землі та отримання найкращих результатів своєї діяльності різними інструментами (субсидії, пільги, кредити); ціноутворення - визначення вартості земельної ділянки; інформування - забезпечення інформацією учасників

ринкових операцій із земельними ділянками за умови їх здійснення про наявний попит і пропозицію на землю, про ціни на земельні ділянки, їх розташування; контролю - контролювання питання привласнення земельних ділянок, коли відбувається порівняння матеріальних доходів із вартістю земельних ділянок.

Державна політика у сфері використання земельних ресурсів повинна бути направлена на ефективне використання земель сільськогосподарського призначення, для того, щоб мати змогу забезпечити населення України продовольством, а також запровадження заходів, які стосуються охорони земель, і особливо тих, що направлені на збереження та відтворення родючості ґрунтів.

У цьому випадку досить важливою виступає система ринкового регулювання та контроль за використанням земель сільськогосподарського призначення. Ринкове регулювання включає: припинення регулювання цін державними органами влади та територіальними об'єднаннями шляхом трансформації регулювання обсягів виробленої продукції при приєднанні національних саморегулюючих організацій; сприяння збільшенню споживчого попиту за рахунок впровадження програм соціальної адресної допомоги тим категоріям суспільства, які малозабезпечені; зменшення ризиків аграрного виробництва для господарюючих суб'єктів; розвиток дієвої системи інформаційно-аналітичного забезпечення суб'єктів господарювання, що виробляють аграрну продукцію, формування і розвиток системи своєчасного спостереження, прогнозу й оцінки ринку аграрної продукції, розвиток системи, що направлена на відродження сільського господарства і забезпечення його стабільності та прибутковості.

На даний час процес державного регулювання зводиться до того, що держава виявляє досить значний вплив на розвиток земельних відносин, оскільки обмежує права, що стосуються власності земельних ділянок (мається на увазі обмеження частини землеволодінь), землекористування та розпоряджання ними [14].

Контроль за використанням земель сільськогосподарського призначення здійснюється на таких рівнях: державному - контроль за відповідністю землекористування законодавчим нормам; моніторинг за землями, які використовуються в сільському гос-

подарстві всіх категорій, форм власності щодо дотримання земельного законодавства, охорони і покращення якісних властивостей земель; рівень місцевої громади або самоврядний контроль - гарантує непорушність меж земельних ділянок, використання їх за цільовим призначенням, збереження та відновлення ґрунтового покриву. Державний і самоврядний контроль за використанням земель сільськогосподарського призначення мають на меті спільні завдання - охорону земель та дотримання законів при їх використанні, проте виражають різні групи інтересів: державний - суспільства в цілому, самоврядний - певної територіальної громади.

Проте на сьогодні недостатньо ефективно діє система контролю за збереженням земель, не ведеться в повній мірі моніторинг за якістю ґрунтів, недостатньо ефективно організована робота з масового бонітування ґрунтів, а також первинного оцінювання земельних ділянок. Остаточо не сформовано механізм контролю за збереженням родючості та охороною земель [1].

Становлення ринку землі - досить складний і тривалий процес, що проходить ряд етапів. Одним із таких важливих етапів можна вважати земельну реформу 1992 р. Також достатньо впливовим на розвиток ринку видається процес формування приватної власності на землю та паювання роздержавлених земель сільськогосподарських підприємств, який відбувався у 1997 р. Ще одним етапом, який має вплив на становлення ринку є розвиток орендних відносин, формування правового поля та посилення ролі держави стосовно ринку землі, що бере свій початок від 2000 р. [4, 17].

На противагу Україні, в країнах світу ринок землі вже давно сформувався. Тому для України досить важливо проаналізувати це питання щодо тих держав, де ринок сільськогосподарських земель розвивається найуспішніше. Серед таких слід виокремити США, Великобританію, Францію.

Країни Європейського Союзу характеризуються різноманітними моделями обігу сільськогосподарських земель. Вони можуть бути досить ефективними в тому випадку, коли зважають на особливості окремої країни та її національні інтереси. Так, відомі держави з досить жорстким регулюванням ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення, наприклад Данія, та більш м'яким державним регулюванням, як

у Німеччині. Разом із тим майже всі розвинуті держави віддають перевагу на купівлю земельних ділянок фермерам, які мешкають на їхній території та займаються господарською діяльністю. Досить поширене надання переважного права викупу земельної ділянки відповідній організації, що спеціалізується на регулюванні ринкового обігу. Серед таких можна вказати Sociétés d'Aménagement Foncier et d'Etablissement Rural (SAFER) у Франції, яка використовує дане право лише в тому випадку, коли це сприятиме створенню нового фермерського господарства та розвитку сімейних форм ведення господарської діяльності, а також недопущення спекуляції на ринку земель.

Земельна політика країн Європейського Союзу направлена на підтримку європейської моделі багатофункціональної аграрної сфери, в якій переважають малі й середні форми господарювання сімейного типу та кооперативні об'єднання, розвиток законодавчої бази, що дозволяє гарантувати права власності на майно і земельні ділянки, право користування, можливість використовувати природні ресурси на відповідній території забезпечуючи при цьому захист навколишнього середовища, державних традицій, враховуючи потреби суспільства теперішніх та майбутніх поколінь [8, 5].

Оскільки в Україні ринок земель знаходиться на етапі становлення, було б доречним використати окремі аспекти моделей обігу ринку зарубіжних країн, з яких можна виділити такі:

- надання першочергового права на придбання земельної ділянки фермерам, які проживають в даній місцевості та ведуть господарство, мають відповідну освіту і можуть довести свою матеріальну й фінансову можливість щодо її обробітку (Німеччина);

- у тому випадку, коли фермер отримав право на придбання земельної ділянки для ведення господарської діяльності необхідно після певного періоду часу провести оцінку таких земель з метою встановлення їх раціонального використання. Якщо ж в результаті оцінки були виявлені порушення або господарська діяльність призвела до погіршення якісних властивостей ґрунтів має стати невідворотна відповідальність;

- ще одним важливим аспектом регулювання обігу земель можна вважати обмеження земельних площ, що можуть знахо-

дитись у володінні одного землекористувача. Надавати перевагу слід фермерам, які є власниками меншої площі земель, або молодому фермеру, що прагне започаткувати власну справу (Франція) [9, 6].

Відсутність в Україні земельного ринку призводить до таких негативних наслідків, як: поширення дрібнотоварного типу виробництва і, як наслідок, неспроможність використання на невеликих ділянках промислових технологій, нестача оборотних коштів, нерентабельне землекористування через переважання живої праці; зосередження великої частини земельних ділянок у власності сільських мешканців, які не мають відповідної освіти, матеріальних і фізичних можливостей вести господарську діяльність; оскільки на сьогодні переважає орендна форма господарювання, це призводить до нераціонального використання й погіршення якісних властивостей земель, поширення деградаційних та ерозійних процесів; збільшення власників, які отримуватимуть земельні ділянки у спадок, проте мешкають у містах або навіть інших країнах та не планують використовувати ділянки під виробництво сільськогосподарських культур, що загрожує виснаженню і природній деградації таких площ; зменшення інвестиційної привабливості аграрного сектору через неспроможність виробників сільськогосподарської продукції отримати кредити внаслідок застави земельних ділянок [8].

Як уже зазначалося, ринок землі в Україні знаходиться на етапі становлення, тому оренда земельних ділянок виступає одним з головних видів ринкових операцій із землею. Проте ринок оренди землі нині характеризується досить заниженою вартістю, на якій позначається недостатнє фінансове забезпечення землевласників та неспроможність орендарів сплачувати кошти за оренду землі. Разом із тим таке явище, як зростання довгострокової оренди, можна вважати позитивною тенденцією [16] (рис. 2).

На 1 січня 2018 р. в Україні укладено 4,9 млн договорів оренди земельної частки (паю), з яких 0,75 млн договорів - із фермерськими господарствами. Переважно це договори (2,3 млн), що укладені терміном на 8-10 років. Для порівняння, на 1 січня 2017 р. таких договорів було укладено 4,8 млн [3].

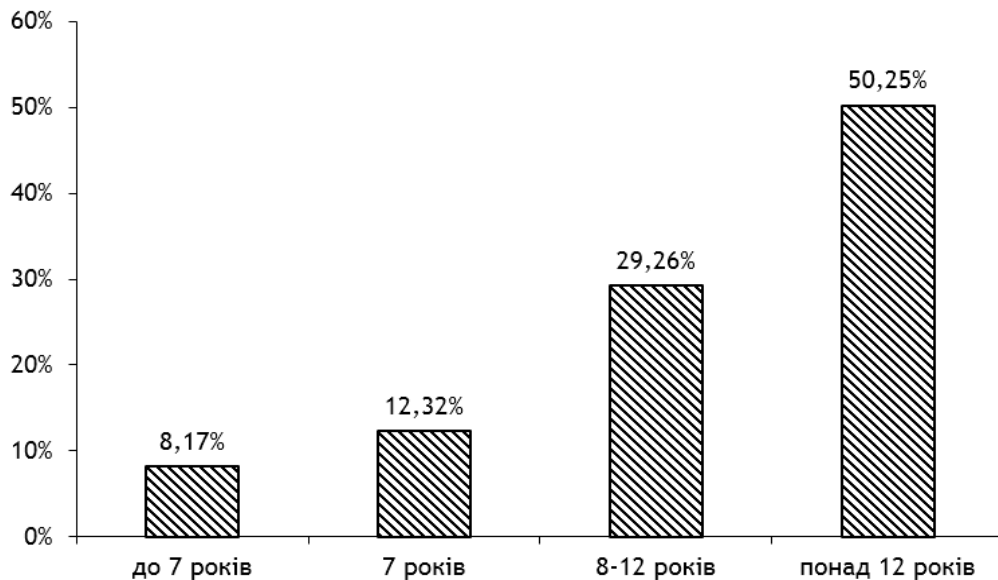

Рис. 2. Кількість договорів оренди земельних ділянок за строками дії договорів в Україні, 2017 р.

Джерело: Розраховано автором на основі [15].

На сьогодні в нашій державі операції купівлі або продажу земельних ділянок сільськогосподарського призначення не відбуваються, оскільки триває дія мораторію до 1 січня 2020 року. Звідси ринкова вартість

земель сільськогосподарського призначення відсутня, натомість існує нормативно-грошова оцінка сільськогосподарських земель. Нижче наведено вартість земель країн Європейського Союзу (рис. 3).

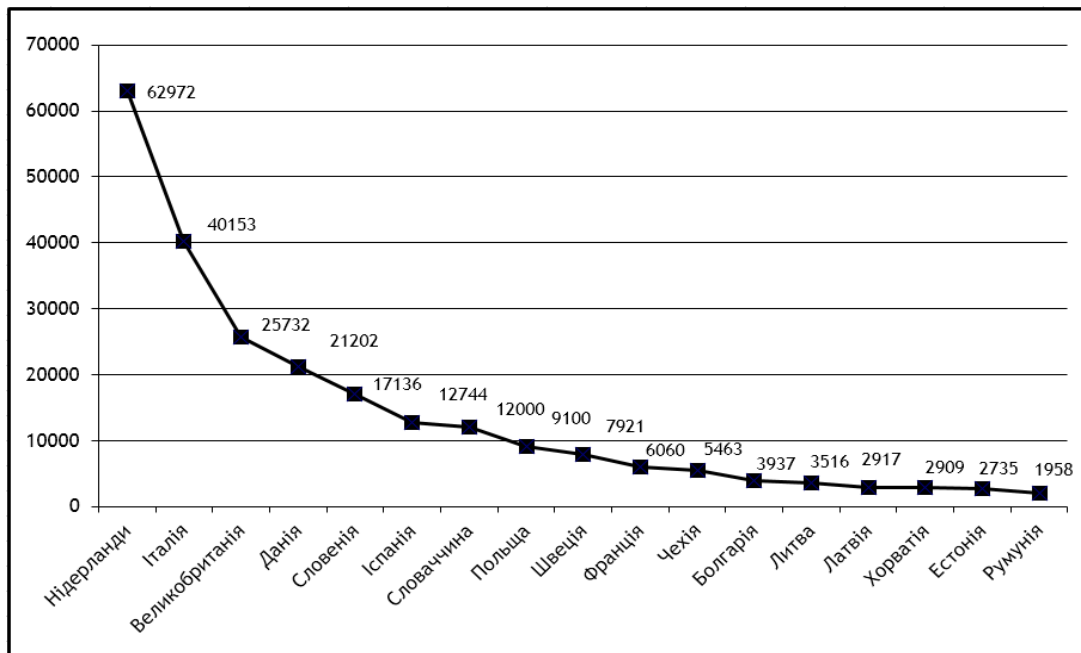

Рис. 3. Вартість сільськогосподарських земель в окремих країнах Європейського Союзу, євро/га

Джерело: Складено на основі [18].

Тут досить цікавою видається ситуація, за якої, незважаючи на відкритий ринок землі, достатньо велика кількість сільськогосподарських земельних ділянок у країнах Євросоюзу знаходяться в оренді. Найвища вартість оренди сільськогосподарських зе-

мель спостерігається в Нідерландах - 791 євро/га, найдешевша у Латвії - 46 євро/га.

За даними проведеної у 2018 р. оцінки земель, в Україні нормативна грошова оцінка одного гектара в середньому становить

27,5 тис. грн, або 840 євро. Найвищими показниками характеризується Черкаська область - майже 34 тис. грн, або 1050 євро, найнижчими Житомирська - 21,2 тис. грн, або 650 євро.

Проте проблема полягає не тільки в продовженні або знятті мораторію, а саме у вирішенні питання ведення ефективної господарської діяльності у сільському господарстві та збереженні при цьому навколишнього природного середовища. Тобто необхідний комплексний підхід щодо становлення механізму розвинутого державного регулювання ринку земель сільськогосподарського призначення. Для цього потрібно забезпечити законодавчу базу, тобто насамперед розробити та ухвалити законодавчі акти, зокрема Закон України «Про обіг земель сільськогосподарського призначення», досягнути стабільності в економічній сфері, оскільки низький рівень соціально-економічного забезпечення суспільства зумовлює відсутність економічно незалежних покупців та продавців землі, а також створюються умови монополізації щодо земельних питань [16, 10, с. 218].

На даний час, коли орендні відносини є однією з основних форм реалізації ринку землі, необхідно створити дієвий механізм регулювання на державному рівні питань оренди земель, метою якого буде забезпечення раціонального землекористування, ефективного використання земельного потенціалу та підвищення рівня життя сільського населення.

Висновки. Аналіз стану використання земельних ресурсів в Україні засвідчив досить високий показник розораності території порівняно з іншими країнами, що зумовлює виснаження та нераціональне використання земель.

Становлення ринку в Україні проходило ряд етапів, проте так і залишається на сьо-

годні на етапі формування. Оскільки триває дія мораторію на купівлю-продаж земель - оренда земельних ділянок виступає одним з головних видів ринкових операцій із землею. Проте ринок оренди землі характеризується досить заниженою вартістю, на якій позначається недостатнє фінансове забезпечення землевласників та неможливість орендарів сплачувати орендну плату.

Досить важливими у сфері використання земель сільськогосподарського призначення є система ринкового регулювання та контроль у цій сфері. Однак в Україні такі системи недосконалі, адже державне регулювання зводиться до досить значного впливу на розвиток земельних відносин, бо обмежує права землевласників. У системі контролю не ведеться спостереження за змінами якісних властивостей ґрунтів, повністю не сформований механізм контролю за збереженням родючості та охорони земель.

Як показали дослідження особливостей ринкового обігу сільськогосподарських земель в окремих країнах Європи, в цих державах сформувався та функціонує дієвий ринок земель, деякі аспекти якого можна використати в умовах формування ринку земель в Україні.

Переважає більшість країн Європи віддають перевагу на купівлю земельних ділянок фермерам, які мешкають на їхній території та займаються господарською діяльністю. Цей фактор можна вважати особливістю регулювання ринку обігу сільськогосподарських земель країн Європи та запропонувати під час формування моделі ринку земель в Україні.

Подальші дослідження мають спрямовуватися на детальніше дослідження земельного ринку зарубіжних країн та виділення особливостей, притаманних окремим державам із метою побудови української моделі ринку земель сільськогосподарського призначення.

Список бібліографічних посилань

1. Будзяк В. М. Формування ринку земель сільськогосподарського призначення. *Економіка АПК*. 2008. № 8. С. 118-122.
2. Герасин С. И. Правовые основы оборота земель, используемых в сельскохозяйственном производстве : автореф. дисс. на соискание учён. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. Москва, 2000. С. 10.
3. Держгеокадастр 2017. URL : <https://land.gov.ua>.
4. Живко З. Б., Руда О. І., Мартин О. М. Екологічнобезпечне функціонування ринку сільськогосподарських земель в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. 2016. Вип. 2. С. 36-45. URL : <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/123456789/1238>.
5. Калетнік Г. М., Козловський С. В. Перспективи розвитку земельних відносин та ринку землі в Україні. *Агросвіт*. 2012. № 12. С. 2-6.

References

1. Budziak, V.M. (2008). Formuvannya rynku zemel silskohospodarskoho pryznachennia [Formation of agricultural land market]. *Ekonomika APK*, 8, pp. 118-122 [In Ukrainian].
2. Herasyn, S.Y. (2000). Pravovyye osnovy oborota zemel, ispolzuemykh v selskohozyaystvennom proizvodstve perekladu [Legal basis for the turnover of land used in agricultural production]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow [In Russian].
3. Derzhheokadastr 2017 [State Geocadaster 2017]. Retrieved from: <https://land.gov.ua> [In Ukrainian].
4. Zhivko, Z.B., Ruda, O.I., & Martin, O.M. (2016). Ekolohobezpechne funktsionuvannya rynku silskohospodarskykh zemel v Ukraini [Ecologically safe operation of the agricultural land market in Ukraine]. *Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs*, 2, pp. 36-45. Retrieved from: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/123456789/1238> [In Ukrainian].

6. Левек Р., Ходаківська О. В., Юрченко І. В. Моделі регулювання ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення в країнах Європейського Союзу. *Економіка АПК*. 2017. № 10. С. 5-12.

7. Ліценюк Т. М. Формування інфраструктури ринку землі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.07.02. Київ, 2006. 24 с.

8. Полковниченко С. О., Седнівець М. М. Формування ринку землі в Україні в контексті економічної безпеки. *Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління. Серія 1 : Економіка*. 2014. Вип. 1. С. 40-46. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/NvChdieu_2014_1_8.

9. Попрозман Н. В. Ефективність управління ресурсозберігаючими технологіями. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2016. Вип. № 1(176). С. 54-59.

10. Попрозман Н. В. Формування стратегії економічного розвитку агропромислового виробництва : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2015. 300 с.

11. Саблук П. Т. Розвиток земельних відносин в Україні : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2006. 396 с.

12. Сальман І. Ю., Даниленко А. С., Шуст О. А. Нормативно-правове забезпечення земельних відносин в Україні. *Економіка та управління АПК*. 2016. № 1-2. С. 44-48. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecupaprk_2016_1-2_8.

13. Стратегія удосконалення механізму управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними : Постанова Кабінету Міністрів України від 7 червня 2017 р. № 413. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-%D0%BF>.

14. Ступень Р. М. Сутність ринку земель сільськогосподарського призначення. *Економіка АПК*. 2015. № 9. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2015_9_16.

15. Томашук І. В. Аналітичний аспект розвитку земельного потенціалу України: оренда землі. *Інфраструктура ринку*. 2017. Вип. 11. С. 139-147. URL : <http://81.30.162.23/repository/getfile.php/15798.pdf>.

16. Хомутенко В., Волкова О. Ринок землі в Україні: передумови та наслідки. *Економіст*. 2011. № 11. С. 83-85. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2011_11_23.

17. Шебаніна О. В. Орендні земельні відносини: сучасний стан та основні напрями удосконалення. *Економіка АПК*. 2011. № 7. С. 7-13.

18. Eurostat. Your key to European statistics. URL : <https://ec.europa.eu/eurostat/>.

19. Frank van Holst, Richard Eberlin and Francisco Onega Lopez. LANDNET and Land Market Issues in Europe. *Fachbeitrag*, Number 3, 2014, pp. 183-189. URL : https://geodaesie.info/system/files/privat/zfv_2014_3_van-Holst_Eberlin_Onega-Lopez.pdf.

20. Noichl Maria. Report on the state of play of farmland concentration in the EU: how to facilitate the access to land for farmers (2016/2141(INI)). *Committee on Agriculture and Rural Development. European Parliament*, 2017. 18 p.

21. Salukvadze J. Good governance and natural resourcer tenure in Eastern Europe and Cis region [Text]. *FAO Tbilisi State University, Georgia*. 2008.

5. Kaletnik, H.M. & Kozlovsky, S.V. (2012). Perspektyvy rozvytku zemelnykh vidnosyn ta rynku zemli v Ukraini [Prospects for development of land relations and the land market in Ukraine]. *Ahrosvit*, 12, pp. 2-6 [In Ukrainian].

6. Levec, R., Khodakivska, O.V., & Yurchenko, I.V. (2017). Modeli rehuliuвання rynkovoho obihu zemel silskohospodarskoho pryznachennia v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu [Models of regulation of market circulation of agricultural land in countries of the European Union]. *Ekonomika APK*, 10, pp. 5-12. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2017_10_3 [In Ukrainian].

7. Lisschenyuk, T.M. (2006). Formuvannia infrastruktury rynku zemli [Formation of the land market infrastructure]. *Abstract of candidate's thesis*. Kyiv [In Ukrainian].

8. Polkovnichenko, S.O. & Sednivets, M.M. (2014). Formuvannia rynku zemli v Ukraini v konteksti ekonomichnoi bezpeky [Formation of the land market in Ukraine in the context of economic security]. *Naukovyj visnyk Chernihivskoho derzhavnogo instytutu ekonomiky i upravlinnia. Series 1: Economics*, 1, pp. 40-46. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NvChdieu_2014_1_8 [In Ukrainian].

9. Poprozman, N.V. (2016). Efektyvnist upravlinnia resursozberihaiuchymy tekhnolohiiamy [Efficiency of management of resource-saving technologies]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, 1, pp. 54-59 [In Ukrainian].

10. Poprozman, N.V. (2015). *Formuvannia stratehii ekonomichnoho rozvytku ahropromyslovoho vyrobnytstva [Formation of the strategy of economic development of agro-industrial production]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

11. Sabluk, P.T. (2006). Rozvytok zemelnykh vidnosyn v Ukraini: monohrafiia [Development of land relations in Ukraine: a monograph]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

12. Salman, I.U., Danilenko, A.S., & Shust, O.A. (2016). Normatyvno-pravove zabezpechennia zemelnykh vidnosyn v Ukraini [Normative legal provision of land relations in Ukraine]. *Ekonomika ta upravlinnia APK*, 1-2, pp. 44-48. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecupaprk_2016_1-2_8 [In Ukrainian].

13. Stratehiia udoskonalennia mekhanizmu upravlinnia v sferi vykorystannia ta okhorony zemel silskohospodarskoho pryznachennia derzhavnoi vlasnosti ta rozporiadzhennia nymy : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 7 chervnia 2017 r. № 413 [Strategy on improving a management mechanism in use and protection of agricultural lands of state ownership and their disposal: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 7.07.2017, No. 413]. *Derzhheokadastr*. Retrieved from: <http://land.gov.ua/info/zemelnyi-fond-ukrainy-stanom-na-1-sichnia-2016-roku-ta-dynamika-ioho-zmin-u-porivnianni-z-danyemy-na-1-sichnia-2015-roku> [In Ukrainian].

14. Stupen, R. M. (2015). Sutnist rynku zemel silskohospodarskoho pryznachennia [The essence of the market for agricultural land]. *Ekonomika APK*, 9. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2015_9_16 (Accessed 3 Feb 2019) [In Ukrainian]

15. Tomashuk, I.V. (2017). Analitichniy aspekt rozvytku zemelnoho potentsialu Ukrainy: orenda zemli [Analytical aspect of land potential development in Ukraine: land lease]. *Infrastruktura rynku*, 11, pp. 139-147. Retrieved from: <http://81.30.162.23/repository/getfile.php/15798.pdf> [In Ukrainian].

16. Khomuptenko, V. & Volkov, O. (2011). Rynok zemli v Ukraini: peredumovy ta naslidky [The land market in Ukraine: preconditions and consequences]. *Ekonomist*, 11, pp. 83-85. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2011_11_23 [In Ukrainian].

17. Shebanina, O. (2011). Orendni zemelni vidnosyny: suchasnyi stan ta osnovni napriamy udoskonalennia [Lease land relations: current state and main directions of improvement]. *Ekonomika APK*, 7, pp. 7-13 [In Ukrainian].

18. Your key to European statistics. (n.d.). *Eurostat*. Retrieved from: <https://ec.europa.eu/eurostat/> [In English].

19. Holst, F., Eberlin, R., & Lopez, O.F. (2014). LANDNET and land market issues in Europe. *Fachbeitrag*, 3, pp. 183-189. Retrieved from: https://geodaesie.info/system/files/privat/zfv_2014_3_van-Holst_Eberlin_Onega-Lopez.pdf [In English].

20. Noichl, M. (2017). Report on the state of play of farmland concentration in the EU: how to facilitate the access to land for farmers (2016/2141(INI)). *Committee on Agriculture and Rural Development. European Parliament*, p. 18 [In English].

Korobska A.O. Challenges of agricultural land use considering a factor of the land market formation

The purpose of the article is to analyze problems of establishing the land market at the present stage and determine main preconditions for its formation and development.

Research methods. In the research process were used the following scientific methods: abstract and logical (for systemizing available theoretical material); dialectical method of cognition and systematic approach (for study of scientific works of domestic and foreign scientists on the research on formation and development of the agricultural land market, as well as use of practical experience in order to form theoretical and methodological foundations of the study); comparison (for evaluating obtained indicators). There were also used statistical data and methodical approaches to analysis of problems of the land market formation at the present stage and basic preconditions for its formation and development.

Research results. The article focuses on formation of the agricultural land market, its main tasks and functions. Foreign experience of regulating land circulation in foreign countries was analyzed. It was noted that an absence of the land market in Ukraine leads to negative consequences of land resource use. There was determined that realization of the land market occur due to a lease and at this stage there is a phenomenon of growth of long-term lease, which can be considered as a positive trend, since it means development of this component of the land market in general.

Elements of scientific novelty. As the land market in Ukraine is at formation stage, in the article were identified certain aspects of patterns of the land market in foreign countries, which would be appropriate to use for creation of the land market model of Ukraine. The main tasks as a precondition for formation of the agricultural land market were specified.

Practical significance. The research results can be used in process of further scientific study of an important problem, namely formation and development of the land market in Ukraine on basis of models of the agricultural land market in developed countries of Europe. This approach will have a positive impact on development level of the agricultural sector of Ukraine as a whole. Figs.: 3. Refs.: 21.

Keywords: land resources; land market; land use; land lease; rational land use; agricultural land.

Korobska Alona Oleksandrivna - post-graduate student of the department of information systems, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (15, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: alena_korobska@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-7056-4616>

Коробская А.А. Проблемы становления рыночного оборота земель сельскохозяйственного назначения в Украине

Цель статьи - проанализировать проблемы становления рынка земель на современном этапе и определить основные предпосылки его формирования и развития.

Методика исследования. В процессе исследования были использованы следующие научные методы: абстрактно-логический (для систематизации имеющегося теоретического материала); диалектический метод познания и системного подхода (при изучении научных трудов отечественных и зарубежных ученых по исследованию становления и развития рынка сельскохозяйственных земель, использование практического опыта с целью формирования теоретико-методических основ исследования); сравнения (для оценки полученных показателей). Использованы статистические данные, а также методические подходы к анализу проблем становления рынка земель на современном этапе и определение основных предпосылок его формирования и развития.

Результаты исследования. В процессе исследования особое внимание уделено вопросу становления рынка сельскохозяйственных земель, основным его задачам и функциям. Проанализирован опыт регулирования рыночного оборота земель зарубежных стран. Подчеркивается, что отсутствие в Украине земельного рынка приводит к негативным последствиям использования земельных ресурсов. Определено, что на сегодня в Украине рыночный оборот земель сельскохозяйственного назначения представлен исключительно арендными отношениями, которые характеризуются увеличением срока аренды, что можно считать позитивной тенденцией.

Элементы научной новизны. Поскольку в Украине рынок земель находится на этапе становления, выделены отдельные аспекты моделей оборота рынка земель зарубежных стран, которые было бы уместным использовать для построения модели рынка земель Украины. Конкретизированы основные задачи - как предпосылку формирования рынка земель сельскохозяйственного назначения.

Практическая значимость. Результаты могут быть использованы в процессе дальнейшей научной проработки важной проблемы - становления и развития рынка земель Украины на основе моделей рынка земель сельскохозяйственного назначения развитых стран Европы, что положительно скажется на уровне развития аграрного сектора Украины в целом. Илл.: 3. Библиогр.: 21.

Ключевые слова: земельные ресурсы; рынок земель; землепользование; аренда земли; рациональное землепользование; сельскохозяйственные земли.

Коробская Алёна Александровна - соискатель кафедры информационных систем, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев Оборона, 15)

E-mail: alena_korobska@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-7056-4616>

Стаття надійшла до редакції 15.03.2019 р.

Фахове рецензування: 08.04.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Коробська А. О. Проблеми становлення ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення в Україні. *Економіка АПК*. 2019. № 4. С. 106 – 115.

*

Оцінка діяльності суб'єктів господарювання аграрної сфери Львівщини

Мета статті - дослідити діяльність суб'єктів сільського господарства на прикладі високоурбанізованого регіону України - Львівської області, економіка якої зорієнтована на сферу послуг, а також визначити основні тенденції та проблеми розвитку місцевих сільськогосподарських підприємств.

Методика дослідження. Використано діалектичний метод пізнання для аналізу останніх досліджень науковців щодо проблематики розвитку сільськогосподарських підприємств у високоурбанізованих регіонах України, а також стосовно зарубіжного досвіду; методи аналізу, аналогії, порівняння та синтезу в оцінці сучасного стану й розвитку об'єкта дослідження.

Результати дослідження. Проведена оцінка показників ефективності діяльності суб'єктів сільського господарства на прикладі Львівської області за 2013-2017 рр. Визначено основні тенденції та проблеми розвитку сільськогосподарських підприємств у високоурбанізованих регіонах України, економіка яких орієнтована на сферу послуг.

Елементи наукової новизни. Набули подальшого розвитку теоретичні положення щодо оцінки ефективності діяльності суб'єктів сільського господарства в високоурбанізованих регіонах держави, економіка яких зорієнтована на сферу послуг.

Практична значущість. Результати проведеної оцінки показників ефективності діяльності суб'єктів сільського господарства на прикладі Львівської області становлять методологічну базу формування регіонального механізму стратегічного управління в усіх ланках сільськогосподарського виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції з урахуванням природо-кліматичних умов Львівської області та ринкових завдань, які суб'єкти сільського господарства ставлять перед собою. Табл.: 3. Рис.: 2. Бібліогр.: 18.

Ключові слова: валовий регіональний продукт; ефективність; інвестиції; Львівська область; сільське господарство; рентабельність, чистий прибуток.

Павлік Ірина Євгенівна – аспірант кафедри обліку і аудиту економічного факультету, Львівський національний університет імені Івана Франка (м. Львів, проспект Свободи, 18).

E-mail: ira_pavlik@ukr.net

Постановка проблеми. Донедавна високоурбанізовані та високоіндустріалізовані регіони України вважалися годувальниками всієї країни. Величезна кількість об'єктів важкої промисловості була колись зосереджена на сході України (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька та Луганська області), в тому числі розвивалися підприємства з виробництва металу, видобутку руди, а також хімічної та вугільної промисловості. Проте часи змінюються, і нині важка промисловість поступила своїм лідерством сільському господарству, яке розвивають не лише агропромислові регіони України (Житомирська, Полтавська, Сумська, Хмельницька, Чернігівська та Черкаська області), а й регіони, економіка яких зорієнтована на сферу послуг (Львівська, Миколаївська, Одеська та Харківська області).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку сільського господарства на території Львівської області досліджували українські науковці Г.Я. Антонюк, Я.Й. Панюра [1], З.П. Березівський, О.Я. Березівська [2], Г.П. Вислободська [3], Ю. Кіцинюк, Р.П. Параняк, М.В. Вовк, В.В. Петрунів [13], Р.М. Кузьо [6], І.В. Прокопович-Павлюк [8], а також висвітлені в англомовних виданнях [17-20] та враховані в стратегічному плануванні регіону [16]. Водночас роль та значення сільськогосподарських підприємств у розвитку регіональної економіки, зорієнтованої на сферу послуг, вимагають наукової оцінки з огляду на сучасні реалії її формування.

Мета статті - дослідити діяльність суб'єктів сільського господарства на прикладі високоурбанізованого регіону України - Львівської області, економіка якої зорієнтована на сферу послуг, а також визначити основні тенденції та проблеми розвитку місцевих сільськогосподарських підприємств.

* Науковий керівник - В.Є. Швець, кандидат економічних наук.

© І.Є. Павлік, 2019

Виклад основних результатів дослідження. Сьогодні Львівська область відповідно до пропорцій міського і сільського населення у загальній чисельності місцевого населення вважається єдиним високоурбанізованим регіоном Західної України, де процеси урбанізації свого часу були зумовлені перерозподілом місцевого ринку праці на користь промисловості у містах.

Приналежність Львівської області до вищезгаданої групи регіонів зумовлена не лише порівняно високими показниками урбанізаційних процесів, а й показниками обсягів надання послуг та зайнятості місцевого населення в третинному секторі економіки регіону, які перевищують рівень 50,0% (табл. 1):

1. Динаміка зміни показників соціально-економічного розвитку України, в тому числі Львівської області за 2013-2017 рр.

№ з/п	Показник	Регіон	Період					2017 р. до 2013 р., %
			2013	2014	2015	2016	2017	
1	Питома вага міського населення у загальній чисельності, %	Львівщина	60,9	61,0	61,0	61,0	61,0	+0,1
		Україна*	69,0	69,1	69,2	69,2	69,3	+0,3
2	Питома вага сфери послуг у структурі економіки, %	Львівщина	70,3	61,2	67,6	64,3	67,0	-3,3
		Україна	74,4	72,6	71,3	70,5	71,8	-2,6
3	Питома вага зайнятих у сфері послуг, %	Львівщина	65,8	66,9	68,1	67,5	66,6	+0,8
		Україна	66,0	66,9	66,9	67,1	67,2	+1,2

* Середній показник за регіонами України. Умовне позначення справедливе для табл. 1-3.
Джерело: Побудовано за даними [14, 15].

Водночас сільське господарство в 2013-2017 рр. продовжує залишатися вагомим сегментом економіки Львівської області, хоча його частка у валовому регіональному продукті скоротилася на 5,5 в.п. і за підсумками 2017 р. становить 8,4%. Таким чином,

у ці роки діяльність суб'єктів сільського господарства була ключовим джерелом податкових надходжень до бюджету Львівської області, незважаючи на скорочення кількості сільськогосподарських підприємств у розмірі 17,8% (рис. 1).

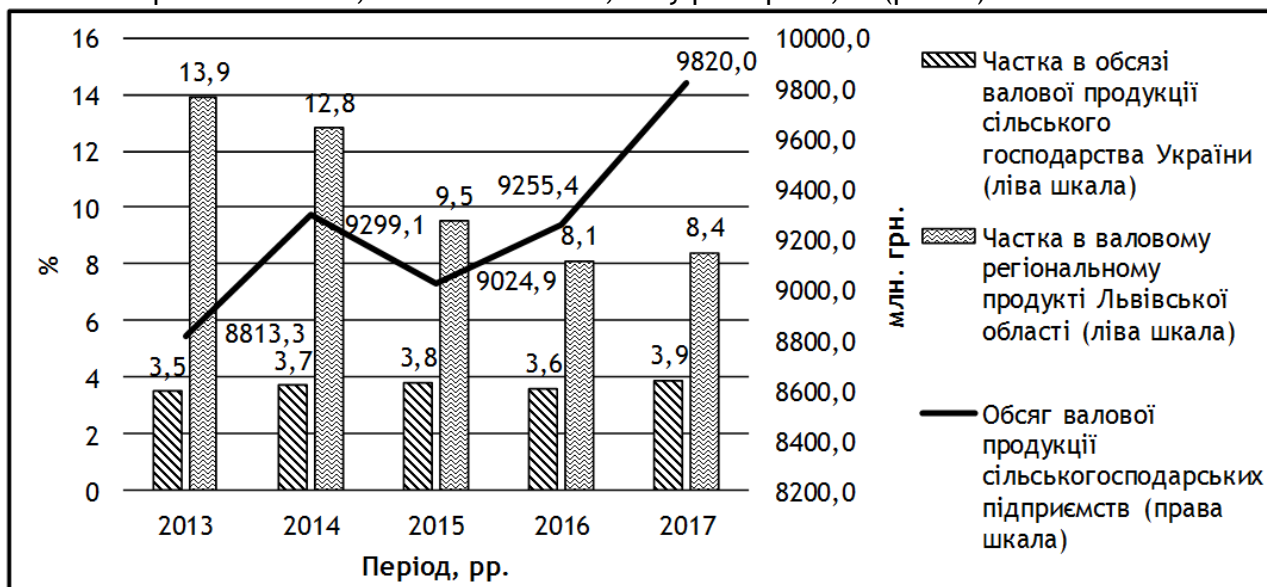

Рис. 1. Динаміка зміни обсягу виробництва продукції сільськогосподарських підприємств у Львівській області за 2013-2017 рр.

Джерело: Побудовано за даними [11, 12, 14].

Варто зауважити тенденцію до збільшення кількості фермерських господарств на 3,4% за одночасного зменшення загальної кількості сільськогосподарських підприємств. Незважаючи на скорочення кількості

останніх протягом досліджуваного періоду, водночас відбулося зростання валової продукції сільського господарства області на 11,4% (табл. 2).

2. Динаміка зміни показників розвитку сільського господарства України, в тому числі Львівської області за 2013-2017 рр.

№ з/п	Показник	Регіон	Період					2017 р. до 2013 р., %
			2013	2014	2015	2016	2017	
1	Кількість сільськогосподарських підприємств, од.	Львівщина	1442	1426	1428	1209	1186	-17,8
		Україна	1817	1848	1815	1908	1822	+0,3
1.1	У тому числі фермерські господарства, од.	Львівщина	786	760	727	788	813	+3,4
		Україна	1265	1323	1292	1347	1365	+7,9
2	Обсяг валової продукції сільськогосподарських підприємств, млн грн	Львівщина	8813,3	9299,1	9024,9	9255,4	9820,0	+11,4
		Україна	7218,0	10057,1	9578,7	10185,6	9966,3	+38,1
2.1	У тому числі обсяг продукції рослинництва, млн грн	Львівщина	5135,9	5683,7	5471,5	5768,3	6166,3	+20,1
		Україна	4613,1	7108,3	6737,6	7402,1	7179,0	+55,6
2.2	У тому числі обсяг продукції тваринництва, млн грн	Львівщина	3677,4	3615,4	3553,4	3487,1	3653,7	-0,6
		Україна	2604,9	2948,8	2841,1	2783,5	2787,3	+7,0
3	Розмір заробітної плати персоналу сільськогосподарських підприємств, грн/міс.	Львівщина	2353,0	2632,0	3934,0	4724,0	7109,0	+202,1
		Україна	2269,0	2476,0	3140,0	3916,0	5761,0	+153,9
4	Обсяг капітальних інвестицій сільськогосподарських підприємств, млн грн	Львівщина	406,7	447,9	649,7	1092,1	1270,9	+212,5
		Україна	690,4	735,5	1172,4	1986,4	2536,0	+267,3
5	Обсяг прямих іноземних інвестицій в діяльність сільськогосподарських підприємств, млн дол. США	Львівщина	39,0	41,5	40,5	37,0	37,8	-3,0
		Україна	27,0	31,1	24,7	20,1	23,4	-13,1
6	Рівень рентабельності реалізації сільськогосподарської продукції, %	Львівщина	36,9	35,9	28,3	21,9	15,9	-21,0
		Україна	11,7	21,4	43	33,6	23,5	+11,8

Джерело: Побудовано за даними [5, 11, 12, 14].

Так, за підсумками 2017 р. сільськогосподарські підприємства Львівської області виробили 3,9% валової продукції сільського господарства України на суму 9820,0 млн грн, тоді як середній показник виробництва валової продукції аграрної сфери по регіонах України - 9966,3 млн грн.

У структурі сільськогосподарського виробництва України, в тому числі Львівської області за 2013-2017 рр. домінує рослинництво, продукція якого становить приблизно 65% валової сільськогосподарської продукції регіону. Місцеві сільськогосподарські підприємства розвивають у Львівській області промислове садівництво, закладають нові інтенсивні плодово-ягідні насадження. Також динамічно тут розвивається дрібне тваринництво (свині, вівці й кози) та птахівництво. Загалом, за п'ять років у Львівській об-

ласті відбулося зниження рентабельності реалізації сільськогосподарської продукції на 21,0 в.п. з огляду на дворазове зростання заробітної плати персоналу сільськогосподарських підприємств, середньомісячний розмір якої в 2017 р. становив 7,1 тис. грн, що перевищує на 1,3 тис. грн середній показник у регіонах України.

Окрім того, варто відзначити дворазове зростання капітальних інвестицій сільськогосподарських підприємств України, в тому числі Львівської області протягом аналізованого періоду, незважаючи на загальноукраїнські тенденції падіння обсягу прямих іноземних інвестицій. За підсумками 2017 р. обсяг капітальних інвестицій сільськогосподарських підприємств Львівської області становив 1270,9 млн грн, тоді як обсяг прямих іноземних інвестицій - 37,8 млн дол.

США, що на 14,4 млн дол. США перевищує середній показник прямих іноземних інвестицій в діяльність сільськогосподарських підприємств України.

Львівська область по державному кордону України межує з Республікою Польща, що забезпечує для місцевих сільськогосподарських підприємств можливість економічної співпраці з усіма країнами Європейського Союзу. Тому для іноземних інвесторів таких підприємств у Львівській області та внутрішніх експортерів сільськогосподарської продукції існує серйозний потенціал транспортування останньої чи розміщення нових площ її виробництва. Так, у 2017 р. найбільші обсяги інвестицій у діяльність сільськогосподарських підприємств Львівської області залучені з Великобританії (в тому числі агрохолдинг «Мрія»), Данії (в тому числі свинокомплекс ТзОВ «Галичина-Захід»), Кіпру, Нідерландів (у тому числі тепличне господарство ТзОВ «Галиція Грінері»), Німеччини (в рамках проекту «Німецько-український агрополітичний діалог») та Польщі (в тому числі виробничо-складські об'єкти ТзОВ «Грін Фекторі Україна») [5].

Іноземні інвестори у Львівській області передусім розвивають органічне виробництво сільськогосподарської продукції, стимулюючи експортну активність сільськогосподарських підприємств не лише в напрямі країн Європейського Союзу, а й до країн Азії та окремих країн Африки. Незважаючи на

низку логістичних проблем (нестача особливого типу вагонів-зерновозів та маршрутів вантажних перевезень у напрямку країн Європейського Союзу), сільськогосподарські підприємства Львівської області не мають нагальної потреби конкурувати з сільськогосподарськими підприємствами з Волинської, Івано-Франківської, Закарпатської, Рівненської та Тернопільської областей через експортну активність оптового ринку сільськогосподарської продукції ТзОВ «Шувар» [7].

Водночас необхідність диверсифікації господарської діяльності в аграрній сфері Львівщини зумовлена тенденціями формування порівняно гарячого та вологого клімату в регіоні, оскільки посилюються ризики втрати поголів'я сільськогосподарських тварин через екстремальні погодні умови, виникає необхідність літнього інтенсивного зрошення, підвищується рівень вразливості сільськогосподарських культур перед новими видами шкідників, інвазивних бур'янів, а також патогенних мікроорганізмів [4]. Тому в період 2013-2017 рр. з метою підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва Львівської області його суб'єктами розширюється та/або змінюється номенклатура й асортимент сільськогосподарської продукції, а також освоюються нові види та напрями сільськогосподарського виробництва. Нижче наведено відносні показники ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств Львівської області (табл. 3).

3. Динаміка зміни показників ефективності сільськогосподарських підприємств України, в тому числі Львівської області за 2013-2017 рр.

№ з/п	Показник	Регіон	Період					2017 р. до 2013 р., %
			2013	2014	2015	2016	2017	
1	Кількість сільськогосподарських підприємств, од.	Львівщина	1442	1426	1428	1209	1186	-17,8
		Україна	1817	1848	1815	1908	1822	+0,3
1.1	Із них, %: прибуткові сільськогосподарські підприємства	Львівщина	79,6	82,6	84,7	80,8	86,7	+7,1
		Україна	80,3	84,7	88,9	88,4	86,7	+6,4
1.2	збиткові сільськогосподарські підприємства	Львівщина	20,4	17,4	15,3	19,2	13,3	-7,1
		Україна	19,7	15,3	11,1	11,6	13,3	-6,4
2	Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	Львівщина	1013,2	1012,5	1261,5	1261,2	1260,8	+24,4
		Україна	1538,0	1660,5	1660,3	1660,2	1659,6	+7,9
3	Середньорічна кількість персоналу сільськогосподарських підприємств, тис. осіб	Львівщина	8,4	8,3	8,6	7,9	8,3	-1,2
		Україна	21,5	21,2	20,0	20,5	19,8	-7,6
4	Обсяг одержаного чистого прибутку, тис. грн	Львівщина	1528,5	2725,1	1439,8	1248,0	1836,4	+20,1
		Україна	969,9	2066,7	5101,0	4099,8	3670,6	+278,5

4.1	з розрахунку на одне сільськогосподарське підприємство, тис. грн	Львівщина	1,1	1,9	1,0	1,0	1,5	+36,4
		Україна	0,5	1,1	2,8	2,1	2,0	+277,3
4.2	з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь, грн	Львівщина	1,5	2,7	1,1	1,0	1,5	0,0
		Україна	0,6	1,2	3,1	2,5	2,2	+250,7
4.3	з розрахунку на одного найманого працівника, грн	Львівщина	182,0	328,3	167,4	158,0	221,3	+21,6
		Україна	45,2	97,7	254,6	199,7	185,0	+309,5
5	Обсяг одержаного чистого збитку, тис. грн	Львівщина	432,7	1479,5	1811,6	508,8	553,6	+27,9
		Україна	417,1	1210,2	1024,5	507,2	532,3	+27,6
5.1	з розрахунку на одне сільськогосподарське підприємство, тис. грн	Львівщина	0,3	1,0	1,3	0,4	0,5	+55,6
		Україна	0,2	0,7	0,6	0,3	0,3	+27,2

Джерело: Побудовано за даними [11, 12].

Протягом 2013-2017 рр. відбулися зміни у співвідношенні збиткових і прибуткових підприємств на користь останніх. За підсумками 2017 р. серед усіх сільськогосподарських підприємств України, в тому числі Львівської області 86,7% були прибутковими. Можливості одержання 1836,4 тис. грн чистого прибутку сільськогосподарських підприємств Львівської області в період 2013-2017 рр. зросли на 20,1% за рахунок збільшення площі сільськогосподарських угідь на 24,4% (у 2017 р. в користуванні знаходилося 1260,8 тис. га сільськогосподарських угідь) та одночасного скорочення середньорічної

кількості персоналу сільськогосподарських підприємств на 1,2% (у 2017 р. на сільськогосподарських підприємствах працювало 8,3 тис. осіб за наймом).

Таким чином, одержаний чистий прибуток сільськогосподарських підприємств Львівської області за підсумками 2017 р. становив 1,5 тис. грн із розрахунку на одне підприємство або 221,3 тис. грн із розрахунку на одного найманого працівника, тоді як продуктивність сільськогосподарських угідь Львівської області залишилася на рівні 2013 р. (рис. 2).

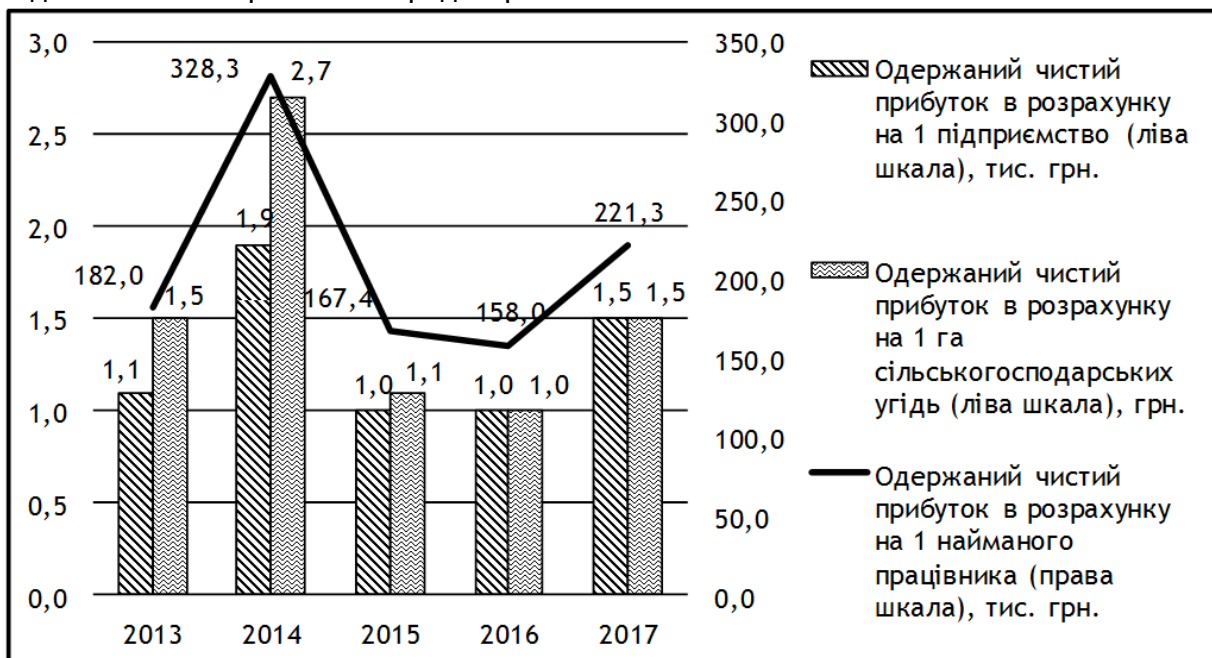

Рис. 2. Динаміка зміни показників ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств Львівської області в 2013-2017 рр.

Джерело: Побудовано за даними [11, 12].

У цілому простежується нестійка тенденція до зростання показників ефективності діяльності сільськогосподарських підпри-

ємств України, в тому числі Львівської області. Найкраща динаміка досліджуваних показників за період 2013-2017 рр. спостерігала-

ся у 2014 р. через зростання чистого прибутку, одержаного сільськогосподарськими підприємствами Львівської області, на 78,3%. Варто зазначити, що протягом аналізованого періоду ефективності діяльності суб'єктів сільського господарства 2015 р. був найзбитковішим для місцевих сільськогосподарських підприємств, коли негативний фінансовий результат їх господарської діяльності досягнув 1,8 млн грн. Своєю чергою, по регіонах України найзбитковішим виявився 2014 р., коли сільськогосподарські підприємства в середньому зазнали 1,2 млн грн чистих збитків, не в останню чергу завданих процесами скорочення масштабів сільськогосподарського виробництва в Україні.

Загалом на ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств Львівської області за 2013-2017 рр. впливали такі проблеми розвитку останніх:

суб'єкти сільського господарства Львівської області зазнають збитків через недоліки розвитку місцевої інфраструктури первинної переробки, складського зберігання, транспортування сільськогосподарської продукції, логістики та маркетингу на території досліджуваного регіону;

обмеженість суб'єктів сільського господарства Львівської області у фінансових ресурсах не дозволяє застосовування ефективних технологічних процесів сільськогосподарського виробництва, підвищення рівня їх матеріально-технічного забезпечення, а також розвитку сільськогосподарської кооперації;

труднощі комунікації суб'єктів сільського господарства Львівської області з органами державної влади гальмують розвиток сільських територій та процес реалізації очікуваних реформ у сільському господарстві регіону.

Таким чином, ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств Львівської області за 2013-2017 рр. формувалася поточною економічною поведінкою останніх під впливом розвитку інфраструктури сільськогосподарського виробництва, обмеженого обсягу власних фінансових ресурсів та оперативності комунікацій з органами виконавчої влади в регіоні.

Висновки. Оскільки економіка високоурбанізованої Львівської області, орієнтована

на сферу послуг, функціонує на ринково-підприємницьких засадах, то кінцевою метою діяльності місцевих сільськогосподарських підприємств є одержання та максимізація прибутку. Проведена оцінка діяльності сільськогосподарських підприємств Львівської області за період 2013-2017 рр. дає підстави стверджувати про її наступні результати.

Суб'єкти сільського господарства Львівської області сприяють розвитку всієї економічної системи регіону, незважаючи на дисбаланс між секторами економіки Львівської області на користь сфери послуг, відображений скороченням внеску сільськогосподарського виробництва у валовому продукті досліджуваного регіону. Водночас рівень розвитку місцевого сільського господарства в 2013-2017 рр. характеризує рівень продовольчої безпеки Львівської області, оскільки сільськогосподарська продукція становить основу споживчого кошика пересічного мешканця. Окрім того, розвиток сільськогосподарського виробництва на території Львівської області зокрема формує експортний потенціал України загалом.

Спостерігаються процеси консолідації суб'єктів сільського господарства Львівської області в напрямі великого товарного сільськогосподарського виробництва, спеціалізація якого в 2013-2017 рр. встановлювалася спонтанно й хаотично. Так, під впливом мінливої ситуації на ринку сільськогосподарської продукції зменшився внесок тваринництва у виробництві валової продукції сільського господарства Львівської області. Низький рівень витрат на оплату праці у сільському господарстві, зниження рівня рентабельності реалізації сільськогосподарської продукції, сповільнення процесів інвестування в діяльність суб'єктів сільського господарства Львівської області також характеризують умови бізнес-клімату регіону.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямі є формування регіонального механізму стратегічного управління в усіх ланках сільськогосподарського виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції з урахуванням природо-кліматичних умов Львівської області та ринкових завдань, які суб'єкти сільського господарства ставлять перед собою.

Список бібліографічних посилань

1. Антонюк Г. Я., Панюра Я. Й. Проблеми розвитку АПК на сільських територіях Львівщини. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2013. Вип. 6. С. 220-228.
2. Березівський З. П., Березівська О. Я. Стан і перспективи економічного розвитку агропромислового комплексу Львівської області. *Аграрна економіка*. 2014. Т. 7. № 1-2. С. 54-59.
3. Вислободська Г. П. Стан ринку виробничих сільськогосподарських послуг Львівської області. *Агросвіт*. 2016. № 11. С. 57-62.
4. До 50% світового врожаю втрачається через шкідників - експерт. URL: <https://superagronom.com/news/2838-do-50-vrojajiv-vtrachayetsya-cherez-shkidnikiv-ekspert> (дата звернення: 03.01.2019).
5. Експрес-випуски ГУСуЛО. URL: http://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/report/express_2009.php?ind_page=express (дата звернення: 03.01.2019).
6. Кузьо Р. М. Сучасний стан регіонального ринку продукції сільського господарства України на прикладі Львівської області. *Економіка та держава*. 2015. № 6. С. 129-132.
7. Пирожок О. Чим живуть регіони // Львівщина – «фабрика Європи». *AgroPortal*. 2016. URL : <http://agroportal.ua/ua/publishing/analitika/chem-zhivut-regiony-lvovshchina-fabrika-evropy/#> (дата звернення: 04.01.2019).
8. Прокопович-Павлюк І. В. Проблеми та перспективи розвитку сільського господарства Львівщини. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. № 21.9. С. 99-103.
9. Розвиток малих аграрних підприємств у ринковому інституційному середовищі: індикатори та ефективність // Лупенко Ю. О., Шпикуляк О. Г., Малік М. Й. та ін. ; за ред. О. Г. Шпикуляка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 204 с.
10. Розвиток форм господарювання в сільському господарстві: проблеми і рішення : наукова доповідь / Ю. О. Лупенко, В. Я. Месель-Веселяк, О. Г. Шпикуляк та ін. ; за ред. Ю. О. Лупенка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2018. 54 с.
11. Сільське господарство Львівської області : статистичний збірник. URL: <http://www.lv.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 03.01.2019).
12. Сільське господарство України : статистичний збірник. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 03.01.2019).
13. Сільськогосподарська спеціалізація та динаміка аграрного виробництва у Львівській області / Кіцинюк Ю., Параняк Р. П., Вовк М. В., Петрунів В. В. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького*. 2017. Т. 19. № 79. С. 183-188.
14. Статистична інформація : ГУСуЛО. URL: http://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/inf_2009.php?ind_page=si (дата звернення: 03.01.2019).
15. Статистична інформація : Держстат України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 03.01.2019).
16. Стратегія розвитку Львівської області на період до 2020 року. URL: http://dfrr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2016/05/146_dod_Strategiya_2020.pdf (дата звернення: 03.01.2019).
17. Sarna, A. (2014). The transformation of agriculture in Ukraine: From collective farms to agroholdings. *OSW COMMENTARY*, 127, 1-11. Retrieved from https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/commentary_127.pdf
18. Vlokh, V. G. (2010). History of selection of potato in the Western region of Ukraine. *Ukrainian Journal of Physical Optics*, 11(1), 35-45.
19. Vovk, S. (2015). Conditions for the development of ecological agriculture in Western Ukraine against Polish experience. *Acta Sci. Pol. Zootechnica*, 14(2), 23-32.
20. The Oakland Institute. (2014, December). The corporate takeover of Ukrainian agriculture. *Country Fact Sheet*. Retrieved from https://www.oaklandinstitute.org/sites/oaklandinstitute.org/files/Brief_CorporateTakeoverofUkraine_0.pdf.

References

1. Antoniuk, H.Ya. & Paniura, Ya.Y. (2013). Problemy rozvytku APK na silskykh terytoriiakh Lvivshchyny [The problems of agro-Industry development in rural areas of Lviv region]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, 6, pp. 220-228 [In Ukrainian].
2. Berezivskiyi, Z.P. & Berezivska, O.Ya. (2014). Stan i perspektyvy ekonomichnoho rozvytku ahropromyslovoho kompleksu Lvivskoi oblasti [Status and prospects for economic development agroindustrial complex of Lviv region]. *Ahrarna ekonomik, Vol. 7, 1-2, pp. 54-59* [In Ukrainian].
3. Vyslobodska, H.P. (2016). Stan rynku vyrobnychkykh silskohospodarskykh posluh Lvivskoi oblasti [State and prospects of the market production of agricultural services Lviv region]. *Ahrosvit*, 11, pp. 57-62 [In Ukrainian].
4. Do 50% svitovoho vrozhaiu vtrachaietsia cherez shkidnykiv - ekspert [Up to 50% of the world crop is lost due to pests - expert]. (n.d.). Retrieved from: <https://superagronom.com/news/2838-do-50-vrojajiv-vtrachayetsya-cherez-shkidnikiv-ekspert> [In Ukrainian].
5. Ekspres-vypusky HUSuLO [News releases of the Main Statistical Office in Lviv region]. (2009). Retrieved from: http://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/report/express_2009.php?ind_page=express [In Ukrainian].
6. Kuzo, R.M. (2015). Suchasnyi stan rehionalnoho rynku produktsii silskoho hospodarstva Ukrainy na prykladi Lvivskoi oblasti [The current state of the regional agricultural market of Ukraine at example of Lviv region]. *Ekonomika ta derzhava*, 6, pp. 129-132 [In Ukrainian].
7. Pyrozok, O. (2016). Chym zhyvut rehiony // Lvivshchyna – “fabryka Yevropy” [How the regions live // Lviv region - “European factory”]. *AgroPortal*. Retrieved from: <http://agroportal.ua/ua/publishing/analitika/chem-zhivut-regiony-lvovshchina-fabrika-evropy/#> [In Ukrainian].
8. Prokopovych-Pavliuk, I.V. (2011). Problemy ta perspektyvy rozvytku silskoho hospodarstva Lvivshchyny [Problems and prospects of agricultural development of Lviv region]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, 21.9, pp. 99-103 [In Ukrainian].
9. Lupenko, Yu.O., Shpykuliak, O.H., Malik, M.Y., et al. (2017). *Rozvytok malykh ahrarnykh pidpriemstv u rynkovomu instytutsiinomu seredovyshchi: indykatory ta efektyvnist [Development of small agrarian enterprises in the market institutional environment: indicators and effectiveness]*. O.H. Shpykuliak (Ed.). Kyiv: NNTS “IAE” [In Ukrainian].
10. Lupenko, Yu.O., Mesel-Veseliak, V.Ya., Shpykuliak, O.H., et al. (2018). *Rozvytok form hospodariuvannia v silskomu hospodarstvi: problemy i rishennia : naukova dopovid [Development of management forms in agriculture: problems and solutions: scientific report]*. Yu.O. Lupenko (Ed.). Kyiv: NNTS “IAE” [In Ukrainian].
11. Silske hospodarstvo Lvivskoi oblasti: statystychny zbirnyk [Agriculture of Lviv region: statistical collection]. Retrieved from: <http://www.lv.ukrstat.gov.ua/> [In Ukrainian].
12. Silske hospodarstvo Ukrainy: statystychny zbirnyk [Agriculture of Ukraine: statistical collection]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [In Ukrainian].
13. Kitsyniuk, Yu., Paraniak, R.P., Vovk, M.V., & Petruniv, V.V. (2017). Silskohospodarska spetsializatsiia ta dynamika ahrarnoho vyrobnytstva u Lvivskii oblasti [Agricultural specialization and dynamics of agrarian production in Lviv region]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnolohii imeni S.Z. Gzhytskoho*, Vol. 19, 79, pp. 183-188 [In Ukrainian].
14. Statystychna informatsiia [Statistical Information]. *HUSuLO*. Retrieved from: <http://www.lv.ukrstat.gov.ua/> [In Ukrainian].
15. Derzhavna Sluzhba Statystyky Ukrainy [State Statistical Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [In Ukrainian].
16. Stratehiia rozvytku Lvivskoi oblasti na period do 2020 roku [Regional development strategy of Lviv region for the period until 2020]. (2016). Retrieved from: http://dfrr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2016/05/146_dod_Strategiya_2020.pdf [In Ukrainian].

17. Sarna, A. (2014). The transformation of agriculture in Ukraine: From collective farms to agroholdings. *OSW COMMENTARY*, 127, pp. 1-11. Retrieved from https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/commentary_127.pdf [In English].

18. Vlokh, V.G. (2010). History of selection of potato in the Western region of Ukraine. *Ukrainian Journal of Physical Optics*, 11 (1), pp. 35-45 [In English].

19. Vovk, S. (2015). Conditions for the development of ecological agriculture in Western Ukraine against Polish experience. *Acta Sci. Pol. Zootechnica*, 14 (2), pp. 23-32 [In English].

20. The corporate takeover of Ukrainian agriculture. Country Fact Sheet. (2014). *The Oakland Institute*. Retrieved from: https://www.oaklandinstitute.org/sites/oaklandinstitute.org/files/Brief_CorporateTakeoverofUkraine_0.pdf [In English].

Pavlik I.Ye. Evaluation of agricultural entities' activity in Lviv region

The purpose of the article is to study effectiveness of agricultural entities on an example of highly urbanized region of Ukraine, in particular Lviv region, economy of which is oriented on the service sector, as well as to identify the main trends and problems of development of local agricultural entities.

Research methods. In the research process were used the following methods: dialectical method of cognition (for analyzing recent research by scholars on problems of development of agricultural enterprises in highly urbanized regions of Ukraine, as well as in relation to foreign experience); methods of analysis, analogy, comparison and synthesis (for assessing the current state and development of the research object).

Research results. The assessment of agricultural entities performance indicators on an example of Lviv region in the period between 2013 and 2017 was carried out. The main tendencies and problems of development of agricultural enterprises in highly urbanized regions of Ukraine, economies of which are oriented on the sphere of services, were determined.

Elements of scientific novelty. There were further developed theoretical positions on concerning an assessment of the effectiveness of agricultural entities in highly urbanized regions of the state, economies of which are oriented to the service sector.

Practical significance. Developed theoretical and methodological positions make up a methodological basis for forming of a regional mechanism of strategic management in all branches of agricultural production and sales considering environmental and climate conditions of Lviv region and market objectives, which agricultural entities are faced. *Tabl.: 3. Figs.: 2. Refs.: 18.*

Keywords: gross regional product; efficiency; investment; Lviv region; agriculture; profitability; net profit.

Pavlik Iryna Yevhenivna – post-graduate student of the department of accounting and audit of the economic faculty, Ivan Franko National University of Lviv (18, Svobody str., Lviv)
Email: ira_pavlik@ukr.net

Павлик И.Е. Оценка деятельности субъектов хозяйствования аграрной сферы Львовской области

Цель статьи - исследовать деятельность субъектов сельского хозяйства на примере высокоурбанизированного региона Украины - Львовской области, экономика которой ориентирована на сферу услуг, а также определить основные тенденции и проблемы развития местных сельскохозяйственных предприятий.

Методика исследования. Использован диалектический метод познания для анализа последних исследований ученых по проблематике развития сельскохозяйственных предприятий в высокоурбанизированных регионах Украины, а также относительно зарубежного опыта; методы анализа, аналогии, сравнения и синтеза в оценке современного состояния и развития объекта исследования.

Результаты исследования. Проведена оценка показателей эффективности деятельности субъектов сельского хозяйства на примере Львовской области за 2013-2017 гг. Определены основные тенденции и проблемы развития сельскохозяйственных предприятий в высокоурбанизированных регионах Украины, экономика которых ориентирована на сферу услуг.

Элементы научной новизны. Получили дальнейшее развитие теоретические положения по оценке эффективности деятельности субъектов сельского хозяйства в высокоурбанизированных регионах государства, экономика которых ориентирована на сферу услуг.

Практическая значимость. Результаты проведенной оценки показателей эффективности деятельности субъектов сельского хозяйства на примере Львовской области составляют методологическую базу формирования регионального механизма стратегического управления во всех звеньях сельскохозяйственного производства и реализации сельскохозяйственной продукции с учетом природно-климатических условий Львовской области и рыночных задач, которые субъекты сельского хозяйства ставят перед собой. *Табл.: 3. Илл.: 2. Библиогр.: 18.*

Ключевые слова: валовой региональный продукт; эффективность; инвестиции; Львовская область; сельское хозяйство; рентабельность; чистая прибыль.

Павлик Ирина Евгеньевна - аспирант кафедры учёта и аудита экономического факультета, Львовский национальный университет имени Ивана Франко (г. Львов, проспект Свободы, 18).
e-mail: ira_pavlik@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 27.02.2019 р.

Фахове рецензування: 28.03.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Павлік І. Є. Оцінка діяльності суб'єктів господарювання аграрної сфери Львівщини. *Економіка АПК*. 2019. № 4. С. 116 – 123.

* * *